
ABEUNT STUDIA IN MORES
APR. 13
18 92
N
N
N
THE NEWBERRY LIBRARY

FORNVÄNNEN

MEDDELANDEN
FRÅN
K. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIKVITETS AKADEMIEN

1924

UNDER REDAKTION
AV
SIGURD CURMAN

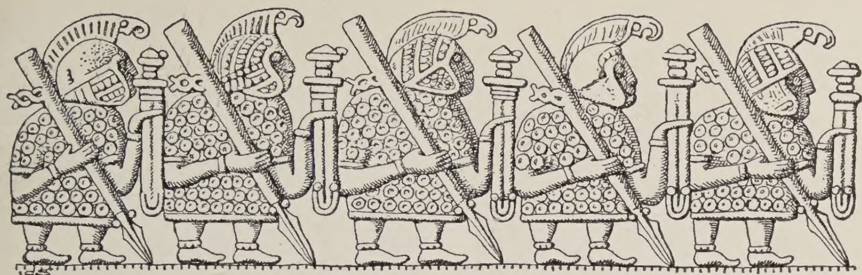

ÅRGÅNGEN:
—19—

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND
STOCKHOLM.
(I KOMMISSION)

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Överstycket å omslagets framsida: från en hjälm i Vendelfyndet (grav XIV). Ryttarbilden å samma sida: från en annan hjälm i Vendelfyndet (grav I).

FORNVÄNNEN

MEDDELANDEN

FRÅN

K. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

1924

UNDER REDAKTION

AV

SIGURD CURMAN

ÅRGÅNGEN:
—19—

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND
STOCKHOLM.
(I KOMMISSION)

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

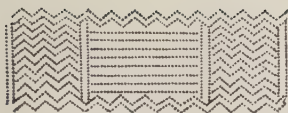

Överstycket å omslagets framsida: från en hjälm i Vendelfyndet (grav XIV). Ryttarbilden å samma sida: från en annan hjälm i Vendelfyndet (grav I).

INNEHÅLL:

Stockholm
Cederquists Grafiska Aktiebolag
1925

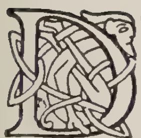

"Sjöborgar" och "hamnstäder".

Ett bidrag till Nordens handels- och stadshistoria.

Av

ADOLF SCHÜCK.

e sista årens arkeologiska undersökningar ha bl. a. inriktats på utforskandet av våra äldsta städers topografi. De resultat, som uppnåtts vid de nyligen avslutade grävningarna i Lödöse, komma säkerligen också att i hög grad befordra den stadshistoriska forskningen, när de gjorda rönen blivit bearbetade och framlagda i tryck. Lika, om icke mera, betydelsefulla torde de undersökningar vara, som nu påbörjats i Sigtuna och Kalmar i avsikt att klarlägga dessa städers medeltida topografi. I Kalmar ha grävningarna redan resulterat i ett friläggande av dess medeltida stadsmur och det är att hoppas att de skola utsträckas till den nu försvunna "gammelstadens" inre delar. Även Visby, den främsta nordiska medeltidsstaden, har varit föremål för omfattande forskningar, vilka komma att publiceras dels i samlingsverket "Gamla svenska städer",[1] dels i kommentaren till Eckhoffs "Visby stadsmur".

Att ett ingående utforskande av Visbys och Kalmars äldsta

---

[1] Häftet 8. (1924). Detta kom mig först till handa, då denna uppsats korrekturlästes. Jag får därför ej tillfälle att här granska de utmärkta undersökningar, som där publicerats (*Forn-Visby* av NILS LITHBERG och *Visby medeltida bebyggelse* av SVEN T. KJELLBERG). Emellertid vidhåller jag mina här nedan uttalade åsikter om Visby stadsplans uppkomsthistoria, ehuru de ej överensstämma med dessa forskares.

Överstycket: djurfigur från Åloppe-fyndet, lerkärlsornament från skånsk gånggrift.

topografi är av yttersta betydelse för den svenska stadshistorien, behöver knappast påpekas. Bägge dessa städer intaga dessutom en viss särställning bland våra medeltidsstäder. De äro de enda av dessa, som ligga direkt vid kusten och jämte Stockholm de enda, som varit omgivna av permanenta fästningsverk. Deras ålder går tillbaka till tidig medeltid, ehuru närmare upplysningar om deras historia knappast finnes före 1200-talets mitt. Föreliggande uppsats är ett försök att med stöd av några topografiska egendomligheter och paralella företeelser lämna ett bidrag till dessa städers dunkla uppkomsthistoria.

Låt oss först vända oss till Visby. Det är onekligen frapperande att denna viktiga handelsstad först 1225 omtalas med namnet Visby i ett dokument och då i samband med byggandet av tyskarnas Mariakyrka.[1] Björkander[2] har emellertid sökt visa upp att Visby redan under 1100-talets senare hälft var säte för en bofast tysk handelsbefolkning. Samme forskare medger emellertid, att det är omöjligt att med stöd av urkunder bestämma, vid vilken tid den första bosättningen av tyskar i Visby ägt rum. I Henrik Lejonets privilegiebrev av 1163[3] omnämnes blott gutarna (*Gutenses*), men Björkander anser dock att denna urkund blivit av grundläggande betydelse för den tyska bosättningen i Visby. Då flera av stadens kyrkor synes ha blivit uppförda under slutet av 1100-talet, tyder detta på, att Visby då genomgått en enastående utveckling. Omkr. 1200 kan man anse, att stadens egen rätt utbildats, så att Visby då utgjort ett eget jurisdiktionsområde. Å den andra sidan framhålles aldrig, att de vid denna tid på Gotland bosatta tyskarna äro från *Visby*, och deras sigill bär omskriften: *Sigillum Theutonicorum in Gotlandia manencium.* Björkander[4] ser däri en antydan om att någon *stad Visby ej existerade, då den första bosättningen där ägde rum.*

Det finnes även ett annat dokument, som tyder på att Visby

---

1 D. S. nr 231.
2 *Till Visby stads äldsta historia* s. 46.
3 Sveriges Traktater I, nr 42.
4 a. a. s. 48.

relativt sent blivit en självständig stad. I traktaten mellan furst Jaroslav av Novgorod å ena sidan, gotlänningarna och tyskarna å den andra omtalas ej Visby utan blott "Gotländska kusten".[1] Denna traktat kan dateras till tiden 1189—99. I 1229 års fredstraktat mellan furst Mstislav av Smolensk och köpmännen på Gotland och i Riga omtalas, att de tyska sändebuden foro från Smolensk till Riga och därifrån till "Gotländska kusten", för att stadfästa freden.[2] "De stadfäste freden", står det i traktaten, "emedan det icke var fredligt emellan Smolensk och Riga och den Gotländska kusten". De i traktaten fastställda rättsbestämmelserna avslutas vanligen med: "Lag samma vare i Smolensk och Riga och på Gotländska kusten. Menas nu med "Gotländska kusten", staden Visby, eftersom detta uttryck ständigt förekommer i samband med *städerna* Riga och Smolensk? Att så är fallet synes man hava all rätt att antaga, emedan traktaten är bevittnad av Reginbod, Dethard, Adam, *borgare på Gotländska kusten*, d. v. s. av trenne till börden tyska Visbyborgare.

Men "Gotländska kusten" kan omöjligen ursprungligen ha syftat på Visby, ty "kust" kan ej betyda stad, handelsplats eller hamn. Däremot har enligt min mening "Gotländska kusten" äldst betytt *flera* orter, vilka varit handelscentra eller mötesplatser för köpmän. *En* av dessa var troligen det äldsta Visby eller Vi, men säkerligen funnos flera andra. Man har ofta icke tillräckligt beaktat, att gutarna långt före tyskarna behärskat Östersjöhandeln och att först under 1200-talets senare del den gotländska landsbefolkningens handel tillintetgjorts. Före 1200-talet bodde de gotländska köpmännen allmänt på landsbygden och där fanns ett flertal lokala köpplatser (köpingar),[3] för vilka en del särskilda rättsbestämmelser gällde, vilka återfinnas i Gotlandslagen.[4] Den egentliga storhandeln har troligen ägt rum i *hamnarna,* ty Gotland var den viktigaste anhaltstationen för de sjöfarande köpmännen

---

1 Sveriges Traktater I, nr 52.

2 Sveriges Traktater I, nr 77.

3 Härpå tyder flera gårdsnamn t. ex. "Kopungs".

4 6,2; 13. (Schlyters edition).

på Östersjön. Så t. ex. omtalar Gutasagan,[1] huru Olof den helige kom flyende med skepp och lade sig i den hamn, som kallas åkergarn (acrgarn).[2]

För närvarande har Gotland (utom Fårö) omkring 15 hamnar och troligen har denna relativa hamnrikedom hos den handelsidkande ön medfört, att under vikingatiden ingen bestämd hamn dragit till sig all handel så som t. ex. Birka i Svealand eller Hedeby-Slesvig i Danmark. En av de nuvarande hamnarna på Gotlands västkust är Västergarns, som ligger vid den mot söder öppna Västergarnsviken, och som är delvis skyddad av den utanför belägna Utholmen. Nära hamnen ligger en liten insjö "Paviken", vilken genom ett vattendrag står i förbindelse med Västergarnsviken. Vid hamnen finnes ett av Gotlands märkligaste fornminnen: en stor befästningsvall av gråsten med överkastad jord, vilken sträcker sig oavbrutet i en halvcirkel (fig.1 o. 2). Vallens längd är icke mindre än 1,000 meter och dess bredd omkr. 15 meter. I Vitterhetsakademiens topografiska arkiv finnes en utförlig beskrivning av denna fornlämning, författad av den kände Gotlandsforskaren dr Säve.[3] Denne påpekar där bl. a., att enligt en sägen bland befolkningen har Paviken fordom varit en inre hamn, vilket bestyrkes av att förpålningar, stenkistor och skeppsdelar påträffats där. Om Västergarns hamn och dess befästningar äro vi emellertid utan alla historiska underrättelser. En enda

---

[1] Gotlandslagen Historiæ Gotlandiæ 3.

[2] Enligt registret till Diplomatarium Suecanum I—II menas härmed nuv. Östergarn. Detta antagande är oriktigt. Åkergarn har legat i Hellvi socken, varest ännu ruiner finnas av ett S:t Olovskapell (på nuv. S:t Olovsholm). Åkergarns hamn har således legat i närheten av nuv. Slite hamn. Detta stämmer även med Gutasagans uppgift att den förste hövdingen, som mötte Olov på Gotland, var Ormika från Hejnum. Hejnum ligger emellertid i grannskapet till Slite, ej till Östergarn. I ett diplom (D. S. nr 625) uppgives att Hellvi socken jämte Solberga kloster delade inkomsten av offer vid S:t Olovskapellet i Åkergarn.

[3] En beskrivning av Säve finnes även tryckt i Fr. Nordin: *Om Gotlands fornborgar.* Månadsbladet 1881, s. 118.

finnes måhända. Saxo[1] omnämner nämligen i sin skildring av Bråvallaslaget, att Gutarnas ledingsflotta bidade den svenska i en hamn, som heter *Garn* och att det överenskommits, att den skulle möta svearnas på utsatt tid någonstädes mellan "Vik" och

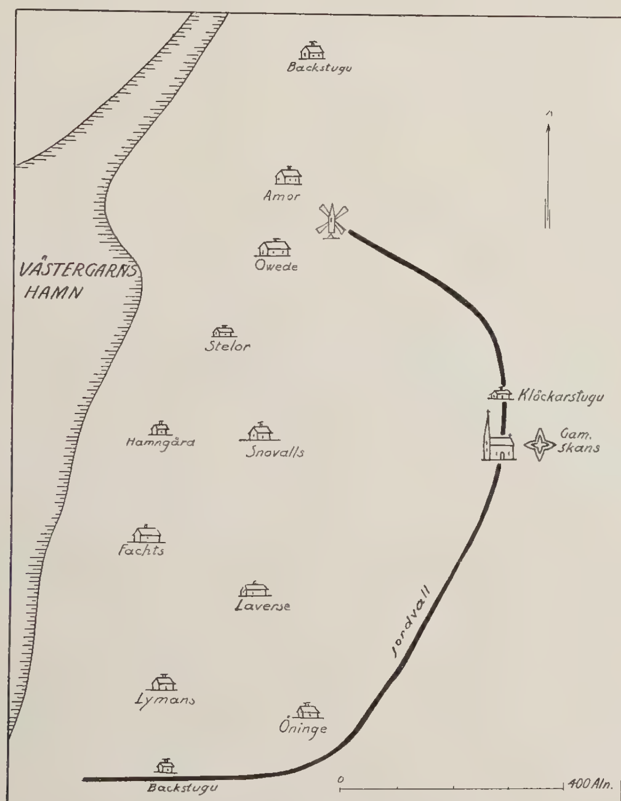

Fig. 1. Västergarn, Gotland.
(Efter karta i Lantmäteristyrelsens arkiv).

"Verundia". P. E. Müller har i sin Saxoupplaga påpekat, att med Garn menas Västergarn, vilket ju är mycket sannolikt, emedan någon annan hamn med namnet Garn ej finnes på Gotlands

[1] Liber VIII: "Guttonica vero classis in portu, cui Garnum nomen, Sueticam opperiebatar". I sammanhang härmed omnämner även Saxo att Kalmar var ankarplats för en dansk ledingsflotta.

västkust, som ju ligger närmast det svenska fastlandet. Att Västergarn under den tidigare medeltiden varit en viktig och lätt tillgänglig hamn, framgår av att där funnits ett kastal.[1] Dylika försvarsverk påträffas nämligen i närheten av de flesta Gotlandshamnarna.

Men denna hamn var säkerligen ej blott en samlingsplats för ledingsskeppen, den var troligen även hamn och handelsplats för de gutar, som bodde i dess omgivning eller längre in på ön. Öster om Västergarn ligger nämligen ett bebyggelsecen-

Fig. 2. Västergarn, Gotland. Teckning av vallen av Säve.
(Orig. i Antikvitetsakademiens arkiv).

trum, som sträcker sig fram till Roma och som omfattar socknarna Sanda, Eskelhem, Hogrän, Mästerby och Atlingbo. Enligt min mening har Västergarn varit dessa socknars utfartshamn och gemensamma handelsplats. Av övriga hamnar på Gotlands västkust märkes sedan blott Visby, Klintehamn och Burgsvik. Av dessa var Visby, som framgår såväl av namnet som av Gutasagans vittnesbörd, ursprungligen en offerplats och där uppges den näst äldsta kristna kyrkan på ön ha byggts. Kult och handel ha emellertid alltid gärna förenats och sannolikt är därför, att här före 1000-talet funnits en hamn och en handelsplats.

Betraktar man Visby stadsplan (fig. 3), som ganska oförändrad bibehållits till våra dagar, finner man innanför den nuvarande stads-

[1] H. Hildebrand, *Sveriges Medeltid* II, s. 696.

muren, inne i själva staden, en gata, som i en oavbruten halvcirkel omsluter stadens kärna. Med all rätt har Ragnar Josephson[1] påpekat, att på en troligen av Johan Meier ritad karta över Visby (i Fortifikationsarkivet) framträder "i gatunätet tydligt spår av en inre ringformig bebyggelse, sannolikt uppkommen genom *en äldre, trängre befästningsgördel*" (fig. 4). Jämför man detta fenomen med liknande i utländska medeltidsstäder eller med det medeltida Stockholms stadsplan måste man ge Josephson rätt. Denna Visbys äldsta "mur" har liksom den i Västergarn varit halvcirkelformig,

Fig. 3. Visby stadsplan.

den har skyddat Visbys hamn (som fordom gick längre in än nu) och dess längd synes ha varit 900—1,000 meter. Parallellen med Västergarn är slående. Det äldsta Visby har varit en hamn och en köpplats, vilken liksom Västergarn haft sitt särskilda "uppland". Man bör vidare observera, att på den branta och otillgängliga västkusten är Visby den enda hamnen på en sträcka av över 8 mil mellan Kappelshamn och Västergarn. Hit bör alltså handeln med en stor del av norra och mellersta Gotland ha koncentrerat sig. Men äldst kan icke Visby väsentligt ha skiljt sig från Västergarn och övriga hamnar. Detta har först skett, då

[1] Internationella Stadsbyggnadsutställningens i Göteborg katalog sid. 286 och 352.

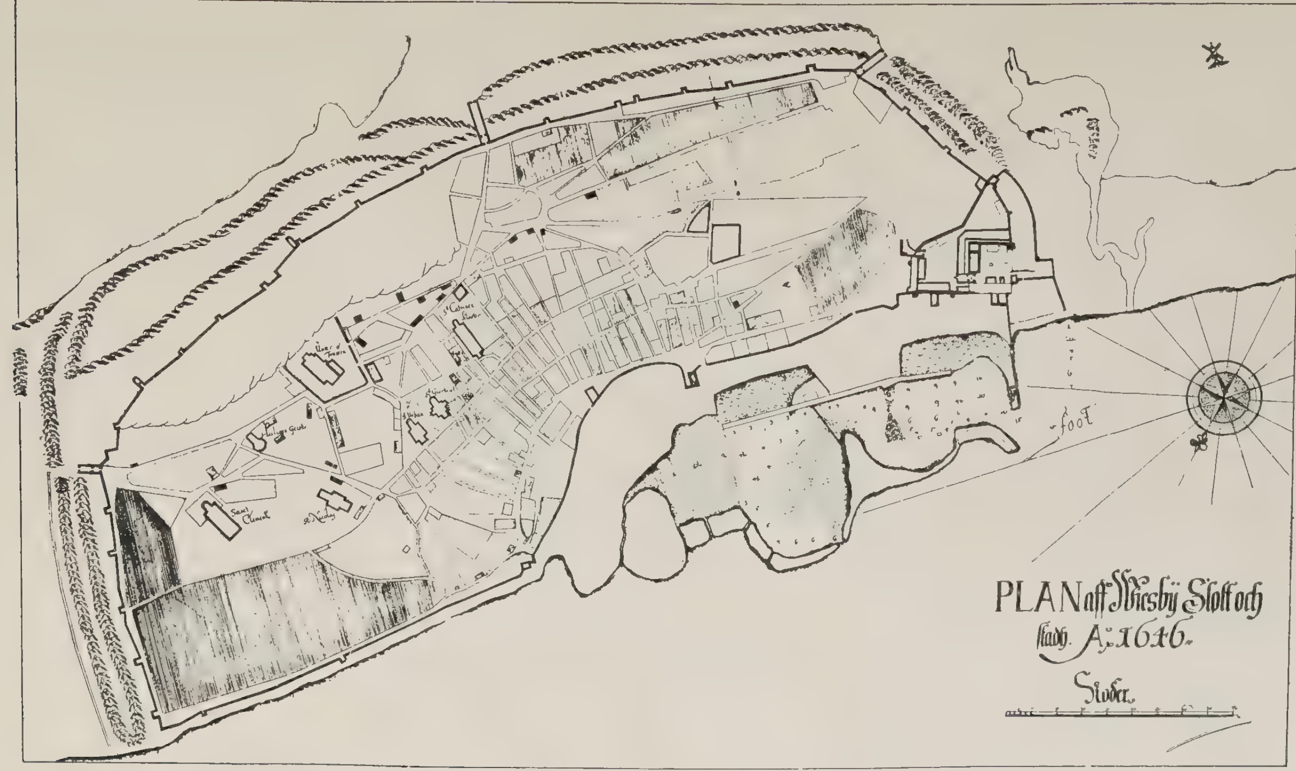

Fig. 4. Visby.
(Plankarta ur E. Eckhoff: Visby stadsmur, pl. 88.)

Visby fått en permanent bebyggelse av tyska köpmän, vilket skett åtminstone på 1100-talet, möjligen på 1000-talet. Att det äldst funnits ett svenskt köpmanssamhälle på platsen är tämligen säkert, dock har den tyska bosättningen där medfört, att denna hamn överflyglat alla de övriga Gotlandshamnarna i betydelse.[1] Vad som varit orsaken till denna bosättning är ovisst. Betydelsefullt är måhända Gutasagans omnämnande, att kristendomen här tidigt fattat fot, ty detta har måhända medfört, att kristna köpmän dragits till denna ort. Det är emellertid intressant att finna, att Visby äldsta kyrkor S:t Klemens och S:t Nicolaus icke ligga inom denna äldsta "mur", utan vid sidan av den. Kanske detta tyder på, att "muren" redan vid 1000-talets slut förlorat sin betydelse eller kan förklaras av, att de kristna köpmännen endast utanför det hedniska handelssamhällets vallar kunde eller fingo tillåtelse att bygga sina tempel? Man kan visserligen invända att "urmurens" läge icke är det bästa, och att den, för att vara verkligt skyddande, borde ha sträckt sig upp på den höga "Klinten", under det att den nu löper nedanför densamma. Men gentemot detta kan man invända, att den likväl bör ha givit ett skydd åt hamnen. Man bör nämligen förutsätta, att denna av jord och sten uppförda vall funnits till *före* den viktigaste epoken i Visbys historia, d. v. s. den tyska bebyggelsen på 1100-talet, och att den äldsta staden byggts inom den terrängavskärning, som bildades av denna. Tidigt har emellertid området visat sig vara för trångt och bebyggelsen har då utbrett sig vidare. Intressant är att finna, att den äldsta delen av den nuvarande stadsmuren, nämligen Kruttornet, står nära den plats där "urmuren" bör ha slutat. Kruttornet är emellertid en typisk kastal, som försvarat hamnen och troligt är, att även vid den andra plats, där "urmuren" slutat (d. v. s. vid nuv. Donners plats), ett liknande torn har funnits. Så synes sannolikt om man närmare betraktar de äldsta Visby-

---

[1] Denna hypotes angående Visbys uppkomst kan förena såväl Eckhoffs uppfattning (att staden ursprungligen är gotländsk), som Björkanders (att staden är en tysk skapelse). Jmfr. Schnittger: *Silverskatten från Stora Sojdeby* i *Fornvännen*, 1915 sid. 241—42.

kartorna och att döma av Eckhoffs uppmätning av det forna "Donnerska huset" synes där fordom ha stått ett fristående torn.

Studerar man bebyggelsen inom "urmuren" finner man emellertid, att den av statsplanen att döma, bör vara från den äldre medeltiden. I motsats till Stockholm (och Lübeck) saknas här ett centraltorg, i stället iakttaga vi, liksom i Sigtuna, tvänne ungefär parallellt med den forna stranden (nuv. Strandgatan) löpande huvudgator (Mellangatan och S:t Hansgatan). Invid den övre huvudgatan ligga en rad kyrkor (S:t Klemens, S:t Lars, S:t Drotten, S:t Hans och S:t Per). I Sigtuna påträffa vi en liknande rad av kyrkor på motsvarande plats (S:t Per, S:t Nicolaus, S:t Lars och S:t Olof). En motsvarande stadsplan möta vi i de äldsta norska städerna, t. ex. i Trondhjem och Bergen (se kartorna i Storms edition av Snorres Heimskringla). Även där påträffa vi tvänne längs med stranden löpande långgator (*stræder*), vilka tväras av mindre gator och gränder (*almenninger* och *veitler*), så att vi där få samma rader av långsmala kvarter, som vi återfinna på äldre Visby- och Sigtunakartor. Visby synes mig därför såsom *stad* kunna hänföras till samma grupp som Sigtuna och Bergen, varför dess ålder som sådan säkerligen sträcker sig till 1100-talets början. Emellertid har, av "urmuren" att döma, staden Visby föregåtts av en äldre handelsplats. Som jag strax får tillfälle att visa, har den tydligen tillhört samma grupp som Birka och Hedeby, varför dess ålder bör gå tillbaka till vikingatiden. Härpå tyder även att ett flertal hedniska gravar påträffats i Visby, men att inga av dessa ligga *inom* urmuren (vallen), utan liksom på Björkön *utanför* densamma.

Beträffande övriga hamnar på västkusten (Klintehamn och Burgsvik) finnes inga upplysningar om några fasta fornlämningar, som visa att de fordom spelat någon betydande roll i den gotländska handelns historia. Att Burgsviks (tyska *Hoborch*) jämte Östergarns hamnar varit de viktigaste på södra Gotland framgår av Kristian III:s artiklar 1537 även som av ett tillägg till Visby stadslag. Dessa stadganden avse att inskränka handeln i dessa hamnar till förmån för Visby. Av östkustens talrikare hamnar

finnas några historiska uppgifter egentligen blott om Akergarn och Slite, om hamnarna vid Gammalgarn och Östergarn vet man intet.

Men uttrycket "Gotländska kusten" tror jag, att äldst avsågs de gotländska hamnarna och de därmed förenade köpplatserna, av vilka jag här sökt påvisa några. Dessa voro äldst tämligen likvärdiga, men sedan en av dem, Visby, på 1100-talet på grund av en bosättning av tyska köpmän fått ökad betydelse, drog den alltmera handeln till sig till de andras förfång och senare undergång.

En liknande befäst hamn var troligen även det äldsta Kalmar. Denna stads äldsta historia är föga känd, men allt tyder på att dess hamn varit en av de viktigaste under den äldre medeltiden. Undersöka vi, i vilket samband Kalmar äldst omtalas i historiska källor, finna vi att det nästan alltid är tal om *hamnen* Kalmar. Man seglade ju under vikingatiden hälst längs ut med kusterna och för dem, som sökte sig uppåt Östersjön, var vägen genom Kalmarsund en av de lämpligaste.[1] I Olof den heliges saga[2] omtalas, att denne konung efter slaget vid Helgeå befann sig i Blekinge och där beslöt sig för att rida hem till Norge, men att han sände sina skepp och tunga saker till sveakonungens rike. Olof lät då föra skeppen till Kalmar, där han satte dem jämte redskap och annat gods under vakt. Detta hände 1027. Omkring hundra år senare, 1123, omtalas även hos Snorre,[3] att Sigurd Jorsalafare av Norge seglade från Tommarp i Skåne österut till den *köpstad,* som heter Kalmar (Kalmarner). Han härjade såväl staden som dess "uppland", Smålanden, och tog stort byte. Även om denna uppgift icke kan bevisa, att Kalmar på 1100-talet var en "köpstad" d. v. s. stad, så visar den, att Snorre, som vistats i Sverige 1219, *då* ansåg Kalmar vara en stad. Märkligt

---

[1] Så t. ex. gick farleden mellan Danmark och Estland genom Kalmarsund enligt en dansk segelbeskrivning från 1200-talets senare hälvt. *Scriptores rerum danicarum* V. s. 622.

[2] Kap. 157. Storms översättning av Heimskringla.

[3] *Magnussönnernes saga,* kap. 24. Storms översättning av Heimskringla.

är även att Saxo[1] omtalar Kalmar såsom en anhaltstation för den danska flottan före Bråvallaslaget. Omnämnandet är viktigt genom att det visar att Kalmar på 1100-talet liksom Västergarn ansågs vara en lämplig hamn för en större flotta och att det var en större handelsort (oppidum). Saxo kallar nämligen större handelsorter såsom Birka och Julin för "oppida", vilket ord ej här kan ha betydelsen "by". Från 1100-talet hava vi även en omdebatterad arabisk källa, en geografisk beskrivning av Idrasi, som levde på 1100-talet. Även där förekommer ett namn, som man har ansett vara Kalmars. Detta skulle i så fall visa, att staden var väl känd av de vittberesta köpmän, av vilka Idrasi fått sina uppgifter. Första gången Kalmar omtalas i ett medeltidsdiplom är från 1200-talets början (Kalmarnia), men detta ger oss inga upplysningar om ortens karaktär.[2] I det nästföljande, som är från omkr. 1250, omtalas att Östgötalagmannen Magnus bortskänkt en gård "in portu Calamarie".[3] Kalmar karaktäriseras alltså då främst såsom en hamn. Av dessa äldsta notiser om Kalmar framgår, att man nästan vet mer om denna stads äldsta historia än om Visbys.

Mellan dessa städer finnas flera likheter. Jag vill närmast påpeka en i stadsplanen. Kalmar var ju främst en hamn och denna har liksom Visbys varit befäst under medeltiden. Visserligen är ju det äldsta Kalmar försvunnet med undantag av slottet, men tack vare några bevarade stadsplaner kan man ännu göra sig en föreställning om dess utseende. På en av dessa kartor (från 1610, i Fortifikationsarkivet) ser man tydligt stadens, innanför de dåvarande fästningsverken befintliga, halvcirkelformade mur. Denna, som varit bestämmande för stadsplanen, har haft till ändamål att skydda hamnen. Enligt min mening är denna mur troligen från 1300-talet. Måhända har den föregåtts av en äldre vall eller jordbefästning, som skyddat denna Sydsveriges viktigaste hamn; den

[1] Liber VIII: "Interea classis Danica, ventorum indulgentica aspirante septem dierum continuam navigationem ementa, Calmarnam oppidum subiit".

[2] D. S. nr 119.

[3] D. S. nr 894.

senare muren har kanske blott varit en tidsenlig förstärkning av denna. Otänkbart är ej att en kastal på 1200-talet skyddat hamnen såsom i Västergarn, ty enligt 1610 års karta ligger ett större fristående torn innanför stadsmuren och nära hamnen.[1] Kalmarmuren har till form och längd stora likheter med Visbys "urmur" och vallen vid Västergarn. Söker man nu bestämma Kalmarmurens längd finner man nämligen, att den nästan överensstämmer med de förras och synes ha varit omkr. 1,100 m. Skillnaden mellan Visbys och Kalmars utveckling till större stadssamhällen var den att den förra stadens gick snabbare och att "urvallen" här överskreds på ett tidigt stadium, så att Visbys övervägande tyska borgerskap på 1200-talet måste ge den då uppförda stadsmuren en flera gånger så stor omfattning. Kalmar åter genomgick aldrig en sådan enastående utveckling, och antagligen blev stadens område därför inskränkt till det inom vallen. Liksom i de flesta andra svenska städer synes borgerskapet i Kalmar efter 1250-talet övervägande ha bestått av tyskar. Det är troligt att det var detta tyska borgerskap, som i likhet med Visbys byggde en verklig mur kring staden ovanpå eller invid den gamla vallen. På tyskarnas stora andel i murens uppförande tyder bl. a. kanske det förhållandet, att ett av murtornen på 1400-talet kallades Garpetornet.

Vända vi oss sedan till den viktigaste Östersjöhamnen under vikingatiden Hedeby (Slesvig) finna vi att samma halvcirkelformiga ringmur eller vall omgivit denna handelsort och dess hamn (fig. 5 o. 6). Vallens omkrets är omkr. 1,300 meter, dess höjd för närvarande 8,5 meter och den innesluter omkr. 50 tunnland jord. Visserligen har Steenstrup[2] sökt gendriva Sophus Müllers[3] nu allmänt godtagna antagande att Hedeby legat på denna plats, men så vitt jag kan se utan att kunna framföra något vägande skäl däremot. Denna vallanläggning, som flankeras av en mindre borg, är från vikingatiden, troligen från 800- eller 900-talet.

---

1 Detta kastal återfinna vi troligen å Kalmar äldsta sigill (från 1200-talets slut).

2 Danmarks Sydgrænse, s. 83 f.

3 Nordische Altertumskunde II, s. 232. f.

Parallellen med Hedeby för oss emellertid tillbaka till Sverige till Svearikets förnämsta handelsort Birka, som ju var samtidig med Hedeby. Även här hava vi en vall, som liksom den i Hedeby omslöt köpmanssamhället, samt en akropol, som ansluter sig till denna befästning. Birkas vall är emellertid förstörd, blott omkr. 500 meter återstå av den för närvarande (att vallen skulle vara ofullbordad synes osannolikt). Bredden är 7—12 meter, höjden 1 ½—2 meter, men otvivelaktigt äro dessa mått icke de ursprungliga. Huru lång vallen fordom kan ha varit, har ej bestämts, men ofrånkomligt är, att den åtminstone sträckt sig fram till borgen. Dess längd skulle i så fall uppgå till cirka 900—1,000 meter. Man har här iakttagit, att vallen vid kritiska tillfällen förstärkts med vindfällen o. d., ja man har funnit spår av fartyg, som då synes ha stjälpts över den.

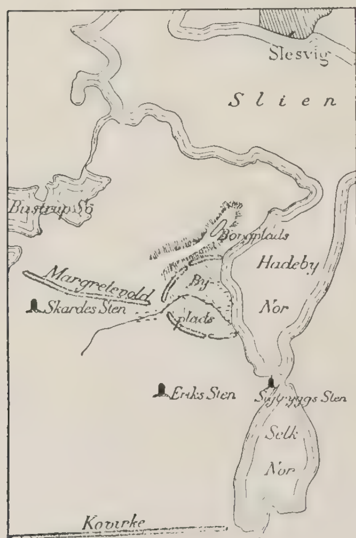

Fig. 5. Hedeby, Danmark.
Ur S. Müller: Nordische Altertumskunde II.

Samtidigt med Birka omtalas i Ansgarii Vita en annan handelsort Seeburg, som låg i Kurland, som vid 800-talets början varit ett svenskt skatteland eller “syssla“. Rimbert säger där:[1] “Et prima quidem improvise ad quandam urbem regni ipsorum vocatum Seeburg, in qua erant septem milia pugnatorum, devenientes, penitus illam devastando et spoliando succenderant“. Steenstrup[2] har påpekat att namnet Seeburg endast kan vara av nordiskt ursprung och att det är det samma som “Sjöborg“. Men då man vet, att Kurland kort förut varit en svensk “syssla“, är det naturligast antaga, att detta ortsnamn är svenskt. Man har dock ej kunnat bestämma Seeburgs läge. Flera orter ha utpe-

[1] Kap. 30.
[2] *Venderne og de Danske* s. 44—46.

kats bl. a. Libau. Fast står emellertid, att Seeburg var en befäst ort, som låg vid sjön d. v. s. Östersjön. Rimbert anser sig böra karaktärisera den såsom "stad" (urbs) ej blott som ett fäste. Även om uppgiften att staden försvarades av 7,000 krigare, är överdriven, synes mig denna uppgift bättre stämma med föreställningen, att Seeburg var en hamnstad av samma typ som Birka och Hedeby, än att det där funnits blott en mindre borganläggning.

Fig. 6. Vallen vid Hedeby, Danmark.
Ur S. Müller: Nordische Altertumskunde II.

En fråga, som är svår att besvara, är den, om man bör anse, att Seeburg ursprungligen varit en svensk anläggning mot kurerna. Då namnet är nordiskt, och då Kurland varit underkuvat av svenskarna finnes ju mycket som talar härför, men å andra sidan finnes intet, som hindrar oss från att antaga, att Seeburg blott varit ett svenskt appellativ på en av kurerna befäst handelsplats. I de isländska sagorna kallas nämligen, såsom Steenstrup påpekat, befästa hamnstäder för "sjöborgar" t. ex. "Saeburg, þa er Askalena heitir"[1] eller "Siaborg — es Cesarea heitir",[2] varmed åsyftas de

[1] *Heilagra Manna Sögur, ed. Unger,* II, s. 304.
[2] *Postola Sögur, ed. Unger,* s. 128.

muromgärdade syriska hamnstäderna Caesarea och Askalon. Även Jomsborg kallas "Saeborg" i Jomsvikingasagan,[1] och där säges att borgen omsluter hamnen.

Osannolikt är därför ej, att dessa gamla vallomgärdade handelsplatser vid Östersjön kallats "sjöborgar". Vartill ha då dessa vallar tjänat? Otvivelaktigt i de flesta fall till försvarsändamål, men i så fall måste de kompletteras med ett skydd från sjösidan. Ett sådant har måhända funnits i Birka, där man utmed stranden har iakttagit talrika förpålningar, vilka dock hittills antagits vara spår av bryggor. Men även till ett annat ändamål kunna dessa vallar ha tjänat.[2] De ha kanske avskilt den fridlysta plats inom vilken handeln skulle äga rum (d. v. s. genom dem skulle ha skapats en motsvarighet till det tyska rättsbegreppet "Weichbild").[3] Under vikingatiden föregicks varje handelsutbyte med främmande köpmän av att en "köpfrid" kungjordes. Denna gällde naturligtvis blott för den plats där handelsutbytet ägde rum och det är antagligast att denna köpplats var den samma år från år.

Fig. 7. Björkö.

[1] Kap. 23.

[2] Vallanläggningar som de i Västergarn och Visby synes knappast ha kunnat utgöra något skydd mot *yttre* fiender, emedan de äro öppna åt havssidan. En sådan uppgift ha däremot troligen de talrika gotländska "kastalen" fyllt. Dessa ligga samtliga vid kusten och nära viktiga hamnar.

[3] Vallen skulle således vara en motsvarighet till "stadsdiket", vilket icke heller hade någon egentlig fortifikatorisk betydelse.

Det ligger f. ö. i sakens natur, att dessa handelsplatser böra ha varit hamnstäder. Man kan i detta sammanhang erinra om två ofta citerade episoder i två fornnordiska sagor, Egilssagan och Olof den heliges saga. Den förra omtalar, att Torolf och Egil seglade till Kurland och efter att ha fått en halv månads frid landade de för att bedriva handel. Då friden var slut, började de göra strandhugg i landet. Olof den heliges saga omtalar, att den store norske köpmannen Tore Hund med följe kom till Bjarmeland och lade till vid en handelsplats *(kaupstaðr)*, där han inledde ett handelsutbyte med landets invånare. Då handeln var slut seglade köpmännen bort på Dvina, och då hade också köpfriden med bjarmerna uppsagts. Måhända har kanske den handelsort i Kurland, där Torolf och Egil handlade med kurerna just varit Seeburg. Var som helst på kusten ha de främmande köpmännen säkerligen ej landat, utan antagligen ha de sökt sig till någon känd hamn.

Så har säkert varit förhållandet vid alla Östersjökusterna under vikingatiden. Varje av en särskild stam befolkat land har åtminstone haft en större hamn och köpplats. Jutland hade Hebeby och Ribe, Svealand Birka, "Smålanden" måhända Kalmar, en del av de nordtyska venderna Reric och en annan del Jumne, pruserna Truso. Ofta känna vi ej ens namnet på dessa handelsplatser. Kort efter Rigas grundande (1201) utfärdas en påvebulla, som förbjuder all handel med "semgallernas hamn" (portus semgallorum), som troligen låg vid den kurländska floden Aas utlopp i Rigabukten. En annan dylik hamn var väl även den f. ö. okända "portus tavastorum", som enligt Ericus Olai, Birger Jarl först angrep på sitt korståg till Finland. Liksom tavasterna ha troligen även karelarna haft en hamn. Dessa östersjöfolkens hamnar voro naturligtvis av olika karaktär, en del hade en permanent bebyggelse, andra åter voro blott tidvis befolkade, en del hade befästs eller omgivits med vallar, andra voro kanske försvarslösa. Att t. ex. Jumne haft befästningar framgår av den arabiska geografen Ibrahim (omkr. 970), vilken omtalar, att den slaviska stammen "Aubaba" har "en stor stad vid oceanen med

tolf portar och en hamn, för vilken de hava förträffliga anordningar“. Måhända åsyftar detta en vallanläggning liknande de i Hedeby och Västergarn?

Dessa “hamnstäder“ och “sjöborgar“ vid Östersjön kan man sätta in i ett större sammanhang. De städer, som funnos i medeltidens Nordeuropa före korstågen tillhörde en annan typ än de, som framträdde efter denna epok. De förra voro städer i *ekonomiskt* hänseende d. v. s. handelsplatser med en jämförelsevis talrik köpmansbefolkning; de senare voro städer även i *rättsligt* hänseende; det väsentliga var där, att staden och dess inbyggare hade en särskild från landsbygden skild jurisdiktion. Till denna förra stadstyp kan man räkna städer såsom Quentovic och Dorestad, vilka en tid voro karolingerrikets främsta hamnstäder. En dylik stad kallades på latin av samtiden *emporium, vicus* eller *portus*. De voro ursprungligen platser, som på grund av sitt fördelaktiga läge kommo att draga till sig de förbifarande köpmännen och som efter hand fingo en permanent köpmansbefolkning. Så har även utvecklingen skett vid Östersjön, om än måhända en tid senare. Dorestad synes ha blivit ett handelscentrum troligen vid 600-talets slut, Birka antagligen något före 800. Samma tidsskillnad gör sig även märkbar, då denna stadstyp sedermera avlöses av en ny. Det medeltida stadsväsendet i egentlig mening gör sitt intåg i norra Tyskland under 1100-talets förra hälft, i Sverige först efter omkr. 1250 och det är belysande, att nästan ett sekel skiljer uppkomsten av två av de förnämsta östersjöstäderna, Lübeck och Stockholm.

Några iakttagelser angående domareringar i norra Västergötland.

Av

K. E. SAHLSTRÖM.

Under arkeologiska rekognoseringar de senare åren inom Vadsbo, Kinne och Kinnefjärdings härader i norra Västergötland har jag ägnat någon uppmärksamhet åt de här talrikt förekommande domareringarna. Ehuru detta slag av fornlämningar höra till våra mera allmänt förekommande, hava dock systematiska detaljundersökningar av dem endast i jämförelsevis ringa omfattning hittills blivit utförda; här nedan meddelade iakttagelser över deras uppträdande och beskaffenhet inom ett begränsat område kunna därför vara av intresse som ett bidrag till tolkningen av deras ursprungliga ändamål.

Domareringarna utgöra ett mycket karaktäristiskt inslag i norra Västergötlands antikvariska topografi. Antalet nu kända ringar utgör i Vadsbo härad över 60, i Kinne härad 25 och i Kinnefjärdings härad 26.

I efterföljande tabell är sammanställt en del uppgifter angående dessa.[1]

I överensstämmelse med det vanliga bruket har jag som domareringar räknat cirkelrunda eller ovala kretsar av glest placerade stenar på tämligen likstora avstånd, vanligen resta men ibland satta och någon gång liggande klumpstenar. Anmärkas

---

[1] Utförligare beskrivningar finnas i mina till K. Vitt. Hist. och Ant. Akademien ingivna berättelser över fasta fornlämningar inom de nämnda häradena.

Tabell över domareringar.

Läge	Antal stenar kvar	Ursprungliga stenantalet	Avstånd mellan stenarna	Inre diameter	Stenarnas medelhöjd	Anm. Invid domareringarna befintliga gravplatser
Vadsbo härad.			meter	meter	meter	
Berg. Karlsfors	3	(9)	2.5—3	8—10	1.5	
Frösve	6	7	—	5—6	0.6	Markgravar. Högar.
Fägre. Kylle	5	—	—	10–12	1.5	
» Bugården	—	(?)	—	—	—	Markgravar.
» Staverås	7	7	2.5	6.2	0.9	
Färed. Åsen	4	9	3	9	1.2	Hög.
» »	9	9	3	10	1.0	Kummel.
Götlunda. Hofmansg.	7	7	—	8	0.75	Kummel. Högar.
Halna. Eriksås	8	9	2	7	0.9	Hög.
Hassle. Fåleberg	1	(12)	—	—	—	Högar.
» Dikesg.	7	(7)	—	—	1.2	
Horn. Nils Matsg.	—	(?)	—	—	(0.75)	Markgravar. Hög.
Hova. Hederna {	7	7	2	6	1.0	} Resta stenar.
» » {	7	7	2.5	7	1,0	
» Folkeberg	4	(7)	3	8	1.0	
Leksberg. Bäcken	5	7	3	7	1.2	Högar.
» Lockerud	8	8	2	4	0.6	
Lerdala. Skrivareg. {	7	7	3	9	1.0	} Markgravar.
» » {	7	7	2.5	6	0.7	
»	7	7	3	10	1.8	Tre resta stenar.
Lyrestad. Bökersboda	5	7	—	(11)	—	
» Kåhult	6	7	2	7	1.2	Högar. Reststen.
Mo. Södra Rud {	7	8	4	13	1.5	Mittsten? } Högar?
» » » {	6	7	—	5	1.0	
Svenneby. Horsås	—	7	—	—	—	Rest sten.
»	?	(8)	—	—	—	Mittsten?
» Kruss {	7	7	—	9	1.0	
» » {	6	7	—	—	0.75	Röse inomrings.
Säter. Garparör	9	10	2.5	9	1.0	
Tidavad. Skrivareg.	9	9	4	12	1.0	
Torsö. Hässlestad {	7	7	3	7	1.0	} Högar.
» » {	7	7	3	7	0.9	
» »	4	12	2	7	0.8	Högar.
» Tomten	7	7	1	3	0.6	Stensättning.
» »	7	7	2.5	8	1.0	
» »	?	?	—	—	—	
» Boda	9	(9)	2 o. 5	10	1.1	Kummel. Stensättning.

En klammer anger att de av densamma omslutna domareringarna ligga omedelbart invid varandra eller på få meters avstånd.

Parentes omkring en siffra anger att densamma är osäker.

Läge	Antal stenar kvar	Ursprungliga stenantalet	Avstånd mellan stenarna	Inre diameter	Stenarnas medelhöjd	Anm. Invid domareringarna befintliga gravplatser
Torsö. Boda	7	7	2	7	0.8	Kummel. Hög.
» »	7	7	2	5	0.5	
» Norgården	7	7	3	7×9	1.1	Hög.
» »	6	7	2	5×6	0.6	Resta stenar.
» »	6	(6)	—	7	1.0	
Trästena. Hallandsberg	5	7	3	9—10	1.6	
» »	4	(8)	—	(8)	0.8	
» »	7	9	7.5	—	1.0	Högar. Resta stenar.
» Mellang.	5	(8)	—	—	—	
» »	4	?	—	—	—	
Ullervad. Kottholmen	5	7	5	9×10	1.5	
» Östergården	8	9	3	9	0.7	
» Kållängen	5	(6)	—	6	1.0	
» »	4	5	—	5	0.8	Hög. Rest sten.
» »	4	7	—	6	1.0	
Undenäs. Överby	9	9	3.5	11	1.2	Resta stenar.
» Sannum	6	7	—	5.2	1.0	
» »	5	9	—	—	—	
Väring. Bankälla	6	7	—	10	1.0	Markgravar.
» »	7	9	—	10—12	0.6	Högar.
» »	—	12	—	—	—	
» Bjästa backe	7	7	—	5—6	1.0	Högar.
Älgarås. Segolstorp	8	9	3	9	1.1	Grav inomrings.
Kinne härad.						
Fullösa. Värmag.	6	(9)	—	12	0.8	
Götene. Prästg.	9	12	3.5	14×15	0.5	Högar.
» »	8	8	2.5	9	0.7	
» Backg.	6	6	—	3	1.0	
» Hustru Ellas gård	11	(16)	1	7.5	0.8	
» Månstorp	9	9	—	10×16.5	1.5	Rest sten. Röse.
» »	7	(7)	—	6	0.6	
» »	5	9	—	8	1.5	Kummel.
Holmestad. Lovsg.	7	8	—	7.5	0.9	
» »	9	9	—	7	1.0	Hög.
» »	3	?	—	6	0.5	
» »	?	?	—	—	—	
» Stommen	7	9	2	9	1.1	
» »	?	?	—	—	—	Resta stenar.
» Enebacken	—	?	—	—	—	
» »	—	?	—	—	—	
» »	3	?	—	—	1.0	
» Stora Svenstorp	7	7	2.5	7	—	Hög.
» » »	4	?	—	—	—	
Kinne-Kleva. Börjesg.	13	13	—	20×22	1.2	Resta stenar.
» » »	11	12	—	13.5×15	1.5	
Medelplana. Karlsg.	9	9	—	10×11	1.2	
» »	5	9	2	9	1.2	

Läge	Antal stenar kvar	Ursprungliga stenantalet	Avstånd mellan stenarna	Inre diameter	Stenarnas medelhöjd	Anm. Invid domareringarna befintliga gravplatser
Vättlösa. St. Gullhammar...	8	9	—	—	—	
» Backen	7	9	—	5—6	—	Högar.
Kinnefjärdings härad.						
Hasslösa. Furubacken	5	(8)	—	11	1.0	Rest sten.
Husaby. Martorp	9	9	—	8	—	
» Kållängen............	7	7	2.5	6	0.6	Stensättning.
Källby. Häggeliden	8	9	—	22	1.7	Markgravar.
» Blomberg	7	7	3	8	—	Högar.
Norra Härene................	12	12	5	25	1.3	Mittsten.
Skeby. Östgården	13	13	—	16	1.5	
» Storegården..	11	11	2.5	11	0.8	
» »	5	7	2	5	0.6	
» »	8	9	2	7×8	0.5	
» »	5	7	1.5	4.5	0.2	
Sävare. Filsbäck	6	9	—	16	1.5	Markgravar.
» »	(9)	9	—	12	—	Markgravar.
» Änkeg.	8	9	—	15	1.5	
» Björlycke	6	7	2.3	6	0.6	
» »	4	5	2	4.5	0.6	
» »	4	7	2	5	0.6	
» Brakelund	11	11	—	13	1.3	
» Brakelund	9	10	—	13	—	Högar m. m.
	7	8	3.6	12	1.1	
	3	—	—	—	—	
	6	(9)	—	9	0.6	
	7	8	—	8	0.7	
	3	—	—	—	—	
	9	9	—	10	0.9	
	12	16	2.3	15	0.8	

bör kanske dock, att som domareringar räknats även rätt små stenkretsar av endast några få meters diameter, detta emedan de visa sig äga en del med de större gemensamma konstruktiva drag, som måste tyda på att de uppförts för identiska funktioner.

Liksom så många andra av våra fasta fornlämningar befinna sig domareringarna ofta i ett mer eller mindre skadat skick. Att med säkerhet avgöra det ursprungliga utseendet är därför i många fall ej möjligt. Beträffande stenantalet utgör emellertid de likstora avstånden mellan stenarna tydligen ett så genomgående karak-

tärsdrag, att man ej sällan av de kvarvarande stenarnas allmänna placering och inbördes avstånd kan med stor säkerhet sluta sig till det ursprungliga antalet, även då ej ens märken efter de borttagna finnas kvar. En del äldre uppgifter om stenantalet i numera fullständigt utplånade ringar få däremot upptagas med försiktighet, när det ej tydligt anges om uppgiften avser det vid tidpunkten i fråga kvarvarande antalet eller det enligt meddelarens uppfattning ursprungliga.

För omkring 90 av de inom här i fråga varande område befintliga ringarna kan man med säkerhet eller mycket stor sannolikhet avgöra det ursprungliga antalet stenar. Såsom framgår av tabellen äro 7- och 9-talen vida dominerande. Nära hälften av alla domareringarna äro byggda med 7 stenar och nära en tredjedel med 9. Därnäst vanliga talet är 8; endast hos 5 eller 6 ringar har tolvtalet igenfunnits.

En viss regional variation förefinnes så till vida, att 7-talet är vanligast inom Vadsbo härad och 9-talet inom Kinne härad.

Grundplanen är cirkelrund eller, särskilt vid de större, något oval. Diametern växlar vanligen mellan 6 och 10 m. En ring i Norra Härene har en diameter av 25 m.; å andra sidan hava några en genomskärning av endast 4—5 m.

Stenarna äro vanligen resta och endast så djupt nedsatta i marken att de kunna stå upprätt. I allmänhet synes man hava valt ut avlånga stenblock. Den inom vissa andra trakter av vårt land förekommande anordningen att stenarna vila på ett underlag av andra stenar har inom här i fråga varande område ingenstädes återfunnits. Ej heller är det vanligt att nordstenen utmärker sig framför de övriga stenarna genom större dimensioner.

En anordning beträffande stenarnas placering, som flerstädes iakttagits, är att man med förkärlek vänt de flata sidorna inåt ringen. I ett fall som t. ex. den nedan omtalade ringen vid Kleva Börjesgården, där materialet är sandstensblock, är en sådan placering tämligen naturlig, men företeelsen upprepar sig i fråga om gråstensblock alltför ofta för att kunna vara en tillfällighet. Så ofta byggnadsstenarna ägt en flatare sida, har man i allmänhet vid

resningen vänt denna inåt. Huruvida detta drag återkommer även inom andra trakter är genom bristen på detaljbeskrivningar ej möjligt att avgöra.

I samband härmed kan ock anföras, att på ett par ställen förekommer det, att emellan ringens resta stenar är satt en låg sammanhängande rad av små, ett par dm stora stenar, och även i denna förbindande kedja synes man hava sökt få innerkanten så jämn som materialet tillåtit. Liknande anordningar äro kända även från andra trakter, t. ex. från Järstorps sn i Jönköpings län.

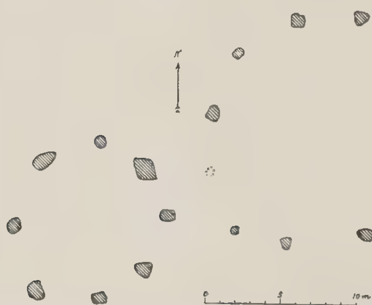

Fig. 1. Plan av domareringar å Prästgården i Götene sn.

I de nu nämnda anordningarna hos ringarna torde man kunna se ett utslag av att det är just den av stenarnas innersidor omslutna platsen, som man med stenkretsen velat avskilja.

Denna plats, d. v. s. marken inom ringen, är vanligen alldeles plan. Ibland finner man att, där en ring rests på en stenig moränbacke, marken inomrings är tämligen stenfri eller åtminstone så pass stenröjd, att markytan här tydligt bryter av mot omgivningen. — Endast i ett par fall har jag funnit att platsen inom ringen har karaktären av ett lågt, flackt röse.

Mittsten finnes inom det avhandlade området endast vid en enda ring, nämligen den stora ringen i Norra Härene. Enligt äldre beskrivningar (från början av 1800-talet) skall dock sådan hava förekommit i ytterligare tvenne ringar; den ena av dessa har ej med säkerhet kunnat identifieras och vid den andra finnes numera ej någon mittsten.

Rätt så karaktäristiskt i domareringarnas allmänna förekomst är deras ofta så att säga klungvisa uppträdande. Två till tre och ibland flera ringar ligga alldeles bredvid varandra. Och sådana

klungor träffas ibland på endast några hundra meters avstånd från varandra. Invid och i närheten av Holmestads kyrka ligga sålunda på en sträcka av knappt 2,5 km. 4 dylika samlingar.

Särskilt anmärkningsvärda äro vad jag skulle vilja kalla dubbelringarna, två ringar tangerande varandra eller på få meters avstånd, t. ex. Götene Prästgården (fig. 1), Kleva Börjesgården (fig. 2) och Hässlestad på Torsö (fig. 3) m. fl. I sådana fall är så gott som alltid den ena ringen litet större än den andra. Samma parvisa anordning återfinnes även, då flera ringar ligga tillsammans t. ex. Skeby (fig. 4). Enligt en av Hofberg[1] meddelad plan synes en samling av domareringar vid Halsberg förete en liknande orientering.

Fig. 2. Plan av domareringar vid Börjesgården i Kinne-Kleva sn.

I den nyssnämnda dubbelringen vid Börjesgården äro samtliga stenar i den norra ringen av sandsten under det att samtliga i den södra äro av gråsten. Detta materialurval kan ej vara en tillfällighet, utan tyder på, att när man här uppfört tvenne ringar bredvid varandra, man verkligen avsett att på ett åskådligt sätt skilja de båda ringarna från varandra. En dylik anordning förutsätter nog, att verkligen varje ring som sådan har haft sin särskilda funktion. För detta talar också den omständigheten, att även då man rest två eller flera ringar alldeles bredvid varandra, man givit varje ring sitt fullständiga antal stenar och ej låtit någon sten bli gemensam för tvenne ringar, även om ringarna tangera varandra. Exempel härpå erbjuda dubbelringarna vid Kleva

[1] *Nerikes gamla minnen,* Örebro 1868, sid. 37.

Börjesgården, där en av den södra ringens stenar placerats emellan ett par stenar tillhörande den norra ringen, samt tvenne varandra tangerande ringar i Brakelundssamlingen.[1]

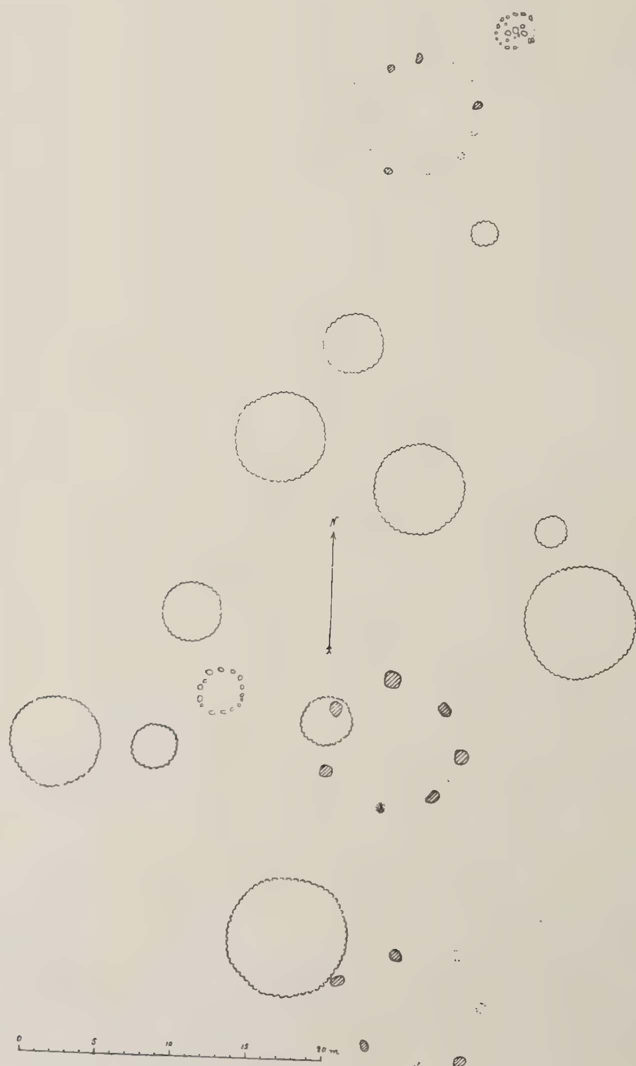

Fig. 3. Kartskiss över ett gravfält med domareringar vid Hässlestad på Torsö.

[1] C. J. Ljungström, *Kinnefjerdings och Kållands härader*, kartan mot sid. 52.

Ett ej så sällan återkommande drag är att i närheten av domareringarna stå ett par eller flera resta stenar. Än stå dessa helt nära på några meters avstånd, än något längre bort — något tiotal meter. Även denna företeelse återkommer så ofta, att dessa resta stenar nog torde på något sätt stå i samband med ringarnas funktioner.

Fig. 4. Plan av domareringar å Storegården i Skeby sn.

Påtagligt är domareringarnas samband med gravplatser. Omkring halva antalet ringar hava i sin omedelbara närhet högar, särösen, stensättningar eller brandgravar under flat mark. Vad särskilt de senare beträffar har man sedan länge känt till Kleva Gumsegården, Björsäter och Filsbäck; för några år sedan anmäldes Väring Hållaregården. Under mina rekognoseringar har jag särskilt efterforskat sådana gravfält och antalet nu kända inom området uppgår till 11. Av dessa äro visserligen endast ett par

närmare undersökta, men uppgifterna om de övriga lämna ej något tvivel att brandgravar föreligga. Av traktens 11 brandgravfält ligga ej mindre än 7 invid domareringar. Denna omständighet indicerar tämligen bestämt ett samband emellan dessa båda företeelser, och detta samband måste nog förutsätta en ungefärlig samtidighet. Förhållandena i norra Västergötland lämna sålunda stöd för den av liknande samhörighet inom andra trakter dragna slutsatsen, att domareringarna gå tillbaka till äldre järnåldern.

Den folkliga uppfattningen säger, att domareringarna varit forntidens tingsställen, och att ringens stenar utgjort platsen för domare och nämnd. Inte sällan tros det, att vederbörande under rättshandlingarna sutto på stenarna, domaren på den största stenen. Som en ytterligare utbyggnad av denna uppfattning har man säkerligen att anse det ej så sällan framförda påståendet, att antalet stenar "egentligen skall vara 12" (efter tolvmannanämnden). Orimligheten av att de ofta höga och spetsiga stenarna iordningställts för att tjäna som sittplatser — så som förhållandet var med bystämmornas stenkretsar — ligger emellertid i öppen dag. Kombinationen av domareringarna med forntidens rättshandlingar går dock tillbaka åtminstone till förra hälften av 1700-talet. Så omtalar Linné i sin *Wästgöta-resa* (s. 219) domareringen invid Halleberg. Fråga är dock, om man kan tillmäta denna benämning större vitsord än exempelvis de likaledes folkliga namnen ättestupa och jättedans. I Danmark tolkades under lång tid de med en krets av stenar omgivna stenåldersgravarna som tingsplatser.[1]

Vid svenska fornminnesföreningens möte i Strängnäs 1877 gjordes av Hofberg[2] ett inlägg mot den traditionella tolkningen av domareringarna. Han anförde bl. a. att i Närke finnas i somliga härader ingen domarering och i andra flera, vilket ej stode i god överensstämmelse med tydningen av dessa platser som tingsställen; däremot förekomme det ofta i närheten av domareringarna offerkällor, vilket tydde på att platsen använts för religiösa handlingar.

---

[1] Carl Neergaard, *Thinghöie og Thingdysser. Aarböger* 1902, sid. 325.

[2] *Sv. fornm. för. tidskr.* Bd 3, sid. 198.

Senare hava också domareringarna vanligen tolkats som platser för gudstjänst och offer, vid vilka dock även rättsliga förhandlingar försiggått.[1]

Starkare betoning av den judiciella uppgiften har givits av Sune Lindqvist, som anser domareringarna åstadkomna till en för domare och nämnd vid tingsförhandlingarna avskild del.[2]

Söker man med ledning av de i det föregående framlagda iakttagelserna att finna den rimligaste tolkningen, visar sig genast, att antagandet av det judiciella ändamålet som det primära blir osannolikt. En del små ringar, konstruktivt samhöriga med de större, förefalla mindre lämpliga som samlingsplatser för en även rätt så fåtalig nämnd. Den ojämna fördelningen, särskilt det klungvisa förekomstsättet låter sig också svårligen förena med tingsteorien. Om man utgår ifrån, att varje ring byggts för sin särskilda funktion, så måste det med tillämpande av denna teori hava varit en rätt så liten menighet, som uppfört varje ring, och det förefaller högeligen osannolikt att man för en rättshandlingsplats velat kosta på sig en sådan oerhörd arbetsprestation som domareringarna ofta förutsätta. Särskilt svårförklarliga bli de stora samlingarna av inemot ett tiotal alldeles invid varandra resta ringar, såsom t. ex. den på Brakelundsåsen med 8 domareringar och dessutom åtminstone tvenne skeppssättningar omedelbart invid varandra. Ej heller synes den för Västergötlands vidkommande framställda jämförelsen med bystämmornas stenkretsar[3] äga större skäl för sig. Domareringarnas förekomst i förhållande till byarnas läge ger ej något utslag i riktning mot en sådan kongruens. Visserligen finner man ibland domareringar invid gamla byar och

---

1 O. Almgren, *Sveriges fasta fornlämningar.* Sthlm 1904. Andra uppl. Sthlm 1923.

2 *Ynglingaättens gravskick,* sid. 95. *Fornvännen* 1921.

3 O. Almgren, *Sveriges fasta fornlämningar.* — Dr Sigurd Erixon har godhetsfullt meddelat, att bystämmoplatser ute i det fria, markerade med en krets av stenar eller vanligare med en enda större sten för åldermannen och bisittarna eller för hela byalaget äro kända från sydvästra Sverige, framför allt från Skåne och Västergötland, men enstaka belägg finnas även upp i Närke. I sistnämnda landskap dock blott sådana med en sten.

på i bygdetopografien mera framträdande platser (t. o. m. på kyrkbacken) men lika vanligt synes vara att de ligga i bygdens utkanter.

En trots allt ej så avlägsen möjlighet är att domareringarna helt enkelt skulle vara ett slags gravmonument. Själva förekomstsättet, massuppträdande inom vissa trakter, visar ju åtskilliga analogier med t. ex. gånggrifterna, kumlen, runstenarna m. m., som blivit så att säga modesaker inom vissa bygder. Mot denna förklaring talar dock den ofta framförda observationen, att begravningsrester endast sällsynt träffas inom ringarna. Av det hundratal domareringar, som förekomma inom här i fråga varande område, har dock veterligen ej någon blivit ordentligt undersökt. Om en ring vid Segolstorp i Älgarås sn finnas uppgifter, att man vid grävning inom den träffat tydliga gravrester (St. Hist. M. Ant. top. ark.). I Götaälvsområdet, där domareringarna också äro talrika, har man numera i flera fall i ringens mitt träffat en grav.[1]

Men även om de gravlösa domareringarna synas vara i majoritet, tyder dock det otvetydiga sambandet med verkliga gravar, den lagbundna konstruktionen, det regelbundna stenantalet och även i viss mån det klungvisa uppträdandet på, att domareringarna blivit uppförda för något i samband med gravskicket eller kulten (snarast då begravningskulten) stående ändamål. Det kan tänkas att i en del fall denna av stenar hägnade plats har fått tjänstgöra som gravplats, under det att i andra fall graven retts invid densamma (Jfr senare tiders kyrkor och kyrkogårdar!)

Den omständigheten att vid någon domarering medeltida ting avhållits kan ju ej anses bevisa, att domareringarnas uppförande, ett årtusende tidigare, skett i syfte att markera en tingsplats. Då begreppet tings- eller domsplats befinnes knutet även vid andra slag av gravminnen t. ex. resta stenar o. d., förefaller det sannolikare att denna anknytning är en i förhållande till minnesmärket i fråga sekundär företeelse av kanske jämförelsevis ungt datum.

---

[1] G. Sarauw och J. Alin, *Götaälvsområdets fornminnen.* Gbg. 1923, sid. 38.

De domareringarna närstående skeppssättningarna med glest ställda stenar förekomma i norra Västergötland endast på några få ställen, nämligen Askeberga (fig. 5), Frösve, Brakelund, Torsö och möjligen Lyrestad.[1] Ett par av dem visa den högstävade form, som utmärker t. ex. Blomsholmsskeppet under det de övriga ha den jämnhöga eller något oregelbundna karaktär, som vanligen finnes hos domareringarna.

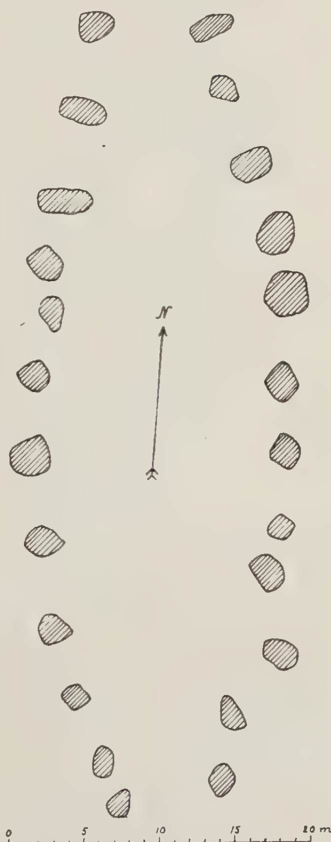

Fig. 5. Plan av den skeppsformiga stensättningen vid Askeberga i Vads sn.

Över domareringarnas förekomst i allmänhet inom landet avser omstående karta (fig. 6) att ge en översikt. Till grund för denna kartografiska bild ligger emellertid endast socken-notiserna i arbetet Sverige. Härur hava medtagits de till ett antal av omkring 450 som domareringar eller domaresäten betecknade fornlämningarna, däremot ej skeppssättningar och ej heller "stensättningar", såvida ej av beskrivning framgår, att med största sannolikhet en verklig domarering föreligger. Särskilt bör anmärkas, att s. k. stencirklar på Gotland ej medräknats.

Självfallet är detta material rätt heterogent och ofullständigt, beroende dels på en vacklande nomenklatur dels ock på ofullständig arkeologisk rekognosering av stora områden. Ett noggrannare ge-

---

1 Med tätt satta eller ställda stenar byggda skeppssättningar synas fullständigt saknas. De av Åke Stavenow i *Vadsbobygden,* h. 5, omtalade "tre stycken delvis fragmentariska skeppssättningar vid torpet Ekan i Berga socken" torde till sin grundplan ej vara säkert bestämbara.

Fig. 6. Domareringarnas utbredning i Sverige.
(De små prickarna beteckna en ring, de större 2 eller flera.)

nomgående av den antikvarisk-topografiska litteraturen och arkiven skulle säkerligen öka antalet kända domareringar ej oväsentligt, men det anförda materialet är dock så rikhaltigt, att en möjlig utökning säkerligen ej avsevärt skulle ändra den totalbild över den allmänna utbredningen, som de lätt tillgängliga uppgifterna i arbetet Sverige givit. Skulle det t. ex. visa sig, att en del av de i Östergötland upptecknade "stensättningarna" i själva verket äro domareringar, så torde grundligare rekognose-

ringar i västra Sverige uppvisa en betydligt förhöjd frekvens även för detta område. Inom Vadsbo, Kinne och Kinnefjärdings härader är på kartan utsatt endast det 30-tal, som finnes upptagna i "Sverige"; genom de senare årens sammanställningar och rekognoseringar har detta tal mer än tredubblats.

Till sina huvuddrag torde därför den totalbild som kartan ger vara riktig, nämligen att domareringarna i Sverige hava en betonat sydvästlig ("götisk") utbredning med tyngdpunkten förlagd till västra Småland—Västergötland—Bohuslän.

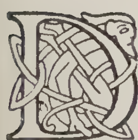

Bronsstatyetten från Tåby.

En arkeologisk kuggfråga.

Av

ARTHUR NORDÉN.

en gråaktigt patinerade bronsstatyett, som här avbildas, anträffades någon gång vid mitten av 1800-talet "uti en gammal åkerjord vid hemmannen Tåby nära Tåby kyrka" i Östergötland och skänktes år 1862 av friherrinnan Fock, f. von Saltza, å Mem till den insamling för ett museum i Norrköping, som då pågick. Fyndomständigheterna och den första torftiga beskrivningen av pjäsen[1] föreligga i en notis i Norrköpings Tidningar den 20 dec. 1862. Det var denna notis, som föranledde en efterforskning av det lilla "belätet"; det anträffades tillsammans med en hel mängd övriga föremål från den bortglömda insamlingen i ett materialskåp i h. allm. läroverkets naturaliesamling i Norrköping.

1 "Ett stycke så kalladt Beläte eller Afbild af Koppar, om 5 tums längd, utan armar och fötter" o. s. v. — — "en lemning från den mest aflägsna forntid", vilken, om densamma "icke vittnade mot våra förfäder om helgon-, beläte- och afgudadyrkan, så förråder den dock en hos dem fordom varande och på nedersta trappsteget af all bildning stående ringa bildningsgrad."

Fig. 1. Br. 1/1.

Pjäsen återger en på intet sätt könsbetecknad mänsklig gestalt, hållen i en egendomlig blandform av stiliserad och naturalistisk stil. Dess längd är 11,5 cm, bredden över armarna 3,3 cm., över den smalaste delen av midjan 0,8 cm. Vänstra armen, som är något längre än den högra, bär på de yttre stympade delarna rätt betydliga skållor av (sannolikt) tenn, rester av en tidigare lödning. Denna måste ha företagits för länge sedan, då ärgen vuxit in över skållornas kanter och delvis täcker över tennet. Armarnas brottytor bära nu — åtminstone den vänstra — spår

av fil (fintandad), den högra armändan har dessutom bottnen av en ränna skönjbar, som går i riktning något snett bakåt mot kroppens längdriktning. Benen sakna knän och äro svagt böjda mitt på. Deras plana inre ytor skära sig med rätt skarpa vinklar mot den rundade yttersidan. Innersidorna bära tydliga spår efter en grovtandad fil, men då denna gjort färska spår å vänstra benets yttersida, där ärgen är avlägsnad på en 2,3 cm. lång sträcka, och å högra benets baksida, kunna dessa filspår möjligen vara tillkomna långt senare. Den färskt bronsglänsande sträckan å vänstra benet förefaller härröra från ett försök att undersöka föremålets metall vid tiden för anträffandet. Filspåren på benens innersidor ha emellertid i bottnen vita ränder efter åkerleran, vadan de väl tillkommit innan pjäsen hamnade i åkern. En ytterst svag randning av patinan å figurens liv, från ryggen till bältet, är måhända också en antydan om att fil använts för figurens putsning vid själva fabrikationen.

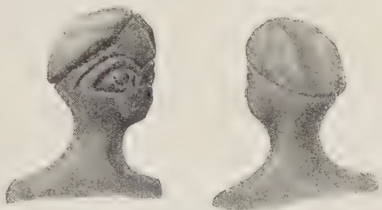

Fig. 2.

En fläckvis bevarad, svartare beläggning över patinan å mössan-håret, nacken och halsen samt — blott stänkvis — å armarna, bröstet och ryggen (här framför allt under vänstra armen), antyder kanske, att figuren ursprungligen varit målad.

Härpå tyda även de oproportionerligt grovt utkarvade ögonen, vars djupa snittskåror synas enkom gjorda som behållare för någon ifyllning. Ögonbrynsbågar, ögonglobernas begränsning och iriskonturerna äro omsorgsfullt utarbetade; det hela torde vara svårförklarligt, om det ej får uppfattas såsom anstalter för ifyllning av något slag.

Denna omständighet måste antecknas såsom ett viktigt kriterium vid ett försök att datera den egenartade lilla pjäsen. Den samverkar med iakttagelsen av patinans gråa ton, av lödningstennet å armen, av de möjligen gamla filningsspåren till att flytta

pjäsen, trots dess barbariskt-primitiva typ, tämligen långt fram i tiden. Då varje analogi synes saknas i de museer, jag haft tillfälle genomse, och ej heller rådfrågad litteratur haft några bestämt vägledande hållpunkter att lämna, bjuder försiktigheten, att man sätter tidsmarginalen kring pjäsen mycket vid, om man skulle hänföra den till medeltiden. Tänkbart är t. ex. att den kan ha tjänstgjort som dekoration å någon ljuskrona,[1] såsom hållare i en ljusstake eller något dylikt.

Ville man äventyra sig ännu längre och försöka inplacera pjäsen i något visst skede av medeltiden, kunde ledning möjligen vinnas av några detaljer i dräkten: den korta, åtsittande livrocken — surcosium — med bältet eller brämet över höfterna påminner om modet vid övergången mellan 13- och 1400-talen. Även en annan detalj hänvisar till samma tid, under förutsättning att den får uppfattas på här antytt sätt. Det är koaffyren. Detaljbilden av huvudet fig. 2 visar hur denna är anordnad: en tämligen djup skåra avskiljer hår — eller mössa — från ansiktet, med en spetsig uppdragning över pannan, som därigenom blir ovanligt hög i mitten. Från pannan mot nacken bildar håret tre markerade valkar, med breda, grunt urgröpta mellanrum. Det är dessa valkar och fåror, som ger det förmodade håret en prägel av mössa. Men utgående från att det verkligen föreställer hårets koaffyr måste man antaga, att håret nedanför den överskjutande randen föreställes vara avrakat. Intendenten frih. R. Cederström har gjort mig uppmärksam på denna tolkning av pjäsens huvud-utformning. I så fall skulle koaffyren återspegla det mod med rakning av hårets nedre partier, som är känt från 1400-talets tidigare del och som t. ex. återgives på den bekanta framställningen av den knäböjande Jösse Ericsson å en korstol i Västerås domkyrka.

Denna sammanställning göres under uttryckligt framhävande av, att statyettens allmänna karaktär är alldeles för ensamstående

---

[1] Tanken framkastad för förf. av doc. Andreas Lindblom, som gissningsvis nämnde 1500-talet såsom tänkbar tid för en dylik ljuskrone-dekor.

och alltför litet tidspräglad för att tillåta några mera övertygande slutsatser ännu så länge. Det är därför mera som en arkeologisk kuggfråga och som ett nota bene för framtida identifiering, som den här publiceras.

Konservering av järn.

Av

ERIK SÖRLING.

Det finnes i vårt land, som bekant, ett hundratal kulturhistoriska museer förutom en del privata samlare av fornsaker. Dessa samlingar innehålla givetvis en hel del järnföremål, vilka i brist på konserveringsåtgärder falla sönder. Man inser då tillfullo, att många kulturhistoriskt sett viktiga föremål årligen gå sin undergång till mötes.

Emellertid kan glädjande nog på sista tiden ett allt mer vaknande intresse märkas hos en del museiföreståndare.[1] Många hava på egen hand sökt utföra konserveringsarbeten efter metoder, som de ansett vara lämpliga därtill. I ett museum t. ex. lägges järnsakerna i svavel- eller saltsyra för att få bort rosten, i ett annat glödgas järnföremålen upp för att omedelbart avkylas i kallt vatten. En tredje metod åter, vilken användes i många museer, är att, utan någon som helst förbehandling, överstryka föremålen med linolja eller schellack o. s. v. Att alla dessa metoder äro absolut förkastliga torde ligga i öppen dag för var och en, som något sysslat med dylika arbeten.

En fråga, vilken mycket ofta ställes till mig, då jag besöker något kulturhistoriskt provinsmuseum är: "huru bär ni er åt i Stockholm för att förhindra fornsaker av järn från att vittra sönder?" Man förstår även den förtvivlade känsla en museiföreståndare hade, då denne sade till mig: "Vi fundera på att ej längre

---

1 Jag åsyftar här ej de större provinsmuseerna, vilka under många år ägnat stor omsorg åt konserveringen av sina samlingar.

inköpa några fornfynd av järn till våra samlingar, det tjänar ingenting till, de ligga bara och falla sönder".

Man frågar sig givetvis då, varpå det kan bero, att en del museiföreståndare icke alls konservera sina samlingar, under det andra återigen försöka att göra det men ej efter modärna metoder. Svaret är, synes det mig, lätt att ge. Vi ha i vårt land ingen litteratur, i vilken de kunna inhämta kännedom om, huru de olika fornsaksgrupperna skola konserveras. Det finnes visserligen facklitteratur, men den är tyvärr för de flesta ganska okänd och otillgänglig.

För att i vidare kretsar söka sprida kännedom om, huru järnföremål böra behandlas för att kunna motstå tidens tand, skall jag här lämna några korta och allmänna anvisningar om, huru konservering av dylika föremål skall utföras.[1] Jag ämnar här nedan blott syssla med *järnföremålen,* emedan dessa i regel tarva en omedelbar vård och behandling. Ingen får därför missförstå mig och möjligen tro att brons ej vittrar. Tvärtom. Många bronsföremål fordra likaså en samvetsgrann konservering. Förstörelseproceduren tager emellertid där i regel längre tid i anspråk. När därtill kommer, att konservering av bronsföremål är mera omständlig än järnföremål och metoden för densamma även tarvar en del rätt dyrbara apparater, är det ej troligt att många provinsmuseer hava råd att lägga sig till med sådana. Även finnas i provinsmuseerna så relativt få bronsföremål, att ett anskaffande av nödiga attiraljer för deras konservering i de flesta fall vore oekonomiskt.

* * *

Vad man i första rummet bör tänka på vid järnföremåls konservering är att alltid behandla desamma med största hänsyn. Man får under inga förhållanden, som jag nyss sade, behandla dem med frätande ämnen, såsom svavel- eller saltsyra, än mindre utsätta dem för eld eller dylikt. Man bör alltid hava för ögonen,

[1] Jag utesluter med flit alla kemiska formler för att göra det så lättfattligt som möjligt.

att järnsaker, vilka legat i jorden i tusen år eller ännu längre oftast äro illa anfrätta av rost och ej tåla någon våldsammare behandling. Ju mera hänsynsfullt man behandlar ett sådant föremål, desto bättre blir resultatet.

Känt är, att kolfattigt järn lättare angripes av rost än kolrikt sådant, m. a. o. smidesjärnet angripes lättare än gjutjärn och stål.

Utan att ingå på någon utredning om vad rost egentligen innehåller, använder jag för korthetens skull ordet *klor.* Därmed inbegriper jag alla för järnet skadliga ämnen, vilka finnas i jorden. Så snart järnföremålen kommit upp ur jorden, utsättas de genast för luftens skadliga inverkan. Det dröjer således ej länge, förrän "vattenblåsor" uppträda på dem och en hastig förvittring inträder. Då gäller det, att fortast möjligt konservera föremålet för att i många fall förhindra fullständig förstöring. Man har då först att avgöra, huruvida man skall konservera föremålet med rosten kvar eller avlägsna densamma. Detta kan i många fall vara synnerligen svårt att avgöra. Gäller det föremål från medeltid eller nyare tid är ofta ett fullständigt avlägsnande av rosten att föredraga. Beslutar man sig för ett sådant tillvägagångssätt är det av stor vikt för konserveringen att det finnes metallisk järn under rostytan och att den senare är av så tunn beskaffenhet att föremålet ej deformeras. Är förhållandet motsatt, bör man på inga villkor borttaga rosten vid konservering av föremålet.

I.

Konservering med kvarsittande rost.

Att uppställa någon allmängiltig regel kan givetvis ej låta sig göras, men över huvud taget kan sägas, att de flesta järnföremål från förhistorisk tid böra konserveras med kvarsittande rost. I synnerhet järnföremål från skelettgravar äro mycket ofta starkt anfrätta och innehålla ofta ringa eller helt litet metalliskt järn. Ett motsatt förhållande gör sig däremot gällande med föremål uppgrävda ur brandgravar. Genom den starka hettan på bålet

har järnet fått en mer eller mindre kraftig glödpatina över sig, vilken visat sig vara ett synnerligen verksamt skydd mot rostbildning. Det betyder m. a. o. att ju starkare eld järnet varit utsatt för, desto bättre har det förmått motstå rostens förödande inverkan. Man får därför ej inbilla sig att ett föremål med vacker glödpatina ej rostar sönder. Tvärtom. Får ett sådant föremål ligga en längre tid utan att konserveras lossnar glödpatinan på detsamma. Men glödpatinan har i de flesta fallen verksamt bidragit till att föremålet bibehållit sin ursprungliga form. (Fig. 1).

Fig. 1. Pilspets av järn med glödpatina. 1/2. Småland. St. H. M. 17433.

För att avlägsna salterna i föremålen skola dessa urlakas i destillerat vatten. Där sådant är svårt att anskaffa, kan med fördel regnvatten användas.

Det första man har att iakttaga, är att borsta föremålen rena från vidsittande jord och sand och att medelst en bittång avlägsna utskjutande rostknölar. Därigenom återfår föremålet till det yttre någorlunda sitt ursprungliga utseende. Vid de större museerna med sina stora samlingar underlättas rengöringsarbetet högst väsentligt genom användning av en elektrisk motor, på vilken fästats borstar av tagel eller ståltråd, varjämte en fläktanordning bakom motorn samtidigt drager ut dammet. Motorn påminner mycket om sådana som tandläkare bruka använda.

Skröpliga eller genom rosten starkt söndersprängda föremål omlindas med en tunn koppartråd, vilken ej får avlägsnas, förrän föremålet är färdigkonserverat. Små föremål kunna läggas in i ett litet paket, bestående av ett fint nät av järntråd s. k. silduk. Pappersetiketterna utbytas samtidigt mot en etikett av kopparplåt, i vilken föremålets inventarienummer är inhugget. Plåten fästes vid föremålet medelst en tunn koppartråd. När alla förberedande arbeten äro slutförda, läggas föremålen ned i en blecklåda, helst av kopparplåt eller, om sådan ej kan anskaffas, av galvaniserad järnplåt. Lådor av sistnämnda

slag äro dock ej så hållbara, men bli billigare vid anskaffningen än kopparlådorna. För att spara på det rätt ofta svåråtkomliga destillerade vattnet böra flera lådor av olika storlekar från början anskaffas. Till svärd, i synnerhet från medeltid eller nyare tid, måste en lång och hög låda anskaffas med särskild tanke på den längd klingan och parerstången ofta hava. Mindre lådor anskaffas till smärre föremål o. s. v. Uppvärmningen av dessa lådor kan vara en svår sak att anordna och måste bli beroende på lokala förhållanden. Där gas finnes, är saken lätt ordnad med gaskök, bunsenbrännare eller dyl. Svårare är det med vedspis; däremot kunna med fördel några stycken primuskök användas.

Man bör även vid val av konserveringslokal utvälja en sådan, som är väl skyddad för eventuell brandfara. Då paraffinen skall värmas till så pass hög värmegrad, är den naturligtvis ganska eldfarlig.

När föremålen blivit förbehandlade, läggas de ned i en passande stor blecklåda, vilken fylles med vatten, som helt täcker desamma. Naturligtvis kan man lägga flera fornsaker i samma låda, blott man undviker att tillsammans med sköra saker lägga stora och tunga sådana såsom yxor och dylikt. Dessa kunna lätt krossa de smärre sakerna. Därefter ställes lådan över elden och innehållet kokas sakta upp. Smärre föremål behöva ej koka längre än en timme varefter bleckládan tages av elden och vattnet ställes att kallna. När detta skett, prövas huru mycket klor det innehåller. Det tillgår sålunda, att en glasbägare fylles med 100 kbcm. av det vatten, i vilket föremålen kokat, däri tillsättes så mycket lösning av gult kromsyrat kali[1] tills vattnet färgats gult. Därefter fylles ett graderat droppglas eller byrett (fig. 2) med en lösning av silvernitrat, varefter man avläser detsamma. Ur droppglaset droppar man sedan under *ständigt* omrörande silvernitrat ned i vattnet, tills den gula färgen övergått till röd och avläser ånyo droppglaset. Skillnaden mellan det först avlästa talet och det senaste utgör klorhalten. D. v. s. om droppglaset exempelvis från

---

[1] En del gult kromsyrat kali och 19 delar dest. vatten.

början (efter ifyllningen) avlästs till 8 och andra avläsningen visar 10,2 utgör klorhalten 2,2.

Målet är att få ned klorhalten till 0,1. Detta uppnår man medelst flera ombyten av vatten. Det gamla vattnet avlägsnas och nytt vatten hälles i lådan, kokas ånyo upp och avprovas. Det visar sig då, att klorhalten sjunker efter varje uppkok. Då och då borstas föremålen försiktigt med en liten borste i det vatten i vilket de kokat, dock under noggrant iakttagande av, att eventuellt befintliga rester efter inläggningar av guld eller silver ej borstas bort. För kontrollen av, huru vattnets klorhalt efter varje uppkok minskas, bör man föra en tabell över de olika uppkoken. Här nedan är ett exempel på huru en sådan tabell lämpligen bör uppställas.

1 juni	Uppkok i dest. vatten.		16 juni	Uppkok i dest. vatten.	
2 „	Prov av gårdagens kok...	3—	17 „	Prov av gårdagens kok...	0,3
2 „	Uppkok i dest. vatten.		18 „	Uppkok i dest. vatten.	
3 „	Prov av gårdagens kok...	1,8	19 „	Prov av gårdagens kok...	0,2
8 „	Uppkok i dest. vatten.		22 „	Uppkok i dest. vatten.	
9 „	Prov av gårdagens kok...	1,5	23 „	Prov av gårdagens kok...	0,1
12 „	Uppkok i dest. vatten.		24 „	Uppkok i dest. vatten.	
13 „	Prov av gårdagens kok...	0,8	25 „	Prov av gårdagens kok...	0,1

När urlakningsvattnet blivit så klorfritt som det över huvud taget kan bli, d. v. s. 0,1 eller möjligen 0,2, tagas föremålen upp ur vattnet, borstas rena för sista gången för att därefter undergå:

antingen impregnering i smält paraffin, vilket i de flesta fallen är att föredraga,

eller först torkning i ugn, sedan impregnering med zaponlack eller dylikt.

Paraffin, som användes till impregnering, skall vara kemiskt ren och får ej innehålla någon stearinsyra. För säkerhets skull bör en kemist anlitas för undersökning av paraffinen.

Vid impregnering med paraffin skall man använda en bastant bleck- eller kopparlåda för paraffinens uppsmältning. När paraffinen smält och temperaturen stigit till omkring +70° C., läggas

de nyss avborstade, ännu våta föremålen ned däri. Försiktigt uppvärmes nu paraffinen. När temperaturen närmat sig + 100° förvandlas vattnet i föremålen till ånga, vilken stiger upp till ytan under ivrigt puttrande. Ju varmare paraffinen blir, desto mera puttrar det. När temperaturen stigit till + 120—130° är paraffinet åter lugnt, och då kan man vara förvissad om, att allt vattnet är utdrivet ur föremålen. Lådan tages nu av elden och paraffinen får kallna något. När värmen sjunkit till c:a + 80° tagas föremålen upp med en tång, varefter man låter paraffinen rinna av för att sedan kallna. Sedan föremålen i sin tur kallnat, avputsas de genom uppvärmning över en låga och med mjuka linnetrasor avlägsnas den överflödiga paraffinen på de ställen, där den blivit för tjock. Plåtetiketterna utbytas mot originaletiketterna, såvida föremålen skola utställas i samlingarna, i annat fall torde det vara fördelaktigare att bibehålla plåtetiketterna, vilka givetvis äro starkare och ej så lätt avrivas.

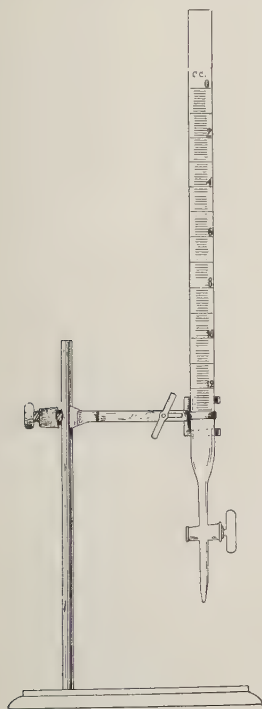

Fig. 2. Byrett. 1/3.

Den ovan beskrivna konserveringsmetoden har visat sig vara synnerligen hållbar, naturligtvis dock under förutsättning att urlakningen göres samvetsgrannt, ävenså att föremålen få ligga tillräckligt länge i den heta paraffinen så att allt vattnet utdrivits ur desamma och paraffinen inträngt i vattnets ställe.

Jag nämnde nyss, att man i stället för impregnering av järnsaker i paraffin även kunde använda zaponlack och dylikt. Därmed förfares på följande sätt. Sedan järnsakerna blivit urlakade på ovan angivna sätt, tagas de upp ur vattnet, avtvättas och torkas i ugn. När de blivit riktigt torra, överstrykas de med zaponlack medan de ännu äro varma, men dock ej varmare än man

kan hålla dem i handen. Zaponlacket bör vara utspätt med lika mycket förtunningsvätska, vilken består av en del amylalkohol och en del amylacetat. Återigen uppvärmes föremålet och överpenslingen upprepas några gånger. Man bör noga kontrollera, att zaponlacket ej är surt. Det prövas bäst med blått lackmuspapper; blir detta rött är zaponlacket surt och bör således ej användas.

Även andra impregneringsmedel kunna med fördel användas. Solarolja, ett destillat av rå petroleum, i vilket man upplöst paraffin eller vax, är ett utmärkt impregneringsmedel. Ävenledes kan schellack löst i sprit, vax upplöst i benzin eller eter o. s. v. användas. Mig synes emellertid zaponlack av flera skäl vara lämpligast till impregnering emedan det är fullständigt färglöst, ej klibbar och för övrigt lämnar ett utomordentligt gott skydd mot luftens inverkan.

II.

Konservering med avlägsnande av rosten.

Jag har redan nämnt, att det i många fall kan vara synnerligen svårt att avgöra, huruvida föremål böra konserveras med avlägsnande av rosten. Man kan så oändligt lätt misstaga sig på avrostningens resultat, i det att de avrostade föremålen kunna förlora mycket av sin ursprungliga form. Den invändningen ligger då nära till hands att avrostningsmetoden ej bör användas, då den synes vara alldeles för riskabel. I viss mån kan detta visserligen vara sant, men många gånger har man just den metoden att tacka för att inskriptioner (fig. 3), damaskeringar (fig. 4), graveringar (fig. 5) in- eller påläggningar av guld, silver eller mässing (fig. 6), vilka varit delvis eller helt gömda under rostytan, kunna prepareras fram. Till metodens fördel kan därjämte påpekas, att konservering med avrostning ej är så tidsödande, emedan man slipper den långa vattenurlakningsproceduren.

Nyss nämndes, att in- eller påläggningar av guld, silver eller

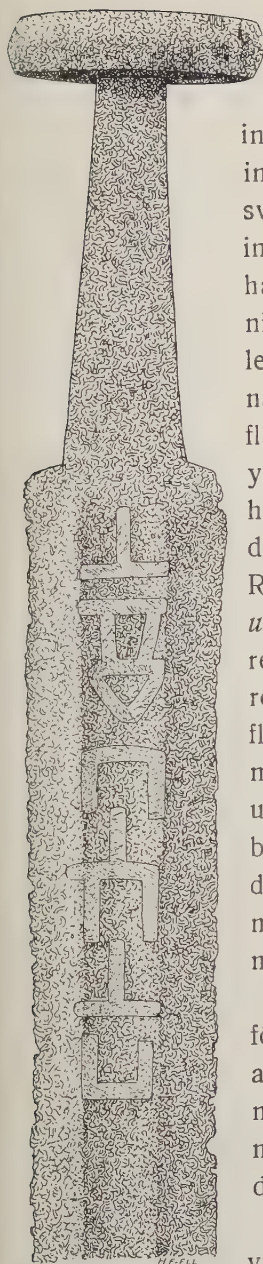

Fig. 3. Svärd av järn med inskription. 1/2.

mässing kunna framkomma, sedan rostlagret avlägsnats. Jag får här uttryckligen betona skillnaden mellan inläggningar och påläggningar. Med inläggningar åsyftar jag exempelvis i svärdsklingor gjorda ingraveringar eller instämplingar, vilka sedan fyllts med inhamrat guld eller silver (fig. 7). Påläggningar däremot bestå av tunna bleck eller trådar av silver eller koppar. Trådarna äro ibland sins emellan snodda eller flätade, tätt virade runt den släta järnytan. På svärdfästen (fig. 8) och spjutholkar (fig. 10 och 11) från vikingatiden är detta rätt ofta förekommande. Rosten, som uppstått *på* järnet men *under* exempelvis silvret, gör, att silvret lätt kan sprängas från järnet. Avrostas ett sådant föremål, kan i de flesta fall påläggningen lossna tillika med rosten. Givetvis finns det även undantag från denna regel, men då bör påläggningen vara obetydligt skadad. I sistnämnda fall kan avrostningsmetoden med fördel användas, men mera härom nedan.

Emellertid lär man sig snart vilka föremål, som kunna behandlas med avrostningsmetoden. Om början göres med ej så viktiga fornsaker, kommer man snart underfund med, huru metoden verkar.

Den avrostningsmetod, vilken, så vitt jag har mig bekant, användes vid de större Skandinaviska museerna ut-

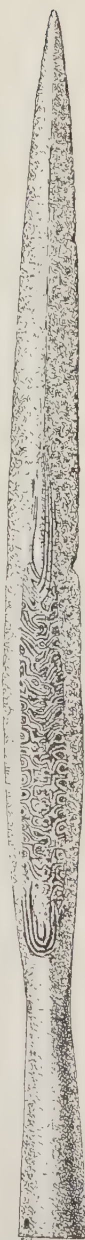

Fig. 4. Spjutspets av järn med damaskering. 1/3.

experimenterades år 1886 av den norske ingenjören A. Krefting.[1] Jag skall här i koncentrerad form beskriva dess utförande, samt de erfarenheter jag gjort under alla de år jag använt densamma.

"Methoden er elektrolytisk", säger Krefting i här nedan anf. arb. sid. 55 ff. "idet at vandstofgas ved vandets sønderdeling bringes til at udvikle sig paa jerngjenstanden, som danner den negative pol... Oldsagens jernkjerne blottes da paa nogle steder ved en fil og omvikles med zinkstrimler, saaledes at disse kommer i berøring med selve jernkjernen, hvorpaa det hele stikkes ned i natronlud af c:a 5 procents styrke. Herved bliver jernet negativt og zinken positivt elektrisk, saaledes at vandet sønderdeles, og vandstof udvikles paa jernet og surstof paa zinken, hvorved der dannes zinkoxyd, som opløses i luden. Den udviklede vandstofgas virker paa 2 maader. Da den opstaar paa graendsen mellem jernet og rusten, saa afspraenger den paa den ene side en stor del af rustlaget før at kunne bane sig vei. Den tilbageblevne rust vil paa den anden side reduceres af vandstoffet, idet den delvis gaar øver till den før omtalte sorte jernsurstofforbindelse og delvis til metallisk jern."

Fig. 5. Yxa av järn med gravering. 1/3. Västergötland. S. H. M. 7992.

Föremål, som skola avrostas, böra icke hava djupare rostlager än 1 mm. Man tager, som Krefting säger, en fil och blottar försiktigt, genom rostens borttagande på några ställen, det metalliska järnet. Därefter omlindas föremålet med tunna 5—10 mm. breda zinkremsor (fig 9). Bredden på dessa beror på föremålets

[1] A. Krefting: *Forening til Norske Fortidsmindesmerkers Bevaring* 1892, s. 51—57.

H. Appelgren: *Finska fornminnesföreningens tidskrift XVII* 1897, s. 333—347.

F. Rathgen: *Die Konservierung von Alterthumsfunden* 1898, s. 95—102.

Fig. 6 a. Fig. 6 b.
Svärdfäste med påläggningar (a före, b efter konserveringen.)
Ca. 1/2. Gotland. St. H. M. 16905.

storlek. Vid omlindningen iakttages noga, att zinkremsorna komma i beröring med de blottade järnytorna. Zinkplåten, av vilken remsorna klippas, bör vara rätt tunn, desto smidigare följa de föremålets yta. När arbetet härmed är avslutat, fastbindes medelst en koppartråd kopparetiketten, i vilken föremålets inventarienummer inhuggits. Därefter nedlägges föremålet i en lut, bestående av kaustikt kali upplöst i destillerat vatten. Luten spädes ut, om det visar sig behövligt, med dest. vatten tills den fått en styrka av 8 % Baumé. Luten prövas med areometer. Den är i hög grad frätande för

händer och kläder och bör förvaras i tillslutna glas- eller glaserade lerkärl. Föremålen upptages lämpligen ur luten med en tång.

När föremålet legat en stund i denna lut, ser man små luftblåsor stiga upp från detsamma och gå upp till ytan. Detta utgör ett tecken på, att allt är som det skall vara. När föremålet, allt beroende på dess storlek, legat i luten en dag eller över en natt, tages det upp ur densamma, spolas av i vatten, och därefter avlägsnas zinkremsorna. Sedan borstas det rent och då visar det sig, huru luten verkat. Är föremålet ej rent från rost, omlindas det ännu en gång med zinkremsor och lägges på nytt ned i luten.

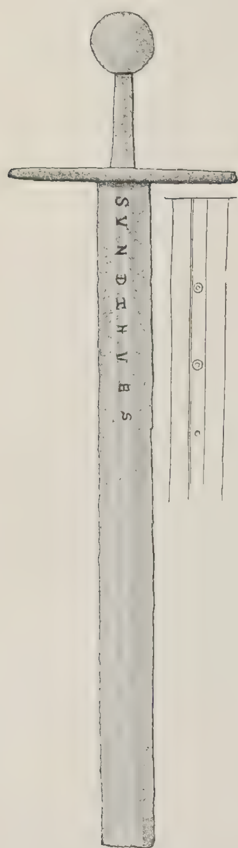

Fig. 7. Svärd av järn med instämplingar. 1/6 Södermanland. St. H. M. 13671.

Efter en tid tages det åter upp och zinkremsorna avlägsnas. För att få föremålet fullständigt rent, avborstas det med en stålborste eller skuras i fin sand och vatten. När föremålet på så sätt är färdigborstat, skall luten avlägsnas ur detsamma. Den kan neutraliseras genom att doppa föremålet i utspädd ättiksyra d. v: s. 1 del ättika — 5 delar dest. vatten och sedan uppkokas några gånger i dest. vatten. Detta kan upprepas några gånger omedelbart efter varandra m. a. o. så fort vattnet, i vilket föremålet ligger, kokat en stund, hälles det bort, och ersättes med nytt, vilket åter kokas upp. Nu är föremålet färdigt att impregneras. Förfaringssättet med impregneringen är detsamma som vid föremål med kvarsittande rost. Antingen inkokas det i paraffin eller torkas i ugn och därefter impregneras det med zaponlack och dylikt på sätt, som jag i det föregående beskrivit.

Den nu sist beskrivna järnkonserveringsmetoden[1] är, synes

[1] Till bronsföremål duger den enligt mitt förmenande ej alls, emedan dessa behandlade med den metoden förlora sin vackra patina.

Fig. 8. Svärdfäste av järn med påläggningar av silver. 1/1. Öland. St. H. M. 16646.

det mig, den intressantaste, men tillika den svåraste, emedan den kan erbjuda dess utövare de allra största överraskningar och på samma gång sätta hans erfarenhet och kunnighet på de hårdaste prov.

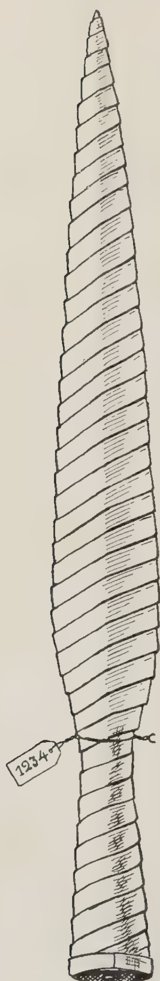

Fig 9. 1/2.

När man blivit riktigt van, märker man snart, om det finns silver under rostytan. Det uppstår ganska ofta små ljusa fläckar på densamma vilka i regel äro tecken på att det finnes silver under rosten. Tydliga exempel härpå äro de i fig. 10 o. 11 a och b avbildade spjutspetsarna, a) före konserveringen b) efter densamma. Man ser på holken fig. 11 a en eller flere ljusa fläckar ett tecken på att det finnes silver därunder. Vid konserveringen får man därför givetvis gå fram med den allra största försiktighet. Det första man skall förvissa sig om är, huruvida silverpåläggningen är väl bibehållen eller ej. Detta sker bäst, om man här och var på holken mekaniskt försöker avlägsna det på silvret befintliga rostlagret, vilket dock måste ske med största varsamhet. Visar det sig, att silverpåläggningen är av god beskaffenhet, kunna holkarna behandlas med avrostningsmetoden. Även här måste i varje fall den största försiktighet iakttagas. Holkarna omlindas med zinkremsor, luten som användes skall vara svag[1] och spjutspetsarna, d. v. s. i dessa fall blott *holkarna,* ställas ned i luten dock ej längre än högst en timme i taget. Efter den tiden tagas spjutspetsarna upp ur luten, zinken borttages, holkarna borstas försiktigt i vatten; man förvissar sig nu om, att silvret ej lossnar från dem. Visar det sig, att silvret sitter gott fast, omlindas holkarna ånyo och samma förfaringssätt upprepas. När silverytan är fullständigt ren från rost, vidtager den egentliga konserveringen. Jag antydde nyss, att det var blott holkarna, som i dessa fall avrostades. Bladen innehöllo så litet metalliskt järn, att ett avrostande av desamma

[1] Ej över 5 % Baumé.

Fig. 10 a. Fig. 10 b.
Holk av spjutspets med silverpåläggningar (a före, b efter konserveringen). 1/1. Gotland.
St. H. M. 7314.

Fig. 11 a. Fig. 11 b.
Holk av spjutspets med silverpåläggningar (a före, b efter konserveringen). 1/1. Gotland.
St. H. M. 15928.

var fullständigt uteslutet. Därför fingo spjutspetsarna, efter att förut ha genomgått den vanliga urlakningsmetoden, impregneras med paraffin. Sedan parraffinet kallnat, tvättades holkarna rena från det överflödiga paraffinet medelst en i solarolja doppad bomullssudd. Därefter blankades silvret upp medelst borstning med en av smala glasfibrer bestående borste, en s. k. glasborste.

Av det sagda framgår, att ett föremål, om jag så skall säga, bitvis kan avrostas. Om jag, som i de nu beskrivna fallen, blott vill ha holken avrostad, lindar jag denna med zinkremsor och låter endast den omlindade delen stå nere i luten.

Paraffinerade, trasiga järnsaker kunna med fördel lagas med ett bindämne,[1] bestående av:

Kolofonium = harts	90	gr.
Karnaubavax	180	„
Guttaperka	300	„
Ammoniak-gummi	120	„
Schellack	120	„
Elemi eller Venetiansk terpentin	30—50	„

De olika beståndsdelarna sammanblandas i ovanstående följd. Kolofonium stött i små bitar. Guttaperkan skäres till 1 cm stora tärningar, som tillsättas i mindre portioner efter hand den hinner smälta. Därefter tillsättes ammoniak-gummi i fint pulvriserat tillstånd i mindre portioner. Schellack, ävenledes i mindre portioner, samt slutligen elemi eller venetiansk terpentin efter behag.

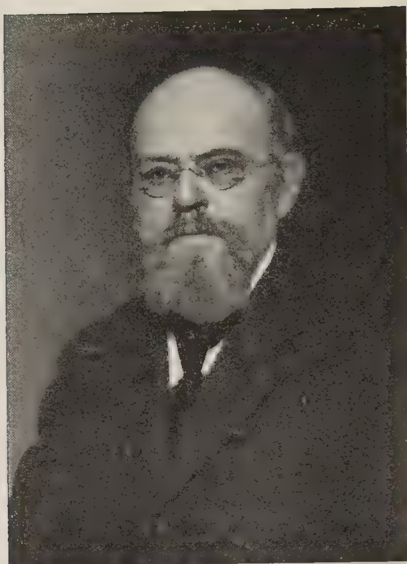
* *
*

Givetvis vore det mycket att tillägga rörande konservering av järnsaker, men det är ej min mening att här ingå på detaljer. Min avsikt har blott varit den att söka giva en lättfattlig beskrivning på huru konservering av järn i huvudsak tillgår, för att

[1] Välvilligt meddelat mig av konservator G. Rosenberg vid Nationalmuseet i Köpenham.

museiföreståndarna själva, eller annan person under deras ledning så långt möjligt är skola kunna konservera järnsaker i sina samlingar. Ett råd skulle jag dock vilja giva. Skulle under konserveringsarbetets gång några intressantare detaljer framkomma på något föremål, och museiföreståndaren står undrande, huru han i sådant fall skall förfara, hellre än att då experimentera med föremålet är det säkrare att omedelbart insända detsamma till Statens Historiska Museums konserveringsanstalt i Stockholm. Där blir det fullt fackmässigt konserverat och allt vad som kan göras för att rädda detsamma göres. Omkostnaderna härför bliva i regel självkostnadspris, i vissa fall ej ens det.

Simon Johannes Boëthius.

Av

CARL HALLENDORFF.

Efter en av trägnaste arbetstid fylld levnad skördades en av Kgl. Vitt. Hist. och Antikvitets Akademiens ledamöter, professor emeritus Simon Johannes Boëthius av döden d. 30 mars 1924 kort efter sin sjuttiofemte födelsedag. Vid hans hädangång har med rätta erinrats om hans vidsträckta och framgångsrika verksamhet som vetenskaplig och populariserande författare, som praktisk skolman och akademisk lärare, som ledamot av riksdagen och utövare av skilda förtroendeuppdrag. Så gott som hela sitt liv tillhörde Boëthius Upsala universitet: dit kom han 1869 nittonårig, där blev han 1877 docent i historia samt kallades 1889 till e. o. professor i samma ämne, där utnämndes han 1901 till skytteansk professor i vältalighet och statskunskap, och även sedan han 1915 trätt in i eme-

ritiklassen samt flyttat åter till hembygden, Dalarne, stod han i ständig och nära förbindelse med universitetsstaden, varest han också slutade sina dagar.

Det var nog oundgängligt, att Boëthius som akademisk lärare i historia kom att starkt trängas i bakgrunden av sin mäktigare kollega Harald Hjärne. På den tiden (vid början av 1890-talet) hade den extraordinarie professorn en tung börda för förberedande examina, varemot han fick jämförelsevis litet att göra med egentlig vetenskaplig undervisning och examination, och historiens studerande flockade sig självfallet kring Hjärnes kateder eller vid det seminariebord, där han presiderade. De som lyssnade till Boëthii föreläsningar, minnas dock ännu säkerligen med tacksamhet den grundlighet och verkliga lärdom, han under dessa utvecklade. När man nyss beundrat kollegans genialiska förmåga att tolka livet självt i dess sprudlande rikedom på skiftande uppslag och impulser, tyckte man nog lätt, att det låg en smula skrivbordsdamm över Boëthii omsorgsfullt utarbetade föredrag, men man erkände obetingat den djupgående forskningen och den säkra vägledningen. En utpräglad böjelse för filosofisk spekulation — måhända ett arv från fädernesläkten, säkert tillökat genom filosofiens dominerande ställning under hans första universitetsår — förde honom gärna över till allmänna betraktelser av statslivets företeelser, och så fann han som professor Skytteanus ett för honom särskilt lämpat arbetsfält. Med vilken framgång han bearbetade detta, visar hans 1916 publicerade verk *Om statslivet.*

Historien står framför allt i en djup och varaktig tacksamhetsskuld till Boëthius för en sällsynt omfattande skriftställarverksamhet. Hans gradualavhandling samt en betydelsefull uppsatsserie i Historisk Tidskrift gåvo rikare belysning åt förhållandet mellan Sigismund, hertig Karl och den svenska adeln. Uppdraget att för den av Ernst Wallis redigerade Illustrerade världshistorien skildra den stora franska revolutionsepoken förde Boëthius över till djupare studier av detta skede, varav som synliga frukter följde dels det mot tidens forskning förträffligt svarande verket *Den franska revolutionen, dess orsaker och inre historia* (1887),

dels en grundlig specialundersökning om Sveriges diplomatiska förbindelser med den franska republiken. En del uppslag, som han torde mottagit, när han för den första s. k. Illustrerade Sveriges Historia fullbordade R. Tengbergs manuskript om partitidevarvet, samlades i den skarpsynta undersökningen *Några anmärkningar om uppkomsten och karaktären af Frihetstidens författning* (Historisk Tidskrift 1891). Till dessa fogades talrika smärre uppsatser från olika skeden, varjämte det särskilt bör erinras om hans flitiga utgivarskap av historiska akter och samtida skrifter: sålunda de 3 delarne Bihang till B. von Schinkels minnen (1880—83), Johan Albert Ehrenströms efterlemnade historiska anteckningar (1882—83) och Från Karl XIV Johans dagar af Georg Ulfsparre (1907).

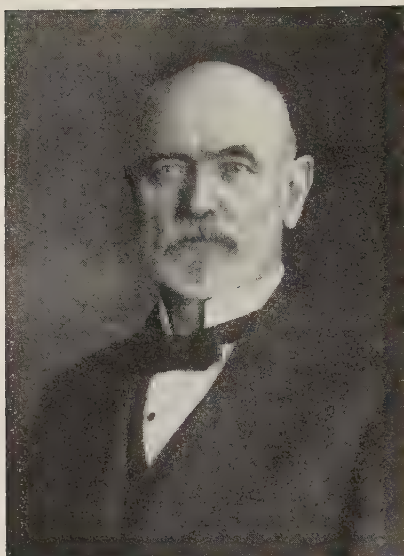
Vid sidan av denna vetenskapliga verksamhet samt sina viktiga offentliga uppdrag fann Boëthius tid även för ett träget arbete att popularisera historien. Hans erfarenhet som elementarlärare och mångåriga uppdrag som censor i studentexamen förde honom på direkt väg till intresse för skolornas undervisningsmateriel. Så övertog han omarbetningen till nya upplagor av Schottes och Pallins kända läroböcker, och han fogade till dessa en som läsebok avsedd större publikation *Historisk läsning* (2 delar, omfattande antiken och medeltiden, 1895 och 1898). Det sistnämnda verket vittnar högt om författarens lärda ansträngningar men blev knappast den för allmänheten tillgängliga bok, som avsetts, då nämligen utrymmets snäva ram och stilens rätt abstrakta läggning gemensamt gjort det ganska tungläst. Desto flitigare använda och därmed allmänt erkända blevo läroböckerna; även när olika meningar om dessa förnummits, hava deras pålitlighet, sakrikedom och objektivitet betecknats som mönstergilla.

Slutligen: en metodisk och direkt i statsangelägenheter anlitad forskare som Boëthius undgår näppeligen att bliva samtidshistoriker även. Vad Boëthius i den delen gjort genom sina dagboksanteckningar från 1890-talets riksdagar, undandrager sig ännu bedömande. Vidsträcktare har han fått gripa uppgiften an i sin skildring av Oskar II:s regeringstid för verket *Sveriges historia till*

våra dagar, vilken uppgivits föreligga färdigtryckt och blott väntar på utsläppandet. Detta skede, om vars händelser han med rätta kunnat säga *quorum satis magna pars fui,* har han förvisso tecknat med samma vederhäftighet, samma opartiska kritik, som utmärka all hans produktion. Hans biografi för Svensk Biografiskt Lexikon över den intime vännen och medarbetaren Oskar Alin lämnar härför all borgen. För samma stora, av hans son redigerade publikation lärer han ännu på dödsbädden avlämnat manuskriptet till en biografi över E. G. Boström.

I vetenskaplig hänförelse, i studiernas grundlighet och omdömets oväld var Simon Boëthius en förebild, och han intager ett välförtjänt hedersrum inom den för svensk historia och fornkunskap så epokgörande skara lärda, som erhöllo sina första impulser från F. F. Carlson, Malmström, Svedelius, Styffe och Hammarstrand. Om hans politiska gärning skall här icke talas, men väl må det sist utsägas, att till hans på skilda områden vunna berömmelse kommer som den ingalunda minsta, att han i allt sitt verk hävdat sig som en förträfflig, genomärlig och god människa.

Erik Brate.

Av

EMIL OLSON.

Erik Brate föddes i Norberg i Västmanlands län den 13 juni 1857, son till bergmästaren Anders Eriksson och hans hustru Kristina Matsdotter. Han blev student i Uppsala 1876, avlade filosofie kandidatexamen därstädes 1879 och filosofie licentiatexamen 1884, disputerade sistnämnda år för doktorsgraden och förordnades därpå till docent i forngermanska språk. Vid denna docentur kvarstod han i tre år, under vilken tid han under två år uppehöll den då lediga e. o. professuren i svenska språket. År 1887 utnämndes han till lektor i modersmålet och tyska vid Södermalms högre allmänna läroverk i Stockholm, och i denna befattning kvarstannade han, till dess han vid uppnådd lagstadgad ålder år 1922 avgick med pension. Bland i studiesyfte företagna resor kunna särskilt nämnas en längre vistelse i

Strassburg 1882—1883 för studier i forngermanska språk och sanskrit samt de talrika smärre resor inom Sverige som han företagit för rununersökningar. År 1904 blev Brate medlem av Vitterhets Historie- och Antikvitetsakademien. Han avled d. 1. april d. å.

Bakom dessa i åtskilliga stycken för så många av våra läroverkslektorer typiska levnadsdata döljer sig för Brates del vid sidan av en mångårig skicklig och nitisk läraregärning en omfattande och betydelsefull vetenskaplig verksamhet.

Brate tillhörde en generation av språkmän, som i sin studieriktning och sin uppfattning av de språkliga fenomenen tagit avgörande intryck av den på 1870- och 1880-talen segerrikt framträngande s. k. junggrammatiska skolan i Tyskland. Dennas intresse omfattade i främsta rumnet lingvistiken, särskilt den historiska ljudläran, och i samband härmed riktade den sin uppmärksamhet framför allt på de germanska språkens äldre skeden. För de nordiska språkens vidkommande kommo härvid, som naturligt var, runologiska forskningar att intaga ett viktigt rum. Metriken blev, framför allt genom Sievers, ett gärna odlat arbetsfält, i enlighet med den allmänna riktningen delvis som en hjälpvetenskap till språkhistorien. Av realfilologiska discipliner var det i synnerhet mytologien som vid denna tid var föremål för ett ivrigt studium och som icke minst genom tyska forskare leddes in på nya banor.

I Brates äldre språkliga författarskap voro dessa intressen förhärskande och förblevo till stor del så även senare.

Till hans tidigare arbeten höra sålunda hans undersökning *Nordische Lehnwörter in Orrmulum* (i Paul-Braunes Beiträge 1884) och hans *Äldre vestmannalagens ljudlära* (Uppsala universitets årsskrift 1887), vilken senare blev mönstret för en hel rad liknande monografier av andra författare över fornsvenska texters språk. En fortsättning av detta arbete gav han några år senare i *Dalalagens böjningslära* (Årsredog. f. Södermalms h. allm. läroverk 1890). Samma år, som den förstnämnda av dessa skrifter utkom, utgav han även en *Fornnordisk metrik* (ny uppl. 1898), väl i huvudsak byggd på Sievers epokgörande teorier, men

i många punkter med självständig uppfattning och i åtskilliga kompletterande dennes undersökningar.

Redan tidigt hade Brate sysslat även med runologiska spörsmål. Hans intressen åt detta håll i förening med de metriska ledde honom in på de omfattande studier över svenska runinskrifter, som han i samarbete med Sophus Bugge offentliggjorde under titeln *Runverser* (Antikv. tidskr. f. Sv. 1—6, 1887—1891). Detta stora arbete, vari alla då kända helt eller delvis metriskt avfattade svenska runinskrifter behandlades från språklig och metrisk synpunkt, utgör ännu i dag ett av den svenska runologiens viktigaste verk.

Härmed hade Brate trätt fram i första ledet bland svenska runforskare, och under hela sin återstående livstid fortfor han sedan att ägna sina bästa krafter åt runstudiet. Han kallades av Vitterhetsakademien efter Sven Söderbergs frånfälle att fullborda det av denne påbörjade verket *Ölands runinskrifter*; det av Brate utgivna andra häftet utkom 1906. Efter samma plan har han sedan utgivit *Östergötlands runinskrifter* (1911—1918) och hade vid sin död just hunnit att till utgivning befordra första häftet av *Södermanlands runinskrifter*, vars redigering liksom de föregåendes Akademien med trygghet anförtrott åt den beprövade och flitige forskaren. Alla dessa tre stora runverk äro vetenskapliga arbeten av den största betydelse, som för första gången göra hela runmaterialet från respektive landskap tillgängligt i fullt pålitlig form och med användande av alla den moderna forskningens hjälpmedel. I största utsträckning byggda på egna förstahandsundersökningar av monumenten och utarbetade med omsorgsfullt begagnande av förefintligt tryckt och otryckt källmaterial, komma de att bliva av bestående värde för studiet av svensk runologi och äldre svensk språkhistoria.

Förutom dessa huvudarbeten har Brate riktat runlitteraturen med ett stort antal smärre avhandlingar och uppsatser över speciella runologiska frågor eller enskilda runinskrifter m. m. Bland dessa, för talrika att här uppräkna, må särskilt nämnas hans som jag tror i grunddragen riktiga och för tolkningen grundläggande

behandling av den märkliga inskriften på Piræuslejonet i Venedig samt flera bidrag till lösningen och tolkningen av Rökinskriften, som han utförligt behandlat även i *Östergötlands runinskrifter.* Av stort värde är den populärt hållna sammanfattande framställningen *Sveriges runinskrifter* (i serien Natur och kultur 1922), som trots sin sammanträngda form innehåller åtskilligt nytt både i material och uppfattning.

Brate intresserade sig livligt för den mytologiska forskningen. Hans egna bidrag till densamma, t. ex. hans avhandling *Vanerna* (1914), äro dock av mindre betydelse. Av större intresse äro resultaten av hans studier i den fornvästnordiska litteraturen, särskilt den äldre Eddan. Ett beaktansvärt bidrag till förståelsen av Voluspå gav han sålunda genom en för tio år sedan i Arkiv för nordisk filologi publicerad skarpsinnig undersökning av denna dikts byggnad. Särskilt bör emellertid i detta sammanhang nämnas den översättning av Eddan, som han utgav år 1913, ett arbete, som visserligen icke kan skattas synnerligen högt från poetisk synpunkt, men som på grund av sin trohet mot texten och sina koncisa och talrika anmärkningar utgör ett värdefullt hjälpmedel vid studiet av eddasångerna.

Såsom lärare i modersmålet hade Brate naturligtvis rika anledningar att intressera sig även för den nutida svenskans språkliga och ortografiska m. fl. problem. En frukt härav är bl. a. hans år 1898 utgivna *Svensk språklära.* På detta område arbetade han dock — sannolikt delvis på grund av sin från början något ensidiga språkhistoriska inriktning — med mindre framgång än på sina övriga fält, och uppgifterna här synas icke heller ha lockat honom i samma grad.

Det har i denna snabba översikt av Brates vetenskapliga författarskap endast kunnat dröjas vid det viktigaste av hans rika alstring. Blott i största korthet må därför till sist erinras om att många här onämnda uppsatser av språkhistoriskt, etymologiskt eller realfilologiskt innehåll under årens lopp av hans hand strötts i facktidskrifterna, liksom att en mängd recensioner i olika tidskrifter vittna om hans sakkunskap även på områden av den nor-

diska och germanska filologien och den allmänna språkvetenskapen, som falla utanför hans speciella forskningsgebit.

Brates skrifter utmärka sig genom en omfattande lärdom, stor grundlighet och betydande skarpsinne. Väl kan det icke nekas, att hos honom fyndigheten icke sällan var förenad med en alltför stor djärvhet i kombinationerna, ett fel som synes i viss mån utmärkande för den riktning han utgick ifrån, liksom han med denna delade den något överdrivna tron på möjligheten att på rent lingvistisk väg lösa de språkliga problemen. Hans omdöme var icke alltid säkert. Hans meningar inbjuda ofta till kritik, och hans resultat äro icke sällan omstridda. Trots dessa och måhända även andra brister vittnar emellertid hela hans författarskap om en avgjord vetenskaplig begåvning, om en genom åren oförminskad kärlek till forskningsarbetet och en alltigenom ärlig strävan efter den vetenskapliga sanningen. Det väsentliga i hans verk kommer att bilda en varaktig insats i våra dagars nordiska språkforskning och ett vackert minnesmärke över en oegennyttig livsgärning.

Smärre meddelanden.

En fornminneskarta från slutet av 1600-talet.

I slutet av år 1923 inkom till Antikvitetskademiens antikvariskt topografiska arkiv från överlantmätaren i Jönköpings län Harald Malmberg en kopia av en i lantmäterikontoret i Jönköping förvarad, år 1693 upprättad karta över Bolmsö i sjön Bolmen, Småland, jämte avskrift av den till kartan hörande beskrivningen. Då såväl kartan som beskrivningen äro intressanta dels såsom dokument om 1600-talets förut kända varma intresse för våra fornminnen, dels som ett observandum för vad våra arkiv kunna gömma av antikvariskt-topografiskt värde, återges de här nedan.

Som framgår av beskrivningen, är kartan upprättad på befallning av Erik Dahlberg, vilken då var landshövding i länet. Syftemålet med kartan synes framför allt ha varit att få en så noggrann förteckning som möjligt av de på ön befintliga fornlämningarna. I rubriken till ett annat exemplar av kartan[1] heter det, att Dahlbergs befallning var "at der avfatta uti grundrijtning, och derjemte obserwera hwarest någre gamble ättehögar, rudera af gamble huus och Slått sampt andre effter (oläsligt ord) eller Antiqviteter kunna finnas".

Upprättaren av kartan Anders Ekebohm var lantmätare i länet, född 1675, död 1729.

Kartans skala är omkring 1 : 40,000.

"Geographisk afrijtningh öfwer Öen Bolmsöö medh dess inbegrepne hemman och antiqviteter, belägen utj Smålandh Jönkiöpings lähn Wässbo Häradt och Bolmsöö Sochn effter Kongl. Rådet och General Gouverneurens Hög Wählb. Hr Erick Dahlberg Högh grefl. Excellens Nådige ordres Dat d 1 Maij 1693, som effter Inbyggarnes berättelse befans av fölliande Underrettelse om Antiqviteterne som här nedan före antecknas, affattat från d. 20 till d. 25 Julij 1693.

Explicatio Notarum.

Widh No 1 finnes en Gångstensbro Jättebro kallat som berättas förr legat till Hestholmen, och sedan till östra Landet men nu eij lengre Synes än antecknat är eij heller weta dhe sig någon sin hört hwad tidh den således legat mehr än et tahl man effter man.

Utj Tjustby No 2, finnas 48 högar, en reesesten och ett Rör Högarör.

Straxt widh Huusbyy äro 64 högar No 3.

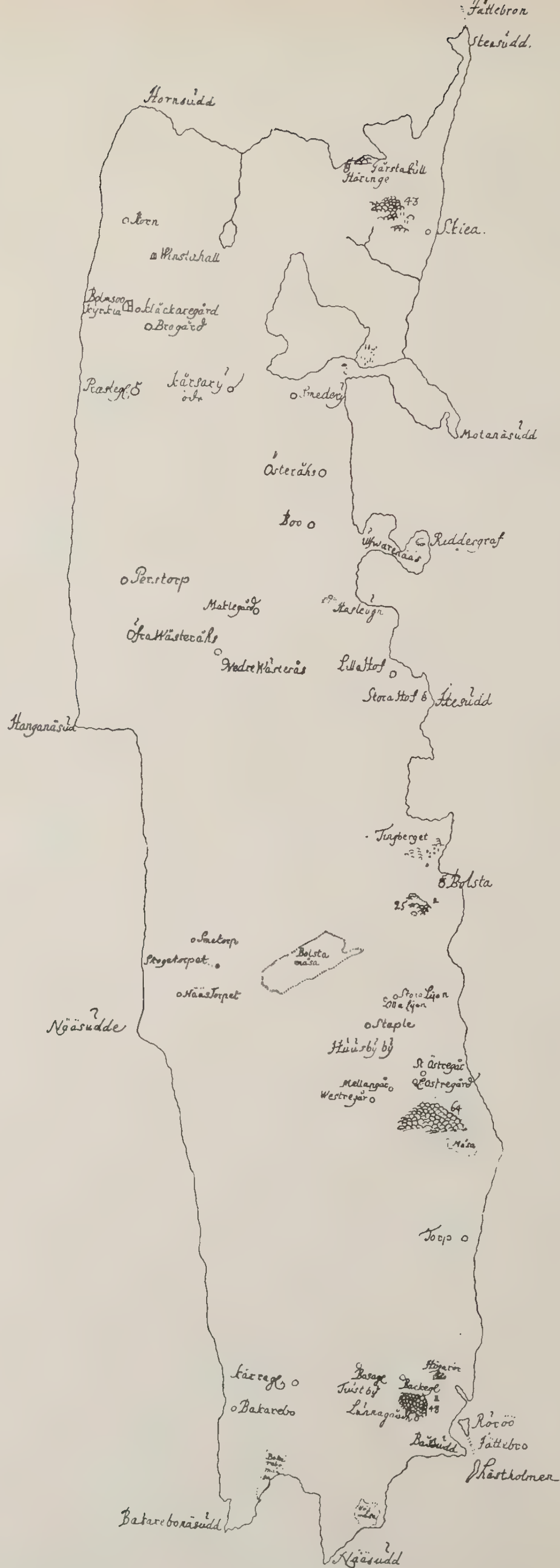
Hart när widh Bolsta Sätegårdh finnes 25 Kullar och en Reesesteen No 4 och på Nord Westre sijdan 12 kullar 5 små resestenar en aflånglagdh steengårdh med en lijten resesten Widh hwar ändan och en fyrkantig steengårdh No 5.

Hasöleugn No 6 (är ej heller något at beretta om).

Widh No 7 på Ufwarenäset finnes en stoor groop Riddaregraf kallat 50 al uti

---

[1] Enl. överlantmätare H. Malmbergs brev 6/11 1923.

Hornsudd
Häringe
43
Stiea.
Brogård
Motanäsudd
Österåhs
Boo
Riddergraf
Perstorp
Stora Hof
Tingberget
Bolsta
25
Bolsta mäsa
Staple
64
Torp
Bakarebo
48
Hästholmen

Diameter rett rundh belägen och 20 alnr. Rätt diup, hwarest dhe gamle beretta, det den fordom brukades till Riddare sparr, at den som skohlat blifwit Riddare måst medh heel muntering utj full Courier rijda nedh och upp på ömse sijdor den det eij Kunde blef eij heller Riddare.

På Smederydhs ägor N:o 7 finnes en aflångh lagdh steengårdh med en Kulle hoos och 2ne Höga reesestenar och 12 Små steengård.

Straxt Wijdh Skiea gierde Ligger 43 Högar och 4 små reesestenar N:o 8.

Från Steensudde N:o 9 ligger en steenbro Jättebron Kallat, som dhe gamble berätta skolat förr legat twert öfwer till Nord Nord wästra Landet, doch synes slijk både för längden och det djupa vattnet der emillan — (oläsligt) om desse — högar och stenar weet ingen hwarken namn eller betydelse.

Vid Håringe Sätegårdh ligger en bergs Klint Görstakulle kallat N:o 11 hart wijd Sjöstranden så at Wattnet kan Widh storm slå up, ligger en Gråe steen $1^{1}/_{2}$ qwarter tiock, 3 alnar långh och $2^{1}/_{2}$ alr. breedh på hwars ena ände stodh detta tecknat, hwilket som nogaste syntes, H. t.A.t. R: och på den andra ändan och Runska bockstäfwar in under uthan twifwel för heela nampnet, men war det ena hörnet afslagit hwar på mestadehlen af nampnet stådt och det som igen war syntes intet så at man Kunde det afskrifwa förmedelst Watn som lätteln. af Siön upkastas hwaraf stenen ofwan på mycket förtärt war, och berättades af Arendatorn i Håringe, at wara sagt för honom, det denne stenen skall wara dijt fördt från Norre sijdan då han præsummerade det ena hörnet skulle varit utj ferdhen afslagit, men huru långe sedan eller till hwad ända weet ingen eij heller fanns hörnet dertill som afslagit war. Wijdare underrättelse om denna öns antiqviteter kunde man icke ernå, ehuru noga man derom så vida den ene som den andre effterfrågade. Warandes detta med möijeligste flijt affattat till Underdånigste fullfolgdh de Nådige ordines av *Anders Ekebohm.*"

En skånsk bronsålderspincett förvarad i Saint-Germain-museet.

Bland sina samlingar av nordiska fornsaker äger Musée des antiquités nationales i Saint-Germain-en-Laye en fragmentarisk bronspincett (fig. 2), som enligt museets register är funnen i en skånsk torvmosse.[1] Pincetten skänktes till museet för åtskilliga år sedan jämte en del andra svenska fornsaker — vilka jag hoppas sedermera kunna bli i tillfälle att publicera i denna tidskrift — av dåvarande livmedikus Liljevalch.

Av pincetten, som är 6 cm. lång, finnes i behåll endast den ena halvan, bestående av en tunn bronsplåt, i det närmaste triangelformig, med tämligen raka sidor. Upptill har tydligen funnits en cylindrisk utbuktning. Pjäsen är utvändigt ornerad med ett längs långsidorna löpande, streckornerat smalt band. Detta avslutas nedtill i en elegant våg-

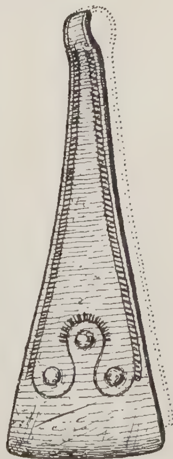

Fig. 2.

[1] Man känner intet närmare angående fyndomständigheterna.

linje, omslutande tre upphöjda runda, små bucklor. Pincetten är ett välgjort arbete och av en utpräglad sydskandinavisk typ. Den torde tillhöra Montelius' IV:e eller V:e bronsåldersperiod.[1]

Pincetten är i Saint-Germain-museets register försedd med nr 22912.

Ol. J—e.

Silverfynd från Södermanland.

Vid grundgrävning för nybyggnad påträffades den 26 juni vid St. Väsby, Ytterenhörna sn, ett större silverfynd, bestående av en *halsring*, bildad av 2 om varandra vridna tenar med en tvinnad silvertråd löpande i vindlingarna, 2 släta *armringar*, slutna (låsta i spiral), varav den ena har 2 smärre ringar påhängda, *fragment* av ännu en *halsring* med instämplade trianglar och ett *mindre ringfragment* ornerat med små cirklar. Till fyndet hör vidare utom en del *silverfragment* (hacksilver) en *del av ett* runt filigranornerat *hängsmycke* med bred ögla samt *28* hela och *128* större och mindre fragment av *arabiska mynt*. Fyndets sammanlagda vikt uppgår till något över 400 gram. Fyndplatsen är belägen på slät, obruten mark, strax norr om mangårdsbyggnaden till gården Fågelsång i St. Väsby by, ägare nämndeman Ernst Holm. Fyndet påträffades på ringa djup, endast c:a 3 dm. under markytan och ingenting ovan ytan markerade dess förefintlighet. Fyndet dateras till 900-talet e. Kr. *A. Eqt.*

Nyfunnet runstensfragment i Uppland.

Vid Lindesnäs gård i Vallentuna sn anträffades i januari detta år av ägaren Hj. Ek ett större fragment av en runsten (1,70×1×0,4 m.) inmurat i bakugnen till ett under gården hörande torp, beläget invid stora landsvägen Vallentuna—Hammarby mitt emellan de båda runstenar, vilka här äro resta invid vägen. Den nyfunna stenen har av ägaren upprests vid en biväg strax intill den plats, där den påträffades. Stenen kommer senare att närmare undersökas.

A. Eqt.

Skattefynd från Stockholmstrakten.

Den 3 december 1923 påträffades av Josef Jansson, Sillinge, Ljusterö sn vid plöjning av en åker 2 *armringar av guld* från 1000-talet e. Kr. (fig. 3) med en sammanlagd vikt av omkr. 375 gram. Som bilden visar, är den ena öppen och består av två trinda tenar, virade om varandra; i vindlingarna löper en tvinnad guldtråd. Ringens ändar sluta i små tresidiga plattor. Den andra ringen är flätad och sluten och de sammanväxta ändarna bilda ett fyrsidigt parti, or-

---

[1] Montelius' IV:e period omfattar tiden från början av det 11. till mitten av 10. årh. f. Kr. Den femte perioden sträcker sig från mitten av det 10. till mitten av det 8. årh. f. Kr.

Fig. 3.

nerat på alla sidor med linjer och små cirklar. Ringarnas diam. resp. 8,5 och 9 cm. Fyndplatsen är belägen på södra stranden av Furusundsleden, 300 m. från sjön. Ringarna lågo tillsammans i svartmylla, 3 à 4 dm. under markytan. De inlöstes till Statens samlingar med kronor. 1,200:— *A. Eqt.*

Undersökning av äldre grav å Indals kyrkogård, Medelpad.

På uppdrag av Riksantikvarien besökte amanuensen E. Salvén *Indals kyrkogård* under sistl. november i och för undersökning av en äldre grav, som förmodats tillhöra en viss pater Josephus, härstammande från Finland, enligt en i kyrkans arkiv befintlig uppgift från 1669 präst i Indal vid 1400-talets slut och byggmästare till den stenkyrka, som vid nämnda tid skulle ha uppförts på platsen. Enligt nämnda arkivuppgift skulle Josephus även hava byggt ett antal andra kyrkor i Medelpad. En numera överkalkad inskrift från 1500-talet å innerväggen i grannförsamlingen Lidens gamla kyrka omnämner Josephus såsom denna kyrkas byggmästare. Gravens plats markerades av en rektangulär, i det närmaste otuktad häll av granit, som tills för några år sedan låg dold under kyrkogårdens gräsvall, men vid grävning kommit i dagen. På något mer än 0,50 m. djup under nämnda gravhäll påträffades vid ifrågavarande undersökning skelettet av en man jämförelsevis väl bevarat. Inga rester av kista, dräkt eller dylikt kunde iakttagas. Skelettet är f. n. under undersökning av professor G. Häggqvist. Gravens läge å kyrkogården m. fl. omständigheter tala för att den med stor sannolikhet tillhör Josephus. Undersökningen i sin helhet är ännu ej slutförd. Så snart detta skett kommer graven att återställas i sitt förra utseende. *E. S—n.*

Nyfunna medeltidsmålningar i Torsåkers kyrka, Ångermanland.

Sistlidne år anmäldes för Riksantikvarien, att smärre partier av äldre målningar kommit i dagen å *Torsåkers medeltidskyrkas* västra innervägg. På uppdrag av Riksantikvarien verkställde amanuensen E. Salvén under juni månad samma år en undersökning av de blottade målningspartierna samt eventuell förekomst av äldre målningar i kyrkan över huvud. Därav framgick, att långhusets samtliga väggar och valv ägde medeltida målningar med figurer och växtornament under ett troligen på 1700-talet anbragt överkalkningslager. De visa i flera fall direkta överensstämmelser med målningarna i grannförsamlingen Ytterlännäs gamla kyrka. Dessa senare äro enligt signering utförda av Eghil och kunna dateras till 1500-talets början. Till samma mästare och tid böra även Torsåkersmålningarna hänföras. Inom församlingen har fråga väckts om målningarnas framkallande. *E. S—n.*

Upprensning av gammal offerkälla under Sånga kyrka, Ångermanland.

I samband med en under sistlidna år verkställd restaurering av *Sånga medeltidskyrka* har en under sakristians golv befintlig, under 1890-talet igenkastad äldre källa blivit på uppdrag av Riksantikvarien upprensad och undersökt av amanuensen E. Salvén under juni månad samma år. Källan, som av folktron sedan århundraden tillbaka ansetts äga mot sjukdomar helande vatten, har vid flera tillfällen blivit igenkastad och sedermera åter upptagen. Dess botten och källåder påträffades på omkr. 7 m. djup. Rester av ett fyrsidigt brunnskar, som uppbyggts av bilade furuplankor med laxade knutar, funnos invid väggarna av källans nedre hälft. Inom detta kar fanns å källans botten ett jämförelsevis väl bevarat mindre kar, uppbyggt på samma sätt som det större. Inga fynd av intresse såsom offermynt e. d. påträffades, troligen beroende på att källan vid flera tidigare tillfällen upprensats. *E. S—n.*

Glimmingehus borg.

I sammanhang med försäljning av Glimmingehus egendom i Vallby socken, Kristianstads län, hava överstelöjtnanten Holger Rosencrantz, ryttmästare Fredrik Rosencrantz och fru Ulrika Rosencrantz i skrivelse den 5 mars 1924 till Vitterhetsakademien i egenskap av statens ställföreträdare såsom gåva hembjudit Glimmingehus gamla borg och den mark, varpå densamma står, med villkor att staten för all framtid underhåller borgen. Vidare har den nye ägaren av Glimmingehus egendom, Nils Månsson, i gåvobrev av den 20 mars 1924 upplåtit ytterligare ett jordområde närmast omkring borgen samt därjämte den närmast borgen belägna delen av en intill borgens nordöstra hörn stötande, på 1600-talet uppförd byggnad, varjämte Månsson medgivit staten rätt till väg fram till bor-

gen och nämnda byggnad. Med Månssons erbjudande förenas dock skyldighet för staten att gälda vissa av överlåtelsen föranledda kostnader, vilka beräknats till kr. 4,000:—.

Med anledning härav har Akademien genom Riksantikvarien i skrivelse till Konungen av 14 maj 1924 anhållit, att K. Maj:t dels måtte bemyndiga Akademien att å statens vägnar mottaga den erbjudna gåvan dels ock att till bestridande av vissa av överlåtandet föranledda utgifter och till nödvändiga reparationsarbeten å borgen ställa till Akademiens förfogande en summa av kr. 6,500:—

Glimmingehus borg utgör ett byggnadsminnesmärke av sällsynt högt värde. Den torde vara den märkligaste av det ringa antalet ännu inom landet förefintliga profanbyggnaderna från medeltiden. Borgen vilken uppfördes år 1499, är allt fortfarande synnerligen väl bevarad. Tack vare lyckliga omständigheter har den ursprungliga, i många fall konstnärliga och synnerligen intressanta fasta inredningen i den fyra våningar höga byggnaden förblivit orubbad. Genom sin uppbyggnad, planordning och inredning lämnar borgen tillfälle till en rik inblick i medeltida kulturförhållanden och utgör som helhet betraktad ett enastående monument över medeltida stormanskultur.

Såsom ett allmänt nationellt intresse framstår det därför, att detta i sitt slag sällsynta byggnadsminnesmärke även för framtiden kan väl bevaras till gagn för kultur och forskning. Otvivelaktigt hör borgen till den särklass av inom landet förekommande märkliga äldre byggnader, som för att tryggas för framtiden rätteligen böra befinna sig i statens hand.

Fornminnesvården.

Från Riksantikvarien ha följande skrivelser utgått rörande vissa delar av fornminnesvården inom riket:

Till Konungens Befallningshavande i (samtliga) län.

Under de senare åren har ett stort antal fasta fornlämningar i vårt land utsatts för skadegörelse eller fullständig förstörelse därigenom, att material hämtats från dem till anläggning eller förbättring av vägar. Sålunda har icke sällan inträffat, att de i södra och mellersta Sverige samt i norrländska kusttrakterna talrikt förekommande, av sten uppförda *gravrösena,* vilka i regel äro belägna i mera oländiga trakter, exempelvis på grus- och moränbackar, i skogsmark och på bergen samt ofta av misstag uppfattas som odlingsrösen, berövats sin sten, vilken slagits till makadam.

Liknande skadegörelse förekommer också å sådana här och var i våra grus- och sandåsar befintliga, från stenåldern eller århundradena kring Kristi födelse stammande *gravar,* vilka åtminstone numera *ej* äro utmärkta med någon *anläggning ovan jord.* Vid grustägt blottas icke sällan i dem befintliga fornlämningar såsom skelettrester, brända ben och kol samt jämväl vapen, prydnadsföremål och andra fornsaker av större eller mindre värde.

Ytterligare finnas emellertid i våra gruså̊sar en del gravar, som äro ut märkta genom *stenblandade högar,* ofta försedda med i kanten lagda eller resta stenar. Stundom stå en eller flera *bautastenar* uppresta på gruså̊sarna. Även dylika gravhögar eller stenar ha ej sällan blivit förstörda vid grustägt, och även i många fall, då man icke velat direkt angripa dylika fornlämningar, har deras bestånd äventyrats genom underminering.

Också vanställes ofta *slutna gravfält* genom grusgropar, som upptagas här och var *mellan* gravarna.

Det har vidare hänt, att bautastenar och runstenar i söndersprängt eller helt skick avlägsnats från sina platser och nedlagts i brotrummor o. d.

I en del fall har den sålunda skedda skadegörelsen berott på oförstånd, i andra fall har den inneburit ett uppenbart åsidosättande av gällande fornminnesförfattning.

Riksantikvarien, som velat fästa uppmärksamheten på berörda förhållanden, tillåter sig hemställa till Konungens Befallningshavande att på lämpligt sätt för vägstyrelserna samt andra vederbörande inom länet framhålla nödvändigheten av att gällande föreskrifter till de fasta fornlämningarnas skydd iakttagas samt särskilt att kontroll utövas över att ej vid grusning av landsvägarna gravrösen och andra fornminnen slås till makadam eller i grusåsarna förekommande gravar förstöras. Innan nya grustag upptagas på platser, där man kan misstänka befintligheten av forngravar eller andra fornminnen, bör vederbörlig anmälan äga rum. Upptäckes under pågående arbete, att fast fornlämning genom arbetet kan taga skada, bör arbetet avbrytas i avvaktan på vidare besked från Riksantikvarien, som omedelbart bör om förhållandet underrättas. Lösa fornsaker, som vid av oförstånd eller med uppsåtligt åsidosättande av lagens bud företagna grävningar i fast fornlämning anträffas, skola enligt gällande författning överlämnas till Statens historiska museum. För lösa fornsaker, som anträffas i fornlämningar, som ej äro synliga ovan mark, lämnas lösen efter deras värde, så vitt det visar sig, att de funnits vid arbete, som utförts utan avsikt att rubba fornlämningar och att arbetet på fyndplatsen stoppats, då fynd anträffats.

Till Statsrådet och Chefen för Försvarsdepartementet.

Riksantikvarien har fått sin uppmärksamhet fäst på, att det vid militära fälttjänstövningar upprepade gånger inträffat, att fasta fornlämningar blivit skadade. Så lära i Spånga sn. utanför Stockholm vid uppläggning av förskansningar stenar ha hämtats från vissa i trakten befintliga gravrösen, som härröra från bronsåldern. I Tierps sn, Uppland, har sommaren 1921 ett artilleriregemente slagit läger å ett gravfält, varvid gravhögarna användes som underlag för tälten och kokgravar anlades här och där i alltför omedelbar närhet till gravhögarna.

Särskilt ur synpunkten av att vördnaden för landets fornminnen må hos de värnpliktige upprätthållas, måste det anses angeläget, att dylik skadegörelse icke må förekomma. Riksantikvarien tillåter sig därför hemställa, att genom Herr Statsrådets benägna försorg till regementsbefälet i olika delar av landet

må utgå uppmaning att vid förekommande övningar tillse, att inga fasta fornlämningar skadas genom militära anläggningar av kortvarig eller mera permanent art, t. ex. skyttegravar, förskansningar, bivacker, kokgropar, latriner o. d.

Till Kungl. Vattenfallsstyrelsen.

Det har vid upprepade tillfällen inträffat, att forntida minnesmärken ute i landet blivit skadade vid framdragande av elektriska kraftledningar, särskilt därigenom, att stolpar och förankringskablar anbragts i gravhögar och rösen. Det senast inberättade fallet rör en kraftledning, som går fram över Balsberga gård i Vårdinge, Södermanland och uppgives vara statens. Här ha 5 eller 6 högar skadats på ovannämnda sätt.

Riksantikvarien får med anledning härav hemställa till Kungl. Vattenfallsstyrelsen, att Kungl. Styrelsen vid anläggning av nya kraftledningar gör vederbörande ingenjörer och arbetsledare uppmärksamma på innehållet av Kungl. Förordningen av den 29 nov. 1867 rörande forntida minnesmärkens fredande och bevarande. Enligt denna förordning äro *alla* fasta fornlämningar ställda under lagens hägn och få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än under vissa i förordningen närmare stadgade villkor. Om vid offentligt arbetsföretag någon märkligare fast fornlämning skulle vara belägen i anläggningens riktning eller vara för arbetets utförande hinderlig, och kan fornlämningens rubbning icke utan stor olägenhet undvikas, skall sålunda innan dylik rubbning sker, tillfälle beredas Akademien att genom därtill förordnad person undersöka densamma utan att likväl arbetet må härigenom obehörigt uppehållas. Särskilt med hänsyn till sistnämnda, till förebyggande av arbetets fördröjande stadgade föreskrift torde få anses lämpligt att Riksantikvarien i god tid, innan ett kraftledningsarbete sättes i gång, och allra helst, innan planen till detsamma slutligt fastställes, genom Kungl. Styrelsen eller dess underlydande organ tillställes en kartskiss, som anger den blivande kraftledningens dragning. Riksantikvarien erhåller då en möjlighet att lämna Kungl. Styrelsen uppgifter om eventuellt i vägen liggande fornlämningar, till vilka särskild hänsyn bör tagas.

Meddelanden från Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Nya ledamöter. Till hedersledamot har Akademien vid sitt junisammanträde utsett professor emeritus C. M. Fürst, Lund, samt till arbetande ledamot vid marssammanträdet envoyén, fil. d:r Torvald Magnusson Höjer.

* *
*

Val. Vid förrättande den 4 december 1923 av de i § 19 av Akademiens stadgar föreskrivna valen utsågos för 1924:

till preses herr Schück;

till ledamöter i Förvaltnings Utskottet herrar Trygger och Clason;

till suppleanter i Förvaltnings Utskottet herrar Hallendorff och Brate.

Sedan herr Brate på grund av sjukdom avsagt sig, valdes den 1 april 1924 till ny suppleant efter honom herr Arne.

Till ledamöter i Historiska Nämnden ha utsetts herrar Clason, Westrin och Hallendorff, samt

till ledamöter i Antikvariska Nämnden herrar Janse, Arne och Almgren.

I likhet med vad som under näst föregående år ägt rum ha därjämte valts två suppleanter för ledamöterna i Historiska Nämnden, nämligen herrar Säve och Almquist.

* *
*

För granskning av Akademiens räkenskaper för budgetåret 1923—24 utsågos vid Akademiens majsammankomst till revisorer herrar Säve och Dahlgren, varjämte till suppleanter valdes herrar Collijn och Westrin.

* *
*

Stipendier. Till innehavare av de *Letterstedtska resestipendierna* — vilkas utdelning år 1923 tillkom Akademien — utsågos vid Akademiens decembersammankomst följande personer, nämligen

till stipendiet för utrikes resa (omkring 5,000 kr):

Amanuensen vid Akademien, docenten *S. Lindqvist,* som under åren 1924 och 1925 skall under sammanlagt minst 7 månader i och för en allsidig skildring av folkvandringstidens svenska kultur och historia på kontinenten och de brittiska öarna studera minnena av därvarande samtida kulturer, företrädesvis i den mån dessa kunna visas ha stått i förbindelse med och sålunda äro ägnade att belysa den svenska kulturen;

till de båda stipendierna för inrikes resor (vartdera å cirka 1,000 kr.):

Docenten vid universitetet i Uppsala *E. G. A. Wessén,* som under månaderna maj—juli 1924 skall företaga lokala undersökningar rörande läget och beskaffenheten av forna tingsplatser i Uppland, Västmanland och Västergötland i avsikt bl. a. att utröna det närmare sambandet mellan ifrågavarande platser och förefintliga kultorter, samt

Docenten vid universitetet i Uppsala *B. J. N. Thordeman* för att år 1925 under tid och enligt instruktion, som framdeles skall fastställas, studera en del viktigare monument av svensk profanarkitektur från medeltiden eller byggnadsverk, som innehålla ansenligare rester av sådan arkitektur, såsom Gripsholms, Nyköpings och Kalmar slott, Glimmingehus och Kärnan i Helsingborg, Leckö och Örebro slott m. m.

Till innehafvare av det *Beskowska stipendiet* har Akademien vid sitt marssammanträde utsett docenten vid Uppsala universitet *O. G. H. Carlsson,* Stipendiet utdelades vid Akademiens högtidssammankomst i mars.

* *
*

Anslag. Vid sin majsammankomst beslöt Akademien för vissa undersökningsarbeten m. m. utdela understöd till följande personer:

A. Rylander, Sthlm, för uppteckning av fasta fornlämningar inom Lagunda härad, Uppland	200 kr.
P. Johnsson, Broby, för uppteckning av fornlämningar i Onsjö härad, Skåne	150 „
G. E. Olsson, Lund, för vissa arkeologiskt-topografiska arbeten inom Finspångaläns härad, Östergötland	300 „
K. E. Sahlström, Sthlm, för uppteckning av fasta fornlämningar inom Larvs socken, samt eventuellt Falköpingstrakten	500 kr.
E. Westerlund, Ersmark, Skellefteå, för att vid Statens Historiska Museum samt andra museer bedriva fornvårdsstudier	150 „
Dalslands hembygdsförbund för uppteckning av fornminnen inom Dalsland	300 „
W. Anderson, Lund, för undersökning rörande statskyrkans i Ronneby ursprungliga plantyp	150 „
Summa	1,750 kr.

Ytterligare har Akademien vid junisammanträdet tilldelat följande personer understöd för liknande arbeten:

John Nihlén, Kristinehamn, för undersökning av stenåldersboplatserna vid och i trakten av Tofta å norra Gotland	250 kr.
Karl Alfr. Gustawsson, Uppsala, för vissa undersökningsarbeten rörande Kalmar läns stenålder	300 „
Sigtuna Fornhem, för fortsättning av pågående arkeologiska undersökningar i Sigtuna	500 „
Sven Rosman, Kalmar, för fortsatta utgrävningar i Kalmar, närmast avseende undersökningar rörande den rivna gamla stadskyrkan	400 „
Folke Hansen, Lund, för uppteckning av fasta fornlämningar inom Bjäre härad, Skåne	500 „
Harald Hansson, Gamleby, för antikvariskt-topografiska undersökningar inom norra och södra Tjusts härader	300 „
Summa	2,250 kr.

* * *

På förslag av Historiska Nämnden har Akademien tilldelat professorn A. Ballagi i Budapest ett bidrag av 1,000 kr. för utgivande på svenska språket av ett av honom på ungerska författat och år 1922 från trycket utkommet arbete om Karl XII och svenskarnas genomtåg i Ungern 1707—1715 under villkor, att 25 ex. av översättningen avlämnas till Akademien.

* * *

Herr von Friesen har beviljats ett anslag av 1,350 kr. att utgå ur Bergerska fonden, för undersökningar av gotländska runinskrifter.

* *
*

På framställning av professorn Johnny Roosval har Akademien beviljat denne ett anslag av 1,200 kr., att utgå från Antellska fonden, för tryckning av en av honom utarbetad undersökning, benämnd "Nya Sankt Görans-studier", under villkor att av publikationen, vilken skall ingå bland Akademiens skriftserier, 100 ex. ställas till Akademiens förfogande.

* *
*

Akademiens publikationer. Till utgivande i Akademiens publikationer har i enlighet med Antikvariska Nämndens förslag antagits följande båda arbeten, nämligen av docenten Nils Åberg en avhandling med titel "Den nordiska folkvandringstidens kronologi" och av professorn Birger Nerman en avhandling med titel "Die Herkunft und die ältesten Auswanderungen der Germanen".

Likaledes har i enlighet med Antikvariska Nämndens förslag till tryckning i publikationsserie, som sekreteraren skulle äga bestämma, antagits en av F. Plutzar författad avhandling "Die Ornamentik der Runensteine."

* *
*

Akademien har beslutat att en av herrar S. Lindqvist, Lennart von Post och fröken E. v. Walterstorff verkställd undersökning rörande en bronsåldersmantel från Gerum-berget i Västergötland skall publiceras i Akademiens monografiserie.

* *
*

Gåvor. Jämväl för år 1924 har herr Annerstedt ställt till Historiska Nämndens förfogande ett belopp av 1,500 kr. såsom bidrag till kostnaderna för utgivande av Axel Oxenstiernas skrifter.

* *
*

Av ingenjören Rune Alm, Äppelviken, har Akademien fått mottaga förteckningar över fasta fornminnen inom Håbo härad av Uppland, vilka förteckningar utarbetats på Alms bekostnad. Ingenjör Alm har vidare utlovat att bekosta vissa undersökningar rörande Forn-Sigtuna samt Flasta mur inom Skoklosters socken, i den mån detta av Riksantikvarien kan anses nödigt.

* *
*

Kyrkoherden V. Evald i Östra Karup har till Akademien överlämnat av honom uppgjorda förteckningar över fasta fornlämningar inom Östra Karups socken av Hallands län.

* *
*

Av dr E. Erici, Stockholm, har Akademien som gåva mottagit 1,139 fotografiplåtar från Gotlands kyrkor.

* *
*

Av bergsingenjören Fr. Brusewitz har Akademien även i år erhållit som gåva ett belopp av 1,000 kr. att användas på sätt, Akademien själv äger bestämma.

* *
*

Belöningar. Till mairen i Torrelavega, direktören för därvarande tekniska skola senor Alcalde del Rio har överlämnats Akademiens jetton som erkänsla för visad hjälpsamhet mot svenska forskare vid deras besök i de paleolitiska grottorna i de Cantabriska bergen i Spanien.

På förslag av sekreteraren har Akademien likaledes beslutat tilldela sin jetton åt sergeanten Joh. Fardelin i Visby såsom erkänsla för dennes uppoffrande arbete för tillvaratagande och upptecknande av alla de fynd och iakttagelser rörande Visby stads historia, som han i sin egenskap av förman för gatuarbetena i Visby haft tillfälle göra under en lång följd av år.

Litteratur.

ARTHUR NORDÉN. *Saga och sägen i Bråbygden.* Norrköping, Lundberg, 1922; in-8°, 175 sidor.

I ovan nämnda arbete har författaren ägnat ett grundligt studium särskilt åt Eddans sånger om Helge Hundingsbane samt åt frågor rörande Bråvalla slag, vilket senare finnes omnämnt av Saxo i hans *Gesta Danorum* och i det isländska *Sagubrot* (av en anonym författare).

Händelserna, som omtalas i sångerna om Helge Hundingsbane, skulle ha inträffat omkring år 700 e. Kr Man har mycket diskuterat frågan, till vilken trakt händelseförloppet är förlagt. Sophus Bugge har hänvisat på Danmark, Ture Hederström på Östergötland och i all synnerhet Norrköpingstrakten. Utan att hava ägt kännedom om Hederströms hypotes har Arthur Nordén kommit i det närmaste till samma resultat som denne. I likhet med Hederström har han — enligt min mening mycket lyckligt — sammanställt namnet *Ringstad* med diktens Hringstadir, Helges boning. Dessa namn synas icke förekomma ofta.

Dikten skulle ha författats till Ringstaddynastiens ära. Arthur Nordén är också den förste, som påvisat tillvaron i denna trakt av lämningarna efter en större gårdsanläggning från järnåldern.

Frågan när och var Bråvalla-slaget, som på senare tid återförts till historien, stått, har varit starkt omdebatterad. Författaren anser, att slaget bör ha

utkämpats norr om Norrköping omkr. år 750 e. Kr., och han har i denna trakt antecknat många traditioner, enligt vilka slaget skulle ha stått där.

Nordén behandlar även en öster om Norrköping belägen borg, som kallas *Ätlaborg* (jfr G. Gihl i *Rig* 1919, sid. 95 ff.), i vilken någon gång under 1600-talet anträffats en "guldpenning" med inskription: "*Attila* Hunnorum". Guldpenningen har tyvärr förkommit. Emellertid kan det enligt Gihl och Nordén icke vara fråga om annat än en av de talrika guldbrakteater, vilka i Norden tillhöra samma tid, som borgarna (400- och 500-talen). Jag har trott mig kunna påvisa, att några brakteater möjligen bära förvanskade inskriptioner av Attilas namn (*Revue archéologique* 1921, II, sid. 373 ff.). Jag kände då icke till det ovan omtalade fyndet, vilket bestyrker den mening jag då uttalade. Brakteaten har förmodligen förfärdigats i Ungern, där Attila uppehöll sig en längre tid och där han i sin tjänst hade grekiska och latinska skrivare. De nordiska brakteaterna torde delvis återgå på dylika förebilder. Namnet Ätlaborg har förmodligen givits åt fästet av någon östgöte, som tidigare varit i Attilas tjänst. *Ol. J—e.*

* *
*

JOHS BØE, *Norske guldfund fra folkevandringstiden* I BERGENS MUSEUMS AARBOG, Bergen 1920—1921. In 8°, 73 sid., 19 ill.

Norge äger i likhet med Sverige och Danmark talrika föremål i guld från folkvandringstiden d. v. s. 400- och 500-talen e. Kr. De utgöras huvudsakligen av brakteater och ring-guld (hals- arm-, finger- och s. k. betalningsringar) jämte några svärdsbeslag. De dåtida romerska och byzantinska guldmynten (solidi), som äro ganska allmänna såväl i Danmark som i Sverige, saknas på ett undantag när (en Theodosius II) i Norge. Då de norska brakteaterna redan flera gånger varit behandlade, utlämnar Johs Bøe dem i sin monografi. Författaren medtager dessutom endast det guld, som är funnet tillfälligt, d. v. s. ej i gravar.

Antalet av dyl. fynd uppgår till 102 stycken med en sammanlagd vikt av 9,024 gr. (av dessa sakna 47, — vägande 423,89 gr. — uppgift om fyndort).

Det är svårt att närmare bestämma tiden, till vilken dessa föremål höra, men de synas i allmänhet ha blivit nedlagda i jorden under det VI:e århundradets senare hälft.

Guldet skulle enligt författaren kommit till Norden öster ifrån och ursprungligen utgjorts av de skatter de romerska och byzantinska kejsarne måste utbetala till de germaner, som voro bosatta vid det romerska rikets gränser och som stodo i ständiga förbindelser med sina i Norden boende släktingar. Guldströmmen torde huvudsakligen ha följt Weichselns lopp. Detta förefaller mig mycket plausibelt.

En stor del av de norska guldfynden anser författaren ha blivit nedlagda i jorden av deras ägare under livstiden. Nordborna trodde nämligen, att de döda skulle komma till Valhall med de föremål, som åtföljde dem på bålet eller med de skatter, som grävdes ned i jorden.

Johs Bøe har, med utgångspunkt från de norska guldfynden, gjort en mycket intressant utredning över det norska viktsystemet under folkvandringstid. För-

fattaren kommer till det resultatet att en *örtug* =9 gr., d. v. s. den ungefärliga vikten för en dubbelsolidus, skulle varit den ursprungliga viktsenheten. — En annan viktsenhet torde *öret* ha varit, vägande 27 á 28 gr., d. v. s. ungefär lika mycket som tre örtugar. Då de flesta guldföremålen i regeln synas ha en viss, bestämd vikt i ören, äro de mera att betrakta som reella värden än som smycken.[1]

Det är att hoppas, att författaren till detta uppslagsrika och värdefulla arbete även skall behandla sitt lands gravfynd av guld från folkvandringstiden och den romerska järnålderns rika guldskatter. *Ol. J—e.*

* *
*

JOSEF KOSTRZEWSKI. *Wielkopolska w czsach przedhistorycznych* (Storpolen under förhistorisk tid), 2:dra uppl., in 8°; 345 sid., 756 ill. Fiszer, i Majewski, Poznàn, 1923.

En utmärkt handbok över Polens förhistoria. Den börjar med den paleolitiska tiden och fortgår ända till tiden omkring år 1000 e. Kr. De synnerligen talrika illustrationerna göra arbetet delvis tillgängligt även för dem, som i likhet med undertecknad, icke äro kunniga i polska språket. *Ol. J—e.*

* *
*

Gamla svenska städer, gator och gränder, hus och gårdar, samlingsverk i bilder jämte förklarande text, utgivet av svenska teknologföreningens avdelning för husbyggnadskonst. Stockholm 1924.

Av det numera så välkända och populära samlingsverket Gamla svenska städer har nyligen utkommit ett nytt häfte, som i likhet med sin föregångare på ett utomordentligt sätt redigerats av amanuensen vid Nordiska museet, fil. lic. Sigurd Wallin. Häftet är helt ägnat den gamla hansestaden Visby, varigenom ett länge närt önskemål förverkligats, nämligen att i ett sammanhang och någorlunda utförligt kunna behandla en enda stad. Och vad man i detta häfte särskilt tagit fasta på är den förut föga beaktade borgerliga bebyggelsen från Visbys storhetstid under 1100- och 1200-talen, sedd i samband med stadsplanen och stadens historia.

---

[1] Hals-, armringar, etc. äro stundom omlindade med en ten. Författaren menar att den varit avsedd att korrigera vikten. Stundom torde så ha varit förhållandet, men ej alltid, ty ibland är tenen så obetydlig att den knappast kan sägas ha kunnat ändra vikten. I St. H. M. finnes f. ö. förvarad en halsring i guld (nr 1258), där den omlindade tenen är av *brons.* Ha vi icke månne här att göra med en magisk rit? Då nordborna ville försäkra sig om åtnjutandet i Valhall av vissa föremål, band man dem som Johs Bøe säger med magiska sånger (*Beowulf* vers 3052), på det att föremålen i fråga skulle säkert tillhöra ägaren, när denne anlänt till Valhall. Har man månne icke velat göra denna bindning påtaglig genom att linda en ten kring vissa föremål, som man ville tillförsäkra sig?

Beträffande analoga bindningsceremonier hänvisar jag till nedanstående arbeten: Perrot et Chipiez, *Histoire de l'art,* t. VII, sid 18; Arthur Evans, *The mycenaean Tree and Pillar cult,* London 1901; Eduard Westermark, *Ursprung und Entwickelung der Moralbegriffe,* Leipzig 1909, t. II, p. 464 ff.

Planschavdelningen består av ej mindre än 112 utmärkt vackra reproduktioner, på baksidan åtföljda av en kortfattad historik över byggnaden ifråga och i de flesta fall även av uppmätningar, planer och sektioner av det avbildade huset. Detta stora ritningsmaterial — över 200 mätningar och skisser ingå i häftet — är till allra största delen utfört direkt för Gamla svenska städer av arkitekten Herman Norgren. För den väl skrivna planschtexten och för större delen av väl exponerade och utvalda fotografier svarar redaktören själv.

Som vanligt inledes häftet med en textavdelning, denna gång med bidrag av professor Nils Lithberg och intendenten Sven T. Kjellberg. Den förstnämnda skriver om "Forn-Visby", och genom att från det oerhört rika gotländska materialet utkristallisera det specifikt "visbytiska", kommer han till det resultatet, att redan under stenåldern fanns här en mycket betydande boplats, som närmast hade karaktären av ett fiskläge för den längre in i landet bosatta och av primitivt åkerbruk levande befolkningen. Bronsåldern och den yngre järnåldern äro påfallande sparsamt representerade vad fynden angår, det är först vikingatiden som avsatt några betydande spår i Visbys kulturlager. Staden börjar också under 900-talet antaga karaktär av handelsstad, förutsättningen för den rika materiella kulturen under de lyckliga tolvte och trettonde seklen.

Kjellberg uppskisserar i en ganska lång och mycket intressant uppsats "Visby medeltida bebyggelse" med särskild hänsyn till stadsplan och profan byggnadsverksamhet. (De ofta avbildade och behandlade kyrkoruinerna och den monumentala stadsmuren hava med avsikt lämnats åsido i detta häfte). Vid 1100-talets mitt var Visby till stor del en tysk koloni, som av landsbygdens köpmän sågs med ganska oblida och avundsjuka blickar. Redan tidigt får staden karaktär av en handelsstad med hamnanläggningen som det centrala, kring vilken bebyggelsen grupperar sig. De flesta inflyttade tyska köpmän voro från Westfalen och Kjellberg gör också den upptäckten att borgarhusen, magasin- och bostadshus, äro av en westfalisk typ. Samma iakttagelse beträffande den kyrkliga byggnadskonsten och skulpturen har tidigare gjorts av Roosval och av Ugglas. Byggnadstypen karaktäriseras av en flervånig byggnad på en tvåskeppig välvd kolonnhall.

Tiden har dock farit illa med de gamla husen och många hava till och med under senare år på ett olyckligt sätt behandlats av pietetslösa och oförstående händer. Men oändligt mycket återstår dock ännu att rädda, och i detta kulturbevarande syfte kommer detta vackra Visbyhäfte, utom dess stora vetenskapliga värde, att göra en stor insats ur propagandasynpunkt. Så i bästa mening populärt och i vida kretsar spritt har detta verk blivit, att man ej hoppas för mycket, om man anser det kraftigt kunna bidraga till en allmän opinion för bevarandet av gammal god och sund byggnads- och stadskultur i Sveriges land.

Å. Stw.

Till anmälan insänd litteratur:

Från Bokförlaget Natur och Kultur:

LINDROTH, HJ., *Våra ortnamn och vad de lära oss.* (*Natur och kultur* 25.) Stockholm 1924.

Från G. Tisells tekniska förlag:

CURMAN, S., och ROOSVAL, J., *Sveriges kyrkor — Stockholm.* Bd. 1, häfte 1. Storkyrkan. 1. Församlingshistoria (nr 17). — Stockholm 1924.

Från Nordiska Museet:

Fataburen 1923:4.

Tvenne nya fall av trepanation i vårt land, ett från stenåldern och ett från bronsåldern.

Av

CARL M. FÜRST.

I en avhandling i *Ymer* 1901 omtalar GUSTAF RETZIUS,[1] att man år 1863 vid undersökningen av en gånggrift nära Falköping funnit ett "stycke af en hufvudskål, hvarpå ett rundadt hål af 2—3 cm. genomskärning anträffades; professorn, frih. G. v. Düben ansåg, att det kunde vara tvifvel underkastadt, huruvida detta hål vore märke efter vapen eller af den sjukdom, som kallats fungus duræ matris och jag ansåg mig då äfven böra instämma i denna hans åsikt. Men ju mera jag nu i minnet öfverväger beskaffenheten af detta hål, dess mera lutar jag åt den uppfattningen, att här verkligen förelegat ett fall af trepanation. Hålets ränder voro glatta och företedde full läkning. Vid den tiden hade man ännu icke någon kännedom om förekomsten af trepanation hos de forntida europeiska folken". Kraniestycket har sedan förkommit, men min övertygelse är, likasom Retzius', isynnerhet efter det fall från Västergötland, jag här nedan meddelar, att skallen sannolikt varit trepanerad.

Retzius meddelar senare i sin avhandling de tre först kända trepanationsfallen från Alvastra. Han hade redan 1900 avbildat och ingående beskrivit dem i sin tyska upplaga av *Crania suecica antiqua.*[2] Då han utgav den *svenska* upplagan 1899, voro de ännu

[1] RETZIUS, GUSTAF, *Om trepanation af hufvudskålen såsom folksed i forna och nyare tider. Ymer* 1901.

[2] RETZIUS, GUSTAF, *Crania suecica antiqua.* Stockholm. *A.* Svenska upplagan. 1899. *B.* Tyska upplagan. 1900 (med tillägg av beskrivningarna av Alvastrakranierna).

Överstycket: fartygsbild å hällristning från bronsåldern; Ekensberg nära Norrköping.

ej funna. Retzius' uppmärksamhet på trepanation å gamla kranier hade naturligen då ej ännu blivit väckt, vilket förklarar, att han ej iakttagit, att ett stycke av en kraniekalott från stenåldern i samlingen var trepanerat.

Då jag i maj i år genomgick fornkranierna i Karolinska institutets anatomiska museum, påträffade jag en kraniekalott med trepanerat hål. Den var sammansatt av fyra stycken, av vilka tre deltogo i bildandet av hålets kanter. Kraniet bar en etikett, som angav, att det funnits i en stenåldersgrav å Backagården i Varnhems socken i Västergötland vid den undersökning, som verkställdes av Oscar Montelius och Gustaf Retzius 1874. Kalotten var så defekt, att Retzius ej avbildat eller beskrivit den i sin *Crania suecica antiqua.* Emellertid är det min övertygelse, att om Retzius senare observerat detta kraniestycke, skulle han här gjort samma iakttagelse som jag nu gjorde.

I *Crania suecica antiqua* säger Retzius (sid. 67) om undersökningen i Backagården, att där "5 något så när bestämbara kranier erhöllos", men han avbildar endast tvenne. I Karolinska institutets museum funnos emellertid dessutom tre kraniekalotter, ej brukbara för antropologiska mätningar. Ett av dessa var det här meddelade. Det är senare signerat med numret 36.

Retzius lämnar ett utdrag ur den till Vitt. Hist. och Antikvitetsakademien avgivna berättelsen om fyndet samt en avbildning av gravformen. Det är en hällkista med kammare och förstuga. Mellan båda är en sten med runt hål, av den kända typen, som påträffats i mellersta men ej i södra delarna av Sverige, ej heller i Danmark men i England. I berättelsen omtalas, att "i kammaren hittades ben af ett stort antal skelett. I dess södra del, på ett utrymme af ungefär 6 qv.-fot, påträffades minst 9 kranier, möjligen hade flere legat här men blifvit så förstörda, att de ej med säkerhet kunde bestämmas". Gravform och artefakter angiva sen stenålder, senare än den till vilken den av von Düben och Retzius i Falköpingsgånggriften sedda, förmodligen trepanerade skallen hörde.

Kraniet är av mörkgrå färg. Delvis och i synnerhet i närheten av och bakom trepanationshålet är yttersta benlagret avstött, var-

igenom vitkalkfärgad djupare yta, mest fläckvis, framträtt. Kalotten är sammanfogad av fyra lösa benstycken och utgöres av en stor del av pannbenet, största delen av de båda hjässbenen och nackbenets fjälldel, denna dock särskilt defekt nedom inion. Pannbenet saknar glabellardelen och trakten däromkring. Sinus frontales äro stora. Av suturerna äro slutna, ytligt åtminstone, hela sutura coronalis och sagittalis, två tredjedelar av lambdoidea. Därutanför är å vänster sida ett intersuturalben. Sutura lambdoidea är markerad genom avsättningen av tuber occipitale.

Ungefär 1,5 cm. bakom bregma över sutura sagittalis och något åt höger är ett hål, som mäter i längsta sagittala diameter 34 mm., och i längsta breddiameter (något snett) 43 mm (Fig. 1). Hålet är begränsat av tre nu hopsatta stycken. Utom de vid hopfogningsställena belägna sprickorna finnas tvenne sprickor å hjässbenet. Hålet har tydligen givit anledningen och blivit utgångspunkten för söndersplittringen av skallen.

Hålets kanter äro naggade, men visa i närmaste benpartiet intill hålet en tydlig sluttning från yttre benytan mot den inre. Denna sluttande yta bär tydliga märken efter skrapningar i riktning mot hålet, samt efterföljande läkning (Fig. 2). Cerebralytan är in mot hålets kanter fullt slät. Visserligen kan man endast på ett par obetydliga ställen iakttaga en oskadad läkt kant in mot hålets lumen, men allt angiver, att här med säkerhet verkställts trepanation med lyckligt resultat och att patienten länge överlevt operationen.

Med hänsyn till de skadade kanterna bör det ursprungliga trepanerade hålets diameter kunna beräknas varit 20 à 22 mm. och troligen runt.

Några exakta mått hava ej kunnat tagas på det mycket defekta kraniet. Allmänt omdöme och approximativt tagna längd- och breddmått peka åt hög brakycefali, men det antydda stora supraorbitalpartiet och markerade nackknölen visa dock hän mot nordisk skalletyp. De av Gustaf Retzius beskrivna kranierna från samma grav hade längdbreddindices 73,4 och 69,5. De voro alltså utpräglat dolikocefala kranier.

Då jag för professor Otto Rydbeck omtalade den ovannämnda

stenålderstrepanationen, bad han mig taga i betraktande en nyligen av dr Folke Hansen anträffad skalle från en bronsåldersgrav vid Abbekås i Skivarps socken i Skåne. Skallen förvarades på Lunds universitets historiska museum. Den var mycket defekt, men när ett löst stycke blev hopfogat på sin plats med det övriga kraniet, så fick det stora hålet på kraniet en ökad begränsning, varigenom man

Fig. 1. Trepanerat stenålderskranium från Backagården i Varnhems socken i Västergötland. 1/2.

med säkerhet kunde sluta sig till att här verkställts en trepanation med lycklig utgång. Fil. dr Folke Hansen har meddelat mig, att kraniet fanns i en skelettgrav, vilken innehöll en bronsdolk samt en flintspets, använd till eldslagning. Graven dateras av honom till bronsålderns andra period. Fyndet är infört i Lunds Historiska Museum under nr 20797: 15. I dr HANSENS uppsats: *Gravhögar vid Abbekås fiskläge* i K. Humanistiska vetenskaps-

samfundets i Lund årsberättelse 1924 lämnas redogörelse för graven som var belägen i hög I.

Skallen var av gulgrå färg. Dess högra sida var till största delen förmultnad. Den är tydligt manlig typ och visar ungefär 40 à 50 års dödsålder. Glabella och ögonbrynsbågarna äro kraftiga. Foramina supraorbitalia finnas å båda sidor, högt belägna, incisura supraorbitalis finnes dessutom men isynnerhet å vänster. Sulci supraorbitales utgå på båda sidor från incisurerna. Sulcus supraglabellaris är väl markerad mot det framträdande supraorbitalpartiet. Pannprofilen stiger i jämn båge till hjässhöjden. Vid vertex sluttar den starkt ned till dess en tydlig tuber occipitale vidtager. Då kraniet visar sig varit utsatt för pressning i graven, så har naturligtvis en del förskjutningar i linjerna ägt rum. Os temporale sin. visar en kraftig processus mastoideus. Muskelfästena å os occipitale angiva en kraftig nackmuskulatur.

Fig. 2. Från kraniet figur 1. Ett stycke av trepanationshålets kant, som visar tydlig skrapning. 1/1.

Å högra hjässbenet ungefär vid vertex, dock ej nående till mittlinjen, är ett stort hål, begränsat av kanter sluttande mot centrum (fig. 3). Ett benstycke av hålets omgivning saknas i den högst belägna delen. Största diametern på det nuvarande hålet är c. 66 mm., diametern vinkelrätt däremot är 62 mm. Hålets kanter äro naggade och delvis bortslagna. Endast å främre begränsningen finnas ännu kvar ett par mindre ställen med den ursprungliga släta, läkta kanten in emot hålet. Hela det utifrån inåt mot hålet sluttande partiet visar en genom skrapning åstadkommen läkt benyta, tydligen mera stupande i övre och bakre delarna och mindre i nedre och främre delarna av det hålet begränsande benet. I de övre och bakre delarna är benet emellertid mera bortslaget. Efter approximativ beräkning med hänsyn till den olika sluttningen mot hålet av den läkta benkanten kring

hålet har jag sökt rekonstruera det ursprungliga trepanerade hålet. Såsom Fig. 4 visar, skulle hålet varit oregelbundet ovalt med en diameter uppifrån nedåt på 63 mm. och framifrån bakåt på 50 mm.

På grund av förmultning och pressning i graven är det omöjligt angiva några exakta mått å kraniet eller dess bestämda form,

Fig. 3. Trepanerat bronsålderskranium från Abbekås i Skåne. 1/2.

men förefaller det mig som om kraniet stod nära brakycefali och hade en form, som ej var olik borrebytypens. Trepanationshålets form, dess storlek och dess kanters brantare stupning i övre-bakre delen än i nedre-främre antyder, att trepanationen verkställts efter ett, kanske delvis krossande hugg. Operationen har sålunda vidtagits i kurativt kirurgiskt syfte. Patienten har, såsom de läkta benytorna utvisa, levat länge efter operationen.

Det råder intet tvivel att de båda ovan skildrade fallen äro fall av trepanation på levande med lyckade operationsresultat,

det första, från stenåldern, är troligen utfört såsom behandlingsåtgärd i inre medicinskt syfte, det andra, från bronsåldern, är säkerligen, såsom ovan sagts, utfört i samband med yttre åkomma,

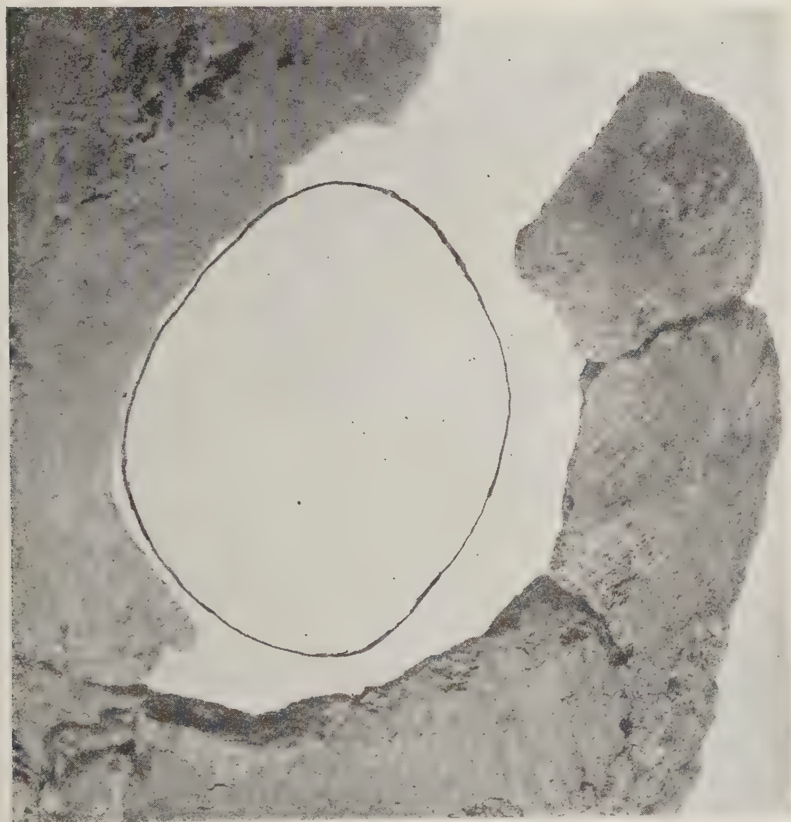

Fig. 4. Från kraniet figur 3. Trepanationshålets närmaste omgivning. Försök till rekonstruktion av ursprungliga storleken och formen på trepanationshålet, angivet genom den inskrivna ovalen. $^1/_1$.

åstadkommen genom våld. Genom dessa fall och särskilt det förra får det von Düben-Retziuska fallet från stenåldersgraven 1863 i Västergötland ökad sannolikhet för sig att vara ett trepanationsfall.

Angående trepanation av svenska fornkranier och även om

trepanationens utförande i forntiden får jag hänvisa till de av Retzius och mig publicerade arbetena på detta område.[1]

Genom dessa här meddelade trepanationsfallen har vår kunskap om denna märkliga operations förekomst i Sverige betydligt vidgats. Vi veta nu, vad vi förut endast anade, att man i Sverige trepanerade lika tidigt som i Danmark, nämligen redan under stenåldern. Vi hava nu representanter bland våra kranier med trepanation både från stenålder, bronsålder, romersk järnålder och vikingatid. Alla trepanationsfallen, som vi påträffat, äro tydligen utförda i kurativt syfte, dels för inre åkomma, dels i anledning av yttre skada. Den topografiska utbredningen av trepanationen under forntiden utan hänsyn till dess särskilda åldrar se vi nu omfatta allmänt sett, hela södra Sverige och södra delen av mellersta Sverige, nämligen Skåne, Småland, Öland, Gotland, Östergötland, Västergötland, Södermanland och Västmanland.[2] Medräknas fallet från 1863, så skulle vi nu känna till 15 trepanationsfall från forntiden i vårt land. Av dessa äro ej mindre än 6 ifrån Östergötland och av dem 4 från Alvastra. Då trepanation

---

[1] Retzius, Gustaf, l. c.

Fürst, Carl M. Trepanerade svenska kranier från äldre tid. *K. Fysiografiska Sällskapets Handlingar.* N. F. Bd 24. N:r 4. 1913. Även i Festskrift för M. V. Odenius.

Fürst, Carl M. Några nyfunna trepanerade svenska fornkranier. *Fornvännen* 1917.

Fürst, Carl M. *När de döda vittna.* Gunnar Tisells förlags A.-B. Stockholm 1920.

Fürst, Carl M. Meddelande och fotografier, ingående i en redaktionsuppsats: *Trepanerad människoskalle från Småland* uti *Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening VI.* Jönköping 1922.

[2] Hittills i Sverige funna trepanerade kranier äro 14 à 15 st., nämligen från

Stenåldern. Västergötland: Falköpingsgånggriften (?) (v. D. & R. 1863), Backagården, Varnhems sn (F. 24).

Bronsåldern. Skåne: Abbekås. (F. 24).

Äldre eller *Romersk järnålder.* Östergötland: Alvastra. (R. 3 st. 00), (F. 1 st. 17). Lilla Berga, Klockrike sn (F. 7). Sundby (F. 13). Öland: Vagnborga (F. 13). Småland: Åsheda (F. 22).

Yngre järnålder eller *Vikingatid.* Gotland: Broa i Halla sn (F. 17). Västmanland: Västerås (F. 2 st. 13). Södermanland: Fredriksdal i Vagnhärads sn (F. 17).

(v. D. = v. Düben, G. = Gustaf Retzius, F. = Carl M. Fürst.)

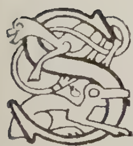
är den äldsta kirurgiska operation, som vi känna, att människan utfört, och, som vi genom de funna skallarna också se, har lyckats, så att människan levat länge efter densamma, är trepanationen en kulturföreteelse av största intresse. Det är först under detta århundrade man här i vårt land haft sin uppmärksamhet riktad på dessa hål med sina läkta kanter å kranierna. I annat fall hade man kanske träffat på än flera. Operationstekniken tyckes hava varit densamma genom de olika åldrarna, om än materialet, varav det skärande, skrapande, borrande eller drillande instrumentet fabricerats, möjligen följt med sin tid. Celsus visar oss, huru högt denna teknik stod vid Kristi födelses tid, Hippokrates, att den stod högt redan 400 år dessförinnan. Våra läkta trepanerade kranier visa emellertid tydligt, att våra förfäder både samtidigt och långt därförut besutto en högt uppdriven trepanationsteknik. De första trepanationsfallen i vårt land hava vi nämligen rätt att räkna vara utförda för ungefär 4,000 år sedan, en respektabel ålder för en systematiskt utförd kirurgisk operation.

Undersökningar på ett gotländskt järnåldersgravfält.

Av

OLOV JANSE.

trax norr om landsvägen Slite—Visby och helt nära Larsarve hållplats på Slite-Roma järnväg, i Källunge socken, är ett större gravfält beläget. Det sträcker sig från Skällhorns grustag i stort sett rakt väster ut. Gravarna synas till allra största delen bestå av tämligen stora rösen, några försedda med fotkedja.

På grund av att några av gravarna hotades med förstöring uppdrog Riksantikvarien åt författaren till dessa rader att företaga en undersökning (i juni 1922) av några av dessa fornlämningar,

belägna intill ovannämnda grustag (se planen fig. 1). Då grävningen bjöd på åtskilligt av intresse, torde en kort redogörelse för resultatet av densamma här vara motiverad.

Grav 1. Röse, tidigare skattegrävt. Diameter svårbestämlig: c:a 10,50 m. Höjd i ö.-v.: c:a 0.60 m.

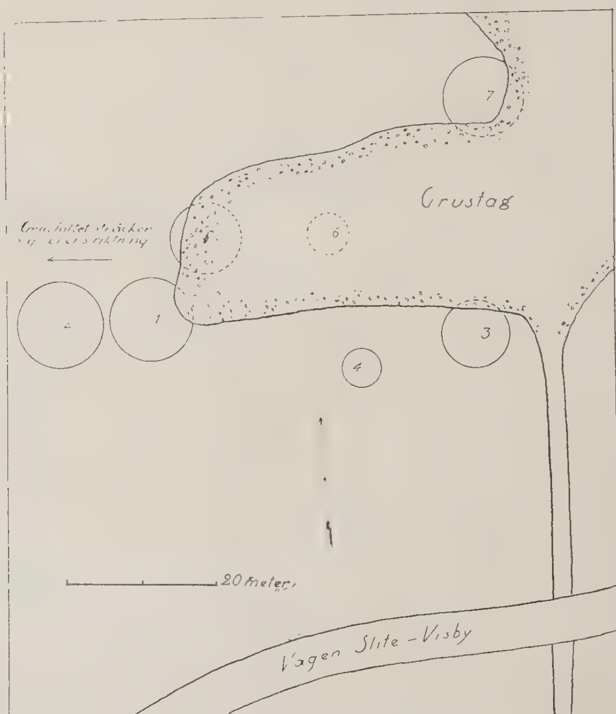

Fig. 1. Gravfältet vid Skällhorns i Källunge s:n, Gotland.

Graven innehöll en mindre *järnkniv* med stark glödpatina. Den anträffades bland i graven kringkastade, *obrända ben.*

Grav 2. Till form och utseende lik den föregående och som denna skattegrävd.

Inga fynd av antikviteter gjordes, men *obrända människoben* anträffades kringkastade bland stenarna.

Grav 3. Jordblandat röse, beläget på sluttande mark. Diam.: 8.00 m. Höjd i ö.-v.: c:a 0.70 m. Ungefär 1.00 m. under toppen anträf-

fades en större kista (i riktning n.-s.), byggd av kantställda hällar. Den västra långväggen bestod av 3, den östra av 4 dylika. Kortväggarna utgjordes vardera av en flat sten. I n.-v. hörnet stod upptill en mindre, snedställd häll och mellan två av den östra sidans hällar förekom en mindre sten. Kistan smalnade något mot botten, vilken bestod av grus. Kistans längd: 2.40 m. Bredd upptill: 1.00 m. Bredd på botten: 0.70 m. Djup: 0.90 m. Över norra ändan låg en större, nästan rektangulär häll. Längd: 1.50 m. Bredd i ö.: 0.60 m. Bredd i v.: 0.65 m. Tjocklek: 0.16 m. (Se fig. 2.)

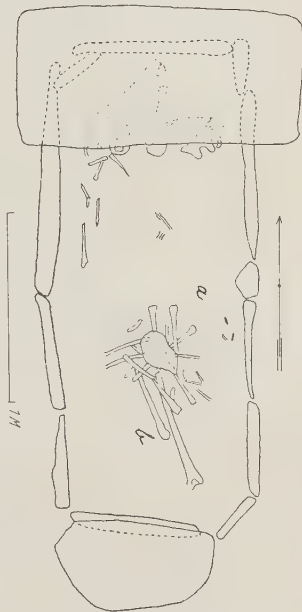

Fig. 2. Kistan i grav 3. Skällhorns.

I kistan gjordes följande fynd (fig. 3—8):

A. *Bronsbrakteat,* förgylld på ena sidan (fig. 3 a). Här förekomma 3 djurhuvuden med öppet gap och hakspets (stil II) samt med böjd och bakåt avavrundad hals. Dessa senare äro riktade mot brakteatens mittpunkt, vid vilken ses ett tungliknande ornament med parallella linjer. Djurmotiven äro framställda i relief och med konturlinje. Detta parti är begränsat av två koncentriska cirklar och utanför dessa synas jämnlöpande fält med geometrisk ornering: punkter, zig-zaglinjer och små ringar. Brakteaten är skadad i kanten och saknar ögla. Diameter antagligen något över 0.04 meter.

Rund genombruten bronsskiva (fig. 3 b) med 2 fält begränsade av koncentriska, platta ringar. I det yttre ses fyra med hakspets och uppspärrat gap framställda djurhuvuden (stil II), vilka bakåt avslutas i en genombruten kvadrat med något konkava sidor. I mittfältet förekommer en liknande kvadrat. Smyckets bägge sidor äro svagt ornerade med punkter och zig-zaglinjer. På den

yttre ringen synas några små förtjockningar. Skivans diameter: 0.063 m. Tjocklek: 0.002 m.

Smal, trind *bronsten* med böjda ändar (fig. 3 c), antagligen *halsring*. På densamma äro uppträdda 2 mindre bronspärlor.

28 *pärlor*. Av dessa äro 3 av brons (en avbildad här fig. 3 d), de andra av glas eller glasfluss (fig. 3 e). De förra, förfärdigade av spirallagd tråd, äro snarast cylindriska och avsmalna något

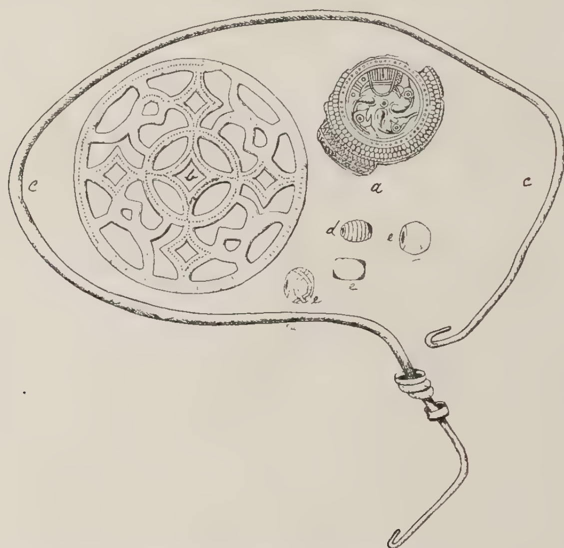

Fig. 3. a) brakteat, b) genombruten rund bronsskiva, c) halsring, d) bronstrådspärla, e) glasflusspärlor, a—e. 1/2.

mot ändarna. De senare ha alla cylindrisk form med undantag av en, som är kubisk. Pärlorna äro huvudsakligen enfärgade: röda, gröna, gula, blå eller vita. Några ha dessutom en svag ornering i form av våglinjer, ringar eller band. Pärlornas höjd varierar mellan 0.004 m. och 0.008 m.

Delar av ett *skelett*.

De ovan uppräknade föremålen anträffades överst i kistan i dess norra ända, intill den stora takhällen. Några av pärlorna lågo omedelbart *under* densamma. Den döde hade här tydligen begravts liggande (i riktning ö.-v.) med huvudet i öster.

B. 3 ganska förrostade fragment av en *järnkniv.* Något *obrända ben.*

Knivfragmenten och benen anträffades i kistans södra del å nivå med de under A uppräknade föremålen.

C. *Silverfibula* med hög nålhållare, fig. 4. Längs den senares kanter löpa på bägge sidor en mycket tunn, inskuren linje.

Fingerring av brons, slät, utvändigt något konvex. Diameter: 0.021 m. Höjd: 0.003 m.

Bronsbeslag till mynningen av dryckeshorn, fig. 5. Beslaget består av ett ringformigt hopböjt bleck, på vars överkant en rörformig rand är fastsatt med tvänne byglar. Det är något ovalt. Längd: 0.084 m. Bredd: ej fullt 0.07 m. Höjd: 0.025 m. Femton små, snarast *droppformiga beslag* hade tjänat att fasthålla mynningsblecket vid hornet. Från mynningsblecket utgår en kedja, bestående av 4 vridna bronslänkar. Dessa äro platta i bägge ändar och där försedda med ett runt hål. En liten, trind ring förenar länkarna.

Ändstycke till dryckeshornet (fig. 6). Det består av ett snarast strutformigt hoprullat bronsbleck. Nederdelen är profilerad och avslutas med en tunn, rund skiva, som ursprungligen varit fästad vid ändstycket med en nit (med halvsfäriskt huvud). Ändstyckets längd: 0.044 m.

Två fragment av *bronsbleck,* ornerade med punkter, kring vilka förekommer en ring.

Tvåkloig *järnnyckel.* Längd c:a 0.21 m.

Oval *låsskylt* av järn med två nitar, en i vardera änden (fig. 7).

Nitnagel med några kvarsittande trärester.

Järnkniv, ganska förrostad. Rygg och egg äro svagt böjda mot varandra. Tången slutar i ett mindre, platt huvud. Knivens längd: 0.225 m.

Fragment av *hornet* med avtryck efter de små droppformiga beslagen.

Sländtrissa av ben. Dess kanter äro något inskurna. Ena sidan är indelad i fyra fält. I vart och ett av dessa synas två

Fig. 4. Silverfibula. 1/1.

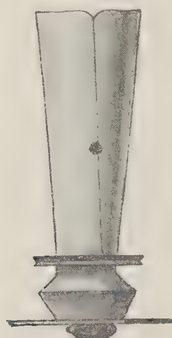
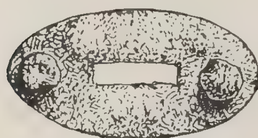

Fig. 6. 1/1. Ändstycke till dryckeshornet fig. 7.

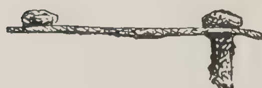

Fig. 7. C:a 2/3. Låsskylt av järn (sedd framifrån och från sidan).

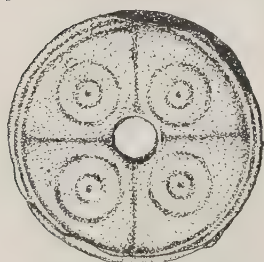

Fig. 8. C:a 3/5. Sländtrissa av ben (sedd framifrån och från sidan).

Fig. 5. C:a 2/3. Bronsbeslag till mynningen av ett dryckeshorn.

koncentriska cirklar kring en punkt (fig. 8). Den andra sidan är slät. Skivans diameter: 0.050 m.

2 små *snäckor.*

Harpixtätning, ett större stycke och ett tiotal mindre.

Ett delvis förmultnat *skelett.*

De här under C uppräknade föremålen anträffades i kistans södra del och i dess mitt på 0.70—0.80 meters djup (räknat från hällarnas överkant). Fibulan och ringen framkommo i sållet i jord hämtad vid a (se planen fig. 2). Dryckeshornsbeslagen, järnföremålen och harpixtätningen framkommo inom ett mindre område b. Snäckorna sutto på utsidan av mynningsbeslaget till dryckeshornet, ungefär mitt emot varandra. Den döde hade här tydligen blivit begravd i sittande ställning. Underkäken anträffades vid kistans östra långvägg, 0.45 m. under dess överkant. Därunder framkommo några snedställda ben och slutligen på 0.70 meters djup bäckenet och därunder ett kaos av ben, (av vilka endast några kunnat utsättas på planen, fig. 2).

D. Fragmentarisk *remsölja* av järn som ALMGREN, *Die ältere Eisenzeit Gotlands,* fig. 2, 4, 7.[1] Söljans ram är kvadratisk, med sidornas längd: 0.035 m.

Två *kranier* och *obrända ben.*

Remsöljan framkom i sållet i jord hämtad i norra delen av kistan, 0.80 m. under dess överkant. De bägge kranierna lågo helt nära varandra och saknade underkäk. (Dessa anträffades ett stycke därifrån). Den ena av skallarna låg med det undre partiet vänt uppåt. Foramen occcipitale (nackhålet) var (tydligen avsiktligt) täckt med en mindre, flat sten. Det andra kraniet låg med hjässan uppåt och ansiktet vänt mot söder. Vid sidan av skallarna förekom ett antal ben (se planen, fig. 2), vilka tydligen skrapats åt sidan, då den döde vid C bisatts.

Grav 4. Hög. Diameter: 6.00 m. Höjd i ö.-v.: 0.25 m. På graven hade ursprungligen legat ett antal kullerstenar på något

---

[1] Stockholm, 1914.

avstånd från varandra. De flesta voro nu borttagna, men gropar angåvo var de ursprungligen hade legat. Stenarna voro c:a 0.20 m. à 0.30 m. i diameter. Ungefär i högens mitt anträffades en större sten, som delvis var synlig. Dess översida var kullrig och dess undersida platt, kvadratisk, med sidornas längd: 0.70 m. Stenens höjd: 0.20 m. Omedelbart under och norr om densamma utbredde sig ett kollager, i det närmaste runt, c:a 1.50 m.

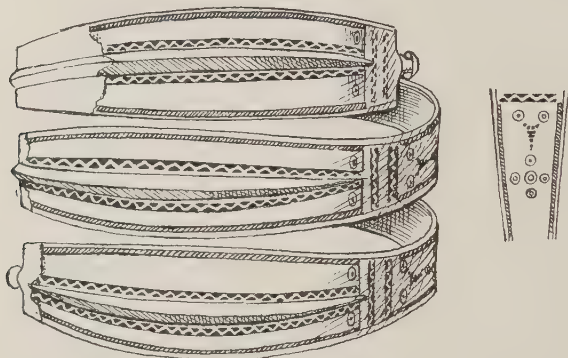

Fig. 9. Armring av silver. 1/1.

i diameter och med en mäktighet av c:a 0.65 m. Det slutade i en stensatt grop med en diameter upptill av 0.40 m. och ett djup av 0.30 m.

I kollagret gjordes följande fynd:

Tre delar av en bandformig *armring* (fig. 9) av kopparblandat silver. Den är helt platt och på 3 ställen (i mitten och på ändarna) något vidgad. Ändarna avslutas i en knapp, innanför vilken förekommer en rektangulär platta, ornerad med 2 parallella zigzaglinjer. Från plattan utgår en ås, omgiven av en zig-zaglinje. Utanför densamma ses ett fält, begränsat av ett mycket smalt band med snörornering. Strax nedanför den upphöjda plattan, på var sida om åsen, förekommer en punkt, omgiven av en cirkel.

Bronsfibula med utdragen nålhållare, nu böjd åt sidan (fig. 10).

Nål av brons. Den består av en trind ten, med platt, nästan

kvadratiskt huvud (fig. 11), i vilket finnes anbragt ett runt hål. Nålen är nedtill avbruten.

Smältklump av någon metallegering.

Sländtrissa (?) av ben, något oval. Översidan är svagt välvd och undersidan slät. Längd: 0.021 m. Bredd: 0.019 m. Höjd: 0.006 m.

Tre cylindriska *pärlor* av glas eller glasfluss. Av dessa är en vitaktig, en gulgrön och en röd. Pärlornas höjd: 0.008 m., 0.007 m. och 0.004 m.

Två *smältklumpar* av glas. Den ena är mörkblå och grön, den andra enbart blå.

Kärl av tunn, röd, ganska väl bränd lera. Det är snarast cylindriskt, något utbuktat på mitten. Botten är slät. Kärlets höjd: ej fullt 0.12 m. Mynningens diameter: c:a 0.135 m. Väggarnas tjocklek: 0.05 m. Kärlet, som till randen stod nedsänkt i kollagret, var fyllt med jord, upptill möjligen något kol- eller askblandad.

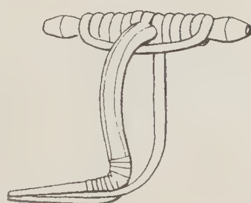

Fig. 10. Bronsfibula. 1/1.

Fig. 11. Nål av brons. 1/1.

Brända ben.

Grav 5. Antagligen röse; nu återstod endast en hög stenar på grustagets botten. Uppgiven diameter: 8.00 m. Uppgiven höjd: 0.50 m.

Inga säkra fynd. Före grävningarnas början hade en järnkniv anträffats bland stenarna åt det håll, som ligger närmast grav 1. Då gravarna 1 och 5 äro belägna helt nära varandra, skulle kniven möjligen kunna tänkas tillhöra grav 1.

Grav 6. Som föregående men antagligen något mindre.

Inga fornsaksfynd gjordes, men bland stenarna anträffades *obrända ben.*

De ovan uppräknade fynden förvaras i Statens Historiska Museum under inv.-nr 16909.

Enligt uppgift skulle, för några år sedan, ett *lerkärl* ha till-

fälligt anträffats i ovannämnda grustag. Kärlet skulle av hittaren ha sålts till en privatperson.

Om gravarna 1, 2, 5 och 6 erbjuda föga av intresse, så äro däremot de bägge återstående, 3 och 4, dessto mer anmärkningsvärda.

Vad då först den i grav 3 anträffade brakteaten, fig. 3 a, beträffar, tillhör den en typ, som är vanlig på Gotland men eljes sällsynt i Sverige. Den bör tillhöra Nermans skede III, d. v. s. tiden från år 675 till omkring 725 e. Kr.[1] Brakteater med liknande ornering uppträda visserligen tidigare men de äro då, som Nerman visat,[2] alltid utan förgyllning och alltid helt av brons. De fortsätta under 700-talet och in i vikingatiden, äro då stundom av guld med djurhuvuden i Salins stil III.

En för Gotland utmärkande fornsakstyp från samma tid som brakteaten är den genombrutna skivan fig. 3 b. Tidigare förekomma dylika, men då alltid med blott tre djurhuvuden. De genombrutna skivorna fortsätta fram emot vikingatiden. De äro då stundom ornerade i stil III, stundom ha de enbart geometriska mönster.[3] Den här avbildade skivan är på några ställen nött på insidan. Detta tyder på att den antingen varit buren som prydnad eller att den varit avsedd att uppbära föremål såsom nycklar, pung eller dylikt. I likhet med de ovannämnda brakteaterna äro bronsskivorna utmärkande för den kvinnliga utstyrseln. De anträffas nämligen endast i kvinnogravar.

På kontinenten uppträda i kvinnogravarna dylika hjulformade smycken, som där tydligen varit avsedda att uppbära nycklar och dylikt.[4]

Någon halsring som den här fig. 3 c avbildade känner jag icke

[1] BIRGER NERMAN, *Gravfynden på Gotland under tiden 550—800 e. K.* i *Ant. tidskr.* XXII: 4. Sid. 83 ff.

[2] BIRGER NERMAN, anf. arb., sid. 63 ff.

[3] BIRGER NERMAN, anf. arb., sid. 59 ff.

[4] Se t. ex. LÉON DE VESLY, *Notes et Explorations archéologiques* i *Bulletin de la Société libre d'Emulation du Commerce et de l'Industrie de la Seine-Inférieure,* Rouen, 1911. Särtryck, sid. 30.

från 600- eller 700-talen, men väl från vikingatid. Omöjligt är emellertid icke, att de kunnat vara i bruk redan så tidigt som i början av 700-talet, då liknande enkla armringar äro bekanta från skede III.[1]

Pärlorna äro av en form, som är mycket allmän och tyckes förekomma inom en avsevärd tidrymd. De erbjuda föga av intresse.

Av de vid C funna föremålen tilldrager sig särskilt silverfibulan uppmärksamhet. Den tillhör Almgrens grupp VII, serie 2.[2] Denna serie är särskilt rikt representerad i norra Elbeområdet, i Danmark (huvudsakligen på Sjælland och på Bornholm) och i Norge. Endast 2 dylika fibulor äro mig hittills bekanta från Sverige. Den ena är av silver och till utseende och storlek mycket lik den här fig. 4 avbildade. Den andra, som är av brons, är av en något yngre typ (ALMGREN, *Nordeuropäische Fibelformen*, fig. 197). Bägge äro anträffade tillsammans i en grav från Vellinge i Vellinge socken, Skåne.[3] Fibulan torde tillhöra förra hälvten av Montelii femte period (tiden 200—400 e. K.),

Det är anmärkningsvärt, att denna på de danska öarna så vanliga typ även visar sig vara företrädd på Gotland. De förbindelser mellan ovanstående områden, som för 300- och 400-talet påvisats av Almgren[4] och Salin[5] synas sålunda genom fyndet av fibulan, fig. 4, kunna ledas tillbaka till 200-talet.

Dryckeshornsbeslag äro vanliga i de gotländska gravarna under de 3 första århundradena e. Kr. och förekomma i såväl mans- som kvinnogravar. De äldsta nordiska dryckeshornsbesla-

---

1 BIRGER NERMAN, anf. arb., fig. 130.

2 OSCAR ALMGREN, *Studien über nordeuropäische Fibelformen*, Stockholm, 1897, sid. 207 och pl. IX.

3 Statens Historiska Museum, nr 13847.

4 OSCAR ALMGREN, *Ett guldmynt från en gotländsk grav* i *Studier tillägnade Oscar Montelius*, Stockholm, 1903.

5 BERNHARD SALIN, *De nordiska guldbrakteaterna* i *Ant. tidskr.*, XIV. sid. 51.

gen synas, som Almgren påvisat, kunna härledas ur böhmiska (markomanniska) dylika.[1]

På kontinenten voro dylika dryckeshorn i bruk hos germanerna redan under slutet av La Tène-tid. Därpå finnas såväl litterära som arkeologiska bevis. Så omtalar t. ex. Cæsar[2], att germanerna ivrigt samla uroxens horn, vilka de förse med mynningsbeslag av silver och använda vid högtidliga tillfällen som dryckesbägare. Vid Büssen (Salzwedel s:n) har anträffats en doppsko till ett dryckeshorn, på vilken förekom typisk La Téne-tidsornering.[3]

De övriga vid 3 c funna föremålen erbjuda föga av intresse.

Den vid D anträffade söljan torde tillhöra tiden 100—250 e. Kr.

Av de i grav 4 anträffade fynden tilldraga sig särskilt armringen och fibulan uppmärksamheten.

Armringen (fig. 9) är såvitt mig bekant, unik i sitt slag. Den påminner i åtskilligt om de yngsta nordiska ormhuvudringarna[4], men skiljer sig från dessa förnämligast därigenom att partiet mellan de tre bredare segmenten icke är trint utan platt. Vidare är armringen av silver, under det att de nordiska ormhuvudringarna i de allra flesta fall äro av guld.[5] Troligt synes det mig att den rönt påverkan från armringar av typ *Sv. forns.* fig. 348.

Fibulan, fig. 10, hör till Almgrens grupp VI.[6] Från Gotland

---

1 OSCAR ALMGREN, *Zur Bedeutung des Markomannenreichs in Böhmen für die Entwicklung der germanischen Industrie in der frühen Kaiserzeit* i *Mannus*, bd V, 1913. Jfr även ALMGREN, *Die ältere Eisenzeit Gotlands*, I, sid. 21.

2 Urorum cornua studiose conquirita ab labris argento circumcludunt atque in aplissimis epulis pro poculis utuntur (*De bello gallico*, VI: 28).

3 G. KOSSINNA, *Das Reitergrab von Kommerau in Westpreussen* i *Mannus*, Bd. XIV: 1, 2 (1922); fig. 8, sid. 118.

4 HANS HILDEBRAND, *Ormhufvudringarne från äldre jernåldern* i *Månadsbl.* 1873 och av samme förf. *Ytterligare om ormhufvudringar* i *Månadsbl.* 1891.

5 Jag känner endast 2 dylika av silver, funna i Sverige. Den ena är anträffad på Gotland, St. H. M. inv.-nr 10049 (jfr ALMGREN och NERMAN, *Die ältere Eisenzeit Gotlands*, bd II, fig. 371). Den andra är utan känd fyndort (St. H. M. inv.-nr 17 ?)

6 ALMGREN, *Studien über nordeuropäische Fibelformen*, pl. VIII: 170.

känner jag ett 20-tal liknande spännen.[1] Dylika spännen förekomma talrikt, särskilt i östra Tyskland och tillhöra tiden omkring 300 e. Kr.

Avrättningsplatsen vid Alvastra — en stenåldersgrav.

Av

T. J. ARNE.

Mitt försök till en kritik av dr Frödins uppfattning av den s. k. avrättningsplatsen vid Alvastra har tyvärr "såsom varande endast subjektiva påståenden och förmodanden" mer än någonsin övertygat denne om, att vi här ha framför oss lämningar av *"Sverkersgårdens" rättarplats.*

Jag har sökt förklara benfyndet vid Alvastra såsom tillhörande en stenåldersgrav och såsom *positiva bevis* framdragit 3 gravkomplexer, där skeletten ej varit omgivna av stenkammare, men där många lik legat tätt intill varandra på ett ringa begränsat område och som jag därför karaktäriserat som massgravar under flat eller i det närmaste flat mark.

Mina belägg "äro emellertid minst sagt klena och inskränka sig till tre stycken, vartill då 'Alvastragraven' skulle komma såsom en fjärde". Jag nödgas då fråga: Hur många medeltida avrättningsplatser kan dr Frödin anföra som belägg för sin uppfattning? Och var finnas arkeologiska eller historiska belägg för följande satser:[2] "Under medeltiden hörde ofta till en stormans gård en 'rättarplats', det för alla synliga tecknet på husbondens makt och myndighet. Den skulle ligga i gårdens närhet och med vidsträckt utsikt. *I betraktande härav*[3] torde den gamla avrättsplats, som sommaren 1916 kunde konstateras c:a 200 m. öster om

---

[1] OSCAR ALMGREN och BIRGER NERMAN, *Die ältere Eisenzeit Gotlands,* bd II (Stockholm, 1923), sid. 70.

[2] O. FRÖDIN, *Alvastra under medeltiden*, sid. 48 ff. (Medd. från *Östergötlands fornminnes- och museiförening*).

[3] Kursiverat av förf.

'Sverkersgården', just på det sedan gammalt med tre stenar utmärkta ställe i åkern, där enligt ortstraditionen konung Sverkers mördare avlivats, få anses som *'Sverkersgårdens' privata rättarplats."*?[1]

Det tillkommer dr Frödin att bevisa, att stormännen i Sverige under medeltiden och särskilt under perioden 1100—1300 besutto dylika privata rättarplatser. Både arkeologiska och historiska bevis torde böra anskaffas.

Dr Frödins egna iakttagelser och funderingar rörande de av mig anförda massgravarna, särskilt den vid Svanhals Svanegård i Östergötland, ha ju endast stärkt min position. Men jag skall gärna medgiva, att det kräves flera fackmässigt utförda undersökningar av sådana gravar för att min hypotes skall erhålla en *större* grad av sannolikhet än vad nu är fallet.

I utbyte mot detta erkännande hoppas jag dock på åtminstone *något* arkeologiskt och historiskt belägg för riktigheten av dr Frödins egen hypotes.

Jag har ej kunnat hos dr Frödin finna någon bestämd datering av "avrättningsplatsen", men den bör väl ha varit i bruk före 1300 att döma av hans förmodan, att barn — och även kvinnor — i särskilt svårartade fall stundom fingo mista livet — även i Östergötland — *några* hundra år tidigare än 1599. Sistnämnda år inträffade nämligen i Småland ett fall av mordbrand på en hel familj, något som av Hyltén-Cavallius och efter honom av dr Frödin karaktäriseras som ett fall av "den gammalnordiska innebränningen". Dr Frödin medger nu själv, att det ej rörde sig om någon av den kodifierade lagen godkänd straffart utan om ett fall av lynchning. Hyltén-Cavallius omtalar fallet på flera ställen i sitt arbete och citerar på ett ställe[2] år 1599, "den tid en hop skälmar uppbrände gården Torfvastehult med by och bonde, hustru och barn". H.-C. *tolkar* detta mordbrandsfall som ett utslag av blods- och släkthämnd utan att anföra något bevis. Samtiden ansåg inte fallet som legitimt, och H.-C. anför inga

[1] Kursiverat av förf.

[2] Hyltén-Cavallius, *Wärend och Wirdarne*, ny uppl. 1922. del II, sid. 275.

uppgifter, som kunna bestyrka, att missdådarna utövade någon art av blodshämnd, vilken långt tidigare skulle ha varit grundad i sedvanerätt. Det var helt enkelt ett skurkstreck, och liknande mordbrandsanläggningar förekomma ännu i vår tid utan att det faller någon in att härleda dem ur "den gammalnordiska innebränningen".

Hela denna dr Frödins advokatyr, grundad på ett påpekande av prof. Beckman, avser ju att förklara tillvaron av barnben på "avrättningsplatsen" vid Alvastra. Jag har på goda grunder förmodat, att dr Frödin ville förklara barnbenens förekomst just såsom utslag av släkthämnd. Då dr Frödin anser den tradition i det stora hela riktig, som förklarar, att Sverkers mördare avrättades på platsen,[1] har jag dragit den kanske något förhastade, men förlåtliga slutsatsen, att det just var mördarens släktingar, som råkat ut för blodshämnden. Denna förklaring har också framlagts av dr C. M. Kjellberg. Jag beklagar, att jag i denna del missuppfattat dr Frödin, men jag kan inte finna att det härigenom blir lättare för honom att förklara barnbenens förekomst.

Nu några anmärkningar om den förmodade avrättningsplatsen. Dr Frödin anser, att man inte bör dra in rävars och kråkors renhållningsverksamhet i en allvarlig diskussion. Till svar nödgas jag citera Karl von Amira: *Die germanischen Todesstrafen* sid. 100 och 101: "Der Gehängte musste, auch wenn er sein Leben gelassen hatte, am Baum oder Galgen hängen bleiben, bis sein Leichnam von Wind und Wetter zerstört oder von den *Raben* weggefressen war." "Damit die Leichen aber nicht, wenn sie vom Galgen fielen, von *Wölfen* oder *Hunden* aufgefressen würden, erbaute man rings um den Galgen oder unter ihm Mauern." Jag är villig att ersätta mina kråkor och rävar med andra rovdjur. Att inte alla ben kunde bortsläpas från boplatser, där de förekomma i massor och där människor ständigt voro till finnandes, förefaller mig ej obegripligt.

De tre stenblocken, som begränsade "avrättningsplatsen" och av vilka åtminstone ett synes ha varit ett stort flyttblock i naturläge,

[1] *Fornvännen* 1923, h. 4, sid. 186.

uppfattas av dr Frödin som underlag för en galge, troligen med triangulär grundplan. "Frånsett galgens grundplan bör stenunderlaget i och för sig... ha tjänat ett rent praktiskt ändamål, ty en galge av trä, nedsatt direkt i jorden, skulle rätt snart ha ruttnat ned." Skulle de 3 stenarna verkligen ha tjänat ett praktiskt ändamål, så ligger det ju verkligen nära till hands att förmoda dem ha varit stöd för en tresidig och trefotad galge. Amira, som uppräknar en stor mängd bildframställningar av galgplatser, känner dock endast en- och tvåfotade galgar (Knie- und Gabelgalgen) från äldre medeltid, 4-delade i början av 1400-talet och tredelade först i början av 1500-talet. Svenska avbildningar från medeltiden (Bringetofta 1473 i Hildebrand, Sveriges medeltid III, 719, Risinge c:a 1500 i Mandelgren, Monuments, pl. XX, och i Handskrift B. 6 av *Magnus Eriksons landslag* i N. Beckman, Äldre Västgötalagen, 1924, fig. 12) visa endast "gaffelgalgen" med två horisontala stolpar och en tvärstång. Den ståtliga 3-delade galge, som befinner sig utanför Visby, är näppeligen uppförd före medeltidens slut.

Dr Frödin anför verkligen *en* analogi till sin "avrättningsplats", nämligen Dals härads avrättningsplats i Väversunda socken. Någon närmare beskrivning på denna avrättningsplats föreligger ej. Den är rund, begränsad av uppresta stenblock och av 8—10 meters diam. Det är uppenbart, att stenarna här inte utgjort underlag för någon galge. Att denna avrättningsplats skulle härstamma från medeltiden är obevisat. Under unionstiden var Dals härad ofta förenat med Lysings härad. Tingsstället befann sig under 1300-talet vid Hästholmen, på 1400-talet vid Haraker.[1] Det bör helst bevisas, att avrättningsplatsen i Väversunda är äldre, om det skall vara någon idé med jämförelsen.

Ett viktigt led i dr Frödins bevisföring är, att benen lågo utan ordning och voro söndriga.

Hur ofta har man inte påträffat söndriga ben utan ordning i gravar från stenåldern och äldre järnåldern! Ibland ha människor förorsakat oordning, ibland anses det bero på råttor och

[1] STYFFE, *Skandinavien under Unionstiden*, 3 uppl. 5. 247.

möss. I det 3—4 dm. tjocka jordlagret å Alvastra "avrättningsplats" funnos stora mängder människoben. Vad hindrar, att skeletten här på detta ringa djup skadats och kringsläpats genom krafsande djur, genom hackbruk, genom fordomtima plöjning eller på annat vis? Skeletten i massgraven vid Sixarve i Alskogs socken på Gotland lågo ej djupare och blevo också förstörda vid första plöjning. Om benen där fått ligga och åkern lagts i träde, skulle de kanske i senare tid åter ha blivit upptäckta och platsen tolkats som en avrättningsplats.

Ifråga om platymeri och sabelform hos benen är det riktigt, att prof. Fürst anser dem *mest* utmärka neolitiska ben och att han även ofta funnit dem å ben från de två första årh. efter Kr. å gravfältet vid Alvastra järnvägsstation. Men så länge det inte visats, att dessa egenskaper också äro vanliga å medeltidsben från Alvastra eller t. ex. å benen i de gravar, som dr Frödin anträffat i gravarna kring "Sverkersgården", och så länge man inte med full säkerhet kan fastslå, att det är efterkommande till de på Alvastragravfältet jordade, som levde i trakten i början av medeltiden, så finner jag en större sannolikhet för, att "avrättningsplatsens" ben äro neolitiska.

Min hypotes om en massgrav från stenåldern betecknas av dr Frödin såsom verkligt ny (till skillnad från en tidigare sådan rörande enmansgravar från stenåldern) och därtill grundad på ett torftigt och fragmentariskt material. Men vad skall man då säga om avrättningsplatshypotesen? Den förefaller mig ungefär lika välgrundad som den mera folkliga uppfattningen av enstaka gravfynd — att man påträffat resterna av en gårdfarihandlande, som enligt traditionen för många år sedan plötsligt försvunnit, antagligen mördad och rånad.

En orientalisk matta.

Av

VIVI SYLWAN.

ämtlands kyrkor ha lämnat utomordentligt viktiga bidrag till vår kunskap om den tidiga svenska eller kanske rättare sagt nordiska textilkonsten. Vi ha tack vare en del ofta tillfälligt bevarade textiler fått en aning om denna konsts karaktär och om sammanhanget mellan den tid, som ligger före och efter år 1000. Så vitt man nu kan se, står dock en orientalisk matta från Marby ödekyrka[1] i Jämtland isolerad i denna miljö. Det tyckes ej vara möjligt att erhålla några uppgifter om den, ej heller synes man i landskapets textila konst kunna upptäcka inflytanden, som berättiga till några slutsatser om dess historia.

Mattan är, som synes å fig. 1, sönderklippt i två delar. Till den ena är sydd ett stycke av en dubbelvävnadslist av samma tidiga, medeltida typ, som Refsunds- och Överhogdalslisterna. Oaktat kyrkans inventarieförteckningar intet ha att förtälja därom, är det väl troligt, att mattan kommit till Norden under medeltidens senare del. Något bestämt om detta lär man dock aldrig få veta. När och på vilka vägar detta sällsynta fynd vandrat upp mot Norden från Asiens nomadtrakter och hamnat i Marby gamla kyrka är och förblir nog en hemlighet. Att däremot få reda på mattans ursprungsort och tiden för dess tillverkning torde ej vara lika omöjligt. Vi ha flera experter på orientaliska mattor i Europa. Vi få hoppas, att någon av dem intresserar sig för mattan ur dessa synpunkter. Min avsikt är nämligen endast att

[1] Mattan tillhör Marby församling i Jämtland och förvaras i Marby ödekyrka.

Fig. 1. Orientalisk matta från Marby ödekyrka, Jämtland. Listen, nordisk dubbelvävnad, tillsydd. Storlek c:a 170 × 112 cm.

lämna en redogörelse för en undersökning av mattans teknik, material och yttre kännemärken samt att påpeka några stildrag,

vilka enligt mitt förmenande visa hän på de kulturkretsar och de stilperioder, från vilka mattans stilelement utgått.

Genom välvilligt tillmötesgående från Statens Historiska Museum har jag för det första fått tillfälle att undersöka mattan, som varit ganska svåråtkomlig, och dessutom har, tack vare denna institution, mattans material blivit undersökt av professor Gustaf Sellergren. Jag tillåter mig här att göra ett kort sammandrag av hans utlåtande. "Garnet till mattan är helt och hållet av ull. Denna ull är fullkomligt likartad och fin med jämntjocka, vågiga hår utan märgöar eller märgkanaler, blott ett och annat grövre hår visar dylika. Då härtill lägges, att densamma är mycket lång, kan knappast något tvivel råda därom, att denna ull härstammar från Tibet- eller Kashimirgeten (*Capra hircus laniger*), vars ull särskilt i fråga om längd, finlek och jämntjocklek skiljer sig från alla andra ullarter." Det enkla garnet är genomgående högersnott, det tvinnade därför vänstertvinnat. Det tvinnade garnet är jämnare spunnet än det otvinnade.

Fig. 2. Schematisk bild av noppornas knytning, snitt genom varpen. a) rätsidans noppor. b) avigsidans noppor.

Mattan består, som förut nämnt, av två delar. Att dessa hört samman, framgår av att antalet varptrådar i båda är detsamma samt att mittfältets och bårdernas varptrådar passa ihop. Mattan har ej heller varit större. Ett försök till rekonstruktion av det felande partiet visar detta. Om man i tomrummet i den vänstra, yttersta, smala bården inpassar ett stycke av fem noppors längd i varpriktning, blir denna bårds mönster fullständigt. Utfyller man det återstående tomrummet i de båda andra bårderna i anslutning till denna rekonstruktion, bliva även de fullständiga. En undersökning av höger bårdparti gav liknande resultat.

Mattan har vid kortsidorna släta, ej flossade vävstycken, vanliga i de orientaliska mattorna, och vid varje långsida löper en c:a 2 cm. bred, oflossad, i varprips vävd stadkant. På baksidan

under flossan finnas långa noppor i ränder med stora mellanrum, förmodligen avsedda att skydda mattan mot slitning. (Fig. 3.) —

Fig. 3. Mattans avigsida, detalj. De långa trådarna noppor. Nat. storlek.

Mattan är sned, varför måtten variera. Hela bredden är störst 111,8 cm., minst 102 cm. Den flossade delens längd är, om det felande partiet beräknas till c:a 2 cm., 147 cm. Den släta väven

vid kortsidorna är till stora delar bortsliten. Det nu bredaste stycket är 12 cm. — Varpen är tvinnad, ofärgad ull, i flossan 48—52 trådar på 10 cm., 548 på hela mattan. Av dessa äro 6 par vid varje sida använda för stadkanten. — Inslaget i den flossade bottenväven och i de släta kortändarna är otvinnat, rött, i allmänhet grovt ullgarn, någon gång växlande med finare ljusbrunt. I ändstyckena, vävda i vanlig tuskaft, nästan varprips, är det 16—18 inslag på 1 cm., i flossan 2, ibland 3 inslag mellan varje nopprad i växlande skäl. Stadkanten är vävd med tätt packat, dels tvinnat, dels otvinnat garn. Den är *vävd till* mattans flossade del genom ömsesidig invävning av dennas och sitt eget inslag över ett par av sina egna och två av flossans varptrådar. Detta sätt att sammanfoga olika vävelement är typiskt österländskt liksom överhuvud att längdsides göra en sådan sammanvävning. Stadkanten har i delen *B* olika färgade partier. Utom rött, som är övervägande, finnes även blågrönt, grågult och skarpt gult. *A*-delens kant är med undantag av två vita insatser helt röd. Rätsidans noppor äro korta och knutna i en vanlig Ghiordesknut (fig. 2 a) i omedelbar följd, 24—26 st. på 10 cm. i inslagsriktning och 30—35 på 10 cm i varpriktning. Noppändans ena omslag om varptråden är hårdare tilldraget än det andra. Detta är synligt på baksidan (se fig. 3). Själva noppknuten är sällan synlig på rätsidan (se fig. 4). På baksidan förekomma enstaka sammanknytningar av rätsidans nopptråd, vilket skulle tyda på, att inknytningen av nopporna skett med en sammanhängande tråd, ej med en för varje noppa avklippt. Den flossade ytan är kärv; klippningen ojämn; mattans tjocklek i genomskärning är c:a 5—7 mm. Till färgen i flossan återkommer jag i sammanhang med mönsterna. — Nopporna på baksidan äro knutna av en lång, tvinnad ullträd (se fig. 2 b och 3) i rader tvärs över mattans floss-bredd och med 6,5—8 cm. mellan raderna. Noppändarna äro långa, ända till 10 cm. Vid mattans ena ända tre rader blå, de övriga röda. — Längs mattans långsidor finnas rester av en egendomligt arbetad snodd, gjord med öglor av ullgarn i växlande röda och blå partier om c:a 3 cm. Inuti öglorna är en

kropp av "långa blekta linnefibrer", sammanhållna av "oblekt högerspunnet lingarn".[1] Med likadant lingarn är snodden tillsydd till mattans stadkant.

Färgerna i mattans flossade parti äro få. Rött förekommer rikligt. De övriga färgerna äro gulvitt och vitt, mörk- och ljusbrunt, blått i ett par nyanser, saftigt grönt och en kraftig gul färg, som dämpats genom fällning och begagnande. De tämligen starka skiftningarna i det färgade garnet torde kunna skrivas på primitiva färgningsmetoder. Färgerna i flossan äro fördelade sålunda: mittfältens botten är gulvit, konturer å fåglar och "träd" (palmetter) samt oktogonernas innerkant röda. I de båda förstnämnda äro de övriga färgerna, gult, blått och blågrönt och jämte det röda upprandade, varje färg i två, någon gång tre, noppors bredd samt dessutom med bruna insatser i trekanter vid rändernas möte. Oktogonernas omramning, en taggkant — löpande hund(?) — är brun på blå botten. Hörnen ha närmast innerfältet röd botten och taggmönster i grönt med mörkbrun kontur; innersta trekanten är ljusare brun. Kanten mot bårderna inifrån räknat är först röd, sedan blå. De inre och yttre smala bårderna äro lika: vit botten, röd teckning och ränder, en blå insats. Mittelbården har varm gul bottenton med mörkbrunt mönster. Ytterst i flossan röda och bruna ränder.

Det vita och gulvita garnet är ofärgat. Det röda, som varierar mellan brunrött och mera körsbärsrött, är möjligen krapp. Den blå färgen torde vara indigo, delvis tonat i blågrönt. Den saftgröna färgen är en konstellation av indigo och gult, någon gång med brungröna nyanser. Den gula färgen är troligen hämtad från någon växt i mattans hemland. Gul färg fås ju av de flesta växter. Den mörkbruna färgen kan vara naturlig ullfärg, men det är väl antagligare, att den är färgad. Den ljusare bruna färgen är mig alldeles främmande. Garnets färger äro ej undersökta. Möjligen kan en kemisk analys av dem även bidraga till att kasta ljus över mattans ursprung.

Mönstret är ur flera synpunkter intressant. Som jag endast

[1] Meddelat av professor G. Sellgren.

föga sysslat med orientaliska mattor, kan jag knappast yttra mig i frågor, som beröra mattmönsternas utveckling. Jag vill endast här beträffande bården påpeka några likheter, som falla i ögonen vid en mera ytlig jämförelse med andra orientaliska mattor. Bården tillhör eller är i släkt med de förvanskade mäandermönster, som förekomma i Mindre Asiens äldre[1] och sydöstra Kaukasiens senare nomadmattor samt i något olika typ i ostasiatiska mattor. Mattornas bårder lära ju vara ortsbestämmande. I vad mån detta kan vara förhållandet med Marbymattan, är mig obekant. Mittfältens mönster synes mig vara av betydligt större allmänintresse. Motivens vandringar och seghet, deras omdaning och formning under en visserligen oskolad, men dock dekorativt känslig bearbetning ha utmärkta exempel i såväl fåglarna som "trädet". För oss har den utvecklingsgång, som vi här se spår av, ett särskilt intresse, då analoga utvecklingslinjer finnas inom vår inhemska textila (allmoge)konst.

Oktogoner tillhöra ganska allmänt grundelementen i de orientaliska mattor, som finnas avbildade i 1400- och 1500-talens italienska och flamländska måleri, men mönsterna i dessa ha dock i de flesta fall en helt annan hållning, präglad av ett bestämt islamitiskt inflytande, som, så vitt jag förstår, har föga eller intet att göra med Marbymattans mittmönster. Åttkanten, ursprungligen cirkeln, torde väl närmast vara ett arv från persisk konst. Fågeln med de uppåtböjda stjärtpennorna och den fladdrande fjädertofsen på huvudet är utpräglad persiskt 500—600-tal. Närsläktade mönster finnas i skulpturerna i Khosro II:s stora grotta i Tāk-i-bustān[2]. Elefantryttarna i den ena jaktframställningen därstädes ha ankor med uppåt böjda fjädrar uthuggna på sina benkläder. Flera hönsfågelmönster i sassanidiskt siden ha även denna karaktäristiska fjädertyp. Sammanställningen av fåglarne, d. v. s. djuren, motställda på ömse sidor om ett träd, är ett urgammalt motiv och så allmänt känt, att jag här kan nöja mig

[1] BODE, W., *Knüpfteppiche.* Abb. 69. — NEUGEBAUER, R., *Handbuch der orientalischen Teppichkunde*, s. 229.

[2] HERZFELD, E., *Am Tor von Asien.* Tfl. LXIII. *Gewand der Mahaut's.*

med att omnämna några detta problem belysande exempel, hämtade från textilmönster, mer eller mindre besläktade med Marbymattans motiv. En påtaglig likhet finnes hos en senantik ornering från Egypten, vävd i tapisseri, reproducerad hos HEIDEN.[1] Djuren äro lejon eller hundar. Trädet har mera naturliga bladformer, men början till en geometriserad krokornamentik finnes dock. Likaså skönjer man cirkelns övergång till åttkant. Detta

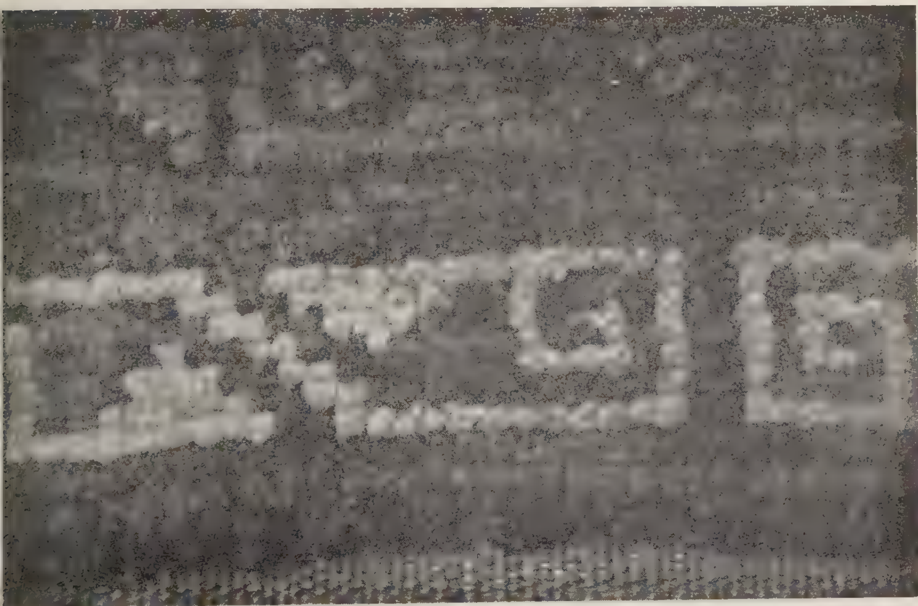

Fig. 4. Bården. Detalj. Visar flossans utseende. Nat. storlek.

senantika fragment tillhör antagligen 700—800-talen. Från samma tid förskriva sig de persiskt-alexandrinskt influerade sidentygerna, som finnas i Ostasien,[2] och den ostiranska gruppen[3] av siden, vilka även tyckas ha tillkommit under persiskt-alexandrinskt inflytande, uppblandat med österifrån kommande kinesiskt. I alla dessa finnes "trädet". Fullt utbildat eller fragmentariskt, tjänar

1 HEIDEN, MAX, *Die Textilkunst des Altertums bis zur Neuzeit.* Fig. 149.
2 FALKE, O. v. *Seidenweberei,* I. s. 87 ff. Abb. 110—119.
3 FALKE, o. a. a. I. s. 98. Abb. 138, 140, 141.

det som fotställning och vanligen även som krön åt de motställda djuren. Här framträder även “trädets“ ornamentala form skarpare och pekar mera bestämt på en utbildning, som stått under inflytande av den senantika palmetten i dess dubbelsidiga form.[1] Gå vi litet längre fram i tiden till de stora tongivande fabrikerna på 1000-talet finna vi motivet allmänt upptaget av den byzantinska konsten. Av särskilt intresse för detta sammanhang är trädet med palmettornament i elefanttyget från Karl den Stores skrin i Aachen, vävt i Konstantinopel och av O. v. FALKE[2] daterat till omkr. år 1000. Det är visserligen ett ofantligt språng mellan dettas fint utmejslade och vår mattas grovt tillhuggna former, men någon oöverstiglig klyfta finnes där dock ej. Det här anförda byzantinska sidentyget har väl endast *en* elefant tillsammans med trädet i varje cirkel, men djuren upprepas motställda, ej efter varandra. Trädmotivet är emellertid som sagt så allmänt använt i såväl den förkristna som den senare konsten, att det i och för sig ej kan ge några uppgifter att fästa sig vid. Men fåglarna med de uppåtböjda ving- och stjärtfjädrarna äro utan tvivel närmast persiska. Möjligen kan denna stilisering, som väl är byggd på en naturiakttagelse, ursprungligen vara kinesisk. Liknande teckning förekommer hos fabeldjur i siden från Han-perioden under första århundradet f. Kr.[3] I de byzantinska sidentygernas mönster finnas hos dess fågeltyper reminiscenser av denna fjäderteckning. Den försvinner dock omkr. år 1000 och förekommer med en del undantag sedan egentligen endast i fabeldjurens vingpartier. Fåglarnas fjädrar äro sedermera fram till 1300-talet oftast stiliserade i riktning nedåt. Med den kinesiska importen under ovannämnda och det närmast följande århundradet kommer också den kinesiska linjeföringen med fria och rörliga former in i den sydeuropeiska ornamentiken. Denna ostasiatiska stil har visserligen flera drag gemensamma med äldre kinesisk konst, men är dock som helhet vida skild från den, som bidragit till

---

[1] FALKE, o. a. a. I. s. 44, Abb. 49.
[2] FALKE, o. a. a. II. s. 13. Abb. 241.
[3] SYLWAN, V., Studier i senantik textil konst. Rig. 1923. Fig. 10, s. 76.

bildningen av Marbymattans mönster. Spiralkrokar i löpande linje finnas även i Han-periodens sidenmönster[1] och återkomma i ostasiatiska 800-talssiden.[2] Detta ornament — den löpande hunden — tillhör ju även antiken och förekommer allmänt som omslutande ornering i senantikens textila konst. Den stiliserade eller geometriserade form den fått i Marbymattan är även allmän i de s. k. soumak och i de kaukasiska.

Jag har med avsikt hållit mig inom textilkonstens råmärken, när det gällde att söka belägg för min uppfattning om stilproblemen i Marbymattan, då det är min övertygelse att ett tyg med mekaniserad upprepning av mönster varit förebild för densamma, om ej i första så i andra eller tredje hand. Noopptekniken har intet som binder vävnaden vid en så regelbunden upprepning av kompositionen som här är fallet. Den är nästan lika fri som tapisseritekniken. Det måste därför varit förebilderna, som bundit tillverkarens — tecknarens, vävarens — fantasi, ett förhållande, som kanske framträder starkare vid översättningar från en teknik till en annan inom den textila konsten än inom någon annan konstart.

På grund av de anförda beläggen tyckes det mig påtagligt att grundelementen i Marbymattans mittmönster tillhöra utlöparne av de stiltyper, som vuxit fram ur de östromersk-persisk-ostasiatiska kombinationerna,[1] bildade under det första årtusendet av vår tideräkning. Dessa mönstertyper ha under sina vandringar fram och åter över Asiens berg och slätter mellan Medelhavet och Stilla Oceanen helt naturligt trängt ned till de där boende nomadfolken. Den geometrisering — förenkling —, som Marbymattans mönster genomgått, är, enligt mitt förmenande, en efter vissa, man skulle nästan kunna säga biologiska, lagar gående omgestaltning, byggd på vissa betingelser. Vi veta emellertid tyvärr mycket litet om dessa processer, men vi se ofta spår av dem i vår egen allmogekonst.

Något närmare besked om tidpunkten för mattans tillverkning ger denna undersökning av motiven dock ej. Den stilise-

---

1 SYLWAN, V., o. a. a.

2 FALKE, o. a. a. I. Abb. 149.

ringstyp, som framkommer inom bredare folkliga skikt genom mönsternas förenkling och närmande till geometriska former, kan i och för sig ej vara tidsbestämmande. Motiv, som sjunkit ned till primitiva folkslag och fått fast fot i deras konstspråk, leva ett långt liv och dö sent. De ha en livskraft, som trotsar århundraden, för att ej säga årtusenden. Vår egen allmogekonst är ju full av sådana ålderdomliga motiv. För den, som noga följer konstens utveckling under olika perioder inom ett bestämt geografiskt område, blir det dock klart att vissa strömningar av olika art satt märken, som även om de nästan utviskats, lämnat spår, vilka förut *ej kunnat* finnas. Vi få hoppas, att det för den invigde skall finnas sådana spår i Marbymattan.

Emellertid finnes det en annan matta, som säkerligen har samma ursprungsland som vår. Den tillhör Kaiser-Friedrich-Museet i Berlin. Genom välvilligt tillmötesgående från professor Friedrich Sarre är jag i tillfälle att bifoga en avbildning av denna matta (fig. 5), jämte några uppgifter om densamma. Mattan är ej fullständig på någon sida. Fragmentet är 1,60 mtr långt och 0,90 mtr brett. Färgerna äro rött, blått, gult, vitt och svart med en tämligen lika fördelning av färgerna som i Marbymattan. Konturerna äro liksom i den röda. Den är inköpt av dr Bode i en antikvitetshandel i Rom, dit den enligt uppgift kommit från en kyrka i mellersta Italien.[1]

Det är alldeles tydligt, att de båda mattorna höra till samma formbildningskrets. Oktogonerna, bårdanordningen, krokornamenten, färgernas placering tyda på nära släktskap. Den kinesiska influensen i Berlinmattan är understruken genom Mingvapnet. Mattornas inbördes förhållande är kanske svårare att klara upp. Därtill fordras ett mera orientaliskt skolat öga än mitt. Några iakttagelser kan jag dock ej underlåta att framföra. Marbymattan synes mig vara av renare ras än den andra. Mingvapnet är misshandlat på ett sätt, som tyder på en viss okänslighet för moti-

[1] Mingmattan är behandlad av BODE o. a. a. s. 110 ff., där mattan från Siena är avbildad, Abb. 74. — MARTIN behandlar den även i sitt stora arbete: *A history of oriental carpets.*

Fig. 5. Matta med Mingvapnet. Kaiser-Friedrich-Museet, Berlin. Storlek 160 × 90 cm.

vet och dess finesser samt på oförmåga att anpassa det i denna nya miljö. Det är ett främmande element, som trängt in på förut okänd mark. Vapnet gör intryck av en dålig kopia och har en sådans kännetecken. Alla detaljer äro tillfinnandes, men formen har förvanskats. Motivet har obearbetat flyttats över från en rik till en primitiv konst och resultatet har blivit i sämre mening barbariskt. Marbymattans motiv tillhör även en ursprungligen kultiverad konst, men det har genomgått en normal utveckling i den konstkrets, till vilken det kommit. Det finnes intet rått eller dekadent i trädet eller fåglarna. Den omdaning, som motivet varit utsatt för, är en *stilisering* mot det geometriskt lineara, en, om jag så får säga, god översättning från ett rikt språk till ett fattigt, vilket man ej kan säga om Berlinermattan, som tagit med det rikare tungomålets rörligare tankekombinationer, men ej funnit någon passande form för att uttrycka dem.

Tack vare Berlinermattan, som kan ungefärligen dateras, blir det kanske möjligt att även bestämma vår mattas ungefärliga ålder. I Spedale della Scala i Siena finnes en tavla målad av Domenico di Bartolo omkr. 1440. Å denna tavla är avbildad en matta med Mingvapnet i oktogoner, skilda av proportionsvis bredare bårder än på mattan i Berlinmuseet. Den målade mattan har flera fält i alla riktningar än fragmentet, men otvivelaktigt har den italienske målaren haft en matta av samma typ som detta till förebild. Man får väl antaga, att denna förebild kommit till Italien med den orientaliska import, som pågick under denna tid. Mattans ålder kan ju vara tämligen mycket högre än tavlan anger, men är det väl troligt, att den tillverkats någon gång på 1300-talet, Mingdynastiens första århundrade. Rimligt är att Kinas förbindelser västerut, vilka under denna tid taga en omfattning som aldrig tillförene, gjort Mingdynastiens vapen bekant bland Asiens nomadstammar. Eller ha de kinesiska furstarna låtit förfärdiga mattor med sitt vapen utanför Kina? Martin anser mattan äldre, och håller före att den är tillverkad i Mindre Asien under det seldschukiska väldet därstädes omkr. 1000—1100. Denna datering synes mig dock tidig, men däremot kan väl det ostasiatiska drag,

som tillhör mattornas grundelement, då ha vunnit insteg i deras hemland.

Avbildningar av Marbymattan samt en redogörelse för undersökningen äro sända till professor Fr. Sarre i Berlin och vi få hoppas, att han skall kunna lämna några upplysningar om mattans ursprung och ålder.

"Folkungaroten".

"Folkungastudier" V. En replik.

Av

HANS TOLL.

Landsarkivarie Kjellberg har på nytt sökt finna säkra "urkundsbevis" för bl. a. följande härstamning: 1: Erik den helige, 2: Filip, 3: Holmger, 4: Knut Holmgerson, 5: Filip, 6: Johan Filipson, 7: Knut Jonson.[1] Uti denna äro emellertid ätteleden: 2—3 och 5—6 lika obevisbara som osannolika.

Rörande de förra tvingar Kj. mig till replik på den grund, att han med hänvisning till mig[2] anger att man "på senare tid sökt göra troligt", att Knut Långe varit son till Jon Jarl. I själva verket angavs detta som ett faktum i tryck redan för c:a 170 år sedan.[3] Men själv har jag endast som hypotes angivit detta.[4]

Förfaringssättet är motsatt hos Kj. En av Strinnholm uppkastad *hypotes* om identitet mellan Knut Holmgerson och Knut Långe är Kj. den förste att i sin tidigare uppsats förvandla till ett *faktum*. I sin senare uppsats däremot säger han nu endast följande: "Man har antagit detta." Mitt heraldiska skäl häremot har sålunda gjort viss verkan. Tyvärr känner han icke också mina språkliga och kronologiska skäl häremot, till vilka jag in-

1 "Erik den heliges ättlingar" (H. T., 1888, s. 367 ff., och 1923, s. 351 ff.).
2 "De äldsta svenska konungavapenbilderna" (Sthlm, 1919).
3 Dalin.
4 A. a., s. 42.

skränker mig att hänvisa läsarne,[1] endast påpekande, att Kj. nu gör orden "nepos" och "brorson", till adekvata begrepp:[2]

Kronologiskt skäl söker Kj. i stället använda gent emot identitet mellan Knut Långe och "Ka(nutus Lon)gus Ulvidaeson", broder till Knut Eriksons drottning, men förgäter därvid det sakförhållandet, att, lika väl som drottningens son, Erik, år 1216 avled vid yngre år (han var nämligen minderårig vid Sverkers tronbestigning), lika väl kan drottningens broder hava varit en person, vilkens son såsom fullvuxen var upprorsman före slaget vid Olustra år 1231. Man skall endast icke inlägga mer än vad som verkligen finnes uti den urkund, som Kj. anträffat i en tysk edition av "Corpus juris canonici", och som jag uti *D. S.* n:o 825 alltid funnit stödjande min uppfattning, att Knut Långe i sagda slag varit ganska ålderstigen,[3] och på denna grund endast därefter levde: "skaman ridh".

Kj. vänder sig därefter mot "Gamla eller Erikskrönikan". *Å ena sidan* finner han vers. 491—507 rör. fören. Jon Jarl med hustru på den grund för "ett åter inskjutet parti" att rimkrönikan "här skapat den i andra källor obekante Jon Jarl". Alltså: Jon är apokryfisk *därför* att han endast står i sagda verser. Och dessa verser äro inskjutna, *enär* Jon Jarl står där! Jag böjer mig ej för sådan "bevisföring". *Å andra sidan* finner han vers. 29—231 härstamma från Karl Knutson-diktningens tid, enär: "innehållet säger— intet mer än vad de knapphändiga kronologiska anteckningarna ha att berätta". Även om så vore, är detta intet bevis för sådan senare tillkomst. Så är emellertid icke förhållandet. Innan jag visar detta, skall jag gentemot Kj:s åsikter om bägge förenämnda grupper (vers. 491—507 och 29—231) påpeka,

---

[1] Senast min: "Konung Knut Långes härkomst och giftermål" *(Medeltida Kunga- och gravstudier. Fornvännen* 1922, s. 52—65).

[2] Om dessa ord samt om "cognatus" se min sistn. uppsats.

[3] Då drottningens föräldrar vid dennas under Erik den heliges livstid ingångna trolovning (som "juvencula") levde, finnes intet hinder antaga, att drottningens broder fötts efter Erik d. h:s död. Trolovningen har antagligen varit en "barnförlovning".

att bägge upptagas och anses av *Klemming*[1] med senare tillslutning av *Pipping*[2] vara en del av krönikans äldsta del samt därvid återfinnas i den “Spegelbergs grundcodex“, som Kj. själv uttryckt förhoppningen komma att ligga till grund för fortsättningen av Pippings edition. Vi hava sålunda all anledning anse oriktiga Kjellbergs obevisade hypoteser om dess två versgrupper och de däri förekommande personerna. Emellertid lämna i själva verket verserna 29—231 en rad nya detaljer. Vad Knut Långe och Holmger beträffar, finnas i vers. 34—37, 45, 48, 56—57 dylika utvisande: *att* vid upprorets början upprorsmännens antal var litet, *att* de främste av dessa namngivas, *att* det fanns en benämning “folkungarote“ (om vilken här nedan), *att* efter Eriks Danmarksflykt Knuts anhang blev större, *att* efter Knuts död stod — hur länge efteråt och varstädes säges ej — en annan strid, *att* till följe denna Kung Erik ej var sen att återvända,[3] *att* efter Sparrsäterslaget folkungarna flydde, varvid en ej namngiven person dödades, *att* därefter Holmger flydde till Gästrikland. — — Vi få sålunda här en vida fylligare bild av upprorets olika skeden än vad de knapphändiga kronologiska anteckningarna ha att berätta. — — — Kj. har observerat upprorsmännens namn, men därvid påpekat, att det i sagda grundcodex vers 35 befintliga uttrycket “Karl och än fler“ i ett flertal handskrifter[4] blivit “hans (Knuts) fränder fler“ tilläggande här Kj.: “varför meningen då blir: 'utan Knut och hans fränder flere'“. Varför ej här konstatera att i *dessa* handskrifter den följande raden (vers 36) lyder: “Karl, Haralder och Holliger“, samt att sålunda i alla handskrifter samtliga namn[5] äro införda — fast på sinsemellan olika rader? — — — Mot dessa namn själva vänder sig även Kj. och säger:

1 Svenska Medeltidens Rimkrönikor, häft 1 (pag. 2), 7 (pag. 243—44, 283—88).

2 Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D 2 *(Spegelbergs bok)*, pag. V.

3 Hela verssammanhanget talar oförtydbart om denna andra strid före Eriks återkomst. Den har synbarligen stått mellan Eriksonska ättens svenska anhängare, som antagligen fått hjälp från Norge under anförande av Erik Läspes svåger, folkungen Magnus Broke, och “Folkungaroten“, som legat under i striden (se härom mitt i pag. 120, not 1 a. a. pag. 62—64).

4 Dessa äro betydelselösa och av senare tid.

5 N(O) kallar Harald för: haralldzon.

"Någon Harald finnes dock ej nämnd vid denna tid, och Karl är ett namn, som är för allmänt för att kunna utmärka en enskild person." Invändningen är kuriös. Om vi t. ex. säga att under tolvte seklet levde en svensk konung med namn Karl, och i trettonde seklet fränder till Ulv Jarl ("Knut långes släkting") även med namnet Karl, så skulle i bägge fallen detta namn vara för vanligt för att man i förra fallet kunnat mena Karl Sverkerson, i senare fallet just denne upprorsman. Vad angår åter invändningen om Harald, belyses denna bäst genom att vi nu övergå till att tala om "folkungaroten".

Det är alltså här fråga om en *sammanslutning i lokalt avseende* av "Folkungar" (se nedan), för vilken Knut Långe stod i spetsen. Var denna sammanslutning fanns, det känna vi. Det är nämligen ej så, som Kj. uppgiver, att med undantag av rimkrönikan "andra källor icke omtala någon strid vid Sparrsätter", utan tvärtom, när som enligt rimkrönikan: "folkungar sampnade sik ok tha, ok vildo konungenom annan stridh besta", så nämna "Annales Sigtunenses" (1208—88)[1] även just detta namn i följande sats: "MCCXLVII obiit Suno Folkonis et eodem anno communitas rusticorum Uplandie Sparsaetrum amisit victoriam libertatis sue" (1247 — — förlorade Upplands "bönders rote" vid Sparrsäter sin frihets seger). — — Detta går utmärkt ihop med det sakförhållandet, att utom andliga och statsliga ämbetsmän uppträda i Knut Långes enda numera till ordalydelsen kända urkund[2] de bägge lagmännen av Tiunda och Attundaland.[3] Den förre, Laurencius må hava varit släkt till Filip Laurenson, Holmgers bästa stöd och styvfader.[4] Den senare Germundus må vara fader till fören. upprorsman Harald, enär denne kan tänkas identisk med en viss "Haraldus, Gudmundi quondam filius", som med sin familj stod i beröring dels med det från Uppland till Julita (Saba)

---

[1] *S. R. S.* III, pag. 2.

[2] *D. S.* I, n:o 259.

[3] Någon särskild lagman för Fjärdhundraland nämnes icke vid denna tfd uti bevarad urkund.

[4] Knut Långes Sko ligger i Håbo härad av Tiundaland.

i Sörmland flyttade kloster, dels med Ulv jarls släkts omgivning,[1] Vi återkomma till denne Harald här nedan på tal om en viss "dominus Philippus". — — — Slutligen anför Kj. mot rimkrönikan följande: "Det är bevisligen oriktigt, att Holmger, Knut Långes son, kort efter faderns död blivit avrättad." Riktigt anmärkt! Men rimkrönikan påstår, som vi sett, ej heller detta!

Efter vad ovan sagts, hava vi sålunda fortfarande att betrakta de äldsta delarna av Gamla rimkrönikan som en betydelsefull källa till Knut Långes och hans söners historia.

För övrigt ser, synes det mig, Kj. ej konsekvent på händelseförloppet i dess helhet. *Å ena sidan* framhåller han, efter det att Sverker d. ä. och Erik d. h. påståtts hava uppträtt som tävlande tronpretendenter, att denna "tävlan, som gick i arv på deras efterkommande, orsakade en mer än hundraårig strid emellan de båda ätterna." Detta är ju fullständigt min ståndpunkt, som går ut på, att dessa Sverkerska anspråk först upphörde sedan dels efter drottning Katarina Sunesdotters gifte med Erik Läspe denna folkungagrens anspråk assimilerats, dels genom Filips halshuggning 1251 Knut Långe-ätten utdött. Och ändå tycks *å andra sidan* Kj. icke tänka sig möjligheten av att efter konung Johan Sverkersons död andra ättlingar — på svärds- eller spinnsidan — funnos, som innehade del i det Sverkerska privatarvet, och som svenska folket kunde tänka sig som möjliga pretendenter. Hela Kj:s resonement inskränkes till Eriks ättlingsanspråk. — — För övrigt är nog riktigt hans framhållande därav, att folkungaätten som sådan icke kunde pretendera kronan vid denna tid.

Vi övergå nu till ätteleden: 5—6. Här har visserligen Kj. gjort troligt, att en viss Filip, gift med "Cecilia, Kanuti quondam ducis

---

1 *D. S.* n:is 541, 544, 618, 635, 714, 1212, 1720. Ätten förde i vapnet en vingad lilja. (HILDEBRAND, *Svenska Sigiller under Medeltiden*, 3 serien, n:is 31, 47.) (Samma vapen förde Anund Björnson (A. a. 3 Ser. n:o 15.)

filia“[1] varit fader till Birger, som varit (hel?)broder till Johan Filipson (led 6), enär såväl Cecilia som Birger (med föräldrar) angivas skulle i Fogdö kloster begravas. Men härmed har icke lämnats något bevis därför, att denne Filip varit identisk med Filip, Knut Långes son (led 5). Ty när Kj. med full rätt anser “mycket osannolikt“ att Johan Filipson kunnat hämta “sitt vapen lejonörnen“[2] från Knut Långes son Filips “morfar“ Peter Strangesons vapen “vargörnen“, så kvarstår realiter för Kj. endast den underliga idéassociation, att då å ena sidan denne sistnämnde Filip till följe högförräderi (“in legem Juliam majestatis“) halshöggs år 1251, och å andra sidan åtminstone den ene av bröderna Filipson till följe mord (“pro ipsorum grauibus et notoriis excessibus“) rönte samma öde år 1280,[3] så *måste* (!) desse senare vara söner till den förre. — Endast på ett enda sätt söker Kj. stödja detta lösliga påstående: Han säger nämligen följande: “Att Birger egde Flastad *vid Sko* torde också visa slägtskap med Holmger i Sko.“ Dessa två av mig kursiverade ord finnas emellertid icke i urkunden! Kj. förväxlar här detta av Birgers moder till Fogdö kloster skänkta, antagligen i Södermanland liggande[4] Flastad, med det av Karl Ulvson före år 1272 7/5 till Sko kloster bortgivna Fladstad (Flazsta), liggande i Uppland,[5] om vilket senare långvariga tvister uppkommo mellan detta kloster och dominus Peter Ragualdson.[6]

---

[1] *D. S.* n:o 900. “Omkring år 1270.“ “Quondam“ angiver här, jämlikt gängse språkbruk, att fadern är död. Om hennes antagliga släkt se: Skarsholmsläkten (Danmarks Adels Aarbog XXXIII). Namnet Cecilia bars även av Esbern Snares faster och dotterdotter. (Aaarb. for Nord. Oldk. og Historie 1883, pag. 35, *S. R. D.* IV Tab. II).

[2] Om de olika djurkombinationerna i vapen se: TOLL — *Konungavapenbilderna* — pag. 36, not 37.

[3] Rimkrönikan, som endast nämner Johan Filipson, tror sig veta, att denne dog i tornet vid Norrström.

[4] Index till *D. S.*

[5] Denna av Karl Ulvson bortskänkta gård är antagligen identisk med den ännu i skogen ej långt från Skokloster liggande “Fladstads mur“, som H. Hildebrand i sin beskrivning över detta på angivna skäl anser hava varit ett slott och ej en kyrka.

[6] *D. S.* n:is 563, 569, 598, 624.

De två ätteleden äro sålunda till fullo obevisade. De äro till på köpet av följande anledningar osannolika. Primo: Drogos nog ej blott den äldre Knut Långesonens egendomar in,[1] men bröderna ägde bevisligen egendomar[2] och bland dessa sagda Flastad, som i varje fall måste betraktas som den då omyndige Birgers fäderne. Secundo: De två olika gravställena: Sko för Knut Långe-ätten och Fogdö för Birger och dennes föräldrar, stöda, minst sagt, icke påstådda härstamningen. Snarare må vi tro, att brödernas stamfader varit bland dem, som år 1233 fått stadfästelse för det sistnämnda klostret[3] nära sin gård[4] vid Strängnäs, lika väl som bevisligen Knut Långe upplåtit jord åt det vid Sko. Tertio: Vid brödernas sida framträder en viss *Magnus Jonson* (som väl bör skiljas från sin namne av Engelätten). Han står i urkunder av år 1279 dels *mellan* Johan och Birger Filipson,[5] dels som närvarande vid konungens bekräftelse av den sistnämndes salubrev till sin hustru, en syster till "folkungen" Bengt Magnusson.[6] Efter brödernas död nämnes han jämte bl. a. sagde Bengt i det kända brevet av år 1282,[7] genom vilket konungen medgiver brödernas barn få återköpa egendomarna. Och i dessa tre brev är i huvudsak omgivningen densamma. Magnus Jonson för i tvenne urkunder av åren 1278 och 79[8] lejonörnen i sitt vapen. Han räknas bland rikets "principes" och kan tydligtvis icke vara son till brödernas år 1280 avrättade systerson Johan Carlson, som var den förste av Aspenässläkten, som där införde lejonörnvapnen.[9] En Filip Jonson, som gav gods åt, samt förordnade

1 *D. S.* n:o 753.

2 *D. S.* n:is 667, 744, Erikskrönikan vers 1060.

3 *D. S.* n:o 281.

4 Tibble (Tybille, Thygbyle). Om dess läge nära Alöö se: *Sv. R. A. P. B.* n:o 2874. Om Alöö se a. a. n:o 3100 samt *D. S.* n:o 4043.

5 *D. S.* n:o 670.

6 *D. S.* n:o 671. Bengst Magnuson för Kongl. Folkungavapnet i kontrasigillet (Hildebrand, Sv. Sig. Serie 3, n:o 41).

7 *D. S.* n:o 744.

8 *D. S.* n:is 654, 671. Hildebrand, Sv. Sig. Serie 3, n:o 43.

9 *K. H. K.*, Aspenäs och Fånö-ättens härst. (*H. T.* 1883.) Förf. har ej här insett, att det funnits två med namnet Magnus Jonson. Detta har medfört div. felslut i strid med Hildebrands sigilluppgifter.

om sin begravning i Fogdö, kan däremot härstamma ur vilken av släkterna som helst, ty den urkund, i vilken han framträder, är odaterad.[1] Som totalbild måste vi få, att såväl Johan Filipson som Magnus Jonson och Johan Carlsons moder på svärdssidan stammat från en person med namnet Johan, som måste levat på tid föregående Knut Långes ofta nämnde son Filip, varigenom härstamningen från denne förfaller. Härtill kommer, att före brödernas tid uppträder en viss dominus Philippus i brödernas senare omgivning särskilt med Bengt Magnusson uti en dennes urkund av år 1269. [D. S. n:o 541.] Vi hava synbarligen här en eller annan släktsammanslutning av så nära art, att Birger Filipson behövde dispens för äktenskapet med hustrun. Det kan se ut, som om denne Filip avlidit år 1269 samt att bröderna trätt i hans ställe. Vem åter denne varit, är osäkert.[2] Allt tyder på, att denna Aspenäsätt icke kan hava sin upprinnelse hos Knut Långesonen utan haft tidigare självständig början. Quarto: Stå bröderna i regel ända till mordgärningen på den intimaste fot med Birger Jarls ätt, något som ej tyder på, att de haft något att göra med Knut Långes son. (Dock är här att märka, att Knut Jonson blev drotset, fastän fadern Johan avlivats.)

När vidare i samband med oroligheterna 1280 rimkrönikan (vers: 1043—47) uppräknar bland "folkungar" fyra personer och av dessa främst Johan Filipson, så tager den synbarligen detta uttryck på samma sätt, som där den dels i berättelsen om Knut Långeupproret låter detta uttryck och beteckningen "folkungaroten"

---

[1] Han var "famulus" (väpnare) hos hertig Bengt (*D. S.* n:o 890) D. S. Index sätter brevet till (1285—91).

[2] D. S. Index gissar att han varit identisk med den Filip, som var son till Elef, Birger Jarls broder. I så fall kunna bröderna varit denne Elefs sonson. Jag sätter ej tro till detta efter vad ovan sagts, synnerligen som därtill kommer, att Elefs son, som aldrig kallas för "dominus", står i helt annan omgivning, har en före sig i Saba begraven son Peter, samt slutligen förefaller avliden långt före år 1629 (*D. S.* n:o 891) i alla händelser före fadern. Slutligen kommer härtill, att namnet Elef aldrig brukas av brödernas efterkommande. (Se även *D. S.* 405, 482 och 536.) Om därmed menas den senare Filip Thyrneson, kan han ej vara brödernas fader.

vara synonyma begrepp,[1] dels efter Herrevad och junker Karls död med "folkungar" anger "folkungaätt" och "thera frender".[2] Och efter den översättning, som vi här ovan sett "Annales Sigtunenses" lämna, kunna vi sluta oss till, att dessa bröder tillhörde denna sammanslutning av främst Upplands jordägande befolkning. Men när man vet, att ättens stamfader Folke (Digre) av den under hans sekel levande Saxo kallas för "suetice gentis nobilissimus" samt ädlingsskapet vid så avlägsen tid måste — delvis åtminstone — anses grundat på gammal besittningsrätt av jord, så måste vi räkna som antagligt, att till denna rote hörde grenar av ätten före Folkes tid, och i alla händelser med Folkungaätten å spinnsidan befryndade. — Det är därför ej visst, att bröderna tillhörde Folke Digres efterkommande på svärdssidan. Men fastän vi synbarligen i Knut Långes urkund hava att se medlemmar av folkungaroten, och fastän vi antagligen hava lyckats bland desse identifiera Germundus och Laurencius, vilkas efterkommande vi möta i lejonörnättens omgivning, så blir det ändock en öppen fråga, om vi i namnet Johannes de Grimberghum hava att se en förfader till denna ätt.

Intressant är slutligen den bild, som rimkrönikan (vers. 364—3614) upprullar om denna "vällugha slekts" och dess fränders öde efter händelserna, som följde omedelbart på vapennedläggningen vid Herrevad. Här är den tappre junker Karls död den enda ljuspunkten. Annars sägs det att: "tho drogh huar wid annan strug/mz. krankan vilia ok ondan hugh Ok jäuade huar aff androm svik" och att the "koffrade sik ey än i dagh".

Här är emellertid väl att märka, att ätten som sådan dittills icke stått samlad. Huruvida därvid Ulv jarl, som Kj. antager, stått på rotens sida, är ytterst tvivelaktigt. Här förtjänar nog avseende prof. Schücks just härifrån tagna exempel om jarlsämbetet: "konungarne växlade, men den egentlige styresmannen jarlen stod kvar som en representant för riksmakten gentemot

1 Se *H. Toll.* Folkungabrunnen [FolkungastudierIV] [Östg. Corr. 1924,n:o 198].
2 Vers 238, 246, 258, 364—266.

både landskapen och de kämpande konungaätterna."[1] En avfällning från roten var, som vi sett, Magnus Broke och viktigast av alla Birger Magnuson jarl, bägge synbarligen till följe gifte inom Eriksätten. Men även andra stodo på den sistnämndes sida. Ärkebiskop Folke ur Engelätten, som kallas av kung Waldemar för "consanquineus", blev säkert här den försonande länken, och vi se sålunda i Birger jarls sällskap till Norge denne Folkes broder Karl Kvesa och flera andra uppräknade, av vilka så småningom väl den ene efter den andre drog sig tillbaka, främst junker Karl, då denne av en riddare fått höra, att jarlen ville "lata honom forgiffua". Och då vi av Håkon Håkonsons saga känna, att dess författare Sturla Thordson fått en del uppgifter av bemälde ärkebiskop, så kan man förstå, att sagan om händelsen vid Herrevad säger följande: "Um þesii verk var allmisiafnt talat." Målet vanns emellertid för en tid. Sagan fortsätter längre fram: "Siþan girdiz fridr i Suiþiod."

[1] Svenska folkets historia I, pag. 327.

Bror Schnittger

Av

T. J. ARNE.

På morgonen den 1 juni 1924 bortgick vid 42 års ålder antikvarien, dr Bror Schnittger i sitt hem i Mörby efter ett långvarigt lidande (kräfta), buret med stort och föredömligt hjältemod. Sjukdomen kunde dock ej bryta hans vetenskapliga intressen utan blott nedsätta hans arbetskraft. Ännu under de sista månaderna, efter en svår, men ofullbordad operation, lyckades han nedskriva tvänne omfattande avhandlingar, den ena om sin födelsestad Helsingborgs äldre historia, den andra om sina undersökningar av Torgils Knutsons gamla borg Aranäs, numera Årnäs.

Bror Schnittger var född den 29 april 1882. Efter avlagd studentexamen ägnade han sig i Lund och Köpenhamn åt studier i nordiska språk och litteraturhistoria men drogs från dessa veten-

skaper över till fornkunskapen, det nya examensämnet, som under Knut Stjernas och Oscar Almgrens ledning fängslade så många lärjungar under århundradets första decennium. I detta ämne avlade också Bror Schnittger sin licentiatexamen 1910 (i Uppsala), efter att 1904 ha blivit filosofie kandidat i Lund.

År 1910 promoverades S. till fil. doktor på grundval av en avhandling om *Förhistoriska flintgruvor och kulturlager vid Kvarnby och S. Sallerup i Skåne.* (Tryckt i Antikv. Tidskrift för Sverige 1911). Samma år utnämndes han till docent vid Stockholms högskola i nordisk och jämförande fornkunskap, en befattning som han innehade till 1916.

Redan år 1907 hade S. antagits till amanuens hos K. Vitterhetsakademien, och då den Hjertbergska antikvariebefattningen år 1915 blev ledig, sökte och erhöll han densamma efter att ha specimineratt för denna numismatiska post med en ganska vidlyftig avhandling om *Silverskatten från stora Sojdeby* (Fornvännen 1915). I denna gick han genom sina bestämningar av de anglosachsiska mynten i Bror Emil och Hans Hildebrands fotspår, men skänkte därjämte fyndet en stark, allmänt kulturhistorisk belysning, vilket den mera exklusive numismatikern i regeln försmår eller ej förmår.

Såsom Hjertbergsk antikvarie företog S. vissa omändringar i K. Myntkabinettet. En instruktiv samling svenska mynt utställdes, framställande de olika typerna alltifrån Birkamynten och Olof Skötkonungs mynt fram till Karl XV:s tid. Genom S:s förmedling lyckades även Myntkabinettet som gåva erhålla en större samling kinesiska mynt och en omfattande samling krigsmedaljer. S:s undersökningar rörande Olof Skötkonungs mynt och enskilda större skattfynd hunno aldrig bli utarbetade.

Under Schnittgers antikvarietid genomfördes den för flera decennier sedan av P. Ch. Hauberg vid Köpenhamns Kgl. Mønt- og Medaillesamling fastslagna viktiga principen att ej splittra nyinkomna myntfynd genom mynts återsändande, försäljning, byte eller nedsmältning. Genom dylika förfaringssätt ha myntkabinettets samlingar tidigare lidit ofantligt.

Nedskrivaren av dessa rader hade nöjet att handleda Bror

Schnittger vid hans, så vitt jag vet, första deltagande i en arkeologisk utgrävning. Det skedde i juni 1905, då en i Söndrum nära Halmstad befintlig hög med hällkista undersöktes. Följande år utförde Schnittger på egen hand under ett par månader omfattande grävningar i flintgruvorna och kulturlagren vid Kvarnby och S. Sallerup. Även vid andra tillfällen lärde han "med spaden i handen" känna sin födelseprovins fornlämningar, och han har i "Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrivning" lämnat bidrag till Skånelands förhistoria. Såsom tjänsteman vid Statens historiska museum hade han tillfälle att på många håll anställa grävningar, men hans intressen voro särskilt förlagda till Östergötland och Gotland. I den förra provinsen sattes han också genom frikostigt bistånd av olika medlemmar av familjen Flach i tillfälle att planlägga och utföra grävningar på längre sikt än som är möjligt vid en vanlig tjänsteresa, då det oftast gäller att rädda resterna av redan mer eller mindre förstörda fornlämningar. En redogörelse för Bjerka-Säby-traktens fornlämningar, färdig att tryckas, är S:s sista hälsning till den av honom högt skattade östgötabygden.

Såsom arkeolog var S. en allround man, intresserad för den mänskliga kulturutvecklingen alltifrån dess första gryning. I Frankrike studerade han de ungpaleolitiska, mesolitiska och neolitiska fynden med särskild tanke på den förestående publiceringen av Kolmodins och Hjalmar Stolpes undersökningar i grottan Stora Förvar på Stora Karlsö, vilken anförtrotts åt honom. År 1913 utgav han ett första häfte om *grottan Stora Förvar,* skildrande Karlsöarnas naturbeskaffenhet, grottorna på ön och undersökningens förlopp. Grävningarna kompletterades av Schnittger själv och han hade redan bearbetat en stor del av fynden, då sjukdomen nedbröt honom. Det viktiga benmaterialet hade redan bestämts av den nyligen avlidne zoologen dr Adolf Pira, och det är att hoppas, att verket snart skall kunna utgivas.

En av Schnittgers förnämsta insatser på det förhistoriska området utgöres av hans undersökningar av en del fornborgar i Götaland. Man antog i allmänhet tidigare, att dessa härstammade

från övergången mellan heden och kristen tid. Schnittgers ganska omfattande grävningar, särskilt i östgötska fornborgar, klarlade emellertid, att åtminstone Götalands borgar väsentligen höra till början av folkvandringstiden, omkring 400 e. Kr., och deras anläggning har ställts i samband med de strider, som utkämpades mellan götar och svear, innan Götalands införlivande med Sveaväldet fullbordades.

Åren 1906 och 1907 hade prof. Oscar Almgren gjort början till dessa undersökningar genom sin grävning å Boberget, en av Vikbolandets borgar. Redan denna grävning gav vissa kronologiska hållpunkter.

Schnittger fortsatte och utvidgade Almgrens forskningar 1908 och följande år. En översikt av resultaten lämnade han i sin uppsats *Die vorgeschichtlichen Burgwälle in Schweden* (Opuscula archaeologica Oscari Montelio dicata 1913).

På Gotland ägnade sig S. under någon tid åt undersökningen av de skeppsformiga stensättningarna, som där förekomma till ett antal av omkring 60. Bortåt halva antalet av dessa ha genomgrävts av honom själv och fil. kand. Harald Hansson. Det visade sig, att dessa skeppssättningar härröra från slutet av brons- och början av järnåldern och i några fall innehålla skelett. Dessa resultat voro både oväntade och högst intressanta ur flera synpunkter. Schnittger har i korthet omnämnt ifrågavarande grävningar i ett meddelande vid 1919 års nordiska arkeologmöte i Köpenhamn (Aarbøger f. nord. oldk. 1920).

Schnittgers starka intresse för religionshistoria, folklore och folkmedicin tog sig uttryck i flerfaldiga uppsatser om våra hällristningar, om offerfynd och urgamla troll- och läkemedel.

Fornvännens läsare känna väl hans vägande inlägg om "*Storken som livsbringare*" (1916), och om olika nyfunna hällristningar i Västergötland och Södermanland (1911 och 1922). I Etnologiska Studier, tillägnade E. Hammarstedt, beskrev han "*några i Statens historiska museum befintliga stenåldersföremål, som varit i vidskepligt bruk*", och Nordisk Tidskrift innehåller en uppsats av hans hand, betitlad *"Ett läkemedel från kejsar*

Neros dagar". "En trolldosa från vikingatiden", förvarad i Statens historiska museum, kommenteras av Schnittger i Fataburen 1912.

Bror Schnittger hyste ett brinnande intresse för fornminnesvården ute i landet och utvecklade på detta område en stor förmåga och organisationstalang under de korta perioder, då det var honom förunnat att sköta detta arbete. Med praktisk konservering av medeltida fornlämningar kom han i beröring under sin utgrävning av Aranäs borg. Fornvården i Stockholms närhet har han också i hög grad främjat genom den i förening med hans hustru, dr Hanna Rydh, utgivna handledningen vid arkeologiska exkursioner "*Där fädrens kummel stå*" (1922). Ett uttryck för hans varma fornminnesvårdsintresse är också hans i Tidskrift för Hembygdsvård offentliggjorda uppsats om "*Den föreslagna lagen ang. kulturminnesvård ur arkeologisk synpunkt*". Såsom arkeologisk medarbetare i "Aftonbladet" och omtyckt föreläsare bidrog han flitigt till spridande av upplysning om fornlämningarnas betydelse och värde.

Under åtskilliga resor i utlandet förkovrade Bror Schnittger sitt omfattande vetande på det kulturhistoriska området och knöt många goda förbindelser. I Danmark var han som hemma, Tyskland och Frankrike kände han gott och hade även besökt Spanien, Italien, England, Holland och Belgien samt den österrikiska monarkien. Vid världskrigets utbrott befann han sig med en kollega i Ryssland och blev vittne till mobiliseringen på landsbygden med alla dess utbrott av ärlig förtvivlan och konstlad entusiasm.

Till börden delvis dansk ägde Bror Schnittger en hos danskarna mera än hos oss vanlig litterär läggning, en satirisk ådra och en ovanlig berättarförmåga. Hans kulturella intressen voro högst omfattande, och han var ingalunda någon lärd stugusittare. Den något nervösa oro som stundom präglade hans uppträdande i yngre dagar, gav under senare år vika för ett manligt lugn, en större koncentration och en ihärdig vilja att inom den kort tillmätta arbetsdagen inrymma ett maximum av gott och samvets-

grant arbete. Hans vänner sörja i honom en god, glad, energisk kamrat, hans forna lärjungar en nitisk och för deras välgång varmt intresserad lärare.

Bibliografi.

I Antikvarisk Tidskrift för Sverige XIX: Förhistoriska flintgrufvor och kulturlager vid Kvarnby och S. Sallerup i Skåne (1911).

I Fornvännen 1911: En hällristning i Västergötland.

" 1912: Några förhistoriska brödfynd.

" 1912: Några undersökningar å Linga graffält i Södermanland.

" 1915: Silverskatten från Stora Sojdeby.

" 1916: Storken som livsbringare i våra fäders tro.

" 1917: Ett Alfred den stores mynt, funnet i svensk jord.

" 1917: En svensk mynthistoria.

" 1920: Hjälmen från Årnäs.

" 1921: En hällristning vid Berga-Tuna i Södermanland.

" 1921: Hällristningarnas kronologi och betydelse.

I Aarbøger f. nord. Oldk. 1920: Gottländska skeppssättningar från bronsålderns slut och järnålderns början.

I Meddel. från Östergötlands fornminnesförening 1908: Östergötlands fornborgar. — Undersökningar på Boberget 1908. — Mossfynd från stenåldern vid Alvastra. — Forngravar vid Järstad. — 1909: Gravfältet vid Ljunga i Skönberga socken. II. — Östergötlands fornborgar. Grävningsnotiser. — Några medeltidsfynd från Söderköping. — 1910: En stenåldersboplats på Vikbolandet. — Sixten S:son Flach †. — 1912: Gravfältet vid Ljunga i Skönberga socken. III. — (jämte W. de Geer): Ett nyupptäckt gravfält vid Nybble i Vikingstads socken 1912; En urnebrandgrop vid Marås i Västerlösa s:n.

I medd. från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening 1913—14: (tills. med E. Flach) Ett gravfält från äldre järnåldern å Bolltorp i Skönberga socken. — 1916: Ett offerfynd från Oxtorpssjön.

I Nordisk Tidskrift 1913: Ett läkemedel från kejsar Neros dagar. — 1917: Batwafolket i Bangveoloträsket. En översikt över Eric von Rosens Rhodesia-Kongo-expedition. — Diverse recensioner.

I Fataburen 1912: En trolldosa från vikingatiden.

I Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, IV: 1, 1920: Hälles och Kisas gravar på Kinnekulle.

I Västmanlands fornminnesförenings årsskrift 1920: Silverskatten från Östjädra.

I Medd. av Gestriklands kulturhist. förening 1919: Carl Fredrik Wiberg som fornforskare.

I Numismatiska meddelanden 21: K. Myntkabinettets tillväxt under åren 1915—1916.

I Zeitschrift f. Hist. Waffen- und Kostumkunde 1921: Ein mittelalterlicher Helm von Årnäs fin Schweden.

I Tidskrift för hembygsvård 1922: Den föreslagna lagen ang. kulturminnesvård ur arkeologisk synpunkt.

I Ord och Bild 1919: Våra kulturförbindelser med Östra Medelhavsområdet under den äldre bronsåldern. — 1922: Skeppet från Oseberg och drottning Åsas likbegängelse.

I Studier tillägnade Oscar Almgren 1919 (Rig 1919): Flatmarksgravar från den yngre bronsåldern i Skåne och Blekinge.

I Etnologiska Studier tillägnade E. Hammarstedt 1921: Några i Statens historiska museum befintliga stenåldersföremål, som varit i vidskepligt bruk.

I Opuscula archæologica O. Montelio dicata, 1913: Die vorgeschichtlichen Burgwälle in Schweden.

I Prähistorische Zeitschrift, 1910: Die Prähistorischen Feuersteingruben und die Kulturlager bei Kvarnby und Sallerup in Schonen.

„ , 1912: Einige vorgeschichtliche Brotfunde aus Schweden.

Grottan Stora Förvar på Stora Karlsö, I. 1913.

Tillsammans med Hanna Rydh: Där fädrens kummel stå (1922).

Dessutom ett antal artiklar i Hoops Reallexikon der germanischen Altertumskunde samt i "Sverige" utg. av O. Sjögren m. fl. och i Nordisk Familjebok.

Smärre meddelanden.

Den stora gravhögen vid Vaxtuna i Orkesta socken Seminghundra härad, Uppland.

En gammal gravundersökning, meddelad

av

T. J. ARNE.

I sin avhandling om "Fasta fornlämningar i Beovulf" (Antikv. Tidskr. f. Sverige XVIII: 4) omnämner Knut Stjerna i korthet undersökningen av den stora och märkliga gravhög vid Vaxtuna i Orkesta socken, som på initiativ av Kungl. Maj:t utfördes år 1724. Då denna undersökning näst J. Hadorphs utgrävningar på Björkö i Mälaren är en av våra äldsta med vetenskapligt syfte, torde den berättelse, som därom avgavs av assessorn i Antikvitetskollegiet C. L. von Schantz, förtjäna att i sin helhet publiceras. En latinsk översättning av von Schantz' berättelse, dock ej fullständig, utkom i Acta Literaria Sveciæ 1725.

Högen är förmodligen identisk med en hög, som omnämnes 1667—1684 i "Ransakningar om antiquiteterna". "Uthi Waxtuna giärde hoos Swen Matsson ähr ehn Stoor Jordhögh, *Konungshögen* eller *Kööhögen* kallat; på samma Högh seijes wara synter en kista för några åhr sedan och låcket öpet warandes Sölfwer uthi och annat som berättas."

Vaxtunahögen överensstämmer till sin uppbyggnad i stora drag med de undersökta kungshögarna vid Gamla Uppsala och den stora gravhögen, som genomskäres av banan nära Turebergs station. Liksom dessa torde den tillhöra folkvandringstiden. Gravhögar med ett inre röse och en yttre jordmantel förekomma även i Södermanland och tillhöra även där folkvandringstiden. I Uppland fortlever denna gravform in på början av 800-talet, t. ex. i högarna vid Ramsjö i Björklinge s:n. I bortåt fyra århundraden torde alltså denna art av gravhögar ha varit i bruk.

Det är svårt att av de omtalade fynden draga några närmare slutsatser om Vaxtunahögens ålder. Lerkärlet, som hittades, var krossat i bitar, vadan bildens rekonstruktion av krukan ej är pålitlig. Man hittade ytterligare brända ben, krukskärvor och "store knappar av samma materia" (lera?, ben?). Dessa senare voro förmodligen stora välvda spelbrickor av ben, sådana man hittat i "Odenshögen" vid Gamla Uppsala, i Ottarshögen i Vendel och i Turebergshögen, ehuru v. Schantz tror dem vara fötter till urnan. Man har då anledning att närmare precisera högens ålder till 500- eller 600-talet. Det är att antaga, att även

den berömda "Kung Nordians hög" i den närbelägna Norrsunda socken och den i "Ransakningar" omtalade "Liishögen" vid Viby i Markims socken även höra till samma tid.

Von Schantz' berättelse överlämnades till riksantikvarien Peringskiöld, som ingav den jämte en lärd kommentar till baronen och kanslern J. Cederhielm. Peringskiöld drar av gravgodsets beskaffenhet den slutsatsen, att högen måste vara mycket gammal, och förmodar, att den stora högen täckt en förnäm och högättad mans grav. Han diskuterar Snorres indelning av forntiden i en bränneålder och i en högålder och kommer till det resultatet, att somliga högättade män redan under bränneåldern låtit högsätta sig. Han citerar härvid Verelius, som vid Broby i Ulleråkers härad låtit uppgräva en hög, tillhörande en familj och en tid, i vilken somliga voro brända, andra jordsatta.

Peringskiölds och v. Schantz' skrivelser överlämnades av Cederhielm till konungen med framhållande av värdet av en dylik undersökning, som för allmogen kunde klarlägga det oförnuftiga att söka efter skatter i högarna.

C

Kort Berättelse om den store Ättebacken i Upland, Sämminghundra Härad och Årkesta Sochn på Watsthuna Skatteägor belägen, och dess upgräfning som effter Kongl. May:ts nådigste Ordres toog sin begynnelse åhr 1724 D. 8 Juny

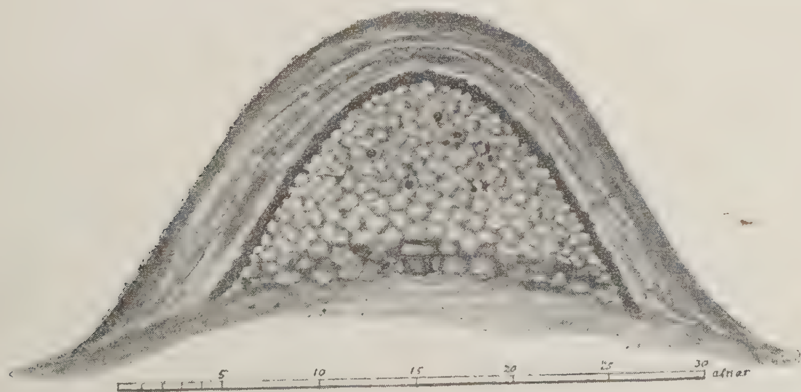

Fig. 1.

Kort berättelse om den store ättebacken i Upland, Sämminghundra Härad och Årkesta Sochn på Waksthuna Skatteägor belägen, och dess upgräfning som effter Kongl: Maijts nådigste ordres toog sin begynnelse åhr 1724 D: 8 Junij.

Anno 1724 D: 8 Junij woro 40 st: Soldater af Uplands Infanterie Regemente tillstädes wid Kullen under Lieutnantens Hr Joh: Wilh: Elgenstiernas och 2ne Under Officerares

Commendo och upseende, hwilka Kl: 4 om morgonen, sedan dhe hullit wanligit Chorum, begynte at giöra twenne öpningar på högen, den ena å wästre och den andre å södre sidan, hwardera ungefehr om 4 ellr 5 alrs bredd, så wäl som en stor öpning öfwerst uppå, och fans under den öfwerste gräswallen, en bländning af allahanda slags mull hwarftals lagdt, såsom swartmylla, gröfre mull och fijn sand, jämwäl och gallmeija; när de något mehr än 3 alnar avancerat med mullgräfningen, förutom dem et hwarf af ungefehr ½ alns tiockleek af sammanbakad Jord med beek, sönderstött smedslagg, eller annan dylik materia som giorde mullen så täät och sammanhängiande såsom en muur, och förorsakade at ingen den ringaste wätska kunde sig längre utföre trängia, uppå och mellan hwilcken jord, så wäl som på somblige stenar, woro här och där at see små stycken af en hwijt materia, fijn som det fijnaste puder när man det med fingren söndergnuggade, hwilcken effter Apothekares mening kallas Lac Lunæ eller Mondmilch, och eij med flijt dijtlagd, utan genereras af de dunster och fuchtigheter, som både af Jorden och stenarne upstiga, om hwilcket Valentinus i sin Materialien Kammer skrifwer. När som denna förbemte coagulerade Jorden war stycketals borttagen, war en stor hoop med stora stenar med mycken flijt och hågleek i hög lagde, hwilcka woro heel rena och wäl conserverade, som derpå utkastades och bortbures, men som Jorden och öfwerste mullen å sidorne, af en stark torcka och Solenes Hetta begynte at rinna alt för mycket neder på stenarne, så at arbetarena blefwo hindrade i arbetet med stenarnes bortförsel blef af hans Excellence Riksrådet högwälbr Hr Baronen Josias Cederhielm: som denne och flere resor sielf war tillstädes och föranstaltade, at alt ordentl: och wäl tillgeck: beslutit, at öpningen åfwan skulle giöras mycket större, hwilcket också skiedde.

D: 9 Junij arbetades hela dagen med mullens och Jordens afgräfwande, så at innan de om afftonen åtskildes war en öpning åfwan till af några 80 alr i rundan giord, på det steenarbetet obehindrat för mullen sedan kunde för sig gå.

D: 10. dito begyntes åter med stenars utbärande, hwartill giordes åtskilliga båhrar och togs i acht, at ju längre neder man kom i högen, ju större blefwo stenarne, Effermiddagen fans ibland desse stenar et steenlod på et snöre, hwilcket för wanartige Menniskior som olofligen tänkt at sökia Skatter, hade där fastnad, at de det således måst effter sig lembna, jämwäl ock en ståhlbijt den dhe med widskiepelse dijtkastat, at ingen olycka skulle drabba på dem under deras arbete.

D: 11. fullfölgdes arbetet med stenars utbärande, blifwandes steenarne nu så stora, at Soldaterne nödgades giöra nya bårar, ock i stellet at twå karlar förr kunde sig allena hielpa, hade nu 8, 10 à 12 karlar med en steen nog at giöra. När som derpå 6 eller 7 alr diupt war lidit neder i steenhögen, befans återigen Mull, hwaruti ännu större stenar woro lagde, som woro fuchtige när de uptoges; ibland dem war en fyrkantig steen af 1½ alns längd och ½ alns tiockleek, som kl: 7 om afftonen blef uptagen, under hwilcken war en rödachtig Steen urna, med glittrand sand uti och omkring strödd ibland askan, men krukan war aldeles redan i första börian, i små bitar sönder af det, de andra smärre stenarne, som lågo omkring krukan woro af den swåra fyrkantige stenens tyngd nedertryckte i jorden, och Urnan dymedest sönderkråssader, hwilcket deraf skönias kunde at skiärfworne deraf som igenfunnes på det lilla rummet, wore heel möran och murckne i kanterne och lågo heel nederplattade. Nu stadnade man med arbetet särdeles som det war böndags affton; Men som det tycktes at denne Urnan eij stod i sielfwa Centro af ättehögen, blef öfwerenskommit, at om lögerdagen något närmare till medelpunckten skulle eftersökias, om något annat til äfwentyrs finnas måtte, som bättre kunde löna mödan, och som arbetet hareffter eij tycktes blifwa så swårt som tillförende, blefwo 20 Man qwarbehållne och de öfrige finge låf at gå hwar til sitt hemwist.

D: 13 dito: grofs åter å nyo en temlig widd omkring i Jorden, men fans intet annat, ehuru man med spadar och andra Instrumenter dereffter sökte, än några brända been,

och krukeskiärfwor samt store knappar af samma materia som warit fötter under bemte Urna. ty nödgades man uphäfwa detta swåra arbetet.

Wid samma tillfälle upgrofs en annan mindre Ättebacka et litet stycke derifrån, hwaruti funnes 2½ aln neder i kullen på södre sidan om en hög och smahl steen, som war stält mitt i högen lika som en Piramid, 4 Urner emellan stenar satte, med aska och brände been uti samt krukegrepar af förtärdt jern, och woro desse krukor stälte i sielfwe askan på det rummet där deras kroppar blifwit förbrände, men som de stodo aldeles nedermullade, woro de så skiöre, att twå st. föllo aldeles i stycken, men 2ne äro ännu på *Lindholmen* i förwahr som äro illa fahrne dock någorlunda conserverade.

Således är nu med detta arbetet tillgångit, genom hwilcket, om icke annat, har man dock, wunnit den förmån, at icke allenast see och i acht taga till Antiquitetens illustration, huru de gamla Göthers sätt och manner warit, at uprätta starcka och fasta monumenter öfwer deras raska hjeltars och merckelige Mäns Grafställen, utan är ock genom denne Hans Kongl: Maijts nådigste befallning den stora nyfikenheten och widskiepelsen förekommen och betagen, som en hoop gement folck i många socknar däromkring hafft, i det de genom et långligt falskt ryckte, kommit i den wantroon, at stora skatter skulle därunder wara förborgade, och af olåfl. begierelse dertill, brydt sig tid effter annan sådane at utgräfwa, ehuru stort arbete och beswär de derwid fåfengt anlagdt; kommandes genom sådane wanartige och obetenckte Menniskiors dierfwe och straffbare företagande Sweriges Antiquiteter mycket at lida och sielfwa landets prydnad på många ställen at rubbas och skiämmas; hwilcket man förmodar häreffter lärer, till minstone på denne Orten, blifwa hämmad, enär de förspöria sig i deras falska och irriga meningar blifwit bedragne.

Stockholm d: 16 Junij 1724

C: L: v. Schantz.

Originalet i K. Antikvitets-Akademiens ant.-top. arkiv.

Ett fynd av östbaltiska fornsaker på Gotland.

Under senare halvåret 1923 anträffade en dräng i Hugleifs, Silte s:n på Gotland en del fornsaker vid uppodling av en hage.

Föremålen utgöras av:

1) En större *bronsfibula*, bildad av en genombruten fyrkantig platta (fig. 2). Nålen, som varit av järn, är bortfallen. En bronsspiral finnes kvar.

Fig. 2.

2) En *bronsnål* med triangulärt, platt huvud. Nålen har rund genomskärning. På övergången mellan nål och huvud ses en sönderbruten ögla, i vilken hängt en ring. L. 17,2 cm. (fig. 3).

3) *Spiralarmring* av delvis trind bronsten i två varv med bägge ändarna avbrutna. Mot ytterändarna är ringen på utsidan försedd med snedställda låga, parallella vulster. Diam. 8,5 cm. (fig. 4).

4) Oval, snodd, sluten *armring* av bronsten och en snodd bronstråd. Ten-

ändarna löpa ut i trådar, som i spiraler förenas med varandra. L. c:a 8 cm. Br. c:a 6,8 cm. (fig. 5).

5) *Halsring* av bronsten, bruten i två delar. Mittpartiet är platt och 3-facetterat på över- och undersidan, varjämte översidan är ornerad med koncentriska kretsar och vinkelställda parallella linjer. Ändpartierna äro vridna, längst ut släta och avslutade i hake och facetterad knopp (fig. 6).

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fibulan, fig. 2, är av litauisk typ. N. Åberg[1] uppräknar 14 av honom kända exemplar, varav 11, anträffats i Ostpreussen (före 1919), 1 i Livland, 1 i guv. Vitebsk och 1 i guv. Kiev.

Nålen med triangulärt huvud är däremot enligt Åberg mycket sällsynt i Ostpreussen. Den uppträder huvudsakligen i Östersjöprovinserna,[2] och har även i olika varianter anträffats på Gotland.[3] Närmast överensstämmande med vårt nyfunna exemplar är en nål från Ösel.[4]

Spiralarmringen tyckes tillhöra en för Sverige främmande form, men jag känner ej heller fullt motsvarande exemplar från andra sidan Östersjön. Strierade fingerringar i spiralform äro däremot kända från Lettland (*Riga-Katalog*, pl. 21, 4, 5) och likaså vridna silverarmringar (*Riga-Katalog* 16, 4, 5, 7).

[1] N. Åberg, *Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit*, s. 141, Uppsala 1919.

[2] *Katalog der Ausstellung zum X. archäol. Kongress in Riga 1896.* Pl. 13, 1, 6, 7, 11. Pl. 29, 26.

[3] T. Arne, *La Suède et l'Orient*, S. 112 ff.

[4] Aspelin, *Antiquités du Nord finno-ougrien*, fig. 1961.

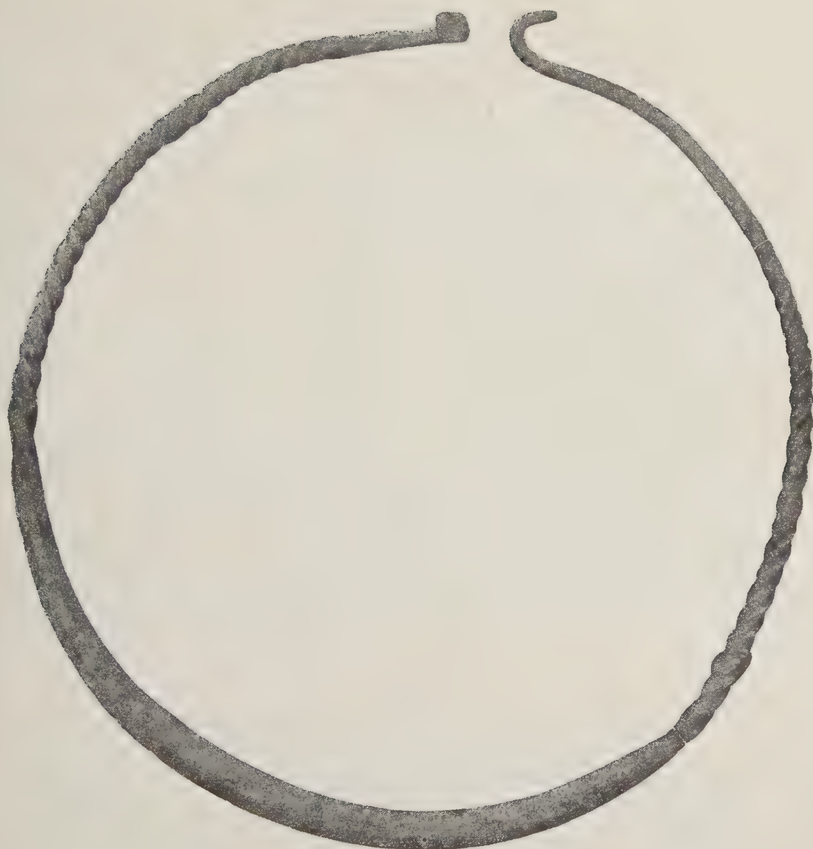

Fig. 6.

Armringar med spirallås förekomma i Sverige rätt ofta, mest i guld och silver (MONTELIUS, *Svenska Fornsaker*, fig. 615, 610, 619). Huruvida de äro av inhemskt ursprung är dock outrett. Ett par av en ten och en tråd vridna armringar med spirallås av brons äro funna på Gotland vid Vallstenarum i Vallstena s:n (St. H. M. 4740) och vid Havor i Hablingbo s:n (St. H. M. 8064, 192). De överensstämma fullkomligt med den nyfunna armringen. Av något tunnare tenar är en tredje på Gotland funnen, liknande armring (St. H. M. 8569, 80). Liknande armringar känna vi även från Vitebsk (ASPELIN, l. c. fig. 2186 och *Rigakatalog* pl. 20, 28). Den förra av dessa är möjligen flätad av 2 tunna jämntjocka tenar. Möjligheten för att även Siltearmringen härstammar österifrån synes därför ej ringa.

Halsringen torde sakna motsvarigheter på svensk botten. Rätt liknande är däremot en bronshalsring från Kurland (*Riga-Katalog* pl. 15, 6 och ASPELIN

fig. 2110), som likvisst har hake och ögla i ändarna i stället för hake och knopp. Knoppformen är emellertid väl känd från östbaltiska ringsöljor.

Ett par av de nu funna föremålen äro med säkerhet östbaltiska och de övriga med ganska stor sannolikhet. De tillhöra vikingatidens senare del. Detta framgår av de med armringarna medföljande spänntyperna (dosformiga och djurhuvudformade), som hittades i Vallstena- och Hablingbogravarna. Troligen härröra Silte-föremålen ur en grav, i vilken nedlagts en person av lettisk eller litauisk börd.

T. J. Arne.

Ett kärl i irisk stil.

Under arbetet med konservering av de genom d:r Hjalmar Stolpe uppgrävda fornsakerna från Björkö i Mälaren rengjorde och hopsatte konservator E. Sörling ett litet ämbarliknande kärl av trä med bronsbeslag. Härvid framkommo intressanta ornament, som förrådde kärlets "iriska" ursprung.

Kärlet anträffades i grav 507 på Björkö. Nedgrävd c:a 1 m. djupt i det hårda gruset, hade graven innehållit ett kvinnligt lik. Skelettet var emellertid fullständigt förmultnat så när som på en underkäksbit med några tänder. Graven sträckte sig från NV+10° V till SO+10° Ö och mätte omkring 2,5 m. i längd och något mer än 1,5 m. i bredd. Kärlet stod i gravens västligaste hörn. För övrigt innehöll graven två dubbelskaliga ovala spännbucklor av brons, ett klöverbladformat, filigransirat silverspänne, en bronskedja, en silverring, en kniv, en sax av järn, en nål av brons, en örslev av brons med bilder av kvinna och rovdjur[1] samt slutligen ett antal stora och vackra pärlor av bergkristall och karneol.

Det ämbarformiga kärlet är tillverkat av björkträ (?) och troligen svarvat ur ett massivt trästycke, sannolikt ett segment av en rund stam. Det har ägt en lös, i en ränna insatt botten, som nu saknas. Något nedanför mitten är träet ornerat med tre parallella reffellinjer, som löpa runtom kärlet. Mynningen omgives av en upphöjd kant.

Träkärlet var så defekt, att bronsbeklädnaden måste monteras upp på ett ny trästomme (fig. 7, 8).

Träkärlet utan bronsbeklädnad mäter i höjd 18,3 cm., mynningsdiametern är c:a 17,8—19,5, bottendiametern 12,65 cm.

Bronsbeklädnaden utgöres av ett omböjt rännformigt mynningsbleck, 2 breda, ornerade bronsband och ett rännformigt omböjt bottenbleck med ornering. Ytterligare tillkommer en rännformig bronshank med inlagt trä, 2 triangulära ornerade hankfästen och därtill hörande 2 triangulära bronsbleck på kärlets insida. Slutligen märkas två vertikalt gående flata ribbor, som från hankfästena fortsätta nedåt till bottnen.

Bronsbeklädnaden utmärkes av en synnerligen vacker, grön patina, som emellertid å somliga ställen genomskimras av något, som tyckes vara en ursprunglig, tunn förgyllning.

---

[1] Avbildat i MBl. 1880, fig. 16.

Fig. 7. Bronsbeklätt träkärl från Björkö (grav 507). C:a 1/2. (Före konserveringen).

Fig. 8. Bronsbeklätt kärl (jfr fig. 7). (Efter konserveringen).

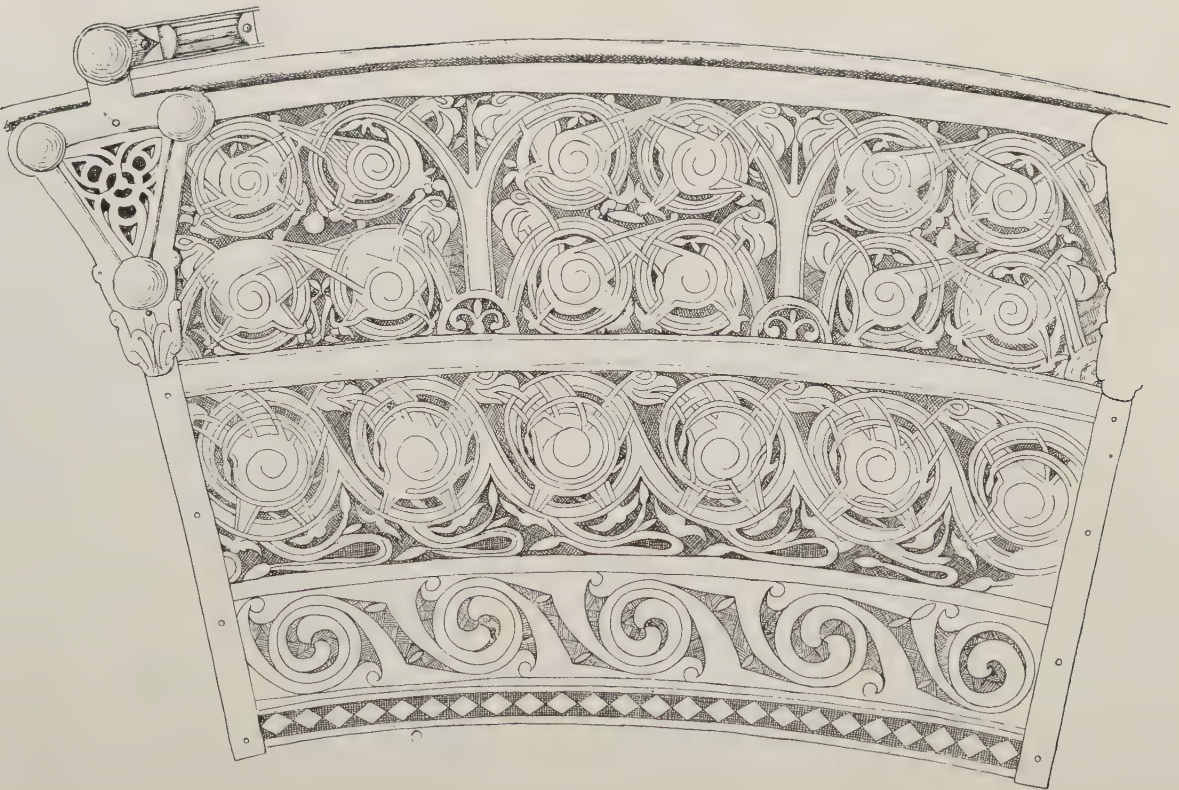

Fig. 9. Ornamenten å kärlet, fig. 7.

Det övre 8,4 cm. breda bronsbandet är prytt med en ingraverad framställning av 6 träd och 24 fåglar, begränsad av oornerade kantband (fig. 9). Graveringen är utförd med ett skarpt instrument och så djupt, att bronsblecket här och var genomskurits. Särskilt det nedre "kantbandet" ser därigenom ställvis ut att vara särskilt pålagt.

Det undre 8,65 cm. breda bronsbandet är uppdelat i två zoner. Den övre prydes av en fortlöpande spiralranka med 12 fåglar i spiralerna och från de senare utgående växtornament, den undre med en fortlöpande rad s. k. trumpetornament.

Det rännformiga bottenblecket är prytt med en rad romber mellan finrutade trianglar. Hankfästena ha ett genombrutet triangulärt mittparti, begränsat i uddarna av välvda cirkelformiga upphöjningar. Nedanför den lägsta av dessa ses ett ornament av oviss karaktär.

Varifrån härstammar detta ämbar? Att det icke är ett nordiskt fabrikat är tydligt. Däremot hänvisar oss genast det i den nedersta breda zonen befintliga trumpetmönstret till Irland eller det av irisk konst påverkade England. I de "iriska" manuskripten från Irland och England återfinna vi mönstret dels fortlöpande, dels inkomponerat i en cirkel. Av det förra slaget är det ornament, som utfyller båge och kolonner på ett målat blad ur den bekanta med en del iriska motiv försedda Codex aureus i Kungl. Biblioteket i Stockholm.[1] Denna sydengelska (Canterbury) handskrift anses förskriva sig från senare hälften av 700-talet efter Kr. Mönstret förekommer emellertid tidigare och hör till de keltiska motiv, som gå tillbaka till latène-tiden.

Den mellersta zonen visar ett mönster, som i sista hand utvecklat sig ur det syriska vinrankskemat med djurfigurer mellan rankorna. Detta införes till Nordengland mot slutet av 600-talet och fortlevde inpå 800-talet.[2] Härifrån har det lånats in i irisk konst. Stiliseringen av Björköämbarets fåglar är långt framskriden och har antagit en egenartad karaktär, överensstämmande i viss mån med den å djurbilder i de iriska manuskripten.

Särskilt märkas de dubbla konturlinjerna, spirallåren samt fågelhuvudets form med dess starkt markerade öga ock näbb.

De som bladornament stiliserade fötterna torde emellertid icke vara något speciellt iriskt drag. Överhuvud synes växtornamentiken på Irland vara ytterst sällsynt. Därför äro träden och palmetterna i den översta zonen synnerligen påfallande. På anglosaxiskt område gjorde sig växtornamentiken mera gällande än på Irland. Det är därför möjligt, att vårt ämbar tillverkats i England, ehuru under starkt iriskt inflytande.

Beträffande tiden för kärlets tillkomst förefaller 800-talet mest antagligt. Detta synes mig framgå, även av fyndförhållandena. Det i graven funna 3-flikiga spännet med dess filigranrankor har en tidig karolingisk karaktär; de ovala spännbucklorna böra enligt Montelius hänföras till förra hälften av 900-talet;

[1] Avbildat hos H. ZIMMERMANN, *Vorkarolingische Minuaturen,* Berlin 1916, Pl. 281.

[2] BRØNDSTED, *Nordisk og fremmed Ornamentik i Vikingetiden,* sid. 173—175 (*Aarbøger f. nord. Oldk.* 1920).

det goda utförandet och knopparnas silverbeläggning synes mig tyda på en tidig del av 900-talet.

T. J. Arne.

En italiensk fibula funnen i svensk jord.

Den här avbildade fibulan (fig. 10) är för några år sedan funnen i Sverige, närmare bestämt vid Arnö (Biskops-Arnö) i Övergrans s:n, Håbo härad, Uppland. Den är av italiensk tillverkning.

Spännets båge är välvd, ej massiv och bredast på mitten. På översidan är bågen prydd med små ringar, åstadkomna därigenom, att den mellanliggande botten blivit nedsänkt. Vid bågens bägge ändar ses ett knippe fina, parallella linjer. Nålhylsan är utdragen. Spiralen är ensidig, tvåvarvig.

Längd över nålhylsan 4,6 cm.

Bredd över bågen 1,7 cm.

Fig. 10. 1/1.

Beträffande fyndomständigheterna skall fibulan enligt uppgift i *Ant.-top. arkivet* å Statens historiska museum vara funnen "under grävning i trädgården vid herrgården". Den såldes till Statens historiska museum på 1880-talet (1887?) för 16 kr. Fibulan är försedd med inv.-n:r 8053.

Snarlika spännen äro vanliga i Italien under den italienska järnålderns början: Villanova-tid (1000—550 f. Kr.), vilken period i stort sett sammanfaller med den nordiska bronsålderns senare skede. Det här avbildade spännet torde snarast kunna hänföras till Montelii fibulaserie II.[1]

Det här omtalade fyndet är ett nytt vittnesbörd om de förbindelser, som under den nordiska bronsåldern sammanknöto Syd-Europa med Skandinavien.

O. R. J—e.

Statens Historiska Museum får studiemagasinslokaler.

Trångboddheten i Statens Historiska Museum, som under årtionden varit synnerligen besvärande, är sedan ett par år tillbaka nästan olidlig. Bland de åtgärder, som Riksantikvarien därför måst vidtaga för att söka bereda mera utrymmes- och därigenom större arbetsmöjligheter, är den viktigaste, att nya studiemagasin blivit inrymda i f. d. länsfängelset vid Östermalmsgatan. På Riksantikvariens hemställan ställdes nämligen våren 1924 tio rum därstädes till museets förfogande och förhoppning finnes att erhålla ytterligare utrymmen i samma byggnad för enahanda ändamål.

[1] Montelius, *Die älteren Kulturperioden im Orient und Europa.* (Stockholm 1903). fig. 56.

Sedan riksdagen 1924 beviljat 12,500 kronor till lokalernas inredning och därjämte 3,000 kronor ställts till förfogande för själva överflyttningen, ha dessa arbeten kunnat fullföljas under den gångna sommaren så att de nu (i oktober) äro att betrakta som avslutade. Icke mindre än 855 hyll- och lådmeter ha härigenom kunnat tagas i anspråk för svenska boplatsfynd från stenåldern (t. ex. från Ringsjön), för den stora och värdefulla komparativa samlingen, för fynden från Korsbetningen på Gotland („Valdemarsgraven") och från Alsnöhus på Adelsö samt för museets lösa fynd av medeltida järnföremål m. m. I två salar har den lilla, men kvalitativt delvis synnerligen betydande samlingen av kyrkliga föremål från nyare tid funnit plats, sedan den i åratal legat hoppackad i museets källare. Värdefullast är emellertid, att i ett stort f. d. kök en konserveringsanstalt kunnat inredas (såsom annex till den i Nationalmuseibyggnaden förut befintliga), varigenom museets förmåga att konservera rostat järn praktiskt taget fördubblats. Denna konservering innebär ju som bekant ett räddningsarbete av mycket stor kulturhistorisk betydelse.

Studiemagasinen i f. d. fängelset äro tillgängliga för forskare varje dag efter förut gjord anmälan i Statens Historiska Museum. *A. L.*

Grevinnan Uvarova död.

Den 30 juni 1924 avled i Dobrna pri Celju i den sloveniska delen av Jugoslavien grevinnan Praskovia (Pauline) Sergejevna Uvarova i en ålder av över 84 år. Grevinnan U., som 1859 blev gift med arkeologen greve A. S. Uvarov, grundaren av det arkeologiska sällskapet i Moskwa, fick genom honom intresse för fornkunskapen, blev sin mans sekreterare och främste medarbetare samt efter hans död 1884 ordförande i ovannämnda sällskap. Under hennes ledning gick detta oavbrutet framåt. Hon ledde själv 10 stora allryska arkeologiska kongresser, skaffade betydande anslag till arkeologiska företag och gjorde även personligen betydande donationer. Särskilt i Kaukasus, som hon i stor utsträckning genomreste på hästryggen, utförde hon omfattande grävningar och andra undersökningar, publicerade i en rad präktiga volymer om Kaukasus' fornlämningar. Över Tiflismuseets arkeologiska samlingar utarbetade hon en omfattande katalog. Även i Ural anställde hon forskningar. Till grevinnan Uvarovas ära utkom 1916 en festskrift med bidrag av ett 30-tal av Rysslands främsta arkeologer.

Genom bolsjevikrevolutionen förlorade grevinnan U. all sin egendom, sin vackra villa i Moskva och sina gods. Med sina döttrar lyckades hon slutligen fly till Kaukasus, där hon tillbragte ett par vintrar. Därifrån reste hon över Rostov till Serbien, där hon levde i mycket knappa omständigheter i den lilla staden Bela Crkva. Under färden utplundrades hon fullständigt. Mest sörjde hon över förlusten av en avhandling med färglagda bilder, som hon utarbetat över illuminerade georgiska manuskript från 1400- och 1500-talen.

Grevinnan U. kommer att leva i kärt minne även hos svenska arkeologer, som åtnjöto hennes gästvänskap och välvilja. *T. J. A.*

Litteratur.

Bulletin de la Société Préhistorique Française, tome XXI: 1, 2.

Abbé Lemozi (Cabreret) redogör i en längre artikel kallad *Fouilles dans l'abri sous roche de Murat* för de systematiska utgrävningar han företagit i ett abri, beläget invid den lilla staden Murat i kommunen Rocamadour (Lot.) Bland fynden, som tillhöra magdalénienperioden, märkes ett större antal högst intressanta ristningar på lösa stenar. — M. Léon Coutil lämnar ett meddelande om en menhir från la basse Crémonville i kommunen Saint-Cyr du Vaudreuil (Eure) och MM. Lafay och Jeantou redogöra för ett megalitiskt monument, beläget i kommunen Chardonnay. *O. R. J—e.*

* *
*

Arethuse under redaktion av M. M. Jean Babelon och Pierre d'Espezel. (Ed. J. Florange, 17 rue de la Banque, Paris). — I slutet av förra året startades i Paris tidskriften Arethuse, som är avsedd att vara ett organ för numismatik, arts mineurs, arkeologi och analyser av arkeologisk-numismatiska arbeten. Tidskriften skall utkomma med ett häfte fyra gånger om året. Dess utstyrsel är mycket vårdad. Priset är facilt: 20 francs pr årgång. Från de bägge två första numren antecknar jag följande artiklar: E. Babelon, *Le portrait d'un fonctionnaire romain, sur une monnaie de Priène.* G. F. Hill, *L'école des médailleurs de Mantoue à la fin du XVe siècle.* H. C. Gallois, *Une statuette sassanide au Musée du Louvre.* E. Maclagan, *Réflexions sur la médaille de guerre contemporaine.* Jean Babelon et A. Duquénoy, *Medaillons d'or du trésor d'Arras — L'entrée de Constance Chlore à Londres en 296 après J.—C.* G. F. Hill, *L'école des médailleurs de Mantoue au début du XVIe siècle.* N. A. Mouchmoff, *La numismatique bulgare.*

Förutom åtskilliga notiser förekomma anmälningar av följande arbeten:

E. Babelon, *Le tombeau du roi Childe'ric et les origines de l'orfèvrerie cloisonnée.* J. Babelon, *Jacopo da Trezzo et la construction de l'Escurial. Essai sur les arts à la cours de Philippe II 1519—1589.* Dr Max Bernhart, *Münzkunde der römischen Kaiserzeit.* A. Dieudonné, *Catalogue des monnaies française de la Bibliothèque nationale. Les monnaies capétienne ou royales françaises. Ire section (d'Hugues Capet à la réforme de saint Louis).* Joan Evans, *Magical jewels of the Middle Ages and the Renaissance, particulary in England.* F. Friedensburg, *Die Symbolik der Mittelaltermünzen.* G. Lippold, *Gemmen und Kameen des Altertums und der Neuzeit.* G. F. Hill, *A Guide to the exhibition of medals of the Renaissance in the British Museum.* Olov Janse, *Le travail de l'or en Suède à l'époque mérovingienne.* O. Almgren och Birger Nerman, *Die ältere Eisenzeit Gotlands, t. I, II;* F. P. Barnard, *Portugues jettons.* Mgr G. de Ciuccio, *Gli aurei siracusani di Cimone e di Eveneto.* G. Conienau, *La glyptique syro-hittite.* S. W. Grose, *Fitzwilliam Museum, Catalogue of the Mac Clean collection of Greek coins.* L. Laffranchi, *Il fascio littorio sulle monete antiche (a proposito di monete moderne).* H.

Mattingly, *Coins of the Roman empire in the British Museum.* J. Porcher, *Jean de Candide et le cardinal de Saint-Denis.* J. N. Svoronos, *Les monnaies d'Athènes.* V. Tourneur, *La Medaille d'Héraclius.* *O. R. J—e.*

* *
*

Revue Anthropologique (organ för les Ecoles d'Anthropologie de Paris et de Liège) Nr 1, 2, januari—februari 1924; Paris, Emile Nourry.

F. Arcelin et L. Mayet, *Solutré, les fouilles de 1907, 1922 et 1923.* Vid den kända paleolitiska fyndorten Solutré nära staden Mâcon, strax söder om Lyon ha under åren 1907, 1922 och 1923 nya grävningar företagits av M. F. Arcelin under medverkan av doktorerna Mayet och Depéret. Undersökningarna ha bragt i dagen många nya fynd isynnerhet från aurignacientiden. Intressanta iakttagelser ha gjorts beträffande de olika kulturlagrens mäktighet, utsträckning etc. Bland de märkligaste fynden må nämnas tvänne *begravda* skelett, som med säkerhet kunna dateras till aurignacien-perioden. Författarna anse att skeletten i fråga snarast böra hänföras till Cro-Magnon-rasen. — L. Franchet, *L'Homme a-t-il pu habiter la Bretagne avant l'introduction des métaux?* Bretagne äger ytterst få fynd, som kunna hänföras till tiden, som faller före den period, vilken är de stora stenkammargravarnas. Dessa fynd äro att anse som spår av en tillfällig bebyggelse. Någon varaktigare bosättning av ett åkerbrukande folk — åkerbruket karaktäriserar ju i hög grad den neolitiska tiden — har knappast kunnat förekomma i Bretagne, innan människorna här lärt sig konsten att genom tillförsel av vissa naturprodukter, såsom kalk, potaska etc. göra jorden lämpad för sädesodling. Enligt författarens mening skulle det ha varit först under de stora stenkammargravarnas tid som man lärt att genom tillförsel särskilt av tång och snäckskal (innehållande kalk, potaska etc.) och vilka i stora mängder finnas längs Bretagnes kuster, göra den bretagnska jorden lämpad för sädesodling och därmed även för en fast bosättning. *O. R. J—e.*

* *
*

Revue Archéologique utgiven av M. M. E. Pottier och S. Reinach. Cinquième serie, tome XIX (januari—juni) 1924. Leroux, Paris.

Senaste delen av *Revue Archéologique* utgöres av en diger volym på icke mindre än 437 sidor. Bland innehållet märkas följande artiklar: W. Deonna, *Trois statuettes d'Artémis éphésienne.* R. Cagnat, *A propos du mot "jubilator".* Paul Coussin, *Les frises de l'arc d'Orange.* Lieutenant-Colonel Dervieu, *La bague au moyen âge.* S. Reinach, *L'origine et la date des "Contorverses morales".* S. Reinach, *Sur une classe de noms grecs theophores.* Abbé Fauret et Commandant Bénard, *Les nécropoles du Finistère.* A. van Gennep, *La tombe d'Alarik.* S. Reinach, *Grands et petits bronzes.* G. van Hoorn, *Une bague minoenne à Copenhague.* Chr. Blinkenberg, *Gorgone et Lionne.* E. Pottier. *A propos du "Corpus Vasarum antiquorum".* W. Antoniewiez, *Vase de terre sigillée découvert à Goszczynno (Polen).* G. Seure, *Archéologie Thrace.*

Av notiser märkas en nekrologi över Ernest Babelon, den kände franske

numismatikern, en redogörelse för de märkliga fynden i Byblos (Syrien), om Roms ursprung etc.

Bibliografi: D. Viollier, K. Sultzberger, P. Scherer, O. Schlaginhaufen, K. Hescheler, E. Neuweiler, *Pfahlbauten.* G. Benedite, *L'art égyptien dans ses lignes génerales.* Louis Speleers, *Les figurines funéraires égyptiennes.* R. P. Dhorme, *L'emploi métaphorique des noms de parties du corps en hébreu et en akkadien.* E. Pottier, *Corpus vasorum antiquorum.* Ch. Dugas, *La céra-grèque.* Alfred Osborne, *Lychnos et Lucerna. Catalogue raisonné d'unemique collection de lampes en terre cuite trouvées en Egypte.* K. Friis-Johansen, *Les Vases sicyoniens. Supplementum epigraphicum græcum* adjuvantibus P. Roussel. Nikos A. Beès, *Die Inschriftenaufzeichnung des Kodex Sinaiticus græcus 508 (976) und die Maria-Spilæotissa-Klosterkirche bei Sille (Lykaonien) mit Exkursen zur Geschichte der Seldschukiden-Türken. Anatolian Studies* presented to Sir. W.-M. Ramsay. Walter Leaf, *Strabo on the Trood,* Book XIII, cap. 1. J. A. Brutalis, *La géographie monumentale de la France aux époques romane et gothique.* Roger Sherman Loomis, *The origine and date of the Bayeux embroidery.* G. Chauvet. *Temple romain de Sauxay et culte des empereurs.* Cyril Fox, *The archaeology of the Cambridge region.* B. Nerman, *Det forntida Stockholm.* S. Eitrem, *Vognen i Osebergsskibet — dens utsmykkning.* G. Millet, *L'ancien art serbe: les églises.* M. Poëte, *Une vie de cité. Paris de sa naissance à nos jours.* W. Deonna, *Catalogue des sculptures antiques (du Musée d'art et d'histoire de Genève).* Fierens-Gevaert et Arthur Laes, *Musée Royale des Beaux-Arts de Belgique. Peinture ancienne.* R. Stahl, *Le document 70.* Prosper Alfaric, *Christianisme et Gnosticisme.* P. Saintyves, *Les contes de Perrault et les récits parallèles.* G. Dottin, *Les littératures celtiques.* P. Masquery, *Sophocle.* Ciceronis, *De divinatione* commenté par A. Stanby Pease. *O. R. J—e.*

* * *

L'Anthropologie (under redaktion av M. M. Boule och Verneau) tome XXXIV, n:is 1—2; Paris, Masson 1924. — Le Dr René de Saint-Périer, *Les fouilles de 1923 dans la grotte des Rideaux à Lespugue (Haute-Garonne).* Rideaugrottan (Pyreneerna), i vilken sedan flere år doktor de Saint-Périer företagit systematiska utgrävningar, är särskilt berömd genom en kvinnostatyett från yngre paleolitisk tid, som där anträffades för något år sedan. Fynden för år 1923 utgöras av en betydande mängd rester av fauna, en del flintverktyg samt några mycket intressanta föremål i ben. Särskild uppmärksamhet förtjänar ett benfragment ornerat med två graverade ormar. Enligt författaren skulle man här ha påträffat en profylaktisk amulett. Fynden torde i stort tillhöra aurignacien-tidens slut samt början av den närmast därpå följande perioden: solutréen. — J. de Morgan, *Le monde oriental avant l'histoire. L'Asie antérieure et l'Egypte.* Ovanstående uppsats utgör inledningen till en serie artiklar, i vilka författaren — den kände orient-forskaren — kommer att behandla frågor rörande Främre Asiens fysiska konfiguration, de viktigaste förändringarna, som skett i densamma under världsåldrarnas lopp (strandlinjernas förskjutningar, deltabildning, modifikationer i

djur- och växtvärlden). Författaren söker utforska de geografiska betingelserna för människans existens i denna del av världen, som fött och fostrat de äldsta kulturfolken.

Le D:r E. Gobert, *Notes sur les tatouges des indigènes Tunisiens.* Tatueringen bland infödingarna i Tunis torde delvis ha en magisk karaktär och mycket gamla anor.

M. E. Ribard, *Contribution à l'étude des aloalo malgaches.* Aloalo är infödingarnas benämning på ett slags egendomligt skulpterade träpålar, som infödingarna i vissa delar av Madagaskar ännu i dag uppsätta, oftast kring gravarna. Stundom finner man emellertid dessa aloalo isolerade, utan synbart samband med gravarne. Författaren tänker att de i bägge fallen ha samband med dödskulten (fristäder för de dödas själar?).

L. Joleand, *Le boeuf de Madagaskar.* Oxen, som spelar en framträdande roll i de religiösa ceremonierna hos infödingarna på Madagaskar, synes vara en nära släkting till den afrikanska oxen *(bos sanga).* Den har möjligen införts till ön av Bantou-folket för mycket länge sedan och i alla händelser före den malajo-melanesiska invasionen till ön.

Bibliografi: H. Shetelig, *Primitive tider i Norge.* M. Boule, *Fossil Men. Elements of human Palæontology.* M. Horst, *Ein zweiter "Halbmenschen". Fund von Piltdown.* P. Bosch Gimpera, *La Arqueologia preromana hispanica.* Abbé H. Breuil, *La station paléolithique ancienne d'Arronches (Portalegre).* De Gregino, *Iconografia delle Collezioni Preistoriche della Sicilia.* Sidney H. Reynolds, *A monograph on the British Pleiystocene Mammalia* (Hippopatamus). Ramiro Fabiani. *I Mammiferi quaternari della regione veneta.* Aldobrandino Mochi, *Sul Quaternario e sul Paleolitico d'Italia. Rassegne e Polemiche.* Fritz Sarasin, *Die steinzeitlichen Stationen des Birtales zwischen Basel und Delsberg.* Franz Kiessling, *Die Aurignacienstation in Gruebgraben bei Kammern in Niederoesterreich.* V. Hilber, *Die geologische Stellung Paläolithikums.* J. Bayer, *"Lössmagdalénien, warmes moustérien" und Entstehungszeit der Hoch-und Niederterrasse.* Id, *Spaniens Bedeutung für die Diluvialchronologie.* H. Schürer v. Waldheim, *Vorgeschichtliche Funde aus Stillfried.* N. Puccioni, *Di alcuni Manufatti litici raccolti in Cirenaica.* D:r J. Bayer, *Europa, die Urheimat der Kultur. Jugendlichkeit den ältesten Kultur Palästinas.* D:r J. Pokorny, *Über die vorarische Urbevölkerung Englands.* M. Hell, *Eine spätneolithische Hölensiedelung am Grillberg bei Elsbethen in Salzburg.* M. Hell, *Zur vorgeschichtlichen Besiedelung des Hellbrunner Berges bei Salzburg.* Id, *Eine bronzezeitliche Hölensiedelung bei Sankt-Johan in Salzburg und ihre Beziehungen zum alpinen Kupferbergbau.* C. A. Nordman, *Jettestuer i Danmark.* A. M. Tallgren, *Collection Zaoussaïlof au Musée national de Finlande à Helsingfors — II Monographie de la Section de l'âge du Fer et l'époque dite de Bolgary.* E. Boman, *Los ensayos de establecer una cronologia prehispanica en la region diagnita, Republica Argentina.* Max Ulhe, *Civilizaciones mayoides de la Costa Pacifica de Sudamérica.* Id., *Toltecas, Mayas y civilizaciones sudamericanas.* J. Jijón y Caamano, *Puruhâ.* A Capdeville, *Un cementerio Chincha-Atacameno de Punta Grande, Taltal.* K. Stolyhwo, *La clas-*

sification des caractères anthropologiques. A. Forster, *Contribution à la formation du gros orteil de l'espèce humaine.* J.-A. Pires de Lima, *Museulus sternalis and the morphology of the pectoralis major in teratencephalous monsters.* D:r F. Speizer, *Ethnographische Materialien aus den Neuen Hebriden und den Banks-Inseln.* J. Castagné, *Surivance d'anciens cultes et rites en Asie centrale.* H. Wigneaud, *Comment l'Amérique fut réllement decouverte en 1492.* D:r F. Regnault, *Le rôle des Musées d'Ethnographie, Leur avenir.* Lt — Cl Constantin. *Une explication des statues à clous élevées par les Allemands.*

Notiser. Miss Alice C. Fletcher (necrologie.) — L'Histoire Naturelle, l'Anthropologie et la Préhistoire dans l'enseignement secondaire. — Buffon, précurseur de l'impressionisme. — L'Homme de Néanderthal à Malte. — Les dépôts pléistocènes des environs de Portsmouth et leur relations avec l'Homme. — La "Galerie préhistorique de Montespan". — Les Bois de Renne fossiles. — Le néolithique saharien. — Une loi contre les fabricants de faux archéologiques aux Etats-Unis. — L'activité archéologique aux Etats-Unis. — Cavernes du Kentucky. — Une œuvre d'art d'aspect très archaique, découverte sur la rive du détroit de Magellan. — L'origine des contes. Ce que les Préhistoriens peuvent trouver dans les contes de Perreault, d'après M. Saintyves.-Un nouvel anthropomêtre.

O. R. J—e.

En norrländsk megalitgrav.

Av

GUSTAF HALLSTRÖM.

Genom tidningsnotis blev riksantikvarien i början av juli 1923 uppmärksamgjord på att nära Lagmansören, Indals s:n, Medelpad, en gravkista av sten anträffats under vägomläggning. På uppdrag besökte författaren platsen i september och gjorde en undersökning.

För fixerande av platsen å kartan (t. ex. nr 74, Indal SO, 1/100,000) kan man draga ut linjen för sockengränsen mellan Indal och Timrå socknar söder om älven tills den träffar landsvägen norr om älven. Kistan ligger då något litet öster om denna punkt.

Platsen benämnes "Lindvarpe" (på grund av ett av de nordligaste bestånd av vild lind, som finnes i vårt land)[1] och är en utmark, tillhörig hemmanet nr 8 i Östanskär (h. äg. And. P. Öhlin). Avståndet till Östanskär är omkring 4 kilometer efter den här ofta på kanten av vilda tvärstup över älven löpande landsvägen, som nu genom Norrlands statsarbeten skulle breddas och rätas. Själva "Lindvarpe" är omkring 1/8 mil långt och består av en smal, ofta genom djupa tvärraviner sönderskuren och kuperad terrass, som direkt fortsätter Indalsbygden längre uppför älven.

[1] Jfr ANDERSSON och BIRGER: Den norrländska florans geografiska fördelning. Norrlänskt handbibliotek V. Upsala 1912, p. 383.
COLLINDER: Medelpads flora. Norrl. Handbibl. II, Ups. 1909, p. 122.

Överstycket: två fågelformade bronsspännen från Öland samt en del av ett bältebeslag av silver från Blekinge (yngre järnåldern).

I yttersta östra kanten av detta skifte ligger den ifrågavarande graven intill Ax. Öbergs torpställe i Lagmansören (Lagmansö). Just vid platsen för graven vidgar sig terrassen åt söder, så att en liten åker kunnat brytas. Sandjord (fin rödaktig sand)

Fig. 1. Karta över Indalsälvens mynning med Ljustorpsån (efter Gen. st. kartan). Den nedre ringen utmärker megalitgraven, den övre en bronsåldersgrav.

på lera. Graven ligger ungefär 2 m. högre än denna "lägdas" jämnare del. Förr plöjdes ända fram till platsen för kistan. "Lägdan" är omkring 50 m. bred. Den avslutas söderut av ett genom vårflöden och nipras alldeles söndertrasat område. Detta söndertrasade och sönderskurna område har ännu i mannaminne varit helt och har då plöjts. Från platåkanten (den äldre och

yttre) går en brant sluttning (ungefär 45° vinkel) ned mot den djupt liggande älvdalsbottnen. Denna sluttning var förr slåttermark („konvaljegräs") men är nu skogklädd betesmark. Den djupaste ravinen går fram norrut i rak riktning mot kistan och kommer, om den fortsätter att öka med samma hastighet, att vara framme vid densamma om kanske ytterligare 25 år. På samma sätt går en gammal, nu skogbevåxt, djup ravin fram endast 25 m. V om kistan, förbi denna och ända fram till vägen. Åtskilliga dylika finnas ännu längre västerut. C:a 300 m. västerut från kistan resa sig de tvärbranta stupen av „Värjberget" eller „Fulberget" över vägen, som här är murad över en djup ravin, som går ända till bergväggen. Just i vägsänkan finnas där grottbildningar i berget, stora abri'er, dock nu förstängda av gamla vägbanken. (De bliva ännu mer stängda, då nya vägen blir färdig.) Framför växa lindar och hassel. Höjden över havet torde vara omkring 7—8 m. lägre än. kistans (se nedan). Abrierna kunna ju tänkas ha tjänat som bostäder, även om nu stora block ligga på deras botten.

Österut från kistan fortsätter platån samt får en större bredd. Den är dock genomskuren av äldre, igengrodda och odlade raviner samt av ganska djupa bäcklopp. Här ligger den lilla gårds- eller torpsamlingen Lagmansören och öster därom Stordalen. Största bredden av denna platå är omkring 200 meter. I grund skärning i densamma för vägen ses lera ligga nära ytan. Den är varvig, men ej alltid ren. Likaså synas de odlade områdena utanför vara lerjord. *Sandområdet kring kistan* är alltså, så vitt jag kunde finna, ganska litet och smalt (omkring 50 m. som bredast) och antagligen ej djupt. Alltså endast en sandbank i den gamla flodbädden.

Strax öster om Stordalen skär en djup ravin in igen, ända till vägen, men sedan kommer en slät och jämn platå, barrskogsklädd, antagligen sand, som sträcker sig kilometervis österut och övergår i den odlade bygden vid Svedje o. s. v. Bredden och karaktären av denna terrass framgå av generalstabskartan.

Från den större Indalsbygden ha vi alltså en och samma

mot öster lutande terrass, som följer älvens norra strand. Ibland är den bred och odlad, som i Indalsbygden, ibland smal, skogklädd och vild, sönderskuren som i början av “Lindvarpe“, där den t. o. m. på ett ställe är totalt borta (vid Fulberget). Därefter breddas den igen allt mer och ger ibland möjlighet till odling (Stordalen t. ex.). Terrassen är bildad av den istidsälv, som gick fram under isavsmältningstiden och i vilken terrass sedan älven skurit sig ner.

Fig. 2. “Lindvarpe“. Gravkistan synlig mitt emellan hässjestängerna och de två personerna.

Vid kistan i “Lindvarpe“ kan man studera kanten av och sluttningen mot dessa gamla isflodsavlagringar. Från kanten av den djupa, färska ravinen går åkern tämligen horisontellt 50 m. inåt (norrut) tills den träffar den lilla, svagt stigande sandbank, vari kistan blivit inbyggd (ungefär 40 m. S. om landsvägen). Denna sandmark stiger sakta upp mot vägen, som ligger omkring 2 meter högre än kistan och 4 m. högre än åkern. Sandbanken har en diam. av omkring 50 m. på en stigning av 4 m. På andra sidan vägen höjer sig marken i snabbare takt och marken får ett annat utseende, nämligen en allt tätare blockmark. De yttersta blocken anträffas f. ö. redan S. om vägen, men 15—20 m. i NO-lig riktning från kistan och vidare fram mot

och över vägen. Norr om vägen träder även berggrund i dagen allt oftare. Närmast sker detta på 75 m. avstånd (N och NO) från kistan. Med början i blockmarken reser sig skogsåsen.

Å kartan finnes vid Stordalen för höjden över havet siffran 66,25 m. Rätt nedanför anges älvens nivå till 6,1 m. ö. h. Platåns höjd över älvens yta är här alltså i runt tal 60 m.

Kistans höjd ö. h. torde ligga något över siffran 66,25 m. Man bör kunna tills vidare laborera med siffran 67 m., utan risk för större felaktighet.

Denna nivå medger på ett förträffligt sätt en stenåldersdatering, varom mer nedan.

Hela den sydvästra ändan av kistan hade vid anträffandet spolierats, så att den öppnade sig ut mot det lilla sandtaget, som här är ungefär meterdjupt. De stenar (smärre hällar), som bildat den sålunda förstörda gaveln, lågo vid min ankomst upplagda som skydd mot den öppnade kistan och sand var öst över, så att mynningen var dold.

Enligt vad jag förstod, har anblicken av de anträffade benen bidragit till att öka obenägenheten för att röra graven vidare. Där på skogen måste fantasien ha satts i stark rörelse av fyndet.

Huruvida något av den SV gaveln stuckit upp genom torven eller ej, kan ej med säkerhet klargöras. Torparen Öberg, som var med vid så väl min som den tidigare grävningen och vilken gått här otaliga gånger, förnekade att någon sten av graven alls varit synlig och jag är med anledning av backens och takhällens lutning i kistans längdriktning övertygad om att han har rätt. I allmänhet var sandtäckets mäktighet över takhällen 10—15 cm. Något spår av omgivande hög eller stensättning kunde ej upptäckas.

Kistan utgrävdes, tyvärr under synnerligen ogynnsamma omständigheter båda dagarna. Särskilt den första dagen, då kistan tömdes på sitt innehåll, rådde ett verkligt regnoväder. Först blottades hela takhällen, därpå väggarnas utsidor till deras halva höjd. Spiror skötos sedan under takhällen, som på så sätt kunde föras åt sidan eller tillbaka igen allt efter behov (och regnets

häftighet). Största delen av kistan utgrävdes sålunda med takhällen liggande delvis över graven. Den borttogs endast helt och hållet för fotografering samt då skeletten borttagits och bottnen skulle undersökas. Sedan kistans inre blivit fullständigt

Fig. 3. Hällkistan vid "Lindvarpe" (efter utgrävningen). I bakgrunden ses det lilla röset.

undersökt, igenfylldes den till en tredjedel, varefter området omedelbart utanför väggarna genomgrävdes. Stenarna i de tre återstående väggarna rubbades aldrig ur sitt läge. Västra långsidan (en stor häll) var dock nära att falla inåt vid ett tillfälle, men räddades i sista stund. Tänkbart är att någon tums förskjutning därvid ägde rum, men detta i så fall efter dess intecknande på planen.

Den kvarstående kistans form och utseende ses av figg. 3 och 4. Den är orienterad ungefär i NO—SV med en inre längd av 1,43 m., inre bredd i NO av 0,67 m., i SV av 0,57 m. och ett

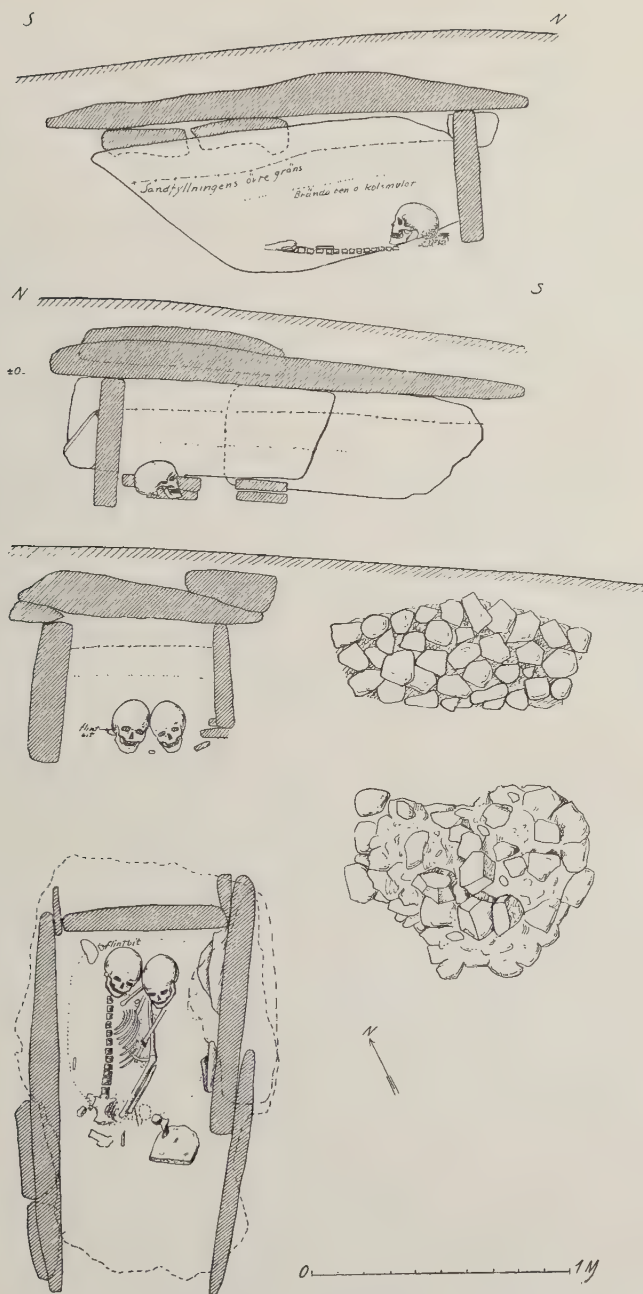

Fig. 4. Plan och profiler av hällkistan vid "Lindvarpe".

inre djup av 0,57 m. Kistans ursprungliga längd är naturligtvis omöjlig att exakt uppgiva. Av de framför "mynningen" liggande större och mindre stenflisorna hade de 5 större följande dimensioner: 1) 60 × 30 × 10; 2) 50 × 30 × 3; 3) 50 × 35 × 4; 4) 45 × 30 × 2,5; 5) 40 × 30 × 3 cm. (resp. längd, bredd och tjocklek). Om man antar att den största av dessa flisor bildat fortsättning av taket, så återstår för var sida en flisa och för gaveln två. Smärre flisor (1,5—2 cm. tjocka) ha utgjort tätstenar (jfr orubbade kistan, nedan). Kanske bör kistans inre längd på så sätt ökas med omkring 20 cm., alltså fullt tillräckligt för att kistan skall ha kunnat härbärgera ett lik av en ej alltför storväxt människa. Jag räknar med en ursprunglig inre längd av kistan av ungeför 1,6 m., men medger att den även kunnat vara 1,7 m., kanske t. o. m. något mera. Jag håller mig dock till det kortare måttet, emedan det är fullt tillräckligt för de skelett, som anträffades i kistan, och framförallt därför, att den kvarstående delens hela karaktär strider emot en större förlängning av stenflisor av så oansenliga proportioner. Kistan, som den stod vid min ankomst, var byggd efter säkra och solida formler.

Ovanpå takhällen, vars dimensioner voro 1,62 × 1,00 × 0,15 m., lågo i SO hörnet — men dolda av sanden — två smärre flisor (den största 30 cm. l., 15 cm. bred) och över NO delen en skarpkantad större sten (alla stenarna, varav graven är byggd, äro skarpkantade) av dimensionerna 0,8 × 0,3 × 0,15 m. (jfr plan och profiler). De förra stenarna torde tillhöra de nyssnämnda stenflisornas kategori, den senare stenen låg däremot i säkert orubbat läge.

Bland stenflisorna i "mynningen" befann sig även en rund sten av ungefär två knytnävars storlek.

Det visade sig genast att kistan aldrig varit fullständigt fylld, utan att ett tomrum av i norr ungefär 10 cm. höjd fanns under hela takstenen. Detta tomrum ökades i höjd mot södra ändan, hur mycket är svårt att avgöra, då här gravinnehållet var något omrört i ytan. Troligt är att kistans fyllning haft en lut-

Fig. 5. De framgrävda skeletten i hällkistan vid "Lindvarpe".

ning motsvarande markytans och att den orsakats av avrinnande fuktighet (tjäl-lossning t. ex.).

Kistan var f. ö. fylld med sand. Här och var, men sällsynt,

anträffades några obetydliga (tumslånga) stenskärvor. Grävning skedde uteslutande med kniv eller med händerna. Inga rötter anträffades, endast några ytterst fina tågor. På 5—8 cm. djup (fr. fyllningsytan räknat) anträffades några ytterst få brända små benbitar, likaså några få små kolpartiklar, allt inom kistans norra del (inom den prickade linjen på planen, fig. 4).

Tidigare hade vid gravens anträffande hittats obrända ben i södra delen av kistan. En ledkota av lårben var allt, som nu låg kvar ovanpå den rubbade fyllningen i söder.

Först på 32 cm:s djup anträffades överdelen av en huvudskål helt nära norra gaveln. Vid friläggandet påträffades sida vid sida därmed och öster därom ännu ett kranium. Friläggandet av dessa och ännu mer av de starkt förmultnade övriga skelettdelarna försvårades i hög grad av regnet, som oupphörligt stänkte upp fina sandpartiklar. Det lyckades mig dock att taga en något så när god fotografi, (fig. 5).

Med säkerhet kan sägas att skeletten, från skallarna till och med resterna av bäckenet (av V. skelett), lågo i orubbat läge. Troligen har man ej ens varit så långt in i fyllningen som till detta bäckenben, utan man har dragit ut de långa benen, sedan man fått tag på deras södra ändar.

Det framgår med all önskvärd tydlighet, att det västra skelettet legat utsträckt rakt på rygg, men att huvudet varit något upplyftat. Tandraderna voro tätt slutna till varandra. Huvudet lutade något mot Ö. Ett obetydligt fragment av högra underarmens ben anträffades på den plats det bör ligga, då liket ligger på rygg med efter kroppen sträckta armar. Vänstra armen syntes däremot något böjd liksom om handen legat över ljumsken. Vänstra bröstkorgssidans ben lågo i riktigt läge liksom vänstra nyckelbenet. Bäckenbenet likaså, men starkt förtärt. Ett stycke Ö därom låg ledkotan till det andra lårbenet, tydligen i något rubbat läge, ovanpå en här befintlig stenflisa, vars därvaro jag ej tillfyllest kan förklara. Med undantag av några små benfragment S om bäckenet voro alla övriga delar av detta skelett för-

tärda (benens långa ben troligen borttagna och förkomna vid kistans anträffande, se ovan).

Kraniet var bäst bibehållet och jag koncentrerade mig på att få upp detta i så oskadat skick som möjligt. Detta lyckades också, om jag undantager att den något intryckta högra sidan av huvudskålen lossnade, Några tänder voro utfallna och anträffades lösa intill huvudet. En framtand låg under ryggraden, 25 cm. från huvudet.

Av det andra skelettet fanns så gott som endast kraniet kvar och detta i mycket dåligt skick. Det höll dock nödtorftigt samman så att det kunde fotograferas och inritas, men föll i bitar omedelbart vid första försiktiga försök att upptaga det.

Detta kranium låg med hjässan stödd mot det andra kraniets tinning, alltså i betydligt starkare lutning samt åt motsatt håll. Dock behöver ej detta läge direkt svära mot, att även detta lik legat utsträckt på rygg, emedan huvudet mycket väl har kunnat pressas i denna riktning genom sandens tryck. I båda fallen är jag emellertid böjd att antaga att liken lagts med huvudena något underbäddade med sand.

Mot det östra likets ryggläge talar den omständigheten, att inuti kraniet anträffades ett fingerben, inpressat antagligen underifrån (den nedåtvända delen av skallen var så gott som helt förtärd. Eftersom det västra skelettets armar legat efter kroppen bör detta fingerben tillhöra det östra skelettet. Man kan då tänka sig att detta legat i sidläge med ena handen under huvudet. Kraniets ställning talar icke emot detta. Jag återkommer till denna fråga längre fram.

Endast ett enda fornsaksfynd gjordes i hela kistan. Det utgjordes av en grovt tillslagen *flintskärva* (fig. 6), som låg 3 cm. ut från västra skallen i riktning mot nordvästra hörnet av kistan i höjd med skallens ögonhålor (jfr plan och tvärprofil, fig. 4). Flintskärvan har dimensionerna $5{,}6 \times 2{,}4 \times 1{,}15$ cm. och är av grå opak kvalitet. Den har ingen bestämd form, men visar icke skorpa någonstans. Här och var ses några små retuscher samt efter hela den längsta (och smalaste) kanten en regelrätt till-

slagen skrapegg av konvex form. Eggen visar spår av nötning, i form av längsgående små avspjälkningar. Dessa äro icke av den art, som ses å flintor, som använts att slå eld med. Dessa visa nämligen avspjälkningar å eggens eller kantens båda sidor. Här äro de förefintliga endast på den tillslagna sidan av eggen, vilket enligt min uppfattning visar att skärvan använts som skrapa.

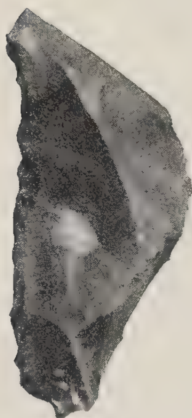

Fig 6. Flintskrapa från hällkistan vid "Lindvarpe".

Mitt emellan de två skallarnas underkanter låg en tumslång vit, rundsvallad sten (kvarts), troligen tillhörande sandfyllningen.

Efter upptagandet av skelettdelarna undersöktes bottenlagret, utan att några fynd anträffades. Därefter undersöktes området strax utanför kistan.

Kistans byggnad blev nu klarlagd. Den är byggd av på kant ställda, så väl valda hällar, att de nästan ge ett intryck av att vara tillhuggna. Västra långsidan bildas av en enda häll 1,48 m. l. 0,55 m. hög och 0,13 m. tjock. Överkanten var absolut rak, bredsidorna i det allra närmaste raka. Form f. ö. se figurerna. Denna häll vilade direkt på sanden.

Östra långsidan bildas av två hällar, som skjuta ett gott stycke förbi varandra. Den södra och tunnare vilar direkt på sanden. Dimensioner: 0,96 × 0,4 × 0,07 m. Över- och underkanter äro alldeles raka och parallella. Den norra hällen har dimensionerna 1,00 × 0,36 × 0,1 m. Även dess över- och underkanter äro raka och parallella, likaså dess bredsidor. Som ses av profilerna är denna sten den, som går grundast. Dess underkant ligger i jämnhöjd med kraniernas pannor. För att denna sten skulle kunna tjänstgöra som väggsten har den måst pallas under med stenflisor på det sätt profiler och plan ge en föreställning om. En dylik underpallning av den även något för grunda södra stenen har kanske även ägt rum, om man får uppfatta stenflisan i gravens mitt (i höjd med underkant av samma

väggsten) såsom gliden ur sitt läge. Dock kan även en annan förklaring ges (se nedan).

Gavelhällen står inklämd mellan långsidorna och är ävenledes väl formad för sin funktion. Dimensioner 0,65 × 0,49 × 0,09 m. I springorna mot långväggarna voro inkilade smala stenflisor (dels större, synliga å plan m. m., dels små),

Takhällen är av mer oregelbunden form, Undersidan är dock tämligen jämn. Dimensioner 1,66 × 1,00 × 0,15 m. Den vilade tätt sluten till överkanten av östra långväggens stenar, däremot glappade den väsentligt över västra långväggen. Däremellan voro ett par kilstenar lagda, som utfyllde den värsta glappningen över långväggens södra hälft. Norr därom hade även kilstenar funnits, men betydligt smärre och utfallna. Några anträffades utanför kistan vid undersökningen.

Av ovanstående detaljbeskrivning framgår, att kistan är synnerligen väl och omsorgsfullt byggd och jämväl omsorgsfullt tätad, vilket även framgår därav, att den ej alldeles fyllts av sand. Att sandfyllningen icke till sin större del pressats in genom smärre springor under tidernas lopp, utan medvetet vid likens jordande fyllts över desamma, framgår av den lilla förekomsten av kol och brända ben över skeletten och inom ett bestämt område. Jag uppfattar dessa ben och kol som rester av ett offer i omedelbar anslutning till begravningen. Tyvärr synas de brända benfragmenten för obetydliga att någonsin kunna bestämmas.

Beträffande skeletten framgår av professor C. M. Fürsts här nedan bilagda preliminära beskrivning, att han anser dem härröra från en kvinna på 30 år och ett barn på 7—8 år. Längden på kvinnan skulle att döma av längden på vänstra överarmbenet ej varit mer än högst 150 cm. Huvudformen (kvinnans är den enda man kan yttra sig om för närvarande) är tydligt långskallig och av nordisk typ.

Dessa värdefulla meddelanden ge möjlighet till en klarare uppfattning av hela graven. Antalet två skelett får sin givna förklaring, om man utgår från att här begravts en mor med sitt barn. Därigenom kan även förklaras det sidläge, som den mindre

individen möjligen intagit i förhållande till modern. Barnet har kanske lagts i hopkrupen ställning intill henne. I så fall kanske stenflisan mitt i den östra längdhalvan av kistan och i skelettets nivå markerat något slags fotstöd eller i alla fall begränsning av barnets gravplats (en bättre förklaring än ovan angivna möjlighet av bortgliden underliggare till väggstenen).

Vidare kan det kanske mest egendomliga beträffande denna grav, nämligen frånvaron av vapen som gravgods, få en viss förklaring genom de gravlagdas kön och åldersbestämning. Naturligtvis måste man räkna med, att något fynd kunnat finnas i södra ändan av kistan, men att detta förkommit vid gravens upptäckande. Det, som där borde ha förväntats, skulle väl dock ha varit lerkärl eller fragment därav.

Av den angivna längden på kvinnan framgår, att ovan antagna längddimensioner (1,60 m.) för kistan äro fullt tillräckliga, även om hon legat utsträckt, vilket synes framgå av överkroppens läge. Man behöver t. o. m. icke antaga större längd än den nuvarande (1,47 m.), vilket vore än mer tilltalande.

Vid undersökning genom spettning i den omgivande marken anträffades, endast 35 cm. i östlig riktning från kistans norra del, en mindre, tätt packad stensamling på ett djup av 10—25 cm. under markytan. Stensamlingens dimensioner voro: längd 0,95 m., bredd 0,75 m., djup (utom sandhöljet) 0,43 m. Stenarna voro knytnävstora (även dubbelt och tredubbelt denna storlek) och en del mycket skörbrända. Andra sågo ut som om de varit slagna med grova slag runt om eller nästan runt om. De skörbrända voro oftast kvartsrika, vita, rödbruna och mörkbruna. Några stenar voro mycket små, hårda kvartskristaller, naturslipade. De "slagna" voro av glimmerhaltig granit(?). Bland stenarna låg en mindre kvartssplittra (vit, ett par cm. lång) och en skärva av finkornig, mörkt gulgrå bergart, vars ena bredsida är helt slipad(?). Dimensioner: 4,2 × 3,7 × 1,1 cm. Så framt icke slipytan härrör från naturslipning, vilket är föga troligt, bör skärvan härröra från ett slipat stenverktyg (i så fall antagligen en skafthålsyxa av stridsyxetyp).

Rösets form, avsmalnande nedtill, visar att det fyllt en grop i sanden. Sanden mellan stenarna var också alldeles bränd och tog ibland karaktären av ett tunnt, ljusgult stoft. Här och var genom hela röset träffades en del kolfragment, de största som en lillfingerända, samt ytterst obetydliga små brända ben. Dessutom några brända fragment av tänder, härrörande från ett större, växtätande däggdjur. Kolsmulor anträffades även under röset till 10 cm:s djup. Mellan de understa stenarna anträffades en nästan hel (fram-?) tand, bränd, av samma typ som de förut anträffade.[1]

Att röset med sina fynd markerar resterna av en eldstadsgrop torde vara otvivelaktigt. Benfragmenten, vilka (utom tänderna) äro av samma art som de i kistan anträffade, kunna tyda på offer av något slag (offermåltid?).

Mellan röset och kistan anträffades några stenar, bl. a. en huvudstor rundsten.

Efter undersökningen fylldes kistan och täcktes med sin häll samt överhöljdes med sand. Likaså hoplades stenröset igen, d. v. s. stenarna lades i en hög ungefär på samma plats och överhöljdes.

För att fullt lösa gåtan med kistan (dess ålder, kultursammanhang etc.) bör hela den efter älven gående terrassen och området över och under densamma genomgås. Detta ända upp från övre Indalsbygden och ned till Lögdö samt uppför Ljustorpsåns åtminstone till gravkistan vid Frötuna.[2] Avvägningar av fyndplatser och gravplatser av alla slag böra göras.

Min bestämda uppfattning är att kistan i “Lindvarpe“ härrör från stenåldern och sammanhänger med megalitkulturen. Därpå tyda kistans utseende och byggnad, läge, höjd ö. h. gravgodset, skelettens karaktär m. m.[3]

---

[1] Jfr Efterskrift sid. 174.

[2] Gustaf Hallström: Bronsåldersgravar i Medelpad. Fornv. 1924.

[3] Någon annan gravkista under flat mark är mig veterligen icke anträffad i Norrland. Det finnes dock en sådan nämnd i Ant. Top. Arkivet på Torps s:n, Sörleringens by, Medelpad. På en udde, Korpnäset, i sjön Leringen hade

Då en megalitgrav icke tidigare anträffats norr om Hjälmaren och norr om Jösse härad i Värmland och då alltså ett avstånd av inemot 40 svenska mil (fågelvägen) skiljer Indalsgraven från vad jag påstår vara dess släktingar i söder, torde en närmare granskning därav vara på sin plats.

Vad kistans utseende och byggnad beträffar, är det tydligt att likheten med den mindre hällkistan söderut är mycket stor. Den enda skiljaktigheten torde vara proportionerna, då näppeligen någon så liten hällkista torde vara känd söderut. Några mycket små finnas dock, så i Blekinge[1] en (Leråkra, Edestad s:n) med en längd av 6,5 fot (1,95 m.), på Gotland[2] flera med en längd av omkring 2 meter och en endast 1,5 m., i Västergötland[3] en söder om Alingsås och en på Vänersnäs, båda av manslängd. Dessa kistor ha givetvis varit avsedda endast för ett fåtal lik, kanske endast ett par som i Indalskistan, eller också endast ett.

Med avseende på kistans storlek bör man också taga i betraktande den möjligheten, att graven kan tillhöra hällkistans allra sista år, alltså stå på övergången mot bronsålder. Kistan som gravtyp (men helt dold av hög eller röse) fortsätter ju ett gott stycke in i bronsåldern, varunder den allt mer mister sina stora mått och till slut blir smal och manslång och avsedd för endast ett enda lik. Indalskistan anser jag visserligen tillhöra slutet av sin trakts stenåldersstadium, men detta hindrar icke att den absolut taget står inne i bronsålderns början och därigenom tagit intryck av tidsandan. Jag anser emellertid det icke vara nödvändigt att placera Indalskistan till en något yngre tids-

år 1918 upptäckts något, som ansågs vara en murad stenkista. Besiktning och undersökning av platsen företogs av därtill förordnad person. Även han uppfattade företeelsen som ena ändan av en rätvinklig kista, byggd av stora stenar med plana insidor. Författaren besökte platsen år 1922. Mina anteckningar lyda: "Hällkistan befanns vid undersökning vara naturbildning. Den visade sig misstänkt redan vid första åsyn, men bevis först efter att ha grävts. En av naturen sprängd sten, varunder en hålighet. Bitarna ha av något tryck skjutits isär."

1 SIG. ERIXON: Stenåldern i Blekinge. F. V. 1913, p. 208.

2 N. LITHBERG: Gotlands stenålder. Stockholm 1914, p. 90—92

3 SARAUW och ALIN: Götaälvsområdets fornlämningar. Göteborg 1823, pag. 217.

period än hällkistorna i t. ex. Värmlands skogsbygder men vill endast påpeka möjligheten därav.

Kistans orientering är den vanliga för hällkistan. "De svenska hällkistorna sträcka sig nästan alltid från N till S, stundom med någon dragning åt SV eller SO."[1]

Läget är ett gott stenåldersläge, alltså på sydsluttning i en dalgång och just i övergången mot odlingsbar mark. Detta läge gör att man nästan ofrivilligt gör sig den frågan: Hur mycket kan icke ha förstörts i dylika norrländska dalgångar samtidigt med naturens successiva förstörelseverk av de odlingsbara dalterrasserna? Kanske vi i denna förstörelse även ha att se *en* av orsakerna till att just Medelpad är så fattigt på stenåldersfynd? Huruvida dessa frågor ha fog för sig eller ej lämnar jag därhän, ett faktum synes emellertid odisputabelt, nämligen att Indalskistan ligger på mark, som snart kommer att uppslukas av vårflödena.

Höjden över havet kan som ovan nämnts ej understiga 67 m. Trots den här skeende starka landhöjningen, som av yngre forskare beräknas till ungefär 1,25 m. på århundradet[2], blir denna siffra mer än tillräcklig för en datering till hällkisttid. En *minimigräns* för stenåldershavets nivå strax före eller i början av hällkisttid få vi genom siffran 43 m. över nuvarande havsnivå för fyndet av en skifferspets[3] i orubbad östersjölera vid Gärde i Skön s:n, alltså ungefär en mil söder om Lagmansören. Man bör till siffran 43 lägga åtminstone några meter, troligen ganska många, för att få den rätta havsnivån vid tiden för skifferspetsens försvinnande ur sin ägares hand.

Gravgodset ger oss föga ledning på grund av sin fattigdom. Av vikt är dock att konstatera förekomsten av mer än ett obränt lik samt att den enda artefakten, som anträffades i graven, var

[1] O. Montelius: Sveriges forntid, p. 122.

[2] B. E. Halden: Om torvmossar och marina sediment inom norra Hälsinglands litorinaområde, Sthlm 1917, p. 221.

[3] G. Adlerz: Fynd av ett stenredskap i Östersjölera. Geol. föreningens Förh. B. 20 (1898), Stockholm, p. 87. (St. H. Mus. 10726).

ett flintföremål, därmed avsiktligt eller oavsiktligt markerande ett sydligt inflytande. De lösa flintfynden inom landskapet äro eljest ytterst fåtaliga. O. B. Santesson[1] känner endast 3, ett antal, som dock bör ökas till åtminstone tretton eller femton, om man medräknar gravfyndet från Indal och fyndet från Kumo[2]. Även detta antal är emellertid synnerligen litet, varför varje nytt tillskott måste tillmätas en stor betydelse, särskilt om det som i detta fall gäller en för landskapet fullständigt ny typ. Torftigheten i gravgodset i Indalsgraven är ej utan motstycke.[3]

Den lilla slipade stenskärvan i eldstadsgropen vid sidan om kistan härrör, om det överhuvudtaget är från ett redskap, från en stenyxa av stridsyxetyp. Därpå tyder det väl valda materialet, dess såväl struktur och färg som slipningens finhet. Om detta skulle besanna sig, är det ytterligare ett stöd för sydlig influens, om ock av något äldre datum. Det är ju möjligt att kistan och eldstadsgropen icke höra direkt tillsammans (vilket jag dock helst anser), utan att den senare tillhör ett annat åldersskikt, kanske ett tecken på en en gång här förefintlig boplats av längre varaktighet än vad kistan i sig själv visar på.

Beträffande de små brända benen, som jämte små kolpartiklar anträffades över skeletten i kistan, så äro dylika fynd icke ovanliga i nordiska stenkammargravar.[4] Om eldstadsgropen står i samband med graven kunna de likartade fynden där ses under samma synvinkel. Att ben (även tänder t. ex. av häst) av tama och vilda djur anträffas i dylika gravkammare är ej heller ovanligt.[4]

Beträffande skelettresterna måste dessa betraktas såsom synnerligen dyrbara för forskningen, vare sig de härröra från stenåldern eller ej. Det norrländska forntida skelettmaterialet är nämligen synnerligen fattigt. Av professor Fürsts preliminära meddelande kan intet direkt framletas som bevis för en stenåldersdatering, men ingenting talar heller däremot. Man kan till och med säga

---

1 "Sverige", del VI, p. 477.
2 G. Hallström: Bronsåldersgravar i Medelpad. Fornv. 1924.
3 Sarauw och Alin a. a., p. 216.
4 Se t. ex. Montelius a. a., p. 144, 146.

att skelettmaterialets karaktär överensstämmer särdeles väl med ett fastslående av graven såsom tillhörande stenåldern och megalitkulturen.

Ovanstående granskning av Indalsgraven och dess innehåll har enligt min mening gett till resultat, att man ej kan bestrida dess karaktär av megalitgrav.

Fig. 7. Kranium från hällkistan vid "Lindvarpe".

Det finns emellertid en egendomlighet med denna grav, som icke bör förbises, men heller icke överskattas, emedan det förefaller självklart att dylika särdrag skola vidlåda en så avlägsen avläggare av megalitkulturen. Detta drag är kistans placering under markytan. Den är helt nedsänkt under flat mark, vilket så vitt jag vet, är synnerligen ovanligt, om ens någonsin förekommande, då det gäller nordiska stenkammargravar. Dessa äro antingen helt eller delvis täckta av hög eller röse, eller fristående i marken. Under högen kunna de dock vara ganska djupt nedsänkta i den ursprungliga marken.

Emellertid förefaller det mig möjligt, att den mer vanliga gravformen, enmansgraven, här utövat inflytande. Denna förekommer, att döma av åtskilliga omständigheter vid fynd av stenvapen, ej så sällan även i Norrland ända upp till och med Norrbottens kustland.

Om så är fallet, skulle den synnerligen ovanliga kistegravtypen ha behandlats liksom den vanligt förekommande enmansgraven och dolts under den flata marken. Förklaringen är naturligtvis endast teoretisk och gör icke anspråk på att vara tillfyllestgörande. F. ö. kan man även tänka sig att en sandkulle

funnits, men att den av en eller annan anledning försvunnit, utan att lämna spår efter sig. Eller att gravkistans överdel tidigare varit synlig, men så småningom överhöljts av nedglidande ytsand från den svaga sluttningen ovanför. Intet av dessa antaganden är dock förtroendegivande, varför jag vidhåller min uppfattning att kistan varit helt dold från början, hur nu detta skall förklaras.

Anträffandet av hällkistan vid Indalsälven är av den allra största betydelse för norrländsk bebyggelsehistoria. Det kan nu fastslås, att megalitkulturen ej endast gjorde sig kännbar däruppe såsom en föremåls- och materialexporterande kultur (flintexport m. m.), utan att bosättning ägt rum där av individer, tillhörande den stam, som vi med säkerhet veta var bosatt i södra Sverige. Vi ha rätt att vänta oss mer bevis på detta, nu när början en gång är gjord. Vi ha nu också bättre rätt än förr att antaga att den stora flintexport, som skedde till än nordligare trakter (norra Västerbotten) också följdes av invandrare av samma sydliga stam. Fyndet är ett lysande kriterium på den åsikt, som under de sista decennierna arbetat sig fram till fast övertygelse hos svenska arkeologer, att norrländsk skifferkultur och östsvensk boplatskultur och sydsvensk megalitkultur uppbäras av samma ras, och att allt tal om en främmande stenåldersras i norra Sverige vilar på synnerligen lös grund. Naturligtvis är icke upptäckten av en enda hällkista ensamt övertygande. Dess läge vid kusten, sett i samband med det stora avståndet till närmaste grav av samma slag, gör det kanske troligt, att vi i Indalskistan bara ha att se ett nytt bevis för direkt sjöförbindelse med södern, liksom man förr antagit för de stora flintfyndplatserna i Västerbotten. Men fyndet är ändå av central betydelse och ger en ny, fast hållpunkt för den norrländska kulturhistorien.

Bil.

Professor C. M. Fürsts utlåtande:

Skelettdelarna visa sig hava tillhört tvenne individer, en kvinna på ungefär 30 år och ett barn på 7 à 8 år.

Benen voro av skör konsistens, delvis förmultnade och därför också i stycken. Kvinnoskallen var av ljusgrå färg. Större delen av dess högra bakdel var förmultnad och borta, likaså underkäkens högra vinkeldel. Om än glabella och ögonbrynsbågarna (arci superciliares) voro ej obetydligt utvecklade, så måste könet på den döde ställas till kvinnligt, beroende på skallens särskilt pannans form, muskelfästenas utbildning, de små tändernas samt övriga skelettdelarnas utseende och dimensioner. Kvinnan har dessutom varit liten och spädlemmad. Huvudformen är tydligt långskallig och av nordisk typ. Längdbredd-index har ej kunnat beräknas, då det förmultnade partiet omöjliggjorde att skallens breddmått kunde tagas.

Skallens profillinje utgående från nasion buktar genast framåt genom den väl utbildade glabella, som i sin tur tillsammans med ögonbrynsbågarna framkallar en tydlig sulcus supraglabellaris. Pannlinjen stiger därefter ganska rakt uppåt såsom oftast hos kvinnor. Profillinjen går sedan ganska horisontalt ända till vertex och därifrån i jämn båge till överkanten av ett intersuturalben. Vid dess nedre gräns är en tydlig avsättning för tuber occipitale. Sista stycket av profillinjen från inivre till foramen magnum går nästan horisontalt, men är betydligt högre belägen än de på sidorna om mittfåran utbuktande partierna. Tubera frontalia och parietalia äro väl utbildade. Processus metoidei äro ganska kraftiga. Alla suturer utom sutura basilaris äro öppna.

Av de långa extremitetbenen kunde endast vänstra överarmbenet uppmätas. Dess största längd var 281 mm. Efter detta tal att döma skulle kvinnan i livet ej varit mer än högst 150 cm. lång.

Tänderna voro små, jämna och vackra men slitna, dock ej hårt.

Kraniemåtten äro i det hela taget stora för en kvinnoskalle i synnerhet då det sammanställes med hennes ringa kroppslängd.

På grund av skelettets tillstånd, beroende på jordmånen, i vilken liken lagts, kan ej mycket mera göras och sägas av mig i frågan.

Kraniemått.		*Ansiktsmått.*	
Största längd	186	Nasion-Mental höjd	110
Glabella-Inion längd	174	Nasion-Alveolar höjd	67
Nasion-Inion längd	167	(Okbredd)	(122)
Nasion-Bregma L.	114	Maxillarbredd	89
Främre pannbredd	92	Näshöjd	46
Bakre pannbredd	113	Näsbredd	25
Basion-Bregma L.	131	Orbitalbredd	36
Basion-Alveolar L.	100	Orbitalhöjd	31
Foramen magnum L.	31	Gomlängd	45
Foramen magnum L.	30	Gombredd	43
Sagittalomfång	378	Interorbitalbredd	25
Nasion-Bregma-omfång	135	Orbital-ansiktsbredd	91

Kraniemått.

Bregma-Inion-omfång	200
Inion-Opistion-omfång	43
(Horisontalomfång)	(255 × 2)
Transversalomfång	(157 × 2)
Längdhöjdindex	70,4
Pannbågindex	84,4

Underkäksmått.

Kondylbredd	(111)
Vinkelbredd	(87)
Hakhöjd	30
Grenhöjd	(60)
Grenbredd	28
Näsindex	54,4
Orbitalindex	86,1
Gomindex (inre längd)	95,6
Interorbitalindex	27,6

Efterskrift.

Beträffande de i röset anträffade tandfragmenten föreligga uttalanden av professor E. Lönnberg vid Riksmuseet och konservator Ch. H. Roth vid Veterinärhögskolan, vilka uttalanden här i utdrag meddelas.

Prof. Lönnberg skriver:

"Att med någon säkerhet bestämma de tandfragment, som översänts hit för detta ändamål, är ingalunda lätt. Emellertid kan man ju försöka på följande sätt. Jag utgår från, att skärvornas mörka sida suttit utåt och den ljusare inåt. I sådant fall passa de mest konkava bitarne som beklädnad av utsidans lober på en bakre molar av ett större boskapsdjur; och de flatare på samma tänders insida. Böjning och vinklar av emaljen passa på detta sätt tolkat ganska bra.

Jag har ej funnit någon skärva, som jag vågar med säkerhet påstå stamma från häst.

Sannolikt ha vi alltså att räkna med rester av molarer av stora boskapsdjur, vilket väl också torde passa i stycke med det förhållandet, att stenåldersfolket hade stor boskap och större än brons- och järnåldersfolket åtminstone i Danmark. Detta har jag redan för många år sedan sökt tolka så, att de förstnämnda ej höllo sin boskap i så trång fångenskap, utan den kunde nära sig bättre på egen hand, under det att senare fångenskapen blev trängre och svältfodringen särskilt om vintern allt värre.

Det fragment, som ligger i en särskild ask, på vilken jag med röd krita skrivit "Get", är troligen av vänstra andra undre prämolaren av en get, men kan också vara av får, vilket är omöjligt säga."

Konservator Roth meddelar följande:

"De till mig för bestämning insända tandfragmenten förefalla vara av husdjur. Eftersom tänderna äro brända kan dock tänkas att de äro

mer eller mindre deformerade. Dock synes som om fragmentet i ask nr 1 vore från häst och högra yttre framtanden i överkäken (3:dje Xinc.), samt att det torde vara en mjölktand.

Ask nr 2. En tand är 1:sta kindtanden från vänstra sidan av underkäken från svin. De tvänne skärvorna härstamma från vänstra sidans framtänder från nötkreatur. Troligtvis hörrör sig det övriga i asken från samma djur, men från överkäken.

Ask nr 3. Från nötkreatur och sista kindtanden i överkäken på högra sidan. Samtliga benskärvor torde vara från samma djur.

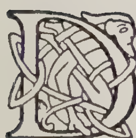
Ask nr 4. Dessa tanddelar äro från överkäk på nötkreatur."

Senmedeltida textiler i S. Råda kyrka i Värmland.

Av

VIVI SYLWAN.

enna lilla, ej längre till gudstjänst brukade träkyrka i S. Råda socken i Värmland på gränsen mot Västergötland har i sitt kor ett av de vackraste och intressantaste minnesmärkena från svenskt senmedeltida kyrkomåleri. I sitt stora arbete "Monuments scandinaves" har Mandelgren givit en noggrann beskrivning över korets och skeppets målningar, de förra daterade 1323, de senare 1494. Andreas Lindblom har i sin utmärkta undersökning "La peinture gothique en Suède et Norvège" ägnat korets framställningar ett ingående studium och påvisat att dess mästare otvivelaktigt hämtat sina förebilder direkt från 1300-talets franska konst: från Pariserskolans miniatyrmåleri. Dessa kormålningar äro sålunda ett tillförlitligt vittnesbörd om de omedelbara och snabba förbindelser, som rått mellan medeltidens Sverige och Seine-staden; möjligen ett utslag av de konststudier, som där under 1300-talets första decennier bedrevos av svenskar.

Utländska förbindelser med olika delar av Europa ha ju genomgående satt sina spår i vår medeltida kyrkokonst, ej minst

Fig. 1. Dubbelvävnad från S. Råda kyrka, Värmland.

Fig. 2. Förstärkt vävnad, detalj av "antependium" från S. Råda kyrka, Värmland.

på konstslöjdens område. Vårt land hämtade under denna tid de ståtliga plagg och dyrbara tyger, som tillhörde den kyrkliga skruden, från utlandets broderiateliéer och stora sidenfabriker, därom förtälja antependier, kåpor, mitror och mässhakar än i dag. För den, som sysslar med svenska medeltidstextiler, blir det dock snart klart att det utländska förnämligare ateliébroderiet väl haft avläggare i vårt land — t. ex. Vadstenaatelién —, men att de stora medeltida sidenväverierna och deras mönst-

Fig. 3. Tryckt linne, fragment från S. Råda kyrka, Värmland.

rade produkter knappast haft något direkt inflytande på svenskt väveri. Detta har, så vitt man nu kan se, under medeltiden helt och hållet varit knutet till hemmets arbete, varit hemslöjd såväl vad beträffar de konstnärliga och tekniska som de ekonomiska och sociala betingelserna för dess utövande. Ännu är det tämligen outrett hur Sverige nåtts av de inflytanden, som bidragit till att i vår medeltida, troligen även förmedeltida, textila hemslöjd skapa traditioner, vilka hos och genom vår allmoge be-

varats ända fram till våra dagar. I stor utsträckning ha antagligen alster av mindre dyrbar europeisk och varför ej utomeuropeisk produktion kommit till Sveriges bygder och här blivit använda som förebilder för inhemsk tillverkning. Det enklare medeltida mönsterväveriet är på få undantag ej känt, ännu mindre undersökt. Dels har en del av materialet, ullen, lätt förstörts, dels ha själva vävnaderna för ägarna ej haft ett värde, som föranlett större aktsamhet eller bevarande och slutligen ha forskarna ej haft samma intresse för dem som för de långt dyrbarare och för världshandeln ofantligt mera betydande sidentygerna. För anspråkslösare förhållanden ha dock dessa i ett billigare material tillverkade vävnader varit ett lättare åtkomligt och säkerligen mycket välkommet surrogat. Med sina förenklade mönster — en naturlig följd av en billigare lagd produktion — ha de för typernas spridning i folkens bredare lager haft en direkt mission, särskilt i länder sådana som de nordiska med en i primitiva tekniker arbetande hemslöjd, fast byggande på gammal tradition och samtidigt av allt att döma konstnärligt livaktig.

För studiet av ovan antydda mönsterinsatser äro Råda kyrkas gamla textiler av utomordentlig betydelse. Det fordras dock en mycket vidlyftigare undersökning än den, som ligger till grund för denna uppsats, för att verkligen komma till rätta med de tillverknings- och importproblem, som äro knutna till dessa vävnader och deras uppträdande. Jag anser emellertid att denna undersöknings resultat är av så stort intresse, att det berättigar till ett publicerande utan att därför göra anspråk på att vara sista ordet i denna sak.

Rådatextilerna utgöras av: ett täcke i dubbelvävnad (fig. 1), fyra fragment av en förstärkt vävnad (fig. 2), på dessa fragment fastsydda dels lappar av tryckt linne i två, eventuellt tre mönster (fig. 3 och 4), dels lappar av omönstrad grov lärft (ej avbildade).

Då jag här nedan tämligen utförligt behandlat dubbelvävnadens och den förstärkta vävnadens tekniker, är det därför, att dessa i vissa avseenden besläktade, i andra vitt skilda vävnaders tekniska egendomligheter, sammanställda med deras mönster, äro

Fig. 4. Tryckt linne, fragment från S. Råda kyrka, Värmland.

utgångspunkterna för de allmänna slutsatser, jag sökt draga av denna undersökning. De båda tryckta tygerna ha däremot här för mig närmast intresse som stöd, kanske något vacklande, vid bestämmandet av den förstärkta vävnadens ålder och ursprung.

De tryckta tygerna förekomma endast i mindre bitar. För enkelhets skull kallar jag det ena, fig. 3, A (förekommer å fem lappar), det andra, fig. 4, B (förekommer å två lappar). Av det ovannämnda tredje mönstret finnas endast små reminiscenser i kanten å

en av A-mönstrets bitar, skilt från detta genom en svart och en röd slät rand (synes överst å fig. 3). Om det varit en bård eller i vilket förhållende det stått till A-mönstret är omöjligt att utreda. Det tyckes dock som om det varit skurit å samma stock som detta. Tyget är i alla bitarna ett grovt tämligen löst linne med de otryckta partierna grånade. Såväl A som B har svart tryckt mönsterbotten och utsparda mönster. I det senare äro färger intryckta: i A hela mönstret dels med gulbrunt, dels med mörkt tegelrött, i B endast delvis med rött. A-fragmentens mönsterrapport kan nästan helt och hållet rekonstrueras. Elementen i densamma synas tydligt å bilden. Höjden å densamma är 20,5 cm., bredden 22 cm. B:s rapport är däremot ofullständig. Höjden (?) är 15,5 cm.

Såvitt jag kunnat finna är ej något av dessa mönster förut avbildat, i varje fall ej i av mig känd litteratur. De tillhöra de under 1300- och 1400-talet ej ovanliga, oftast tyska, efterbildningarna i tryck efter norditalienska brokader. A-fragmentet skulle enligt min förmodan närmast gå tillbaka på Lucca-tyger från 1300-talets senare del under det att B-mönstret mera närmar sig venetianska förebilder från 1400-talets första del. Jag har all anledning att tro, att de tryckta tygerna härstamma från 1400-talets början, då, enligt Forrer,[1] tygtrycken från denna tid just karaktäriseras av dessa utsparda mönster med svart botten. Troligen äro tygerna tysk tillverkning från Nürnberg eller Rhen-trakten. Jag har tyvärr ej kunnat tyda skriften å banderollen i B-fragmentet, men så vitt jag kan se, är det en verklig minuskelskrift och troligen rester av ett verkligt ord, ej som i allmänhet å de italienska förebilderna efterhärmade, till oförståeliga ornament ombildade arabiska inskrifter. Man kan antaga, att dessa tyger kommit till Sverige någon gång under 1400-talets förra hälft. För deras tyska ursprung talar även de mellan Sverige och Tyskland under denna tid allt mera växande såväl politiska som

---

[1] FORRER, E.: *Die Zeugdrucke,* Strassburg 1894, s. 21—22; *Die Kunst des Zeugdruckes,* Strassburg 1898, sid. 15 ff., 22 ff. I Nürnbergs nunnekloster idkades tygtryck. Regensburg är känt för sina tygtryckare.

merkantila förbindelserna. Under 1300- och 1400-talen fullbordas målningarna i Råda kyrka. Det är helt naturligt att templet även försågs med kyrklig skrud. Troligen har man dock ej haft råd att lägga sig till med de dyrbara sidenbrokaderna i tidens stil utan har fått nöja sig med deras reflexer.

De fyra fragmenten av den förstärkta vävnaden äro i Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens Dagbok av år 1860 införda under Inv. n:r 2741[1] och betecknade som "antependium". Bitarna kunna emellertid ej sammanfogas till ett helt, ej heller kan man av resterna sluta sig till föremålets ursprungliga form eller storlek. Någon bestämd föreställning om dess ursprungliga användning kan man således ej få, men då det är mycket antagligt, att vävnaden varit ett antependium, bibehåller jag denna benämning.

Antependiet har antagligen varit fodrat med den förut omtalade grova, omönstrade lärften, som nu erhållit en mörkbrun färgton. Endast några lappar och kanter återstå av densamma. För dateringen torde den ej ha någon betydelse. Den är antagligen av svensk tillverkning.

Antependiet gör vid flyktigt påseende intryck av att vara en ren yllevävnad, då varpen endast skymtar i bindepunkterna.

Vävnaden är tekniskt lika på båda sidor, endast färgställningen är olika, d. v. s. omvänd. Vävnaden består av ett varp- och två skottade inslagsskikt. Termen för en vävnad av denna art är i Sverige den av mig använda "förstärkt". Den tyska benämningen är "Doppelgewebe". Med dubbelvävnad mena vi däremot en vävnad med två skilda vävskikt, vilka endast beröra varandra i färgväxlingspunkterna. En sådan kallas i Tyskland "Hohlgewebe". De båda inslagen i den förstärkta vävnaden äro av olika färg och mönstret bildas genom överförande av undersidans inslag till översidan och vice-versa. Dessutom förekomma

[1] Meddelat av d:r Bengt Thordeman, vilken även för mig påvisat dessa vävnaders tillvaro i Statens Museum. Dessutom är jag honom tack skyldig för den hjälp han lämnat mig vid inlån till museet av ej därstädes befintliga vävnader.

inplockningar för hand i två andra färger. Mönstret bildas sålunda huvudsakligen genom färgmotsatser. Varpens bindepunkter äro så ordnade, att ytans huvudeffekt blir fyrskaftad kypert, solvad i spets. Varpen är av grovfibrigt, oblekt, högerspunnet, otvinnat lin (hamp?) -garn, c:a 9 trådar på 1 cm. — Inslaget är av mellanblått och citronfärgat — det senare nu delvis grågult — vänsterspunnet, tämligen hårt snott, otvinnat ullgarn, c:a 8—9 inslag på 1 cm., en tråd i inslaget i varje skikt, tillsammans i båda skikten 16—18 inslag. Dessutom äro de sexbladiga blomformerna inplockade med en dubbelvikt röd eller vit tråd av samma slags ullgarn. Mönsterrapportens höjd växlar mellan 21 och 22 cm., uteslutande beroende på inslagens packning, ej på olika antal inslag. Dess bredd är c:a 13 cm. från krukmitt till krukmitt. Antalet varptrådar i hela rapporten är 115, i spetssolvningen och dess förhållande till mönstret insatta sålunda: 1—57—1—56 (1 o. s. v.). Kyperten binder på var fjärde varptråd.[1] — Inslagen äro på rapporthöjden alltid 175 i varje skikt eller tillsammans 350, vilket i denna vävnad vill säga 350 olika skälbildningar. Råda-antependiets alla varptrådar tjänstgöra som binde- såväl som mönstervarp, vilket innebär att denna vävnad har endast *ett* varpsystem. De senantika yllevävnaderna och en del av sidenvävnaderna fram till åren 1000—1200 äro tekniska föregångare till denna vävnadsteknik, som är använd i Rådaantependiet, men alla dessa tyger hava två varpsystem. Bland senare medeltida tyger och överhuvud bland alla siden fram till jacquardvävnaderna finnes ej enl. Flemming några nu kända, i mekaniserad vävstol tillverkade tyger med endast ett varpsystem, För damastvävnader har i vårt land såväl som i nordligare Tyskland använts upplockning av mönstret på käppar i anslutning till den i s. k. *upphämta-vävnad* brukade metoden, men den absoluta likformigheten i varje antependievävnadens lika återkommande inslag tyder på, att ett mekaniserat list- och solvsystem använts.

[1] Flemming, E.: *Textile Künste*, Berlin, s. 95. I ett siden med örnmönster, Salzburg, 1100-talet, förekommer för första gången fyrskaftad kypert.

Vid sidan om och troligen sammanhängande med en-varpsystemet förekomma vissa, egendomliga oregelbundenheter i bindningen vid ombyte av färg. I den till synes på fyra skaft bundna varpen bortfalla, som det tyckes, de trådar, vilka skulle binda inslaget på det ställe där färgväxling sker. Dessutom "bortfalla" ibland ytterligare en, ibland flera varptrådar, så att mellan den varptråd, som binder det blå och den, som binder det gula inslaget på ömse sidor om den punkt, där färgbytet sker, kan som osynlig mönstervarp ligga från fyra till nio, någon gång ända till tolv trådar. Nu kan det ju ej vara tal om, att någon varptråd verkligen bortfaller. Det är endast bindningen, som uteslutes. Genom det oregelbundna varp-trådtalet mellan bindepunkterna förskjutas dessa i den "fyrbundna" kyperten åt höger eller vänster. I en på fyra grundskaft solvad varp kan en sådan förskjutning ej äga rum. Jag har emellertid ej här anledning att närmare ingå på, hur två-varpsystemet ter sig i en vävnad som antependiets.

På grund av, att denna vävnad endast har *ett* varpsystem, har den även endast *ett* solvsystem, nämligen mönstersolvning, i vilken grundvävnadens solvning innefattas. Den ovan omnämnda förskjutningen av bindepunkterna måste korrigeras för att kypertlinjerna ej skola brytas och ett virrvarr uppstå på vävytan i detta linjesystem (se fig. 2). Denna korrigering sker därigenom, att det även i inslaget förekommande serietalet *fyra* — vart fjärde inslag i varje skikt lika i bottenkyperten — brytes. Så överhoppas på två ställen i höjdrapporten *två* inslag, på två andra ställen *ett*. Dessa överhoppningar ske med längre mellanrum av obrutna fyrtalsserier. På så sätt återställes eller kanske rättare förhindras efter hand under vävningen brytningen av kypertstrukturen. Det är troligt att en undersökning i samråd med en kunnig vävmästare skulle givit mera preciserade resultat beträffande de vävmetoder, som använts. Det är dock lämpligare att företaga en sådan undersökning, när ett större antal av detta slag av vävnader kunnat sammanföras och en inbördes jämförelse samtidigt kan äga rum. Detta gäller i lika hög grad

material, spinning och färgning. Särskilt linets och ullens beskaffenhet samt spinnmetoden kan vara av betydelse för bestämmandet av vävnadens ursprung.

Emeliertid anser jag, att man på grund av den hittills gjorda undersökningen kan fastställa: 1) att Råda-antependiet är tillverkat i någon sorts mekaniserad vävstol och att denna vävstol arbetat regelbundet; 2) att i denna vävstol endast ett varpsystem använts, nämligen mönstersolvad varp och att på grund därav inga grundskaft förekommit; 3) att vävnaden är vävd med slagbom och sked (detta på grund av rapportbreddens lika mått); 4) att vävnaden kan anses vara ett alster av någon sorts industriellt verkstadsarbete i likhet med t. ex. Beiderwands-vävnaderna; 5) att vävnadsmetoden i fråga om varpsystemet skiljer sig från de hittills kända i siden fram till 1700-talets slut använda europeiska och asiatiska metoderna, vilka alltid ha två varpsystem. Så vitt jag kunnat finna är det även förhållandet med andra sidentygerna efterbildande ylletyger av utländskt medeltida ursprung.[1] Då, som jag förut påpekat, sådana enklare medeltida vävnader knappast äro systematiskt undersökta, har detta för närvarande ingen betydelse vid avgörandet om antependiet är en svensk vävnad eller ej. Enligt min uppfattning tyder vävsättet på en industrialiserad hemtillverkning, som visserligen ej haft tillgång till de stora fabrikernas fackmässiga kunskaper, men dock använt vävstolar på det hela taget uppställda efter deras. Möjligen kan man tänka sig en direkt efterbildning av sidentyger utan föregående patronering. Dock synes mig korrigeringen av bindepunkterna tyda på att någon sorts mönsterritning förekommit före vävens uppsättning. Det fordras emellertid en mera ingående undersökning, möjligen en rekonstruktion, för att klargöra dylika detaljer.

Några uppgifter om yllevävnader av denna typ förekomma, mig veterligt, ej i den utländska litteraturen. Jag känner av så-

[1] FALKE, O. V.: *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, Berlin 1913. II, Abb. 313—317.

dana vävnader endast till dem, som, härstammande från olika kyrkor i Sverige, Norge och Finland, nu i allmänhet befinna sig i dessa länders museer. Några av dem stå Råda-antependiet mycket nära, andra tyckas tillhöra en annan grupp, såsom t. ex. Resele-antependiet, åtminstone av avbildningen i Härnösands-katalogen att döma. Då således intet nu står att hämta ur böckerna om dessa vävnader, finnes det ej något annat än att låta dem själva tala och genom jämförelser söka sluta sig till åtminstone ett eller annat om deras föregåenden.

Tekniken är, som jag förut nämnt, en utbyggnad på de senantika yllevävnaderna. Dessa äro dubbelsidiga liksom antependiet, men ha tuskaft i vävytans struktur.[1] De alexandrinska sidentygerna ha treskaftad kypert med rät- och avigsida olika. Detta gäller även de siden på 1100—1200-talet, i vilka fyrskaftskyperten först framträder. Råda-antependiet och med detta besläktade vävnader ha alltså bibehållit den liksidiga vävnaden från den äldsta typen, men upptagit kypertbindningen från senare vävslag.

Antependiets mönster består av från olika perioder sammanförda detaljer. En sammanställning av Råda-mönstret med mönsterna i några av de ovannämnda i Norden funna vävnaderna av samma eller närstående typer vidgar området och visar tydligare deras förhållande till efterbildningar i en som svensk känd teknik, dubbelvävnaden. Jag har därför här till jämförelse medtagit ytterligare två vävnader: ett fragment från Fundbo kyrka i Uppland, nu i Upplands museum, Uppsala (fig. 5) och ett täcke i Kristiania Kunstindustrimuseum, ett norskt fynd. Av det senare är endast en detalj avbildad (fig. 6). Vid en jämförelse mellan dessa tre textiler blir det klart att de tillhöra samma grupp såväl vad teknik som mönster beträffar. Vävnadernas mönster och åtminstone till utseendet även deras struktur kunna härledas tillbaka till några siden, publicerade av O. v. Falke[2] och av honom

---

[1] SYLWAN, V.: *Studier i senantik textil konst. Några skaftvävnader. Rig.* 1923, s. 62, 63.

[2] FALKE, O. V.: o. a. a. II. Abb. 283, 284, s. 35.

Fig. 5. Förstärkt vävnad från Fundbo kyrka, Uppland.

betecknade som norditaliensk 1200-talstyp (Lucca?). Även om dessa siden tillhöra Norditaliens 1200-talstillverkning, äro de dock starkt påverkade av saracensk-sicilianska traditioner. I vilket fall som helst, är släktskapen mellan dem och de "nordiska" yllevävnaderna påtaglig. Uppställningen av rapporten, mönsterformernas gruppering, sammanställningen av diverse lösa figurer mellan likaledes lösa, motställda fåglar, dessas markerade vingteckning, snedställda, med kraftiga klor försedda fötter och böjda näbb, därtill grundvävnad av spetssolvad kypert samt två starkt motsatta färger. Allt finna vi igen i ovannämnda siden. Tyvärr har jag ej varit i tillfälle att undersöka tekniken i dem, men av E. Flemmings nyligen utkomna bok att döma, ha de två varpsystem.

Ylletygerna äro dock ej några direkta avbildningar efter ovannämnda italienska siden. Frånsett fåglarna äro de lösa fi-

Fig. 6. Förstärkt vävnad, detalj från täcke, Norge.

gurerna i de båda tygtyperna väsentligt olika. Sidentygerna ha typiskt västislamitiska, om än något stelnade 1100—1200-talsformer, under det att våra ylletyger ha avgjort europeisk karaktär, vilken dessutom är av betydligt yngre datum. Krukan med liljan i Råda-antependiet för ens tankar till 1300—1400-talets italienska konst och Florens. Träden och bladen i Fundbovävnaden äro troligen starkt förenklade träd-, blad- eller granatäpplemotiv från 1300—1400-talets italienska praktvävnader. De små inplockningarna — blomformer — i olika färg återfinna vi även i guld

eller silver i 1300- och 1400-talens italienska siden. Det är sålunda obestridligt, att dessa i norden funna yllevävnader gå tillbaka på italienska förebilder, vilkas typer utbildats under 1200-talet, då sidenmönsternas former började lösgöra sig från de föregående århundradenas strängare inramningssystem. Utan att kunna framlägga något bestämt stilhistoriskt belägg, är jag dock böjd för att förlägga tillverkningstiden för dessa vävnader till tidigast 1300-talets senare del eller 1400-talets förra hälft. Mähända sträcker den sig ända in på 1500-talet. Särskilt svårdaterbar är en sådan enklare produktion, då den ej var utsatt för samma modepåtryckning som de stora fabrikernas. Att ett mönster bibehöll sin huvudkaraktär under minst ett eller två hundra år får man räkna med. Dessa vävnader torde varit alster av en småindustri, utövad i hemmen av vävarefamiljer, huvudsakligen under ledning av männen, med mönster och andra till yrket hörande traditioner gående i arv från far till son, kanske rättare från familj till familj. Den konservativa seghet, med vilken vissa motiv bevarats, visar bäst detta, ty om än fåglarna tillhöra 1200-talets mönstervärld, tillhöra tygerna med säkerhet ej detta århundrade.

Att bestämma tillverkningslandet är likaså eller kanske än mera vanskligt. Mönsterformernas karaktär, materialets behandling, randningen, som förekommer i de kända täckena av denna vävtyp, allt pekar, synes det mig, söderut på andra sidan alperna. Men det är möjligt att man i södra Tyskland har att söka de platser, där dessa vävnader framställts. Nürnberg hade på 1400-talet med fortsättning under 1500-talet en på utländsk export inriktad tillverkning av “gestreimte Decken“. “Nörembergstäken“ finnas upptagna i Skarabiskopens, Sven Jacobii bouppteckning av år 1554. Vi veta dessutom att yllevävnader tillverkades i Italien som ersättning för de allt emellanåt genom lyxförbud svåråtkomligare sidenvävnaderna. Vi veta att Schleswig-(Holstein) redan på 1300-talet (uppteckningar från Soest) tillverkade s. k. “Beiderwand“. Möjligen motsvarade dessa vävnader icke det nuvarande begreppet. Med säkerhet voro de dock

på något sätt mönstrade yllevävnader. Det är även i hög grad antagligt, att man såväl på andra ställen i Tyskland som i Holland och Flandern tillverkat mönstrade ylletyger under 1400-talet, dock tyckes det svårt att därom erhålla några mera detaljerade uppgifter.

Det synes sålunda ej vara möjligt, att för närvarande med bestämdhet fastslå vare sig tidpunkten eller tillverkningsorten för Råda-antependiet. De tryckta tygernas mera tillförlitliga antecedentia tyckes mig dock kunna få tagas som en vink om den riktning, i vilken undersökningar för utredandet av dessa förstärkta vävnaders historia böra gå. Att utan vidare fastställa att båda dessa textiltyper importerats från Nürnberg är ju omöjligt, om än mycket tycks tala för denna lösning. Att de senare skulle tillverkats i Sverige, som någon gång antagits, anser jag uteslutet. Som jag i ett senare sammanhang skall söka visa, talar allt för motsatsen.

Så återstår av de olika textilerna från Råda kyrka den sista, *dubbelvävnaden*. Detta täcke har i Råda kyrka gått under namn av "altarduk", antagligen helt enkelt därför att den använts som sådan. Därpå tyder t. ex. att den ena långsidan är renare än den andra, vilken senare hängt utmed altarbordet, under det att den förra varit täckt av altarduken. Genom sin form såväl som genom mönsteranordningen har denna vävnad dock en alldeles bestämd karaktär av *täcke*, varför jag även använder denna benämning.

Täcket är hopsytt av två våder. Vid vävningen är inpassningen av mönsterränderna tämligen väl beräknad, dock är den ena våden något längre än den andra. Största längden är 189 cm., största bredden 133 cm. Varje vävbredd är c:a 65—68 cm. — Vävnaden är en dubbelvävnad med två varandra korsande skikt, vävda i tuskaft. Varptätheten är 42—46 trådar i varje skikt på 10 cm. Inslagstätheten c:a 46 trådar i varje skikt på 10 cm., allt beräknat på omönstrad vävyta. Grundvävnaden har alltså lärftskaraktär. — Dubbelvävnaden är av samma typ som den bohuslänska s. k. "finskevävnaden", en benämning, som även

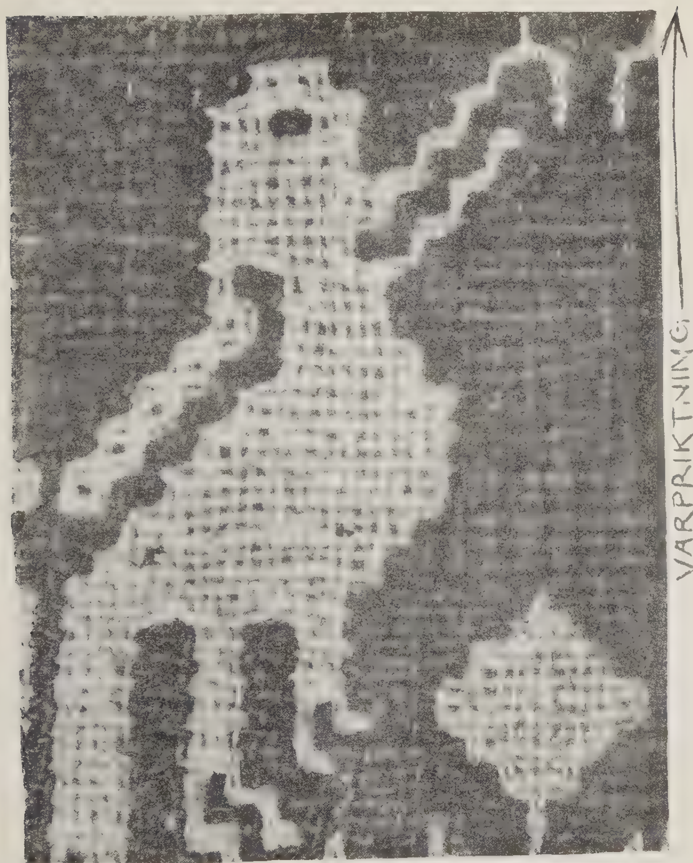

Fig. 7. Teknikprov av dubbelvävnaden från S. Råda. Rätsida. 1/1.

allmänt förekommer i 1500-tals-inventarierna. Färgväxlingen sker på två trådar i vardera riktningen (se figg. 7 och 8) med förskjutning åt rätan av två trådar vid varje färgbyte. Därigenom packas rätsidans trådar tätare samman än avigsidans, en packning, som ger den förras former renare konturer. Den äldsta kända dubbelvävnaden i Sverige med denna tekniska variation är Grödingevävnaden.[1] Dessutom finnes den i den samtida väv-

---

[1] BÆCKSTRÖM, A.: *Grödingevävnaden. Äld. kyrkl. konst,* Strängnäs, 1910.

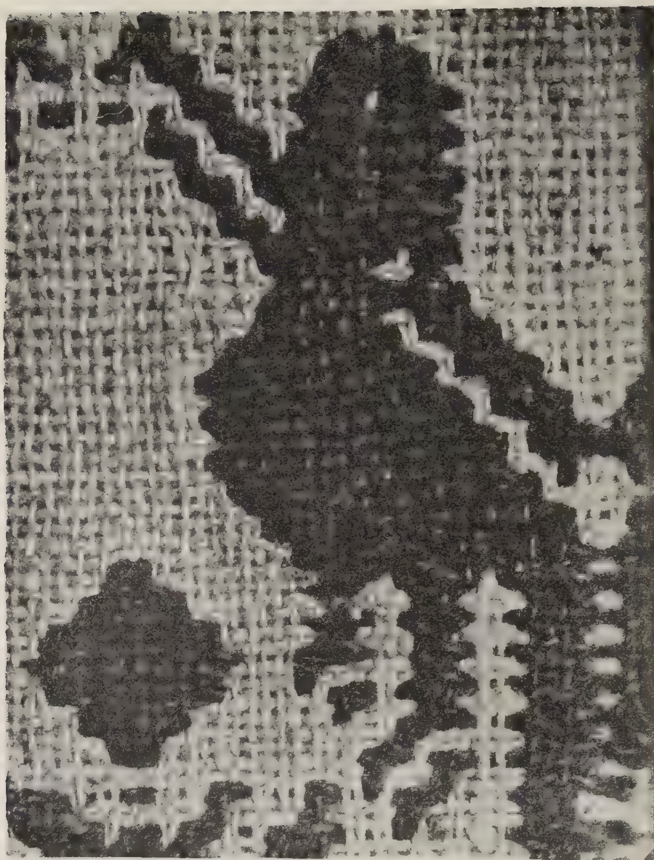

Fig. 8. Teknikprov av dubbelvävnaden från S. Råda. Avigsida. 1/1.

naden från S. Mårtens kyrkoförsamling utanför Åbo, i de jämtlänsk-härjedalska "spadatäckena", i norska 1700-talstäcken och även i senare finska täcken.

Rådatäckets material är i ena skiktet "vänstertvinnat, groft, oblekt tämligen ljust, troligen asklutat lingarn", lika för varp och inslag, "i det andra groft rödfärgat ullgarn, till varpen högertvinnat och till inslaget vänstersnott, otvinnat". Garnerna äro undersökta av professor Gustaf Sellergren, som om ullen skriver följande: "Ullen utgöres dels av fina dunhår, dels av grova fällhår, sålunda ull från landfårras. Det föreliggande provet tyder

ej på någon särskild fårras, varken av de 'blandade raserna' eller av den gamla 'bondrasen' från Jämtland, Norrbotten och vissa trakter av Dalarne eller Gottlandsrasen. Möjligen kan den härledas från samma fårtyper, som ännu förekomma på många ställen i Värmland, t. ex. i Gräsmarks och Östmarks socknar". Den röda färgen, som nu fått en ton ej olik vissnade rosenblad, något mellan blåaktig rosa och grå-brun-rött, har säkerligen varit starkare, men genom väta, fukt och fällning fått denna i våra allmogevävnader ofta återkommande schattering. Doktor Carl Setterberg har varit vänlig att undersöka garnets färg och meddelat, att det troligen är färgat i krapp, alltså ett färgämne, som sedan gammalt ingått i svensk tillverkning.

Rådatäckets mönster har tre eller om man så vill fyra skilda element: 1) en enkel omramande och särskiljande mäanderbård; 2) tvärgående bårdparti med fåglar, "träd" och klöverblad; 3) djur, insatt i fyrkant (ruta?), i upprepning bildande tvärgående bård; 4) nedre tvärbård; förvanskad efterbildning av en stav (?) med om denna lindat band.

Mäanderbården n:r 1 är tidlös och förekommer överallt. Bandbården n:r 4 är ett i svensk senmedeltida kyrkomålning ofta förekommande motiv. Den förekommer bl. a. även i Råda kyrkas skepp. Mönstret kan ju vara taget från en dylik förebild, men kan också ha vävts efter ett träsnitt eller dylikt. Troligen är Rådatäckets bård ej en förstahandsefterbildning från ett som virat band tecknat original utan en kopia i andra hand.

Att bården med fåglarna, "träden" och klöverbladen är en efterbildning efter ett tyg av antependiets typ, kan man utan tvekan antaga. Fåglarna äro nästan identiska med dem i det "norska" täcket. "Träden" äro nära besläktade med Fundbo-formerna. Dessutom är kring och på djuret (n:r 3) samma fyrbladiga blomma använd, som förekommer i "Norgetäcket". Frånsett formbildningen har bården nr 2 fått sin prägel av den spetssolvade förebilden. Det är en rapport eller en i inslagsriktning upprepad rapport av en dylik förstärkt vävnad, som är avbildad, översatt i dubbelvävnadens teknik. Att en del finare detaljer därvid skulle

försvinna är naturligt. Man måste betänka att c:a 44 inslag i Rådatäcket motsvarats av c:a 80—90 i den förebildliga vävnaden samt att, då en färgväxling i det förra på två trådars bredd upptar mellan 4—5 mm., har den i den senare troligen upptagit endast *en* dryg sådan i varpriktning, i inslagsriktning en punkt. Observera trappstegslinjen i Rådatäckets mönsterkontur (fig. 7).

Djuret hör hemma bland de fyrfotingar, som, mer eller

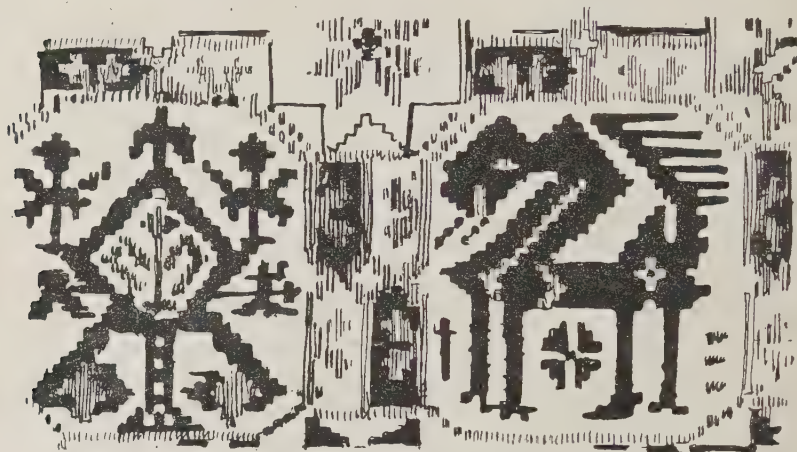

Fig. 9. Träd och djur från rödlakansvävnad. Skåne.

mindre zoologiskt riktiga, allmänt uppträda i medeltidens dekorativa konst, ofta isolerade i en geometrisk eller arkitektonisk omramning. De nyss omtalade vävnaderna från Grödinge och S. Mårten ha i rutor insatta lejon, gripar och örnar. Lustigt nog har Råda-djuret en nära släkting i ett Skåne-djur (fig. 9), isolerat insatt i åttkanter å mönster i åkedynor och “gynnen“, vävda i rödlakan.[1] Där omväxla djuren med s. k. “lifsträd“. Skåne-djuret har en yvig, om medeltida heraldik minnande svans, under det att Råda-djurets är smal och slutar med en kraftigt accentuerad upprättstående blomform. Egendomligt nog återfinnes denna

[1] Malmöhus Läns Hmsldfg: *Gammal allmogeslöjd*, Malmö 1916, hft. 3, fig. 110. Kudde från Vemmenhögs härad. M. fl.

blomform i Skånevävnadens livsträd. Råda-djuret har lyftad framtass. Djuret från Skåne står stadigt på fyra ben, men framför det främsta finnes ett rudiment, som säkerligen en gång haft något med denna lyftade tass att göra. För övrigt finnas flera likheter: stjärnan mellan benparen, stjärnan på länden, den utdragna mulen och den kraftigt tillbakadragna halsen. Djuret torde i den svenska folkföreställningen närmast blivit en häst. I Skåne lär den kallas "Bäckahästen" i anslutning till sägner om detta sagodjur. Möjligen kan det vara en häst. Jag är dock mera böjd att anse dess anfader för ett lejon. Om man söker bland textila förebilder, stannar man utan tvekan vid de sidentyger, som under tiden från omkring år 800 till omkring 1000—1100 tillverkades i orientaliska fabriker, närmare bestämt ostiranska, vilka O. v. Falke[1] påvisat och nämnt namn som Nischapur och Merw i Khorassan, berömda för sina sidenväverier. Siden av denna tillverkning ha hittats i europeiska, företrädesvis franska, medeltidsgravar. Fragment av sådana äro komna från Kina och de senaste fynden av detta slag äro gjorda i de ur den tibetanska ökensanden framgrävda platserna, ur städer och fästen, där folk från östan och västan möttes under väl halvtannat årtusende; där man påträffat spår från 300 år före till omkring 1200 år efter Kristus.[2] Det behöver ju ej ställas under debatt att Orienten, särskilt mellersta och västra Asien, haft ett mer eller mindre omedelbart inflytande på nordisk textil konst. När eller hur dessa österländska kulturer satt dessa spår, är på forskningens nuvarande ståndpunkt svårt att avgöra. Vad särskilt djurformerna beträffar, röra de sig såväl till tid som rum i så omfattande områden, att det fordras en ytterligt noggrann stilundersökning av

---

[1] Falke, O. v.: o. a. a. I, s. 98 ff., Abb. 138—143. Vid jämförelse med de här avbildade djurtyperna, häst och lejon, torde det svenska djuret närmast te sig som en blandning av dessa båda djur. I sidentygerna äro djuren parvis motställda, men i persisk keramik av besläktad om än mera naturalistisk art förekomma de isolerade. I Grödingevävnaden m. fl. textiler, å dopfuntar, annan kyrklig skulptur, målning o. s. v. finner man dem även ensamma.

[2] Stein, Aurel: *Serindia*, Oxford 1921.

enstaka detaljer och deras uppkomst för att bestämma djurets och dess formers olika antecedentia.

Man torde således ha svårt att på grund av täckets mönster sluta sig till dess tillverkningstid, så mycket mer som hela dess karaktär ger vid handen, att vi här ha att göra med ren husflit eller hemslöjd. Till detta återkommer jag längre ner.

Ej heller ge notiser ur Råda kyrkas inventarium några upplysningar, som bidraga till besvarandet av dessa frågor. Jag lämnar dock här ett utdrag ur detta i den mån det är av intresse för denna undersökning. År 1702 — det tidigaste inventariet — finnes upptaget: "Päll, utgammal (i kanten senare tillskrivet 'finnes icke'); utgammal fahna till altarkläde, nytt altarkläde av plys och broderat 1689 I H S uppå." — 1724 finnes antecknat: "Altardiskkläde, rödt, något slitet, ett gl. kläde på altaret något förslitet." — 1831 är vid inventering upptaget: "2 gamla altarkläden samt ett antependium, 1 altardiskkläde något slitet, ett litet gammalt kläde på kyrkiogångsaltaret." Vid inventering 1857: "2 gamla altarkläden, ett antependium" med bifogad anmärkning: "i den gamla kyrkan". I anteckningarna från 1870 och 1873 tillkommer intet, som ger någon ledning för användning av dubbelvävnaden. Till detta kan så fogas den ovan anförda notisen om "antependiet", hämtad ur Akademiens Dagböcker av 1860.

Något positivt ge, som synes, dessa uppgifter ej. Det enda man kan hämta ur dem är, att dessa gamla vävnader sannolikt funnits i den gamla kyrkan vid 1680-talets slut och då varit så illa medfarna, att ett nytt altarkläde av "plys" i tidens stil anskaffats. Visserligen är det ej bevisligt att inventariets gamla altarkläden, resp. "päll" och "fahna" äro identiska med de nuvarande resterna, men det är dock antagligt, liksom det synes rimligt, att den vid den förstärkta vävnaden 1860 fasthängande benämningen "antependium" har någon tradition bakom sig, även om detta ord ej finnes upptaget i 1700-talsinventariet, utan först är använt 1831. Ej har det beträffande dubbelvävnaden lyckats mig att få några stödjande uppgifter ur Råda församlings äldre bouppteckningar. Ingenstädes finnes någon benäm-

ning, som kan anses referera till detta slags vävnad. Man har alla skäl att antaga, att varken därstädes eller i det närgränsande Västergötland vävnader i denna teknik tillverkats i mannaminne från 1700-talets början räknat, ej heller där bevarats. I så fall skulle ordet "finske" säkerligen förekommit på något håll. Benämningen liksom tekniken fortlever ju än i dag i det närbelägna Bohuslän, och den förra förekommer ofta i den ovan anförda bouppteckningen efter biskop Sven Jacobi i Skara. Täcket kan vara en genom knallar importerad vara, hämtad från Bohuslän, vilket landskaps "finsketäcken" det står ganska nära. Det är också möjligt, att fortsatta undersökningar i äldre västgötapapper kunna ge nya uppslag angående dubbelvävnadernas förekomst i Värmland-Västergötland under 1600- och 1700-talen.

Av det ovan anförda framgår, att man varken genom mönster, teknik eller litteratur kan få någon tillförlitlig datering av dubbelvävnaden från Råda kyrka. Det synes mig dock antagligt, att man kan sätta tillverkningstiden till 1500-talet, eller till 1600-talets första årtionden, men typen, som bär en något valhänt folkkonsts prägel, tillhör, om man här kan tala om en typ, 1400- och 1500-talens av medeltida, ofta romanska former behärskade vävnader. Med kännedom om vår textila bondekonsts sega uthållighet och dess mönsters långa livstid, bör det ej förefalla oss anmärkningsvärt att i detta fall räkna med en tillblivelsetid, som spänner över två århundraden.

Att dubbelvävnaden är svensk, därom råder ingen tvekan, även om denna tekniska variant först tycks ha uppträtt i senare medeltid. De äldre representanterna, den norska listen från Rennebu, de olika listerna från Överhogdal, Revsund och Marby, vävnaden från Kyrkås,[1] visa att detta vävsätt redan under tidig medeltid var en allmänt känd nordisk teknik, använd för efterbildande av europeiska och troligen även orientaliska vävnader, utförda i mera komplicerade vävsätt. Grödinge, m. fl. se-

[1] DEDEKAM, H.: *Hvitsöm fra Nordmör.* Trondhjem 1914; KARLIN, G.: *Överhogdalstapeten*, Östersund, 1914; SALVÉN, E.: *Bonaden från Skog*, Stockholm, 1923, omnämna dessa äldre nordiska dubbelvävnader.

nare medeltidsvävnader jämte svenska, norska och finska allmoge-dubbelvävnader från 1700- och 1800-talen, för övrigt även från i dag, åtminstone de svenska, äro oemotsägliga vittnesbörd om, att tekniken i obruten tradition fortlevat från äldre medeltid ända fram till våra dagar. Därtill komma inventarieförteckningar, som vad högre stånden beträffar, särskilt från 1500-talet[1] ofta omtala detta vävslag. Av bondebouppteckningarna känner jag endast till Västergötlands och Bohusläns från 1700-talet. I det senare landskapet tyckes det allmänt ha förekommit redan vid detta århundrades början.

Dubbelvävnaden har i dess svenska form variationer i tekniken, vilka väl kunna ha någon betydelse för mönstrens formbildning och vilka möjligen härröra från en viss utveckling inom densamma. På det hela taget är dock den nordiska äldre dubbelvävnaden av en tämligen enhetlig typ. Här är ej platsen för en utredning angående denna vävnadsart. En kort allmän redogörelse för vad man nu vet om densamma torde dock vara av intresse. Så vitt jag kunnat finna, är den varken använd i det gamla Kina eller i den produktion, som från Egyptens gravar uppdagat för oss senantikens och därmed säkerligen i viss mån även antikens och de östra medelhavsländernas textila konst. På ett ställe har jag dock funnit den i senantikt väveri, nämligen i ytterst små partier i ett brickband. Den torde knappast heller ha funnits i södra Europas tidigare medeltida sidenfabrikation. Det är först på 1300- och 1400-talen, som den uppträder därstädes och då i ett helt annat skick än den nordiska. I nästan alldeles samma tekniska variant som i Råda-täcket och i Bohustäckena och i ungefär samma färgställningar, dock mera i brunt och vitt, men i väsentligt finare material och därmed i en mindre formbildning, återfinnes

[1] BÖTTIGER, J.: *Svenska Statens Samling av vävda Tapeter*, Stockholm 1898, I. s. 4—6. Av notiserna ur de här meddelade inventarierna framgår att “finske“ och “ryss“-vävnader varit så allmänna under 1500-talet i de svenska fatburarna, att man med all säkerhet kan anse dem tillhöra även det svenska medeltida bohaget. Därtill omnämnas kvinnor som väverskor av detta slags vävnader, som väl får antagas ha tillhört husflitsalster.

den i Perus precolumbiska textilkonst. Dessutom har den använts i Europa i vävnader med drällmönster utförda i vävstolar, lämpade för drällvävnader, så vitt man nu kan följa tillverkningen, från 1600-talet fram till vår tid. Allt tyder emellertid på att den primitiva vävnad, som tidigt funnits i Norden, ej har något egentligt sammanhang med söderns senmedeltida tillverkning eller de omnämnda drälliknande vävnaderna. I vad mån det verkligen är möjligt att en gång utreda, om dessa olika typer av liknande vävslag ha haft något inre sammanhang, och i så fall vilket, är nu omöjligt att säga. Kanske skall det lyckas. Det är ju av utomordentligt stort intresse för nordisk kulturell utvecklingshistoria, om det kan påvisas att vi verkligen här haft en *på egen grund* utformad tidig textil teknik, visserligen primitiv, men dock så smidig, att den gjort det möjligt för oss att upptaga och omsätta den medeltida europeiska fabrikationens mönster, framställda i vävnader med långt mera komplicerade tekniker. Kan därtill fastställas att samma tekniska vävtyp använts i Peru före förbindelserna med Europa, ha vi därmed ett bevis för att det mänskliga arbetet går i likformiga banor.

Är dubbelvävnaden från Råda sålunda representant för en primitiv vävmetod, kan detta ej sägas om antependiet och de med detta besläktade vävnaderna. De ha samtliga ett, som jag sökt påvisa, tämligen komplicerat förfaringssätt, vilket fordrar ej blott träning utan alldeles särskilda fackkunskaper samt särskilt för ändamålet konstruerade vävstolar. Dessa vävnader förutsätta därjämte, som jag även förut påpekat, mekaniserade vävmetoder, utbildade vävare och därmed åtminstone antydningar till ett vävareskrå. Enligt Hildebrand[1] förekommer vävare ej som yrkesmän bland medeltidens hantverkare, i varje fall ej nämnda i de medeltida urkunderna. Endast en gång har han sett denna be-

---

[1] HILDEBRAND, H.: *Sveriges medeltid*, Stockholm 1879, I, s. 587. S. 703. omtalas ett 1344 importerat "antipendium de veluro blaueo et glauco" (blått och gult). *Veluro* liktydigt med itali. *Veluto* — hårig, ullig. Visserligen skulle man vara böjd att antaga, att Veluro vore sammet, men det är dock möjligt att ordet på 1300-talet haft en annan betydelse än det sedan fått.

nämning i Olaus Petri tänkebok. Denna är ju dessutom så sen, att det mycket väl kunnat vara tapisserivävare det här varit fråga om. I författningar för hantverkare under 1500-talet tyckas ej heller sådana vävare vara omtalade. Den roll, som importerade textiler, såväl kläden som andra, spelat i tullförordningarna, ge oss all anledning att vara förvissade om, att hade någon form av mekaniserad industriell vävnad förekommit med därtill knutna utbildade vävare, skulle den även kommit in under lagstiftningen. Hälsingelinne och vadmal äro tidigt föremål för statsekonomiskt intresse och äro använda som skatteobjekt. De äro visserligen att betrakta som alster av en till hemindustri utvecklad hemslöjd, men vävmetoderna tillhöra helt och hållet hemslöjden. Detta torde, så vitt jag kan förstå, kunna sägas om hela Sveriges, troligen hela Nordens, medeltida väveri.

Dubbelvävnaden är en utomordentlig typ för en högt driven hemslöjdsteknisk utveckling. Oaktat sin primitiva karaktär med mönsterna helt upplockade för hand, är den dock genom själva utförandet med det skottade inslaget, mönsterbildningens art och relativa smidighet den vävnad, som står de europeiska och orientaliska fabrikernas produktion närmast. Särskilt gäller detta mönsterbildningen, som i denna *skottade* vävnad endast sker genom färgmotsatser å en fullständigt slät yta, analogt med nästan hela sidenproduktionen fram till 1000-talet. Sidenvävnaderna ha dock ej, som jag förut påpekat, haft något direkt, i varje fall ej påvisligt inflytande på våra dubbelvävnader. Avståndet mellan dem i teknik och material är för stort. I dubbelvävnad ha däremot dessa förstärkta vävnader avbildats, därom vittna Rådavävnaden, liksom även jämtländska och norska vävnader, vilka gå tillbaka på mönster av Sunnetäckets typ.

Det är min fulla övertygelse, att därest vi haft en vävnadsindustri, som frambragt Råda-antependiet och dess gelikar, hade vi ej haft någon dubbelvävnad. Dubbelvävnaden existerade ej i det senantika Egypten. Där ha vi däremot de dubbelsidiga yllevävnaderna, en mekaniserad, industriell produkt, som troligen bar

namnet "polymita"[1] (mångskaftad eller mångsolvad) och som tekniskt är alldeles lika de äldsta senantika sidentygerna. De förstärkta vävnaderna, tekniskt direkt utvecklade ur de ovannämnda senantika ylletygerna, ha samma dekorativa hållning som dessa. De Schleswig-(Holsteinska) Beidewandsvävnaderna i stort sett likaså.[2] Frankrike har haft en de förstärkta vävnaderna närstående medeltida eller 1500-talsproduktion för väggbeklädnad, av vilken jag sett två prov.[3] Det är överallt tämligen grova vävnader liksom våra dubbelvävnader, endast med den skillnad, att de äro alster av en mekaniserad tillverkning, under det att de nordiska dubbelvävnaderna uteslutande äro att betrakta som primitiv hemslöjd, även om täcken i denna teknik, som varit fallet i Norge, vävts för avsalu i större skala. I den mekaniserade utomnordiska produktionen ha med säkerhet vävare — manliga yrkesmän — varit de egentliga tillverkarna, under det att vävnaden i Norden varit hemslöjd och huvudsakligen kvinnoarbete.

Satsen om den nordiska kvinnans vävskicklighet har blivit ett axiom och detta troligen med rätta. Denna skicklighet — att jämnställa med naturfolkens — går tillbaka till hedenhös, till den tid, då männen drogo i härnad, under det att kvinnorna med de gamles och trälarnas hjälp i stor utsträckning skötte gårdens och därmed samhällets inre ekonomi. Såväl tillverkningssätten, som tillverkningens sociala och ekonomiska daning måste få en helt annan karaktär i en sådan miljö än i de stora europeiska kulturcentra, där industrialismen, i viss mån ärvd från de orientaliska kulturerna, får insteg med de österifrån införda arbetsmetoderna; där det manliga "fabriks-" eller verkstadsarbetet spelar en dominerande roll. Vid sidan om de stora fabrikerna utvecklar sig så de små industrierna, säkerligen åtminstone på vissa punkter

---

1 SYLWAN, V.: o. a. a. 65 ff. — MARQUARDT, J.: *Das Privatleben der Römer.* Leipzig 1879. II. Die Kleidung.

2 SAUERMAN: *Schleswig'sche Beiderwand.* Frankfurt a. M. 1909.

3 Dessutom har jag sett en dubbelvävnad i Frankrike i alldeles samma mönster och material som dessa franska vävnader av förstärkt typ.

i hög grad bundna vid förebilden i de stora industriernas organisationer. Detta har inom väveriet varit förhållandet mer än på något annat område, därför att maskinernas fullkomning här tidigare än i andra yrken haft en för hela arten avgörande betydelse.

Inom de stora vävnadscentra är det stater eller staternas stormän, som äga och behärska arbetet och produktionen. Inom småindustrierna, arbetet i hemmet med den mekaniserade vävstolen, gå vävstolarna med uppsättning, mönster och kundkrets i arv från far till son. Tillverkningen går väl även här utanför produktionsplatsen, men dessa vävare arbetade ock för bygdens egen befolkning. Denna ej endast sålde utan lämnade även sin ull till dem för att sedan återfå den som vävnad. På detta sätt utvecklar sig Beiderwandsväveriet och i denna arbetsform lägges grunden till Englands stora ylleindustri. England har dock med säkerhet utom sin klädesfabrikation även redan på medeltiden haft ett konstnärligt präglat väveri, möjligen i stor utsträckning tapisserivävnad. Detta framgår av berättelsen om att Wolsey kunde förse Hampton Court Palace med inhemska “foot carpets, cup-board carpets, window carpets and table carpets“.[1] Beskrivningen på mönster och färger i dessa täcken av olika slag tyder på en ganska stor omväxling. Axel Nilsson, som tidigt haft blicken fästad på dubbelvävnadernas betydelse som kulturhistoriskt objekt, misstänkte på grund av mönsterlikhet att Kidderminstermattorna stodo i någon sorts relation till de bohusländska “finsketäckena“. Kidderminsterfabrikationen av mattor går dock ej längre tillbaka än till 1700-talets tredje årtionde. Möjligen kunna de s. k. skottska täckena, omtalade i svenska tullförteckningar på 1600-talet, här varit av någon betydelse. Ha vi möjligen från landet i väster fått impulser för dubbelvävnadernas mönstring?

Allt detta väntar ännu på sin utredning. Men det tyckes

[1] MARTIN, FR.: *Oriental carpets.* London 1906, s. 138. — På grund av beskrivningen på dessa vävnader skulle man vara böjd att tro dem vävda dels i tapisseri, dels i någon tvåfärgad vävnad, som kan ha varit besläktad antingen med den förstärkta typen eller med dubbelvävnaden.

mig dock vara av väsentlig betydelse att vi med ett förmodande, som gränsar till visshet, kunna antaga, att enklare vävnader införts till norden och här tjänat som förebilder för en vävkunnig befolkning, vilken ända sedan vikingatiden eller tidigare haft en teknisk utbildning på detta område, som trotsat utländska metoder. Dessa industrialiserade metoder tyckas ha nått ända fram till Sveriges och Norges gränser i både söder och väster, men intet tyder på att ens ansatser gjorts för att överföra dem till nordisk mark. Vävsätten ha här redan under medeltiden sedan århundraden varit stabiliserade. Den vävande befolkningen var kunnig och fastvuxen vid landets eller kanske rättare bygdens starka och åldriga traditioner, vilka bottnat uti och burits av allmänna ekonomiska och sociala förhållanden. Det fanns i vårt land under medeltiden ej någon jordmån för det industriellt utvecklade väveriet och dess mekaniserade metoder.

Jag har redan förut omnämnt, att Axel Nilsson tidigt intresserat sig för de nordiska dubbelvävnaderna. Under sina resor samlade han ett fotografiskt material för att en gång — så var hans avsikt — ge ut ett arbete om dessa vävnader. Någon bestämd plan för publikationen förelåg visserligen ej, men det var, efter vad jag kunnat förstå, huvudsakligen hans tanke att ge detta arbete form av ett planschverk med kommentarer och beskrivningar. Under den tid jag haft glädjen arbeta under Axel Nilsson, har jag gjort ganska grundliga teknikundersökningar av dessa dubbelvävnader och därigenom kommit in på de problem, som uppstå kring dem, deras historia och deras betydelse för nordisk textilkonst. Det är min förhoppning att en gång få fullfölja dessa studier och på allvar taga itu med denna uppgift, vilken jag betraktar som ett arv från Axel Nilsson.

Jag har sedan detta skrevs haft tillfälle att undersöka siden av den å sid. 187 omtalade 1200-talstypen och funnit, att de ha alldeles samma teknik som de förstärkta vävnaderna och endast ett varpsystem. Enligt min uppfattning äro dessa siden saracenska, troligen sicilianska. Yllevävnaderna torde kunna betraktas som italienska (sicilianska?) ättlingar av dem.

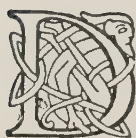

Sankt Per i Sigtuna.

Dess rekonstruktion och konsthistoriska ställning.

Av

BENGT THORDEMAN.

et ligger något särskilt lockande i en ruin; redan det pittoreska i massa och linjer och det ovanliga i hela framträdandet har förmåga att utöva en säregen dragningskraft, men därtill kommer, synes det mig, någonting hemlighetsfullt, som eggar fantasien att bygga upp den förgångna härligheten med torn och tinnar. Ju mindre som binder fantasien, desto festligare eller kärvare bygger bilden upp sig på grundvalen av de murspillror som stå kvar. I verkligheten kan det dock förhålla sig så, att skenbart obetydliga rester kunna lämna relativt fastare utgångspunkter för en vetenskapligt begrundad rekonstruktion än ruiner, som stå där ganska välbehållna.

Vad beträffar Sankt Per, som dock är jämförelsevis hel och till väsentliga delar endast synes sakna inredning och täckande trävirke, så kan ingen högre grad av visshet sägas föreligga i fråga om dess ursprungliga utseende, detta trots att ruinen upprepade gånger varit föremål för nog så ingående undersökning och behandling. Redan Brunius ägnade den i sina *Konstanteckningar under en resa år 1849* en betydande uppmärksamhet, och hans iakttagelser äro alltjämt av största värde. Det var dock först år 1897, som hithörande problem sattes under debatt, i det att då nästan samtidigt tvenne rekonstruktionsförslag publicerades, det ena av tysken Fr. Seesselberg i det i flera avseenden egenartade praktverket *Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker,* det andra av Emil Eckhoff i en uppsats i *Svenska Fornminnes-*

föreningens tidskrift band X, sedermera med en mera utförd bevisning upprepat i *Aarbøger for nordisk oldkyndighed* 1899. Båda uppvisa som bekant till sina huvuddrag stora likheter i det att de framför allt betona byggnadens karaktär av försvarsverk, men medan SEESSELBERGS rekonstruktion på grund av sin uppen-

Fig. 1. S. Per från nordväst.

bart fantastiska läggning knappast ens uppväckt allvarligare diskussion kan ECKHOFFS, trots invändningar mot vissa detaljer, betraktas såsom den ännu i allmänhet accepterade.[1] I varje fall har aldrig försökts att bekräfta eller beriktiga den genom en punkt för punkt genomförd konfrontering med monumentet självt.

ECKHOFF anser, för att i största korthet återge hans tankegång, att långhus och korsarmar, liksom troligen även de båda

[1] Jfr t. ex. CORNELL: *Sigtuna och Gamla Uppsala,* Uppsala 1919, sid. 11: "— — vilken, även om den i detaljerna kan diskuteras, dock i det väsentliga torde vara riktig — —", eller JANSE i *Gamla Svenska Städer* V, Sthlm 1921, sid. VIII f.

tornen, ägt platta trätak omgivna av krenelerade bröstvärn medan koret täckts av vanligt sadeltak; omkring östtornet har nära hörnet löpt en utskjutande skyttebalkong av trä (fig. 3). Vi få sålunda bilden av en byggnad, som avgjort mera liknar en fästning än en kyrka. Han utgår i sitt resonemang från den portal, som från östtornets övre våning mynnar ut mot långhuset i höjd med långmurarnas krön (fig. 5, *a;* fig. 6); ECKHOFF påpekar att denna portal ligger allt för nära tornets sydvästra hörn för att tillåta tanken på ett sadeltak över långhuset — ett sådant tak skulle i så fall skurit in över själva öppningen (fig. 5, linje *b*), vilket ju är orimligt, eller hade det måst givas en allt för spetsig vinkel (fig. 5, linje *c*). Följaktligen måste här ha funnits ett öppet platt trätak, och då en sådan anordning endast kan tänkas ha tillkommit för försvarets skull — det bildade ju en utmärkt stridsplattform — bör bröstvärnet ha varit krenelerat. Nämnda dörröppning visar f. ö. en finhuggen omfattning i motsats till öppningen mellan tornet och korvinden, vilket ju även i sin mån tyder på att den stått synlig i motsats till nyssnämnda öppning: över koret har nämligen funnits ett sadeltak, såsom utvisas av tydliga spår på östtornets östmur (fig. 2). Att dylika spår på tornets västmur saknas tyder likaledes, enligt ECKHOFF, på att sadeltak aldrig funnits över långhuset. I analogi härmed böra platta tak med krenelerade bröstvärn även ha funnits på korsarmar och torn. Spår av ytterligare en kraftig försvarsanordning finner ECKHOFF i de bjälkkanaler, som äro dragna genom östtornets murar ett stycke nedanför de på varje sida parvis placerade kolonettöppningarna (fig. 1. o. 5).

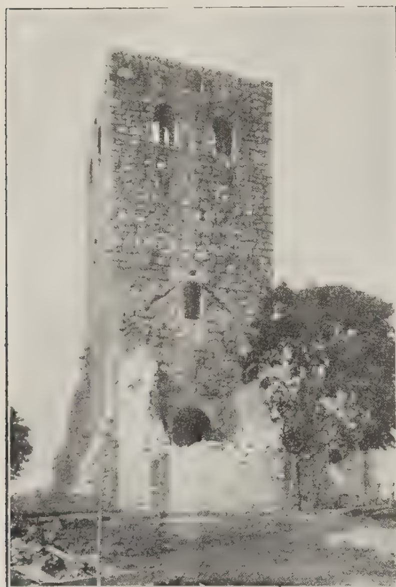

Fig. 2. S. Per från öster.
(Efter JANSE i Sv. F. T. XII).

Dessa kanaler anser han vara ämnade att upptaga på yttersidorna utskjutande bjälkar, vilka uppburit en skyttebalkong av trä.

Denna rekonstruktion ger en enhetlig och som det förefaller starkt motiverad bild, som dessutom är ägnad att kraftigt tilltala vår fantasi. På ett nästan handgripligt sätt levandegör den för våra ögon kristendomens första och osäkra tider i vårt avlägsna land. Våra känslor inför densamma och gentemot den nyligen avlidne forskare, som är dess upphovsman, må emellertid ej avhålla oss från att underställa den monumentets eget vittnesbörd.

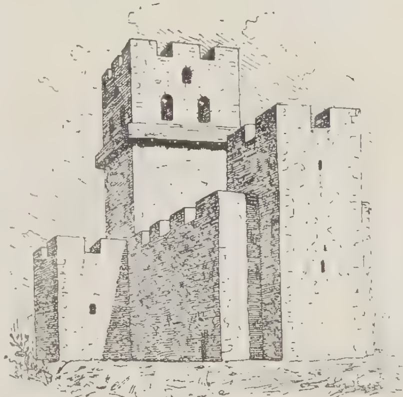

Fig. 3. S. Pers ursprungliga utseende enligt ECKHOFF. (*Aarbøger* 1899.)

Vi börja granskningen med tvärskeppsarmarna, som enligt rekonstruktionen skulle haft tinnkrönta murar och platta tak. Det måste då från början stämma oss tveksamma, att den tillförlitlige BRUNIUS om gavelmuren i norra korsarmen — den södra var redan då jämnad med marken — omtalar att den visar lämningar efter ett röste.[1] En direkt och obestridlig bekräftelse härtill finner man i de båda på K. Biblioteket förvarade originalteckningarna till Sveciabilden, av vilka den ena utan tvivel är utförd på platsen och trots en störande felteckning på S. Per gör ett synnerligen trovärdigt intryck. Här stå ännu båda korsarmarna upprätta, och båda äro försedda med fullt tydliga gavelrösten (fig. 7 och 8).[2]

Även utan detta avgörande motskäl skulle man emellertid med största säkerhet kunna påstå att rekonstruktionen med platta tak på korsarmarna vore en orimlighet. Det finns nämligen inga

---

1 A. a. sid. 498. Än i dag kvarstår en bit av röstet, dock allt för litet för att tillåta någon säker slutsats (jfr fig. 1).

2 Däremot är det sadeltak, som CORNELL (a. a. sid. 23) trott sig kunna iakttaga på Sveciasticket, en av kopparstickaren införd förvanskning.

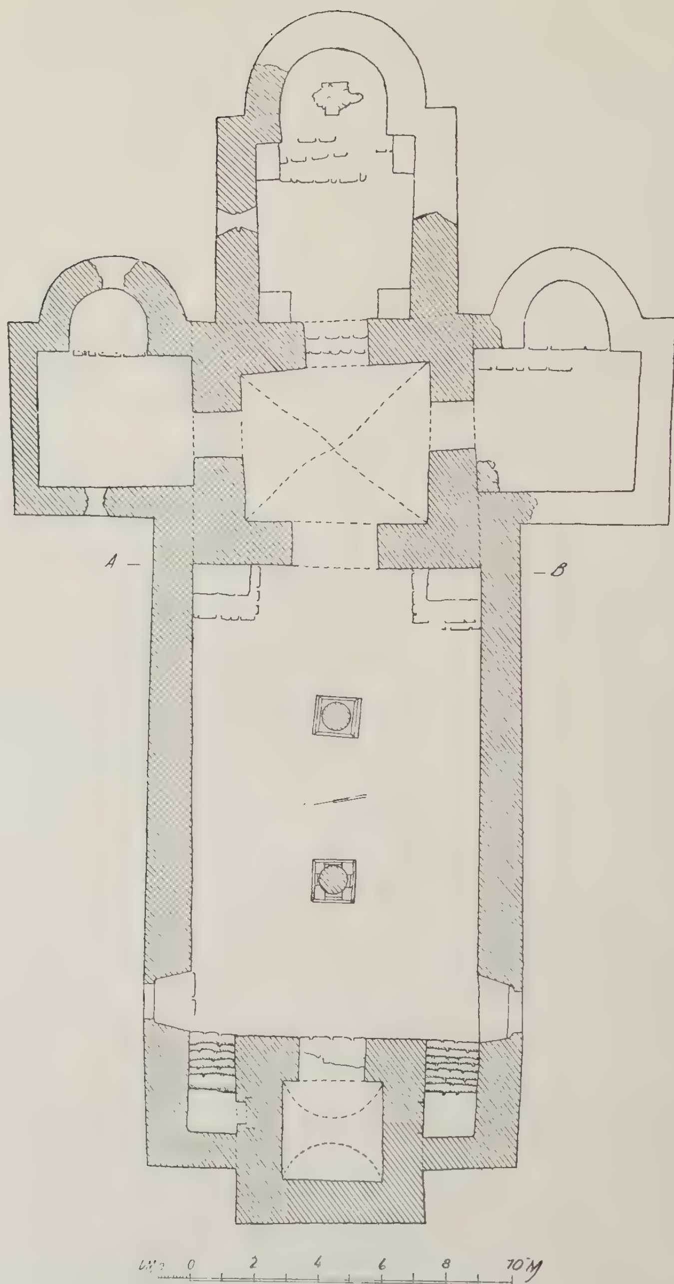

Fig. 4. Plan av S. Per.
(Uppmätning av förf. 1923).

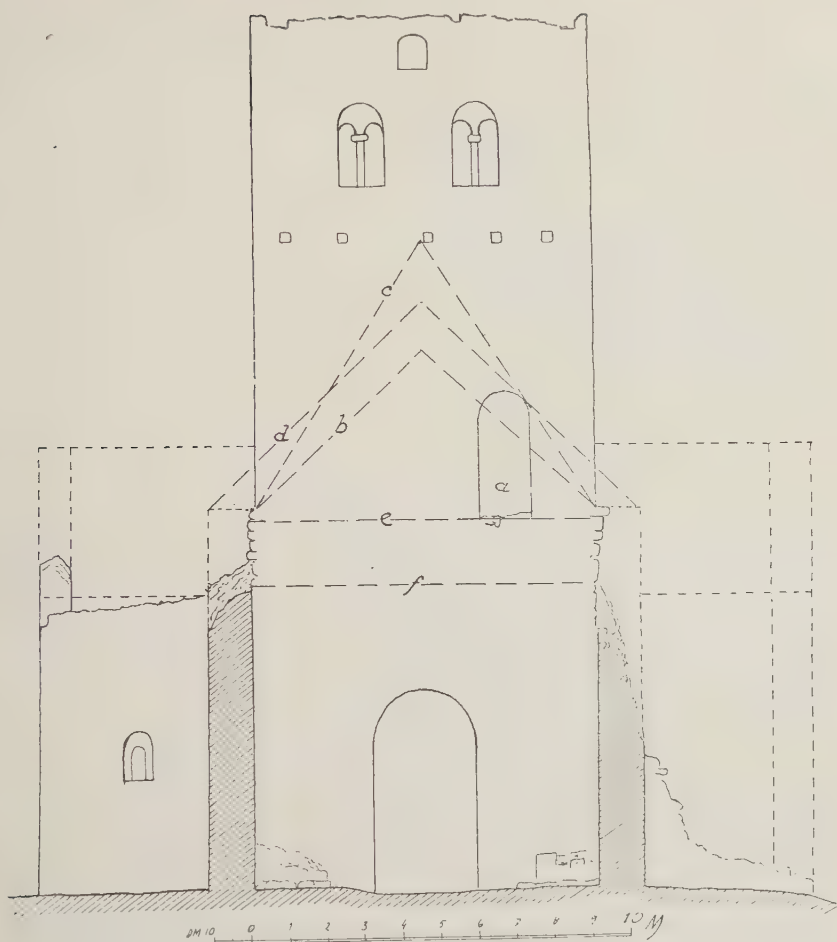

Fig. 5. Östtornets västfasad; sektion A—B fig. 4.
(Uppmätning av förf. 1923).

öppningar mellan korsarmarnas takplan och östtornets inre. ECKHOFF, som observerat denna svårighet, söker göra gällande att man "kom dit från långhustaket förbi tornets nordvästra och sydvästra hörn". Om dessa båda tak stött direkt intill varandra i samma höjd, skulle man väl möjligen kunna tänka sig en dylik kommunikation som ett provisorium — dess värde vid belägringstillfällen vore väl dock mer än illusoriskt — men nu förhåller det

sig i själva verket så att de båda korsarmarnas västmurar dels ligga indragna halvannan meter mot öster från östtornets båda västra hörn räknat och att dels även deras krön ligga c:a 2 m. lägre än långhusmurarnas (jfr fig. 4 och 5). Under sådana omständigheter torde det vara klart att någon kommunikation av antydd art icke kunnat komma i fråga. Snarare ville man tänka sig att man nedifrån gått upp till tvärskeppstaken medelst stegar, men om angriparna vid en stormning intagit kyrkans nedre del skulle försvararna på tvärskeppstaken i så fall vara helt avskurna från all förbindelse med sina kamrater på långhustaket. En sådan lapsus kan man svårligen tilltro en fästningsbyggare av så stora förtjänster i övrigt. Helt säkert skulle det funnits direkta öppningar till östtornet, om tvärskeppen ägt den angivna utformningen. Det sagda torde tillfyllest hava ådagalagt att tvärskeppsarmarna varit täckta med vanliga sadeltak.

Fig. 6. Östtornets västfasad, nedre delen. (Foto förf. 1923)).

Då vi härifrån vända oss till frågan om långhusets gestaltning, så är fästningsrekonstruktionen redan genom korsarmarnas bortfallande ur försvarssystemet ganska försvagad. Det låter dock givetvis tänka sig, att långhuset haft platt tak, trots att korsarmarna ägt annan taktäckning.[1] Ett av ECKHOFFS argument är dock genom

[1] Så har SEESSELBERG aldrig förutsatt annat än att korsarmarna haft sadeltak.

det föregående helt eliminerat. ECKHOFF stödde ju sitt antagande om takformerna bl. a. därpå att inga vinkelformiga märken efter sadeltak över tvärskepp och långhus äro bevarade på östtornet (fig. 1), medan detta är fallet i fråga om koret (fig. 2). Vi ha nu kunnat uppvisa att korsarmarna trots detta haft sadeltak och härmed måste man ju avföra denna omständighet ur diskussionen såsom bevis i ena eller andra riktningen.[1] Återstår alltså endast porten från östtornet till långhusets takplan. Beträffande dennas läge har CORNELL[2] redan påvisat att ECKHOFF misstagit sig i fråga om taklinjernas uppdragande, och en blick på fig. 5 bekräftar helt och hållet detta: taklinjerna skola naturligtvis ej utgå från långmurarnas inner- (*b*, *c*) utan ytterkanter. Härigenom kommer ju porten i fråga att utan svårighet kunna falla innanför ett sadeltak (fig. 5 *d*). Den finhuggna omfattningen anser CORNELL, troligen med rätta, böra förklaras med att takstolen stått öppen och att portalen sålunda varit synlig nedifrån kyrkan.

Fig. 7. S. Per på originalteckningen till Svecia Ant. et hod.

Fig. 8. Teckningen fig. 7 rättad.
Hörnet mell. koret o. n. tvärskeppsarmen flyttat fr. östtornets nv. till dess nö. hörn.

På denna punkt ha vi sålunda kommit så långt, att en rekonstruktion med sadeltak över långhuset framstår såsom minst lika möjlig som en rekonstruktion med platt tak och tinnar. Jag tror emellertid att man även här likasom beträffande kors-

[1] Detta kunde f. ö. redan dessförinnan ha skett genom en hänvisning till att dylika märken ej finnas över absiderna varken på S. Pers norra korsarm eller å S. Olov.

[2] A. a. sid. 22 f.

armarna kan komma längre och prestera ett avgörande bevis för att platt tak ej *kan* ha förekommit, och vi måste till den ändan återvända till den nyss behandlade portalen. Söker man klargöra för sig på vilken höjd ett platt tak över långhuset bör ha legat så blir det givetvis naturligast att tänka sig detta i höjd med portalens tröskel (fig. 5 *e*), men å andra sidan ligga långmurarnas ansats mot östtornet, vilka på grund av bevarade spår kunna exakt bestämmas, endast omkring 3 dm. högre än nämnda linje medan de om krenelering funnits borde ligga omkring 2 m. över densamma.[1] Återstår då att tänka sig golvet omkr. 2 m. under muravsatsen (fig. 5 *f*), men i så fall kommer ju portalens tröskel att ligga c:a 1.70 m. ovan golvet och portalen kunde sålunda bli tillgänglig utifrån endast medelst en trappa eller stege, en anordning, som ju i och för sig förefaller mindre sannolik. Härtill kommer emellertid att försvararna vid en belägring så ofta de passerade denna viktiga trafikpunkt inom byggnaden härvid tvungos att stiga upp ovanför de skyddande tinnarnas överkant och sålunda ett ögonblick helt och hållet blottställa sig för angriparnas skott. Man kan lätt föreställa sig att någon av angriparnas skyttar, särskilt om han placerade sig på en högre belägen punkt, genom att taga sikte på denna port med lätthet skulle kunna expediera den ene efter den andre av försvararna.

Redan på grundval av det nu anförda torde man vara berättigad att avböja fästningsrekonstruktionen såsom alltför belastad med självmotsägelser. Men ytterligare ett sista motskäl kan framdragas. Rekonstruktionen fig. 3 visar och förutsätter långmurarnas krön såsom förlöpande efter en — naturligtvis av tinnhålen avbruten — horisontal linje. I själva verket förhåller det sig emellertid så, att norra långmurens ansats mot västtornet — i söder är tornet raserat så långt ner att någon iakttagelse härom ej kan göras — ligger c:a 2 m. lägre än ansatsen mot östtornet. Detta förhållande, som icke låter sig förenas med teorien

[1] Höjden av bröstvärn och tinnar kan tillsammans anslås till c:a 2 m. över golvet. Jfr PIPER: *Burgenkunde*, München 1912, sid. 321.

om tinnkrönta långmurar, kan däremot på ett enkelt och organiskt sätt förklaras om man antar att långhuset haft sadeltak. Man bör då tänka sig att det egentliga långhuset avslutats i flykt med västtornets östmur. De båda smala partier som äro långhusets direkta fortsättning i norr och söder om västtornet komma på så vis att bilda lägre trapphus, anslutande sig till långhus och västtorn. Dessas övertäckning kan man föreställa sig på flera olika sätt, men naturligast torde vara att tänka sig dem täckta med små pulpettak med fall mot väster. Denna detalj kan synas oväsentlig men den ger ett i grund och botten ingalunda oviktigt bidrag till bedömandet av byggnadens arkitekturhistoriska ställning såsom nedan ytterligare skall antydas.

I det fortifikatoriska system, som ECKHOFFS rekonstruktion framställer, återstår att taga i betraktande ännu en faktor, vars existens egentligen är helt oberoende av rekonstruktionen i övrigt och som f. ö. torde vara den detalj i det hela som på grund av sina allmänna konsekvenser väckt största intresset, nämligen östtornets skyttebalkong. Tillträdet till densamma inifrån tornet beredde enligt ECKHOFF de kolonettförsedda rundbågiga öppningar varav tvenne finnas på vardera sidan av tornet. Dessa ligga emellertid över 1 m. högre än balkongens golvnivå, alltså ett onödigt obekvämt och farligt läge. Sistnämnda nackdel kunde ju ha varit upphävd genom en inbyggnad av öppningarna, men det förefaller då obegripligt varför man gjort sig mödan att utsira dem med de profilerade kolonettdockorna. Man måste dock komma ihåg att dessa öppningar äro de enda punkter på hela byggnaden — åtminstone så vitt man av ruinens nuvarande tillstånd kan döma — där i någon mån rikare utsmyckning kommit till användning.

Viktigare än dessa orsaker till tvivelsmål är likväl att ett hängande försvarsverk på denna punkt saknar den funktion ett dylikt skulle äga enligt principerna för medeltidens befästningskonst. "L'utilité des hourdes est de défendre le pied des murs contre la sape" säger ENLART,[1] men här är murfoten fullständigt

[1] *Architecture civile et militaire*, Paris 1904, sid. 471 f.; samma uppfatt-

oåtkomlig för den som befinner sig på skyttebalkongen utom i fråga om de mycket korta mursträckorna mellan korsarmarnas absider och kormuren (jfr fig. 4). Enligt fästningsrekonstruktionen skulle ju de försvarare, som uppehöllo sig på skyttebalkongen ha sina egna kamrater under fötterna såväl i väster som i norr och söder medan korets sadeltak anslöt sig till tornets östmur.

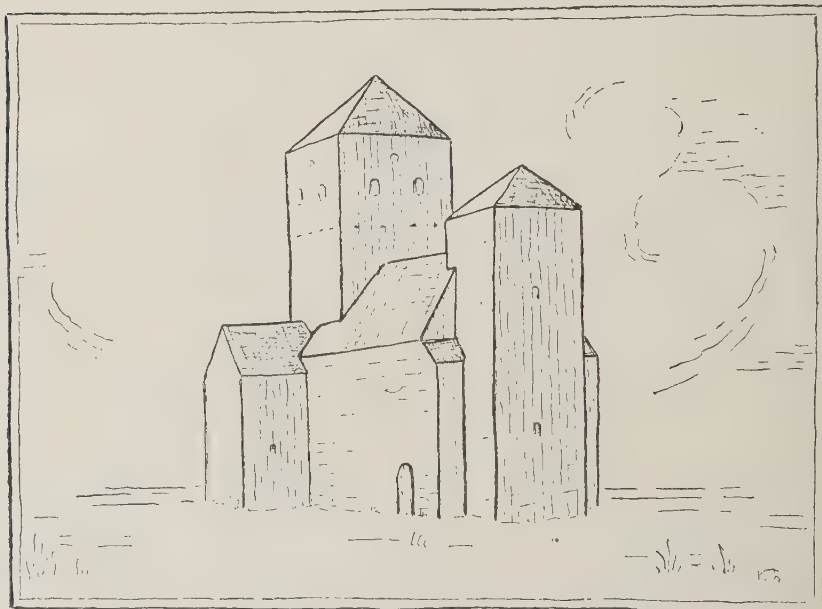

Fig. 9. S. Pers ursprungliga utseende enligt förf.

Om en skyttebalkong på ett torn skall äga något berättigande bör man väl från densamma kunna nå murfoten åtminstone på *en* sida.[1] Beträffande den riktiga förklaringen till bjälkhålen kan jag inskränka mig till en hänvisning till den bild ur ett illumi-

ning hos PIPER: a. a., sid. 356. ECKHOFF själv framför i detta sammanhang en överensstämmande åsikt om skyttegångens princip (*Aarbøger 1899*, sid. 25).

[1] Det förefaller även mindre sannolikt att denna konstruktion uppträtt så tidigt, som det här blir fråga om; i varje fall känner PIPER inga exempel i Tyskland före 1300-talet (a. a. sid. 378 f.).

nerat manuskript som ROOSVAL[1] i detta sammanhang pekat på och som visar balkonganordningar använda som byggnadsställningar. Förutom den direkta användningen man haft av bjälkhålen vid byggnadens uppförande är det tydligt att det även sedermera vid reparationer av tornets övre delar måste hava varit en stor fördel att kunna på lämpligt ställe sticka ut ett par bjälkar för att från dem komma högre i stället för att behöva från grunden bygga upp en kostsam byggnadsställning.

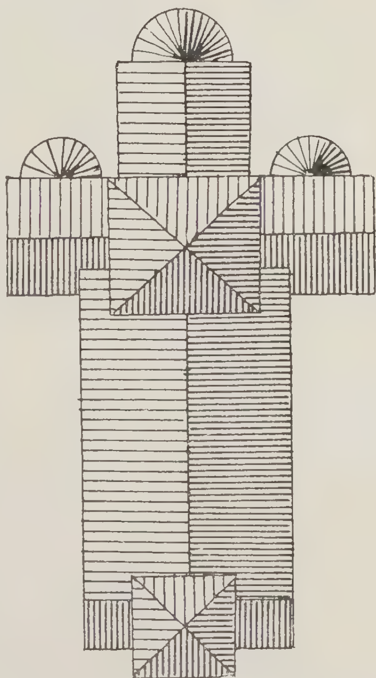

Fig. 10. Rekonstruerad takplan för S. Per.

Motiveringen för den enligt min tanke riktiga rekonstruktion av S. Per som jag skulle vilja ställa upp gentemot försvarskonstruktionen, är i allt väsentligt redan framförd i ovanstående kritik, och den perspektiviska bilden fig. 9 samt takplanen fig. 10 torde tillfyllest åskådliggöra dessa synpunkter och behöva ej belysas av många ord. Beträffande tornens övre betäckning äga vi givetvis inga direkta hållpunkter och neutrala tältformiga tak hava därför inlagts såsom mest sannolika. Övre delen av västtornet är raserat, men jag finner BRUNII tanke att dess översta våning varit försedd med kolonettöppningar liknande dem på östtornet — dock endast en å varje sida — mycket tilltalande;[2] sådana ha likväl ej intecknats på fig. 9, då jag där om möjligt endast velat ange vad som är fullt säkert. Skärningen mellan korsarmarnas tak och långhustakets fortsätt-

---

1 *Medeltidens kyrkliga arkitektur*, sid. 6, 9 (särtr. ur *Teknisk tidskrift Arkitektur 1911*).

2 BRUNIUS: a. a., sid. 497.

ningar på ömse sidor om östtornet kan vid ett närmare studium ej tänkas annorlunda än så som här angivits. Långhusets avslutning mot väster i de båda trapptornen har redan diskuterats varvid även betonades att andra takformer äro teoretiskt tänkbara; i praktiken torde man likväl knappast behöva räkna med någon annan än pulpettaket.

Trots den radikala nedskrotning av S. Pers försvarsanordningar, som här genomförts, skulle jag likväl ej utan vidare vilja medge att den varit utan varje fortifikatorisk betoning. Även om den ej var den till tänderna beväpnade fästning som fig. 3 visar så torde likväl vissa fortifikatoriska synpunkter ha gjort sig gällande vid byggnadens uppförande. Så t. ex. är det påfallande att ingen fast trappanläggning leder upp till västtornets övre våningar, och om CORNELLS tanke är riktig att endast en smal spång fört fram över takstolarna från väst- till östtornet så innebar även detta för försvararna en icke föraktlig styrka som förefaller avsiktlig. Den gamle antikvarien ASCHANEUS har i sin Sigtunabeskrivning av år 1612[1] likaledes åtskilligt att berätta om S. Pers befästningar: "wid wäster gaflen med någre Camrar och Järndörar, sköne trappor upått, och öfuerst 2 wächt kåter" o. s. v. Att en bitanke på försvarsmöjligheterna spelade in vid uppförandet är ju endast helt naturligt då man betänker att då kyrkan byggdes den var i det närmaste det enda stenhus som fanns i Sveriges land.

Det är tydligt att den visshet som genom föregående undersökning vunnits med avseende på byggnadens ursprungliga utseende måste ge större säkerhet i bedömandet av dess stilhistoriska ställning.

S. Per är i den konsthistoriska litteraturen praktiskt taget enstämmigt och reservationslöst betecknad som en engelsk kyrkotyp. Det element i byggnadsensembeln som, i de fall, då en konstvetenskaplig analys lagts till grund för omdömmet, härvid åberopas är i främsta rummet östtornet. CORNELL, som utfört och

[1] Publ. förberedes av GIHL för *Uppl. Fornm.-förenings Tidskr.*, h. XL.

preciserat denna mening, framhäver den karaktäristiska utformningen av tornplanen med dess starka isolering av korsmitten från omgivande byggnadsdelar samt ljudgluggarnas balusterformade kolonetter[1] och finner nära motsvarigheter härtill i Englands förnormandiska arkitektur, i den anglosaxiska byggnadskonsten. Det torde också kunna betraktas som fullkomligt visst att anförda drag i östtornets apparition hänvisa på anglosaxiska förebilder för östtornets vidkommande. Det blir emellertid snart tydligt att kyrkan som helhet ej får sin förklaring enbart ur anglosaxisk arkitektur. Redan absiderna, som icke förekomma i förbindelse med den korsformiga planen inom denna grupp, hänvisa till andra källor och härledas av CORNELL ur det engelsk-normandiska planschemat, och på denna sammanställning baserar sedan nämnde forskare sin datering av Sigtuna-ruinerna. Denna sammanställning låter sig givetvis tänkas, även om den anglosaxiska och den normandiska arkitekturen i regel icke stå i ett dylikt utbytesförhållande till varandra. Emellertid skulle, som sagt, inga allvarligare invändningar mot denna tankegång kunna vedervågas om problemet härmed vore löst, om byggnaden som helhet härmed fått sin förklaring. Detta är dock enligt min uppfattning icke fallet.

Betrakta vi först byggnadens allmänna disposition så finna vi att dess mest påfallande yttre karaktärsdrag, tvåtornigheten, representerar en för den anglosaxiska arkitekturen främmande om ock måhända ej fullt okänd byggnadstanke. Bland de talrika ännu upprättstående monumenten från denna epok finnes enligt BROWN ej ett enda exempel på kyrkor med såväl östligt som västligt torn; det enda efter vad det synes säkra belägg på företeelsen, som han funnit, är litterärt och hänför sig till den omkr. 970 uppförda klosterkyrkan i Ramsey, som emellertid stod under otvetydigt cluniacensiskt inflytande.[2] Ytterligare ett par, men

[1] STRZYGOWSKIS försök att vindicera dessa dekorationsformer såsom spontant framsprungna ur nordisk träarkitektur förefaller föga övertygande (*Monatshefte für Kunstwissenschaft XV,* sid. 269).

[2] BALDWIN BROWN: *The arts in early England, II,* London 1903, sid. 242

mera tvivelaktiga fall anföras av Brown. I den normandiska arkitekturen är två- och flertornighet vanlig, ja regel, men vi kunna våga med stor bestämdhet påstå att S. Per ej kan ha erhållit detta element härifrån. I de normandiska kyrkorna är västfasaden ständigt starkt markerad som huvudfasad med ingång, medan å S. Per västfasaden är frånsida utan ingång under det att portalerna föra direkt in i långhuset från norr och söder.

Problemet vinner sin lösning vid en närmare analys av västtornets arkitektur. Tornets bottenvåning upptages av ett enda rum, säkerligen ett kapell, som med en bred bågöppning står i förbindelse med långhuset. På ömse sidor om detta kapell för en monumentalt tänkt, symmetrisk trappanläggning med vändplan, vilken bildar i hörnen mellan torn och långhus infogade lägre trapphus, till andra tornvåningen, som även den är upptagen av ett enda rum. Tornets högre upp belägna utrymmen liksom de båda små ovanför dubbeltrappan i trapphusen belägna rummen ha endast varit tillgängliga medelst stegar eller trätrappor av mera tillfällig art utan monumental karaktär. Om man tar hänsyn till den bestämt prononcerade, intima förbindelse mellan andra tornvåningen och långhuset, som förlänas av den ståtliga och för tidens förhållanden bekväma dubbeltrappan, samt vidare till samma tornvånings lika bestämt framträdande isolering från tornets ovanför liggande lokaliteter, så får man det avgjorda intrycket att denna andra tornvåning avsetts att i ett eller annat avseende utgöra en integrerande del av långhuset och att den öppnat sig mot detta med en glugg eller en fönsterarkad.

Vi skulle alltså här ha att göra med en regelrätt väst-empor. Det är egendomligt att detta betydelsefulla element i S. Pers arkitektur hittills icke upptagits till närmare skärskådande, så mycket mer som dubbeltrappan redan omnämnts av Lindblom[1] i sammanhang med dylika företeelser. Västemporens funktion har sannolikt varit olika i olika fall. För S. Per erbjuder sig

---

[1] En gammalromansk torntyp i Östergötland, *Fornvännen 1908*, sid. 192.

emellertid en osökt och i alla avseenden tillfredsställande förklaring i anslutning till en uppfattning, som av flera forskare framförts beträffande väst-emporens ändamål, nämligen att den varit reserverad för någon förnäm kyrkobesökare och hans följe, i detta fall givetvis konungen själv. Uppslaget till denna utveckling bör förmodligen — åtminstone delvis — sökas i de dubbelvåniga borgkapellen, där borgherren och hans familj ifrån den övre våningen kunde följa gudstjänsten. Dessa åter gå ytterst tillbaka på palatskapellet i Aachen[1] med vars emporvåning palatset stod i direkt förbindelse genom en ovan gårdsportiken löpande gång, och där ju f. ö. Karl den stores tronstol än i dag står kvar på sin ursprungliga plats i emporens västra del mitt emot högkoret.

Helt och hållet bortsett från denna rekonstruktion av väst-emporen i S. Per — vars riktighet emellertid knappast kan bli föremål för allvarligt tvivel — är utformningen av den symmetriska trappanläggningen med sina båda till tornet anslutna trapphus och det mellanliggande kapellet i bottenvåningen av så karaktäristisk art att en stilistisk härledning av detta motiv utan svårighet låter sig göras. Det mot väster slutna kapellet är en förenklad avläggare av västkoret, en till sitt ursprung såväl som till sin senare utveckling exklusivt tysk, närmast nordväst-tysk företeelse som f. ö. står i intimt samband med väst-emporen. Vad trappanläggningen beträffar ha vi i det föregående genom analys av de kvarstående murresterna förts till den slutsatsen att den bildat tvenne lägre, till den egentliga byggnadskroppen — långhus och torn — fogade tillbyggnader. Dylika till kyrkans västparti anslutna symmetriska trapphus eller trapptorn återfinnas på tyskt kulturområde redan från karolingisk tid; så på planen från S. Gallen i samband med västkor, dock utan att ännu ha slutgiltigt inkomponerats i byggnadsensembeln; så även i Aachen, där de flankera västtornet. Under romansk tid utvecklades de vidare i olika planschema och uppträda i rund, polygon och fyrkantig

---

[1] THORDEMAN: *Alsnö hus,* Stockholm 1920, sid. 121 ff.

grundplan särskilt på nordväst-tyskt område, i Sachsen, Westfalen och Rhenlandet. Några exempel behöva ej anföras; man finner dem i varje handbok. Om vi så tillägga att västemporerna ha sin egentliga utbredning inom samma område samt att det enkla västtornet ju är typiskt för Westfalen så torde det vara klart, var vi i första hand ha att söka förebilden till S. Pers västparti.

I England förekommer visserligen under anglosaxisk tid västtornet — f. ö. mycket talrikt — ävensom i några få fall västemporer, båda företeelserna säkerligen under inflytande från nämnda område i Tyskland,[1] men aldrig i förbindelse med S. Pers karaktäristiska monumentala dubbeltrappa, vare sig med eller utan särskilda trapphus. Den vanliga trappanordningen i de anglosaxiska kyrkorna var trätrappan; Brown känner överhuvud endast fyra exempel på stentrappor[2] vilka ha spiralform och i avseende på inkomponering i planen ingen som helst beröring med det schema, som just nu intresserar oss. Under sådana omständigheter torde här kunna konstateras att — såvitt förhållandena f. n. kunna överblickas — S. Pers västtorn med dess trapptorn har sina närmaste och omedelbara förebilder på nordväst-tyskt område.

Om vi nu mot bakgrunden av denna slutsats blicka tillbaka på S. Pers östparti så faller genast i ögonen att absiderna, som vi funno vara ett icke-anglosaxiskt element, även de kunna förklaras såsom tillkomna under inflytande från samma håll som västtornet, från Tyskland. Visserligen förekomma transept med absider, såsom redan framhållits, i Englands normandiska arkitektur, men då byggnaden i övrigt icke visar några spår av normandisk påverkan vore det att onödigtvis komplicera förhållandena om man antoge att absiderna inkommit från detta håll trots att ett påvisbart tyskt inflytande (västtornet) samtidigt kunnat medföra även detta element. Härtill kommer ytterligare att S. Pers två-tornighet bättre synes förlika sig med de ungromanska

[1] Baldwin Brown: a. a., sid. 57.
[2] A. a., sid. 174 f.

nordväst-tyska katedralernas förkärlek för torn i öster och väster — något som återigen sammanhänger med utbildningen av västkoret — än med de anglosaxiska kyrkornas ensamma torn.

De förut fastställda anglosaxiska elementen i östtornet kunna emellertid ej elimineras. Även murverket med sitt regelbundna naturstensförband och sina huggna hörnkedjor erinrar livligt om det anglosaxiska även om tekniken hos S. Per avviker från den anglosaxiska i det att vi i förra fallet ha att göra med skalmurar medan den anglosaxiske byggmästaren ständigt brukar genomgående förband.[1] Hur som helst kvarstå tillräckliga indicier på ett fullt tydligt anglosaxiskt inflytande i S. Pers arkitektur, vilket ingått en oupplöslig förening med vissa nordvästtyska särdrag.

I vilket förhållande stå dessa båda från två skilda håll sammanlöpande inflytelser till varandra? Det tyska elementet i byggnaden avser mera dispositionen i stort och de olika delarnas allmänna gruppering och utbildning medan det anglosaxiska elementet rör dekorativa detaljer, teknik och liturgiskt oväsentliga anordningar. Detta synes mig närmast böra tydas så att den utförande arkitekten varit en person som fått sin utbildning i anglosaxisk byggnadsart och därifrån medfört sin tekniska och arkitektoniska erfarenhet, men att han arbetat efter anvisningar som fota sig på kännedom om och beroende av nordväst-tyska, särskilt westfaliska kyrkobyggnader.

Detta resultat av den stilistiska analysen för oss direkt in på den svåra frågan om S. Pers datering. Ha vi härmed vunnit ökad möjlighet att tränga detta omdebatterade problem in på livet? Om en allsidig utredning i saken kan här ej bli tal, men några antydningar — ännu knapphändigare än i det föregående — skola dock lämnas.

De redan tidigare konstaterade anglosaxiska elementen i S. Per angiva till en början att byggnaden uppförts före eller

[1] Måhända kunna anglosaxiska reminiscenser utläsas även i ett par andra detaljer, som emellertid bli för vidlyftiga att här behandla.

i varje fall ej långt efter år 1066, då den normandiska erövringen av England äger rum och varmed den anglosaxiska arkitekturen i ett slag är en avslutad epok. Avgränsningen bakåt i tiden betecknas givetvis av stadens grundläggning eller kristnande, i detta fall samma sak, vilket infaller under Olov Skötkonung i början av 1000-talet.[1] Frågan blir då: kan man inom denna latitud på närmare 100 år bestämma någon viss tidpunkt som uppvisar den korsning av tyska och engelska inflytelser, som ovan konstaterats? Det engelska inflytandet inom missionsverket synes fördela sig tämligen jämnt inom århundradet. Den tyska missionen däremot, som under Ansgar skördat så vackra frukter, hade väl ej helt släppt taget under den mellanliggande tiden; härpå tyder ärkebiskop Unnis besök i Birka på 930-talet och Thurgots förordnande till biskop i Skara under Olov Skötkonung. Det synes emellertid vara tydligt att missionsverksamheten från Hamburg-Bremen sätter an med sin största kraft först under ärkebiskop Adalbert. Man kan ganska tydligt urskilja hur

---

[1] Att kyrkor från början uppfördes i Sigtuna kan redan på grund av de historiska förhållandena betraktas som säkert (jfr JANSE i *Gamla Svenska Städer V* och v. FRIESEN i *Upplands Fornm.-för:s Tidskr. XXXVII)*; en myntomskrift sådan som SI(ctuna) DEI på Olov Skötkonungsmynt är ju ytterst talande. I första hand tänker man sig visserligen dessa kyrkor av trä, men det finns ju intet som a priori hindrar att redan Olov Skötkonung lät inkalla med murningstekniken förtrogna byggmästare. Om det första murade huset byggdes nu eller femtio år senare, är ju i och för sig ungefär lika sannolikt; Sigtunas av den senaste forskningen framhävda karaktär av pioniär för kristen kultur gör t. o. m. den förra möjligheten nästan mer trolig. Som en lapsus calami måste man väl förklara CORNELLS bestämning av tiden omkr. 1180 såsom terminus post quem för Sigtunaruinernas grundläggning under hänvisning till de fragment av Eskilstunakistor som där äro funna (a. a., sid. 15). Avser han härmed att de använts som byggnadsmaterial i ruinerna måste man ju till deras tidigaste möjliga dateringstid, omkring 1080, lägga den kortast möjliga tid som bör ha förflutit innan de sönderslagits och inmurats; på så vis når man tiden omkr. 1100. Avser han däremot att förekomsten över huvud taget av en Eskilstunakista i och för sig utgör ett dateringsinstrument kommer man tydligen helt vilse. En sådan gravkista kan givetvis ha uppförts vid en redan befintlig kyrka och härigenom uppnår man sålunda endast visshet om att en kyrka fanns vid den angivna tidpunkten; hur länge den funnits ger den ju däremot ingen upplysning om.

vid denna tid ett intensivt organisationsarbete bedrives för att inordna den nordiska kyrkan under Hamburg-Bremens drömda patriarkat, varuti den engelska missionen lojalt synes foga sig. Måhända har även uppförandet av monumentala katedraler ingått som ett led i det tyska organisationsprogrammet, i varje fall ha de tyska biskoparna i Roskilde, Dalby och Skara under denna tid påbörjat uppförandet av sina kyrkor.[1]

I Sigtuna satt under förra hälften av 1060-talet Adalward d. y. såsom Adalberts nitiske, slutligen sannolikt allt för nitiske representant. Under hans episkopat föreligger avgjort den sökta konjunktur av tysk och engelsk inflytelse som måste utgöra den historiska bakgrunden för S. Pers arkitektoniska gestaltning, och det skulle även i övrigt passa synnerligen väl i stycket att i denne verksamhetslystne prelat se byggherren till S. Pers kärva murmassor. Efter hans fördrivande år 1066 inbröt den sista hedniska reaktionen och först på 1080-talet kan man åter tänka sig möjligheten av en kristen byggnadsverksamhet i större mått. Trots att vägande invändningar kunna riktas mot den tanke som här framförts torde den likväl vara värd en ingående omprövning. Måhända kan det till sist ej lyckas att för den i så många avseenden dunkla tid, varunder för oss okända eller endast glimtvis anade krafter våldsamt bröto sig mot varandra, uppnå en högre grad av visshet i fråga om S. Per och dess ställning i det historiska händelseförloppet.

[1] Några decennier senare är den med S. Per nära befryndade första stenkatedralen i Linköping (CURMAN i *Medd. fr. Österg:s Fornm.-fören. 1918),* vars nordväst-tyska härstamning torde vara otvivelaktig. Rekonstruktionen med västtorn och anslutande symmetriska trapphus synes näppeligen kunna dragas i tvivelsmål, så mycket mer som Askebygruppens västtorn just fordrar en sådan förebild för att få sin förklaring. LINDBLOMS senast (*Sveriges kyrkor,* häfte 13, sid. 31) framförda tanke att förebilden skulle vara en tvillingtorngruppering som reducerats förefaller emellertid oöverlagd särskilt med hänsyn till de »skrånande indragningar» som förefinnas å några av monumenten.

Smärre meddelanden.

Båten från Fiholm, Västmanland.

De här bredvid avbildade fragmenten av en båt (fig. 1) insändes åren 1869 och 1870 till Statens historiska museum av kapten greve C. G. Ridderstolpe med uppgift, att de hittats vid grävning i Svånö kärr på Fiholms ägor, Rytterns s:n, Västmanland. Såsom museets inventarium (nr 4064 och 4278) visar, sattes fragmenten omedelbart i samband med den bekanta, i Nydams mosse på Sydjylland funna ekbåten. Fiholmsfyndet har också upprepade gånger omtalats i den tryckta litteraturen som föregiven rest av en plankbyggd båt lik den nämnda från Nydam.

En närmare granskning har emellertid ådagalagt, att Fiholmsbåten varit en ur en enda furustam hålkad "ekstock", vars längd knappast överstigit 4 m. Gent emot de gamla ekor, som eljest ej sällan träffas i våra mossar, utmärker den sig genom sin lätta byggnad; ehuru väggens tjocklek, såsom profilerna visa, växlar avsevärt, uppnår den ej ens i bottnen 4 cm. (i nuvarande fnösktorra skick). Den behövliga stadgan har vunnits genom insättandet af tre spant, såsom framgår av de tre tvärs över båtens insida gående rader av uppstående klackar med vardera ett hål, vari ännu ses rester av de vidjor, som fasthållit spanten. Liksom på Nydambåtens bordplankor äro fyra av dessa klackar utsparade ur stocken. Klackarna i raden närmast den bättre bevarade stäven ha däremot skurits av lösa stycken, som fastsytts med vidjor vid skrovet.

Vidjesöm har även flitigt använts för lagning av sprickor. Tvärs över nämnda stäv gå resterna av tre sådana parallella sömmar. Längre sprickor ha tätats med enkelt kyprat tyg och enribbor, lagda på båtens insida och fasthållna genom vidjesöm.

Med hänsyn till sina konstruktiva detaljer torde Fiholmsbåten sålunda, ehuru reducerad från skepp till eka, alltjämt förtjäna intresse och beaktande.

S. Lqt.

Kraniefynd från Närtuna socken i Uppland.

Under sommaren 1924 gjordes till Statens historiska museum anmälan om, att vid dikesgrävning i mossen nedanför Närtuna kyrka invid den nu utdikade sjön Hederviken några kranier blivit påträffade, vilkas fyndomständigheter ej tydde på begravningar i vanlig mening. Vid den därpå följande undersökningen befanns den först gjorda iakttagelsen riktig. Förutom de redan tillvaratagna kranierna hittades ytterligare ett jämte några större extremitetben,

ett skulderblad och ett nyckelben. Däremot saknades alla mindre ben liksom djurben. De funna människobenen härrörde från 4 individer. Vidare låg på samma ställe en stor mängd träbråte — ris, kvistar och tjockare grenar jämte några bearbetade träföremål. Tillspetsade pålar av 7 till 8 cm. diameter voro neddrivna ända till en halv meters djup i den under mossen befintliga gyttjan. De bearbetade träföremålen utgjordes huvudsakligen av tillspetsade, stundom ytligt förkolnade trästycken. Särskild uppmärksamhet förtjänar ett årbladsliknande föremål med genomborrat "blad". Träslaget tycks i de flesta fall vara furu. Förutom dessa mer eller mindre bearbetade trästycken tillvaratogos ett runt skivformigt flöte av bark, ett sänke, bestående av en mindre sten, omlindad med näver och ett bryne av skiffer. Alla föremålen lågo i övergångslagret mellan gyttjan och torven.

Tyvärr lämna varken fynden själva eller fyndförhållandena någon upplysning om tiden för eller anledningen till människobenens nedsänkande i mossen eller den forna sjön. Ett motstycke härtill finnes dock i de av L. von Post behandlade offerdammarna från Vemmerlöv i Skåne, vilka av honom tillskrivas bronsåldern (i Studier tillägnade Oscar Almgren 1919, s. 160 o. f.). Den huvudsakliga överensstämmelsen består däri, att i båda fallen endast kranier och större extremitetben funnos, under det alla mindre ben saknades — en omständighet, som av d:r von Post anses tyda på offer. Skulle genom en kommande geologisk och pollenanalytisk undersökning kraniefyndet från Närtuna visa sig vara från förhistorisk tid, vilket d:r von Post vid en första analysering av ett medfört jordprov icke ansåg uteslutet, så ha vi i detta och i fyndet från Vemmerlöv två exempel på en ny fyndkombination eller fyndgrupp — offerfynd av styckade människodelar.

Fyndet från Närtuna förvaras i Statens historiska museum under inv.-nr 17559.

N. N—son.

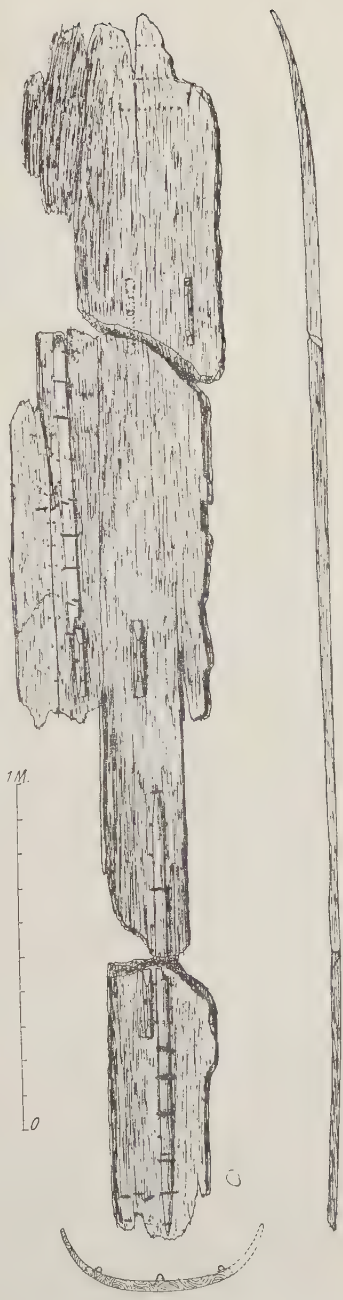

Fig. 1. Båt från Fiholm, Västmanland.

Ett nyupptäckt ornerat stenklot.

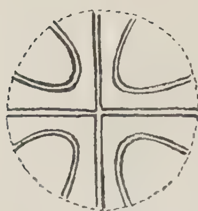

Fig. 2 Ornerat stenklot. från Fresta s:n, Uppland.

Vid ett besök på Wallensjö gård i Fresta s:n, Uppland, upptäcktes ett mindre stenklot av omkr. 3 dm. diam. och med ungefär vidstående ornering på översidan (fig. 2). Stenklotet skall, enligt uppgift av ägaren till Wallensjö, hava påträffats för 70 à 80 år sedan och skall hava legat på en mindre stenplatta uppe på ett litet röse ute i åkern. Andra fynd, häntydande på en grav eller dylikt, voro ej kända.

N. N—son.

Ett bidrag till kännedomen om bronsålderns klimat.

(Preliminärt meddelande.)

Vid arkeologiska undersökningar i prov. Sachsen har jag vid flera tillfällen iakttagit en hittills oförklarad geologisk företeelse, vilken tycks vara genomgående för ifrågavarande område, närmare bestämt trakten kring Halle och Weissenfels. (SIEGERT och WEISSERMEL, *Das Diluvium zwischen Halle och Weissenfels.* Abh. des Preuss. Geol. Landesanstalt. N. F. Heft 60. Berlin 1911, S. 320 och pl. 17, fig. 1.)

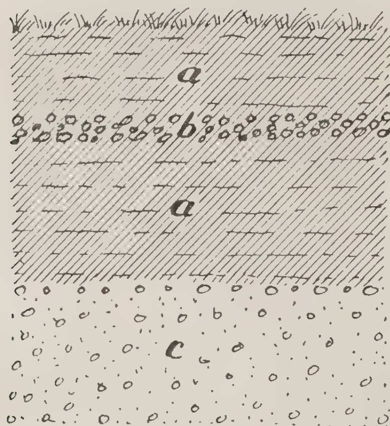

Fig. 3.

Undergrunden utgöres här till största delen av istidsavlagringar, grövre och finare grus och sand. Dessa täckas av humuslager av varierande mäktighet, växlande mellan omkring 0,5 till 1,5 m. I humuslagret, omkring 30 till 50 cm. under jordytan, framträder med större eller mindre tydlighet ett omkring 5 cm. brett band eller skikt av anrikade kiselstenar av ungefär en fingernagels storlek (fig. 3). Dessa skikt följa, oberoende av höjdförhållandena, höjder och sänkor. Genom några sammanstötande lyckliga omständigheter har det lyckats att bestämma tiden för bildningen av detsamma. Jag nämner här endast den viktigaste.

Vid undersökningen av en boplats från stenåldern (vid Treben i byn Lösau vid Weissenfels i prov. Sachsen), på vilken bland annat hittades typiska kärl tillhörande den s. k. Bernburgerkeramiken, en motsvarighet till yngre nordisk gånggriftskeramik (omkring mitten och slutet av 3:e årt. f. Kr.), gjordes den iakttagelsen, att stenskiktet löpte oavbrutet över densamma. Härav kunde

den slutsatsen dragas, att det förra måste hava bildats efter det den senare blivit övergiven.

Ett fåtal meter från denna plats påträffades en bostadsgrop med fynd från bronsålderns slut eller järnålderns början, den s. k. Hallstattiden (runt 1000 f. Kr.); bostadsgropen skar här igenom stenskiktet.

Bildningstiden för det senare måste alltså hava fallit under bronsåldern eller i stort sett under andra årtusendet f. Kr.

Förklaringen till den ovan beskrivna anhopningen av småstenar av en viss storlek torde vara följande:

Under en tid av varmt och torrt klimat med åtföljande ringa skogs- och buskvegetation, då jordytan ej skyddades av något eller endast av ett högst obetydligt växttäcke och sålunda vindarna hade fritt spelrum, ha de ytliga lösa jordlagren sopats bort (s. k. deflation) och de i dem inneslutna stenarna, vilka vinden ej rått med, hava sjunkit tillsammans till sin nuvarande nivå. De säregna klimatiska förhållanden, vilka sålunda varit orsaken till bildandet av det i början skildrade stenskiktet, måste såsom den arkeologiska dateringen utvisat, hava varit rådande under andra årtusendet f. Kr., under bronsåldern.

I de nordtyska torvmossarna har man i den s. k. gränshorisonten bevis för en period av torrt och varmt klimat. Denna gränshorisont har av prof. Sernander daterats till bronsåldern. Stenskiktet och gränshorisonten skulle alltså vara kongruenta företeelser, bildade under samma tid och av samma orsaker.

Dateringen av ovannämnda stenskikt har även en annan betydelse. I mellersta Tyskland liksom i andra områden förekommer ofta den säregna humificering av de övre jordlagren, som går under namn av svarta jorden (Schwarzerde). Tiden för bildningen av svarta jorden har hittills varit en geologisk stridsfråga (se ovannämnda arbete av Siegert och Weissermel, s. 324). Nu bildar i de flesta fall stenskiktet undre gränsen för svarta jorden, endast i undantagsfall sträcker den sig under detta. Bildningen av svarta jorden, vilken försiggår från jordytan och nedåt, måste alltså ha försiggått i tämligen sen tid, möjligen sammanhängande med den stora klimatförsämringen under förra årtusendet f. Kr.

Nils Niklasson.

Läroverkshuset i Strängnäs — ett medeltidspalats.

På uppdrag av de kommitterade, som handhava frågan om restaurering och tillbyggnad av läroverkshuset i Strängnäs, företog undertecknad i somras tillsammans med arkitekten Ärland Noreen, vilken hade att utföra de erforderliga uppmätningsritningarna, en undersökning av den minnesrika byggnaden. Som bekant meddelar traditionen, att den skall vara uppförd på 1490-talet av biskop Kort Rogge, och en närmare granskning av monumentets eget vittnesbörd är endast ägnad att bestyrka denna uppgift även om några direkta bevis för densamma icke kunna sägas ha framkommit. De båda på byggnaden befintliga Rogge-vapnen, av vilka troligen det ena, enligt *Hallmans* Strängnäsbeskrivning, i mitten av 1700-talet fanns uppsatt "öfwer dörren", äro dock ta-

lande indicier, särskilt som sistnämnda läge gör intryck av att vara ursprungligt. Att byggnaden verkligen varit ett biskopspalats bevisas av den upphöjda gång, som tidigare fört härifrån och till domkyrkans sakristia; dess tillvaro upptäcktes först på urkundlig väg av den framstående Strängnäskännaren lektor I. Fehr, och vid domkyrkans restaurering framträdde sedermera dess öppning mot denna under putsen — den motsvarande öppningen på läroverkshusets västra gavel blottades vid av undertecknad företagen partiell putsavknackning.

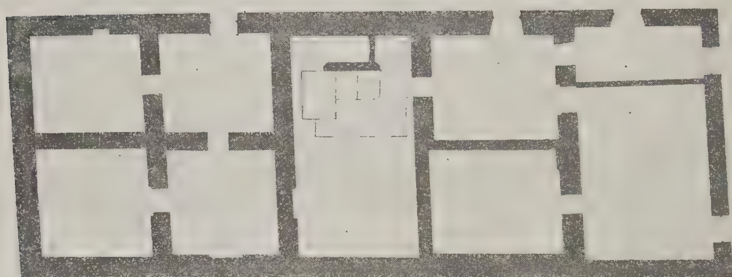

Fig. 4. Gamla gymnasiet i Strängnäs. Källarvåningens plan, uppmätt av Ärland Noreen 1924.
(Trappanläggningen såväl som samtliga längsgående innermurar äro sekundära).

Vad som återstår av detta medeltida biskopspalats är yttermurarna — uppförda i munkförband under den senare pålagda putsen — samt källarvåningen, som varit uppdelad i fem välvda transversala rum utan hjärtmurar (se fig. 4). Huruvida i övervåningarna spår finnas av den ursprungliga rumsfördelningen är ännu ovisst, men troligen är detta i ganska stor utsträckning fallet, och det föreligger i så fall ett gott hopp om, att man vid den kommande restaureringen genom minutiösa undersökningar av murverket skall kunna få ett grepp på denna rumsfördelning, vilket kommer att lämna ett synnerligen viktigt bidrag till kännedomen om medeltidens profanarkitektur. Denna till sin karaktär medeltida byggnad synes ha stått relativt orörd till 1700-talets början, då en omfattande restaurering ägde rum under ledning av lektor C. G. Bilberg. Lyckligtvis kan man få en mycket god uppfattning om förloppet och utsträckningen av denna restaurering dels genom läroverkets räkenskaper för åren 1715—19,

dels även genom en i konsistoriets akta 1715 bevarad, synnerligen intressant redogörelse, på vilken lektor Fehr godhetsfullt fäst min uppmärksamhet. Dessa källor lämna tillsammans med Sveciasticket en åskådlig bild av Kort Rogges praktbyggnad; sammanställd med gjorda iakttagelser på monumentet självt synes den ge vid handen, att vi här ha framför oss en nära anförvant till den byggnadsgrupp, varpå här i Sverige Glimminge och Ervalla hus ger och givit exempel.

Läroverkshuset i Strängnäs är riksbekant såsom den plats, där enligt traditionen Gustav Vasa skall ha utropats till konung. För min del kan jag ej hysa något tvivel om, att traditionen härvidlag är riktigt underrättad. Den högtidliga hyllningen ägde rum å rådets vanliga sammanträdeslokal — såsom angives i den av Tunberg nyupptäckta källskriften —, och att denna är att söka i biskopspalatset, där av allt att döma funnits en större sal just där läroverkets högtidssal nu är belägen, förefaller med hänsyn till topografiska och andra förhållanden så osökt, att man saknar rimlig anledning till allvarligare tvivel på denna punkt. *B. Th.*

Från sommarens arkeologiska grävningar i Visby.

Sommarens arkeologiska utgrävningar på Stora torget och i S:t Drottensgatan i Visby ha vattenledningsarbetena att tacka för sin tillkomst. Genom dessa rörgravar grävts i de flesta av stadens gator, och man har därigenom fått en intressant och sällan återkommande möjlighet att göra iakttagelser angående de medeltida och förhistoriska lager, som gömma sig under ytan. På trenne ställen voro dessa iakttagelser, gjorda under arbetets gång, av så stort intresse, att Riksantikvarien föranstaltade om en närmare undersökning, nämligen på norra delen av Stora torget och på en punkt av S:t Drottensgatan (fig. 5).

På Stora torget upptogs, som bilden visar, trenne schakt, vardera på c:a 12 kvm:s ytstorlek, med vattenledningsgraven som utgångspunkt. Det första schaktet, som låg i torgets nuvarande hörn, hade främst tillkommit för att klarlägga en ordnad bädd av smärre stockar, som rörgraven avskurit c:a 1,30 m. under gatunivån. På grund av begränsat utrymme kunde ej några egentliga gränser klarläggas för kavelbädden, som bestod av 21 tunna halvstockar, lagda intill varandra och som till sitt utseende ganska mycket erinrade om en vanlig kavelbro. Men under densamma blottades en stockbädd av helt annat slag, ganska väl bevarad och med en hel del intressanta detaljer (fig 6).

Ungefär parallellt med vattenledningsröret, i ungefärlig riktning Ö—V och vinkelrätt mot de övre kavlarna sträckte sig här två stora stockar, 2,5 och 3,5 cm. i tjocklek. Den förra kunde följas till en längd av c:a 5 m. och av den senare klarlades c:a 3,5 m. Avståndet mellan de båda stockarna var 1 till 2 dm. På den ena fanns ett ungefär vinkelrätt urtag, i vilket 12 tvärstockar vilade. En av dessa stockar hade en tydlig dymling, som fäste den i urtaget på den stora syllstocken. Mellan två av de tvärgående stockarna var ett mellanrum på c:a

0,5 m., där den svarta jorden var hård och tilltrampad. På motsvarande ställe av syllstocken syntes en svag urbuktning, tydligen åstadkommen genom långvarig slitning. Den större längsgående stocken torde också haft karaktären av syll. Detta kunde dock ej med absolut säkerhet avgöras, då den var synnerligen illa åtgången genom röta. Även från denna gingo tvärgående stockar till

Fig. 5. Situationsplan över grävningarna på St. torget och i S:t Drottensgatan, Visby.
(Ritad av J. Fardelin).

ett antal av minst 10. De voro dock tunnare och hade mer karaktären av grovt tillhuggna bräder. Även i schaktets östra del funnos en del trälämningar, hårda kakor av jord och bark m. m., men utan någon synbar ordning.

I lagret ovan stockbädden gjordes talrika fynd av bearbetat ben och horn, kammar, prylar och nålar av tidig medeltidstyp. Mellan de båda träbäddarna, som skiljdes åt genom ett decimetertjockt lager av mörk mylla, upptogs bl. a. flera fragment av kammar med dubbla hålrader och delvis kvarsittande bronsnitar, två bronsnålar av enkel typ samt en vacker prydnadsnål av brons med

sköldformigt överstycke och med punktornering på den förtjockade halsen.[1] Nålen kan dateras till sen vikingatid men tillhör säkerligen övergången mellan forntid och medeltid.

Den undre träbädden torde utgöra fragment av en eller två träbyggnader från slutet av vikingatiden eller början av medeltiden.[2]

På ett djup av c:a 1,65 m. under gatans nivå påträffades ett typiskt stenålderslager, som innehöll gropornerad keramik, trindyxa av grönsten, ben av däggdjur och fisk m. m. Lagret sträckte sig ned till strandgruset, som började på ett djup av c:a 1,90 m.

Foto J. Nihlén.

Fig. 6. Undre stockbädden i schacktet I, Stora torget, Visby.

Undersökningen i det andra schaktet, som upptogs mitt på nordkanten av torget, där de flesta fynden gjorts under vattenledningsarbetena, var ur alla synpunkter den mest givande. Jorden undersöktes här till ett djup av nära 2,5 m. i icke mindre än 10 olika schikt. Fig. 7 visar en schematisk profil av schaktet. Av denna framgår, att djupt under den nuvarande gatan lågo tvenne massiva stenläggningar av kalkstenshällar. Den övre (fig. 8), som låg c:a 0,80 m. under ytan, bestod av stora, ända till 2 dm. tjocka, väl sammanfogade hällar, vilka tydligen fortsatte över schaktets gränser. Den undre hade ungefär samma karaktär och skiljdes från den övre endast genom ett 1 à 2 dm. tjockt lager av packat kalkgrus. Dessa stora kalkstenshällar, som med all säkerhet stamma från

---

[1] Jmf N. Lithberg: *Forn-Visby, Gamla Svenska Städer,* häfte 8, fig. 11.

[1] Jmf Nattyr Gudmundsson: *Privatboliger paa Island i Sagatiden,* Kphm 89, sid. 71.

medeltiden, ha antingen utgjort beläggningen på en här framstrykande gata eller också, vilket väl är det mest antagliga, tjänat som stenläggning på det gamla, medeltida torget. Den undre stenläggningen, som måste representera en ganska tidig del av medeltiden, var märkbart nött på ytan och har, säkerligen efter lång användning slopats och ersatts med en ny. De kring torget stående husen förstördes upprepade gånger under medeltiden genom eldsvådor och skövlingar. Då de ånyo byggdes upp, utjämnades avfallet och det nya huset kom

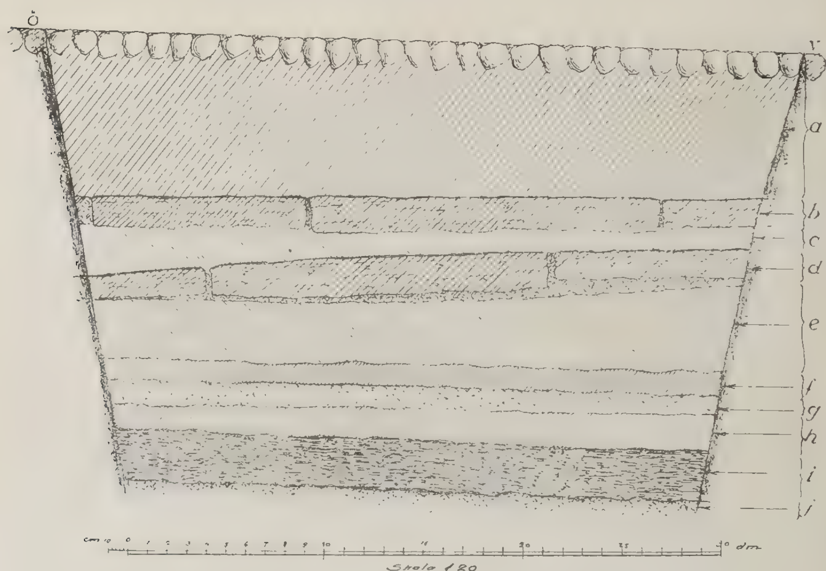

Fig. 7. Schematisk profil genom schakt II, St. torget, Visby.
(Ritad av J. Fardelin).

att stå högre än det gamla. Detta gjorde att torget så småningom blev betydligt lägre än kringliggande trakter. Kanske har man just häri att söka förklaringen till, att en ny stenbeläggning lagts nästan omedelbart på den äldre och lägre. Försök till en närmare datering av de båda torgnivåerna kan göras först efter fyndbearbetningen.

Under hällarna vidtog ett 0,5 m. mäktigt kulturlager av ungefär samma slag som det ovan stocklagret i schakt I men betydligt rikare. I de flesta kulturlager från medeltiden i Visby (liksom bl. a. i Lund) är förekomsten av ben och horn, mer eller mindre arbetat, mycket stor. Här på Stora torget tycktes mängden av benartefakter och råmaterial rent av tyda på något centrum för tillverkning av benföremål. Vad som särskilt frapperade, var den rika förekomsten på hjorthorn, som i stor utsträckning synas ha kommit till användning vid tillverkningen. Ur detta lager upptogs ett flertal kammar, vävkammar, knivskaft, prylar, en del metallföremål samt påbörjade eller halvfärdiga ben- och hornsaker.

Härunder vidtog ett 1 à 2 dm. tjockt myllager utan fynd, troligen representerande någon äldre vegetation, och under detta gömde sig ett typiskt stenålderslager, nedtill begränsat av strandgruset på ett djup av c:a 2,3 m. Detta stenålderslager, som efter fynden att döma ej kan vara tidigare än slutet av gånggriftstiden, tillhör sannolikt samma boplats som 1909 påträffades mellan S:t Lars och S:t Drottens kyrkoruiner,[1] och som sedan påträffats upprepade gånger vid grävningar i trakten. Fynden voro både rika och intressanta. Bland de rikligt förekommande bensakerna märkes tvenne pil- och spjutspetsar av skiffer-

Foto A. Edle.

Fig. 8. Den undre stenläggningen i schakt II, St. torget, Visby.

typ, knivar av vildsvinsbetar, prylar, harpuner, polerade "benpärlor", orneringsredskap och 1 bladformig pilspets.[2] Även keramiken var rikligt företrädd. Utom ornerade lerskärvor funnos flera bottenfragment av spetsig eller trubbig form samt en hel kopp av lera (fig. 9). Fynd av skal (troligen använda som smycken) till mollusken *Dentalium dentale,* som aldrig funnits i Östersjön, men däremot i Skagerack och Kattegat,[3] visar på de dåtida förbindelserna mot väster, främst med Danmark. En vacker flintyxa av tjocknackig typ, vars material stammar från Sydskandinavien, troligen Limhamn i Skåne, ger oss ännu en antydan om, att det var till länderna mot sydväst gotlänningarna under denna tid hade sina kraftigaste relationer.[4] I schaktets botten iakttogs dessutom ett flertal stolpar

[1] Se N. Lithberg: *Gotlands stenålder.* Stockholm 1914.

[2] Jmf G. Ekholm: *Studier i Upplands bebyggelsehist.,* fig. 117 — pilspets av flinta från hällkisttiden, av ungefär samma typ som föreliggande spets av ben.

[3] Enligt statsgeologen, fil. dr H. Hedströms, utlåtande.

[4] Märk att trindyxan, som hittades i samma lager, lever kvar vid sidan av den tjocknackiga, representerande en mycket sen del av stenåldern på Gotland!

0,5—1,5 dm. i tjocklek, vilka troligen utgjorde resterna efter en hydda.[1] Fynd av lerklining bestyrkte antagandet. Även lämningar efter härden kunde iakttagas.

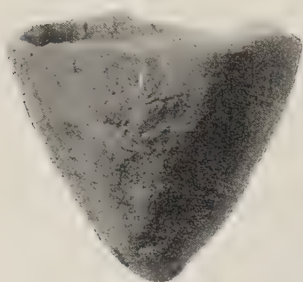

Foto: St. H. M.

Fig. 9. Kopp av lera, funnen i schakt II, St. torget, Visby.

Under själva stenålderslagret, på eller delvis nedgrävda i strandgruset, lågo de mer eller mindre fullständiga skeletten efter minst 5 individer. Flera av de vid dessa gjorda fynden äro att betrakta som gravgods. Ett fynd värt att omnämnas, är också att c:a 3 kbdm. mäktigt lager av starkt färgande rödockra, sannolikt använt som färgämne.

Undersökningarna i S:t Drottensgatan voro mera flyktiga och bestodo endast i ett par smärre utvidgningar av rörgraven. Fig. 10 visar en schematisk profil genom gatan. Även här funnos två undre gatuläggningar, den första på ett djup av 0,45 m. och den undre, som låg på en bädd av kalkgrus och bestod av små, slitna kalkstenshällar, på ett djup av 1,25 m. Under dessa låg ett mörkt, tydligen orubbat kulturlager, som på ett djup av 1,65 m. hade osviklig stenålderskaraktär. Det sträckte sig ned

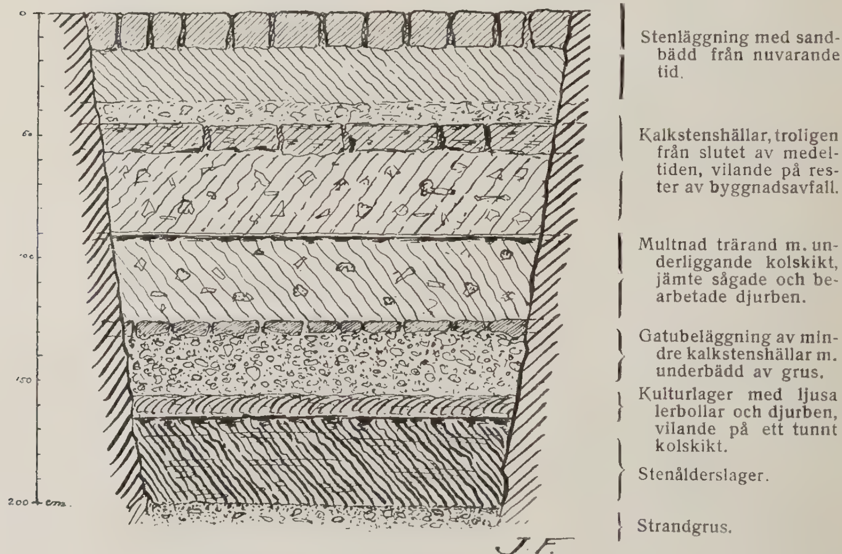

Fig. 10. Profil genom S:t Drottensgatan i Visby.
(Ritad av J. Fardelin).

till c:a 2 m:s djup, där strandgruset började, och innehöll gropornerad keramik, huggen flinta, krossade djurben samt ett människoskelett.

[1] Jmf S. Lindqvist: *En uppländsk gårdsanläggning från stenåldern,* Fornv. 1916, s. 165.

En närmare redogörelse för dessa undersäkningar i Visby kommer att framläggas i Fornvännen, så snart fynden blivit närmare bearbetade. *J. N.*

Hallands hembygdsförbunds hembygdsting.

Den 17 och 18 aug. 1923 hölls i Göteborg en konferens för hembygdsforskning oeh hembygdsvård i västra Sverige, varvid konstituerades Västsvenska hembygdsnämnden och beslöts att hålla årliga konferenser av samma art som den nyss avhållna. I nämnden invaldes representanter för olika grenar av hembygdsforskning och hembygdsvård, såsom: naturskydd, *fornminnen*, materiell allmogekultur, byggnadsvård, hemslöjd, folkminnen, ortnamn, folkmål, folkmusik och folklekar.

Till nämnden ha hittills anslutit sig ett 20-tal västsvenska föreningar, som ha hembygdsvård och hembygdsforskning på sitt program. Nämnden har hittills utöver organisationen sysslat med rådgivande verksamhet.

Den 17—18 aug. 1924 öppnades i Halmstad andra västsvenska hembygdskonferensen i samband med Hallands hembygdsförbunds tredje hembygdsting.

Rektor D. Anell redogjorde för och kritiserade det förslag till systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen, som framlagts av den av riksdagen tillsatta kommittén. En resolution fattades, vari konferensen uttalade som sin mening, att vid en organisation av allmogeforskningen huvudvikten bör läggas på stödjandet av den direkta insamlingen och att administrationen sålunda i största möjliga utsträckning förenklas.

Kapten Liungman från Göteborg behandlade frågan om anställande av sockenombud, som kunde ha stor betydelse för vården av *fornminnena* och för insamlingens bedrivande. Man beslöt att ge hembygdsnämnden i uppdrag att söka anställa sockenombud i den utsträckning, som befunnes lämpligt, och särskilt i Bohuslän.

Dr T. Arne höll föredrag om sina under sommaren 1924 företagna *grävningar* i Laholmstrakten. *(Efter referat i Hallandsposten.)*

Litteratur.

ELIAS WESSÉN, *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (*Uppsala universitets årsskrift* 1924).

I detta arbete har Wessén samlat en rad ingående undersökningar, som väl i första hand framlagts för filologiskt grundligt skolade läsare, men som också, särskilt genom de resultat, vartill den leder, har intresse för vidare kretsar. Början göres med de svenska stamgudarna, svearnas Yngve-Frö och götarnas Gaut-Oden. Jordanes har i sin Getica nämnt en *Gapt* som förste stamfader till goternas hövdingar, vilka också sägas ha blivit kallade halvgudar eller åsar *(Ansis)*. Dessa åsar motsvara uppenbarligen den nordiska mytologiens åsar eller

"asar"; nu uppvisas en redan tidigare antydd möjlighet att också tolka Gapt som en felskrivning av *Gaut,* samma namn, som i den fornnordiska litteraturen är ett binamn till Oden och dessutom även tillskrives stamfadern till en framskymtande västgötsk kungasläkt, men naturligtvis ytterst är en ur själva folknamnet (gautar-götar) utgången fantasiskapelse likt danernas kung Dan och romarnas Romulus.

Prokopios' berättelse om de människooffer till krigsguden, vilka plägade utföras av thuliterna, bland vilka götarna uppgavs vara en av de största stammarna, jämföres med vad Jordanes meddelat om goternas dyrkan av "Mars". Den märkliga överensstämmelsen mellan götisk och gotisk religion enligt dessa källor från 500-talet sättes, säkerligen med rätta, i beroende av äldre kulturförbindelser och utgör enligt Wessén en bekräftelse på Salins och Stjernas på arkeologiska grunder utformade uppfattning om Odenstrons hitförande med den kulturström, som under tiden 175—350 e. Kr. gått från länderna norr om Svarta havet till Skandinavien. Det vore i hög grad önskligt, att någon också påtoge sig att framvisa de litterära spåren — exempelvis bland de många kristna dragen i vår "hedniska" mytologi — av de ur arkeologiska synpunkter och särskilt med hänsyn till sina efterverkningar för oss uppenbarligen vida mer betydelsefulla förbindelserna mellan utvandrare och hemfolk under 400-talet och 500-talets början. Som bästa källa för Athalariks sjutton stamfäder åberopar Jordanes "fabulæ", vilka säkerligen innehållit, vad han lovat, men glömt att meddela om samma stamfäder, nämligen "varifrån var och en härstammar och varifrån han leder sitt ursprung samt varest han funnit sitt slut". Dessa fabulæ ha, såsom Wessén framhåller, haft precis samma syfte som Ynglingatal, det äldsta nordiska ättkvädet.

Sedan förf. ytterligare belyst sambandet mellan goter och götar samt karaktäriserat Njord och dennes förhållande till sina fränder, övergår han till en granskning av Adams av Bremen framställning av Norden och uppsvearnas hedendom. Bland de många intressanta och ej sällan mycket fyndiga förklaringar, som här framläggas, må endast två anföras. Adams uppgift, att Fricco "skänker de dödliga fred och vällust" (pacem voluptatemque) utgör tydligen en mindre lycklig överflyttning till latinet av en i fornnordisk litteratur, särskilt om Frö, vanlig, ja rent av stereotyp fras med något avvikande innebörd: ***ár ok friđ,*** årsväxt och fred. Och den besynnerliga namnformen *Fricco,* där man väntat Frö, förklaras så, att sistnämnda ord i Adams transskription skulle ha lytt *Fro̦,* vilket emellertid var oanvändbart på grund av dess sammanfallande med det tyska *frô,* 'herre', som även förekom i det religiösa språket (jfr nht. Frohnleichnam). Adam fick alltså fundera ut en mer passande namnform, och synes ha löst gåtan genom att helt enkelt ta upp en snarlik, vilken han antecknat för en västgötsk gud: Fricco = Frigg (jfr Friggeråker). *S. Lqt.*

* *
*

Otto v. Friesen, *Rö-stenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden* (*Uppsala universitets årsskrift* 1924).

Hösten 1919 bekantgjordes förekomsten av en förut obeaktad runsten i

det på dylika så fattiga Bohuslän. Den finnes på den med Otterö numera sammanvuxna ön Rö, 1/4 sv. mil rakt söder om Grebbestad och har så stor betydelse, att v. Friesen betecknar detta fynd som ett av de märkligaste runstensfynd, som någonsin gjorts i Norden. Inskriften tillhör tiden före 600 och är den längsta av de urnordiska inskrifterna i Sverige. Dess innehåll återger v. Friesen sålunda: Svavar är "sviken" (d. v. s. svekfullt tillfångatagen och väl också dödad). Stenar (ett mansnamn) skrev, jag Hrarar satte stenen (avslutningen, som starkt skadats, betyder möjligen) här för alla tider.

Till denna tolkning anslutas så vittgående undersökningar, att det citerade arbetet i själva verket, såsom också dess titel anger, blivit en översikt av hela det nordiska runskriftförrådet från folkvandringstiden (med åtföljande, förträfflig karta). Särskilt uppehåller sig förf. vid inskrifternas datering, en fråga, som intimt sammanhänger med, för att icke säga beror av den arkeologiska tidsbestämningen för samma skede och sålunda ännu länge torde vila på tämligen osäkra grunder. Med särskild utförlighet behandlar förf. härefter herulerna, vilka han anser ha under en del av folkvandringstiden haft sina boplatser inom det senare danska området och särskilt intill år 500 på Fyen och i Sönderjylland och från denna den handelsgeografiskt sett på den tiden viktigaste punkten i hela Östersjöområdet förmedlat handeln mellan Rhen och den skandinaviska Norden. "Det är genom denna sin ställning som handelsfolk som de — jämte goterna de enda läs- och skrivkunniga i Europa utanför den klassiska odlingen — blevo lärare i skrivkonsten åt den germanska Norden — åt daner, norrmän och svear — och sedan åt den germanska södern, åt tyringar och alemanner, bairare, burgunder o. s. v. samt åt västern, åt friser och anglosaxare." Jordanes' egendomligt sammansatta lista på nordiska folkstammar, och J. V. Svenssons betydelsefulla utredning härav (*Namn och Bygd* 1917), ger v. Friesen viktigt grundlag för sin i övrigt mycket allsidiga behandling av frågan om de folkvandringstida "handelsvägarnas" sträckning. Att *Theustes* är den sydligaste stam, som av Jordanes nämnes på svenska ostkusten, får en intressant förklaring: "Vägarna från det romerska riket till Norden voro i huvudsak tvenne: en västlig och en östlig. Den västra gick från Rhens mynning över Sönderjylland in i Östersjö-Kattegatt-området; den östra gick från Carnuntum, en stad mellan Pressburg och Wien vid Romerska rikets Donau-gräns uppför March (genom Mähren) och nedför Weichsel till Östersjön. — Kursen från Weichsel-mynningen gick först utefter Ost-Preussens och Kurlands kust ungefär till höjden av Libau och Vindau. Här var kortaste överfarten till Gotland (inemot 15 sv. mil). Från Gotlands västkust styrde man kurs på Ölands norra udde, och därifrån kom man i land på Skandias kust i den trakt där Theustes bodde. Den av Svensson förmodade östliga källan (för Jordanes' uppgifter om stammar på östra sidan av den skandinaviska halvön) "är sålunda en resande, som från Weichselmynningen nått Skandias strand i Tjusts skärgård och härifrån genom Götaskären — *Vagoth* avser förmodligen vikbolänningarna vid Bråviken . . . — kommit upp i den havsvik, som Mälaren på denna tid var och där *Suehans* dominerade."

Även om detta uttalande innehåller synnerligen beaktansvärda synpunkter,

förefaller det mig, som om det, och särskilt den åtföljande kartan, vilken endast anger *en* romersk handelsväg till Svealand — över Weichsel-mynningen — åtminstone kräver komplettering genom uttryckligt betonande av, att vägen över Sönderjylland och längs Rhen också för svearnas, gutarnas och bornholmarnas del nog fr. o. m. 500-talets begynnelse varit vida mer trafikerad och betydelsefull än den gamla Weichsel-vägen, vilken helt naturligt mist sin betydelse i samma mån som de stamfränder, det gällde att uppsöka, flyttat sina boplatser västligare.

I själva verket räknar naturligtvis v. Friesen också med leden Sydjylland —Svealand, ja, betecknar (sid. 47) Sydjylland som hela Östersjöområdets huvudport mot Europa (Romerska riket). Dock tyckes han härvid väsentligen tänka på herulernas förmedling av trafiken. Den betonas särskilt i samband med den avslutande översikten av de urnordiska inskrifternas namnförråd. Däri ingå nämligen, jämte otvetydigt nordiska namn, ett starkt västgermanskt inslag, påfallande vid jämförelse med de genom Ynglingatal kända namnen på folkvandringstidens sveakonungar. Förf. finner en fullt tillräcklig förklaringsgrund för de främmande namnen i "kulturblandningen utefter en livligt trafikerad handelsväg": herulernas förbindelser, även äktenskapliga, med sina affärsvänner väster om Sönderjylland och rimligheten av att också västgermaner tagit direkt del i handeln inom Norden och av detta skäl bosatt sig här. — Det är väl sannt, att hypoteser om folkvandringar väl ofta tillgripits, när det gällt att förklara nya elements uppdykande i främmande miljö, men det förefaller anmälaren påtagligt, att man också kan råka vilse, om man, av förklarlig reaktion mot överdrifter i antydd riktning, gör det normala handelsutbytet till uteslutande bestämmande även för händelseutvecklingen under de få sekler, som med största rätt förtjäna namn av folkvandringstid. *S. Lqt.*

* *
*

Georg Sarauw och Johan Alin, *Götaälvsområdets fornminnen* (*Göteborgs jubileumspublikationer,* 1923).

Ifrågavarande arbete ingår som nr 3 i den värdefulla skriftserie, som utgör ett av de beståndande resultaten av den stora Göteborgsutställningen. Det ger oss en utmärkt överblick över kulturutvecklingen i ett stort västsvenskt landområde, framlägger resultaten av det ivrigt bedrivna, genom intendenten Sarauw organiserade forskningsarbete, som i 8 års tid pågick före utställningen, och klargör jämväl, vilka skatter den förhistoriska avdelningen av museet i Göteborg nu besitter. Om dessa senare icke så mycket utgöras av guld och silver vilka metaller genom fornminneslagstiftningen i stor utsträckning förbehållits centralmuseet i Stockholm, så äro de i vetenskapligt avseende desto värdefullare. Göteborgsmuseet har icke så mycket hållit på att vara arvprinsen, som borde äga hälften av rikets skattkammare; det har desto mera energiskt förvaltat de pund, som blivit det givna, och gjort dem fruktbärande för en stor allmänhet. Det var ju också vad man kunde vänta från rikets andra stad, omgiven av några av våra rikaste sten- och bronsåldersbygder och med ävenledes väl bevarade och högintressanta järnåldersminnen.

Arbetsuppgiften har så fördelats, att folkskolläraren J. Alin, d:r Sarauws förnämsta medarbetare, på sin lott tagit beskrivningen av stenåldern och d:r Sarauw själv brons- och järnåldern förutom inledningskapitlen.

Boken inledes med en historik över fornforskningen i Bohuslän, Halland och Älvsborgs län, varpå följer en nyttig översikt av de olika fornlämningarnas utbredning och beskaffenhet. Tabeller över fornminnena bifogas. Av dessa framgår, att antalet kända fornlämningar på det till 8,580 kvkm. beräknade underdersökta området belöper sig till 21,974, därav 11,356 i Bohuslän med dess 3,507 kvkm. land. Om man får antaga, att hela Svealand och Götaland äga fornminnen i samma proportion, skulle vi för hela Svealand med dess 86,255 kvkm. komma upp till omkring 220,000 fornminnen, och för Götaland med 92,607 kvkm. till bortåt 240,000. alltså för båda områdena till c:a 460,000. Bohuslän och Halland uppvisa omkring 3 fornminnen på 1 kvkm., Västergötland knappt 2 och Dalsland något mer än 1. Om vi räkna blott med tätheten i Västergötland, vilket ej får anses överdrivet, skulle vi för Svealand och Götaland komma upp till över 350,000. Ännu mera på den säkra sidan står man, om man även inberäknar alla Norrlands fornlämningar i detta antal och approximativt antar siffran 350,000 som det antal förhistoriska fornlämningar, till vilket riksantikvarien har att utsträcka sin fornminnesvårdande verksamhet. Då emellertid Sarauw i sin siffra 21,974 även inräknat 2,556 depotfynd och lösa fynd, komma vi för hans område till 17,418 säkra fasta fornlämningar, alltså en reduktion av omkring 12 %. Även om en liknande minskning företoges för det postulerade antalet fornlämningar i Sverige, skulle man komma upp till åtskilligt över 300,000. Att en betydande del av dessa, kanske den största, äro skadade, det torde vara ganska säkert.

Alin ger goda skäl för, att de av Montelius som våra tidigaste stenredskap antagna "flintmandlarna" härröra från den yngre stenåldern. Däremot visar han, att de äldsta stenredskapen i Västsverige äro stenhackor med skafthål, daterbara till tiden före den postglaciala landsänkningens maximum, fågelpilarnas tid.

Ett stort antal boplatser ha upptäckts, och av dessa ha icke mindre än 180 blivit avvägda på sträckan Varberg—Svanesund. Åtskilliga ha också blivit utgrävda. Boplatsen vid Hallehög i Onsala s:n lämnade 1,000-tals bitar av keramik, ej blott sådan, som hittas på de östsvenska boplatserna utan även av den art, som förekommer i de äldre gånggrifterna. En del boplatser härstamma också från Ertebölletid, men sakna i regeln keramik.

Det märkliga skelettfyndet från Rolfsåker i Kungsbackatrakten — nu Göteborgsmuseets stolthet — publiceras här för första gången och dateras till övergången mellan dös- och gånggriftstid.

Utrymmet förbjuder tyvärr att närmare ingå på de många intressanta detaljer, som meddelas i Alins arbete. Detsamma är också fallet med Sarauws avdelning. Erinras bör dock om hans märkliga fynd av en gjutverkstad från bronsåldern vid Broåsen nära Grimetons järnvägsstation med dess många deglar, gjutformar och keramik, av vilka några förvärvats även för Statens Historiska Museum. Hällristningarna ha behandlats mycket kortfattat. De ha ju också publicerats på andra håll.

Egendomligt nog vill Sarauw till romersk järnålder datera ett par lerkärl från Högarna i N. Björke s:n och från Slädene s:n i Västergötland, vilka man hittills fört till stenålderns enmansgravkultur. Sarauws skäl är, att ornamenten skulle ha åstadkommits med romersk s. k. rullstämpel. Jag kan icke finna fyndomständigheterna så säkrade, ej heller form och ornamentik så beskaffade, att Sarauws nya datering har något fog för sig.

De av Sarauw undersökta gravfälten från yngre romersk järnålder ha rikt lönat utgrävarens omsorgsfulla och förebildliga arbete. I fråga om sammanhållna gravfynd från denna tid innehar nu Göteborgs museum en rangplats. Arbetet avslutas med ett ortsregister, vars nytta är lika uppenbar som dess förekomst är sällsynt i våra arkeologiska arbeten. *T. J. A.*

* *
*

Christoph Albrecht, *Beitrag zur Kenntnis der slawischen Keramik auf Grund der Burgwallforschung im mittleren Saalegebiete.* Mannusbibliothek Nr. 33.

Ehuru författaren här rör sig på ett fält, vilket ligger utanför den speciellt nordiska arkeologiens område, torde dock ifrågavarande arbete även hos oss kunna påräkna ett visst intresse, i synnerhet som en den slaviska mycket närstående keramik även blivit funnen i Sverige, på Björkö och vid Sigtuna.

Undersökningen utmynnar i en på utbildningen av keramiken grundad uppställning av tre skilda tidsperioder för det sydslaviska området, av vilka den första omfattar tiden från 600 till 800 och den andra tiden från 800 till 1000; den sista perioden — från 1000 till omkring 1200 — endast antydes, då vallborgarna i Saaleområdet, på vilkas material undersökningen grundar sig, omkring år 1000 förlorade sin betydelse. Den första perioden karaktäriseras av kärl med en enkel randprofilering och ornerade med slutna våglinier- eller streckpunktornament; till den andra räknas kärl med en mer utbildad randprofil och upplösta ornament samt av ett finare utförande, delvis med tillhjälp av drejskiva. Till den tredje perioden höra de på en snabbt roterande drejskiva utförda, starkt bukiga kärlen med omböjd och särskilt kraftigt profilerad rand. Vissa historiska data bidraga att styrka dessa på typologisk väg vunna resultat. Tilläggas kunde, att den 3:e periodens keramik har att uppvisa kontinuerliga övergångar till 12- och 1300-talets kupiga kärl, vilka ref. kunnat konstatera från en medeltida by vid Treben (byn Lösau vid Weissenfels) i prov. Sachsen.

I stort sett överensstämmer denna under sydslaviskt inflytande stående keramik med den nordslaviska. Dateringen av de ovannämnda svenska fynden av slavisk keramik, vilka varit okända för förf., ge ett visst stöd åt den av Albrecht gjorda periodindelningen. Dessa torde nämligen att döma av avbildningar till större delen tillhöra den 3:e perioden, av Thordeman närmare bestämt till 1000-talet *(Upl. Fornm. För. tidskr. XXXVII,* s. 24). *N. N—son.*

* *
*

JULIUS ANDREE, *Bergbau in der Vorzeit.* 8:o. 72 sid. 206 avb. Leipzig, Curt Kabitzsch 1922.

I föreliggande arbete har förf., assistent vid mineralogiska institutet vid universitetet i Münster i Westfalen, gjort en sammanställning av hittills kända uppgifter om förhistorisk gruvdrift rörande flinta, koppar, tenn oeh salt, så långt det varit honom möjligt ur tillgänglig litteratur och genom personlig hänvändelse till forskare och museer. I ett bihang lämnas även uppgifter om fyndorter för kalkspat, ockra och bergkristall, vilka i förhistorisk tid varit föremål för bearbetning. Arbetet är sålunda ingen förstahandsundersökning utan avser endast att ge en sammanhängande framställning av hittills gjorda undersökningars resultat och har sitt huvudsakliga värde däri, att de på många och ofta svåråtkomliga ställen spridda uppgifterna blivit samlade och under en enhetlig synpunkt bearbetade. Värdet förhöjes ytterligare genom det rikhaltiga bildmaterialet och en omfattande litteraturförteckning.

De äldsta liksom de talrikaste flintgruvorna finnas i Belgien och Frankrike. I två av de belgiska gruvorna, Strépy och Obourg, har man funnit skelett av förolyckade bergsmän, båda med sitt arbetsredskap — hjorthornshackan — vid handen. Dessa anses härstamma från äldre campignien- eller maglemosetiden. Utom från Belgien och Frankrike känner man ett flertal flintgruvor från England, vidare från Sicilien, Portugal och Sverige — de av Schnittger undersökta gruvorna vid Sallerup och Kvarnby i Skåne.

Vilken betydelse flintindustrien under stenåldern ägde, förstår man därav, att vid Grimes Graves i England icke mindre än 254 schackt blivit fastställda och att gruvfälten vid Spiennes i Belgien omfattade en areal av 50 har.

De flintförande lagren, som bekant krita, bearbetades dels i öppna gruvor eller snarare gropar (Tagebau), dels i underjordiska gångar och schackt (Tiefbau).

I Europa äro förhistoriska kopparbergverk kända från Österrike, Tyskland(?), Frankrike, England och Irland, Spanien och Portugal, Italien, Grekland (Kreta) och Ryssland. Bäst utforskade äro koppargruvorna i Salzburgeralperna och i Tyrolen. I anslutning till de ingående undersökningar av koppargruvorna vid Mitterberg vid Bischofshofen i Salzburg, vilka under senare år utförts och publicerats av den österrikiske arkeologen Kyrle (Österr. Kunsttopographie XVII, 1918) ger förf. en utförlig skildring av den tämligen långt komna tekniska färdighet, med vilken man redan under bronsåldern förstod att utvinna kopparn ur den ofta svåråtkomliga och svårarbetade kopparmalmen — mest kopparkis, men därjämte även kopparfalmalm, kopparlasur och malakit.

Bearbetningen av de österrikiska koppargruvorna kan ej med säkerhet dateras tidigare än till mitten av bronsåldern. Äldre äro däremot de spanska gruvorna (Almeria i södra Granada), där den spanske arkeologen Bosch-Gimpera kunnat påvisa brytning redan under stenålderns sista period, den sydeuropeiska koppartiden (3 årt. f. Kr.).

I intimt samband med kopparbrytningen står tennbrytningen, då som bekant tennet jämte kopparn är den viktigaste beståndsdelen i bronsen. Likväl äro uppgifterna om förhistorisk tennbrytning mycket sparsamma. Detta har en-

ligt Andree sin grund dels i de fåtaliga tennförekomsterna i Europa, dels i det sätt, varpå tennmalmen uppträder. De viktigaste tennförekomsterna ligga i Erzgebirge, Bretagne, Centralfrankrike, Toskana och framför allt Cornwall. Från förhistorisk tid känner man inga underjordiska utan endast öppna gruvor. Det vanligaste och äldsta förfaringssättet för utvinnande av tennmalm torde ha varit vaskning. På vissa franska tennmalmsförekomster har man kunnat påvisa brytning redan vid slutet av den yngre stenåldern.

Av förhistoriska saltverk känner man hittills endast tre — Salzberg vid Hallstatt i Salz-Kammergut, Dürrnberg vid Hallein i Salzburg och saltbergverken vid Koulpe (vid Igdir i södra Kaukasien). Intet av dessa saltverk kan dock dateras längre tillbaka än till bronsålderns mitt. Vid början av järnåldern tycks brytningen åter hava upphört, då man i stället började att söka utvinna salt ur salta källor, s. k. saliner. På förekomsten av saliner grundar sig den talrika bosättningen under äldre järnålder vid Hallstatt och Hallein i Österrike och vid Halle i prov. Sachsen.

Vid behandlingen av det ofta bristfälliga materialet har förf. visat den största urskillning och försiktighet. Då han därtill givit sin framställning en nästan populär form, så bör arbetet kunna påräkna intresse icke blott bland arkeologer och bergsmän av facket utan även bland för hithörande frågor intresserade lekmän. *N. N—son.*

Nationalmuséet i Dublin, Irland.

Från Civil Service Commission, Dublin, Irland, har med begäran om intagande i Fornvännen översänts nedanstående upprop rörande det till *ansökan lediga föreståndareskapet för det irländska nationalmuséet i Dublin.*

"SAORSTÁT ÉIREANN.

APPOINTMENT
OF
KEEPER OF IRISH ANTIQUITIES
IN THE
NATIONAL MUSEUM, DUBLIN.

Applications are invited for the appointment of Keeper of the Irish Antiquities Section in the National Museum, Dublin. The salary of the post will be £600 per annum, rising by £20 per annum to £800 per annum, with Cost of Living Bonus on the usual Civil Service Scale; at the present rate of bonus £600 plus bonus amounts to £818 per annum. The post is a whole-time one carrying pension rights under the Superannuation Acts, and will be held subject to the provisions of the Civil Service Regulation Acts, and any regulations made or to be made thereunder.

The duties of the Keeper consist principally in the care of the Royal Irish Academy's collection of antiquities, which is housed in the National Museum. The Keeper is a Civil Servant, and is required to attend in the Museum at the regular hours prescribed for Civil Servants. He is further expected to organise and pursue researches in the field of Celtic Archaeology, with special regard to the objects in the Academy's collection, and to keep himself fully informed as to archaeological discovery, wherever it may occur, and to advise the Academy as to the purchase of objects offered for sale.

Candidates should produce evidence that they possess a thorough knowledge of Archaeology, with particular reference to the earlier periods of human culture. They should submit lists of their published work, and furnish proof that they have had some experience of the work of an archaeological museum.

The qualifications of candidates for appointment will be reviewed by a Selection Board appointed by the Civil Service Commission.

Applications, which should state applicant's age, should be received not later than 31st January, 1925, by

AN RÚNAIDHE,
(The Secretary),
COIMISIÚN UM STÁT-SHEIRBHÍS,
(Civil Service Commission),
33 ST. STEPHEN'S GREEN, DUBLIN."

Tvenne hundraåriga gravplaner.

Av

BENGT THORDEMAN.

Då jag för någon tid sedan ögnade igenom de arkivalier, som tillhöra Uppsala Universitets Myntkabinett, påträffade jag även en del handlingar av antikvariskt innehåll,[1] vilka av någon oförklarlig anledning hamnat i Myntkabinettets gömmor, med vars samlingar de emellertid intet ha att skaffa. Måhända ha de förts hit av någon av de fornforskare, som varit prefekter för Myntkabinettet — det skulle i så fall närmast bli Schröder som kunde komma i fråga — kanske äro de rent av lån från någon annan institution. Visst är, att de hittills förblivit okända för arkeologerna. Största intresset tilldrogo sig tvenne gravplaner, daterade 1816 resp. 1817, och redan genom sin ålder sålunda av ett mindre vanligt forskningshistoriskt värde. Då båda därtill belysa sedan gammalt uppmärksammade gravfynd synes det motiverat att lämna en utförligare redogörelse för dokumenten.

Båda bladen äro vackert utförda i tusch och akvarellfärger och ge såväl planer som profiler. Vad som emellertid genast faller i ögonen är den sinnrika metod som använts för att visa gravens inre. Genom att upplyfta en eller flera över varandra i ena kanten fastklistrade lappar får man en bild av gravens innanmäte med kista, lockhällar o. s. v. Detta tillvägagångssätt har kommit till användning både å plan och profil, så att man sålunda får både plan och snitt av gravens inre. Metoden måste

[1] Enligt större Akademiska Konsistoriets beslut ha dessa arkivalier numera överlämnats till Kungl. Antikvitetsakademiens antikvariskt-topografiska arkiv.

Överstycke: två fågelformade bronsspännen från Öland samt del av ett bältebeslag av silver från Blekinge (yngre järnåldern).

Fig. 1. Plan och profil av gravhög i Kville, Bohuslän.

betecknas såsom synnerligen ändamålsenlig och instruktiv och ger redan vid första ögonkastet en fullkomligt klar bild av gravens uppbyggnad. Bladen äro signerade A. Lindgren; tyvärr har det varit mig omöjligt att i tillgängliga matriklar vinna någon upplysning om dennes person.

Gravarna äro båda belägna i Bohuslän; den ena är ett *bronsåldersröse från Tanum,* den andra är ingenting mindre än den

Fig. 2. Plan och profil av gravhög i Kville, Bohuslän.

Fig. 3.

gravhög i Kville socken, som inneslutit det bekanta fyndet från Lilla Jored, ett av våra vackraste fynd från romersk järnålder.[1] De närmare omständigheterna vid anträffandet av detta fynd äro kända genom en av regementspastor Ant. Lidberg författad, i Antikvitets Akademiens arkiv förvarad beskrivning, vilken redan år 1821 publicerats av riksantikvarien Jonas Hallenberg i hans avhandling *Berättelse om tvänne fynd:* — — —

"Enkel Beskrifning på beskaffenheten af den Ätthög, jag funnit och undersökt på mitt Boställe Lilla Tored,[2] beläget i Qville Härad och Socken.

På ett litet slätt fält, hvilket jag för 4 år sedan upptog till åker, fanns en rund kulle. Att denna kulle var en Ätthög trodde jag icke, emedan den öfver allt var betäckt med så djup jord, att jag alla åren plöjt och besått den utan att märka sten. Men att större delen af fältet varit en af förfädernas begrafningsplatser, var mig icke obekant; ty utom de många stenrör der öfverallt finnas, har min plog blottat en och annan urna.

En händelse kom mig att undersöka kullen. Vid höstarbetet i år nedrasade jorden vid grafvens ena ända och lemnade en öppning; förmodeligen hade jorden blifvit lös; och någon sten lossnat under arbetet. Öppningen visade en större ihologhet. Jag blef nyfiken, och min nyfikenhet blef snart tillfredsställd; ty jag behöfde blott afkasta 1/4 aln jord, och lika mycket små kuller, innan jag upptäckte de stora hällarne — Grafvens tak, och sedan dessa blifvit bortförda, fann jag grafven af följande beskaffenhet:

Grafhögen är af 30 alnars diameter och i midten 3 alnar högre än jordytan. Grafven var vid bottnen 5 alnar lång och 2 1/2 alnar bred, samt i öfra kanten 6 alnar lång med 3 alnars bredd. Den var öppen inuti, fast af kullersten, så väl lagd till sidor och gaflar, att blott få stenar nedfallit vid ena ändan. Väggarne eller murarne hvilade på tjocka ekstockar, lagde på fast lervarf. Grafvens höjd invändigt var omkring 3 alnar, och dess tak utgjordes af 4 stora hällar, 4 1/2 alnar långa och 1 1/4 breda, hvilka med sina ändar hvilade på grafvens sidoväggar och kunna således icke fullkomligt täcka hela dess längd. Denna brist ersattes genom mindre hällar, sträckande sig från grafvens gafvelväggar till de större hällarne.

Särdeles märkvärdigt anser jag, att inom den murade grafven fanns en graf eller kista af träd med botten-, sido-, gafvel- och lockplankor, allt af Ek. Bottnen var sammansatt af 2 plankor, hvartdera af 5 alnars längd, 1 1/4 alns bredd, samt, oaktadt något förtärde, 5

---

[1] Statens Historiska Museum, inv.-nr 413.
[2] Här står konsekvent Tored, bör vara Jored.

tums tjocklek. Sido- och gafvelplankorne voro af samma tjocklek och applicerade vid de nämnde bottenstockarne, på hvilka muren hvilade. Denna graf eller kista var genom Ekstockar långsefter delad i 3:ne rum — förvaringsställen åt lika många Urnor — och hvarje rum täckt med sin särskildta Ekeplanka. Huru hög denna brädkista varit, kunde ej genom mätning utrönas, emedan lockplankorna, såsom mera blottställda för luften, mer och mindre förtärts och nedsjunkit, och murarne dessutom genom sjunkning tryckt sidobräderna inåt. Af några stafrar till en kutting, hvilka funnos uti ena afdelningen, och hålla 10 tum i längden, slutar jag dock, att grafven varit af lika höjd, emedan kuttingen förmodligen stått upprätt. Lockplankorna och skiljostockarne voro mycket tärde; men sido-, gafvel- och bottenplankorne nästan hela, ja de sednare så oskadade, att de på 1/2 tum nära, äro helt friska, men svarta ända genom. En särdeles omsorg och skicklighet var ock använd att förekomma förruttnelsen; ty först var hela grafvens lerbotten, samt sidor och gaflar, så högt plankorna räckte, betäckte med grof näfver, och sedan var denna näfver tjockt bestruken med en sort beck, mycket smidigt i grafven; men hårdnande i luften; hvilket beck åter var betäckt med kål till öfver en tums tjocklek. Till plankornas betäckning invändigt var samma sorgfällighet iakttagen. Dessutom voro alla tre rummen eller afdelningarne ända upp under lockbräderna eller plankorna till större delen fyllde med kål och aska, och der förmodligen denna fyllning trutit, med hoprullad eller sönderhackad näfver, väl insmord med lera och beck. Denna mängd af aska och kål visar tydligen att bålet varit stort; också har jag blott kunnat upptäcka 2 à 3 små benskärfvor.

Grafvens sträckning var ifrån sydväst till nordost. I höga afdelningen, från sydvest räknadt, fanns blyerts-Urnan (jag kallar så en Urna af en svartgrå glimrande lera). I medlersta afdelningen Urnan N:o 2, samt i afdelningen till vänster Urnan N:o 3; Urnorna 1 och 2 funnos nära nordöstra gaflarne; men N:o 3 en aln från den sydvestra. Intet annat än aska fanns uti Urnorne; men med denna voro de helt och hållet fyllde och öfverst bestrukne med ett jemt beck. Alla Urnorne voro af murens tryckning skadade. N:o 2 och 3 af fuktigheten tillika till en del upplöste; af dessa fick jag derföre blott få stycken, hvilka likväl visa, att båda varit välarbetade, den förra af brun marmorerad glasure blott utvändigt, men den senare svart glaserad både utan och innan. Af blyerts-Urnan fick jag ena sidan hel och kunde således mäta den. Storleken är: 5 tums höjd och 6 1/4 tums diameter ofvan samt 5 tums i botten. Nära blyerts-Urnan i grafvens första afdelning funnos öronen N:o 11 och ett af N:o 24. Midt i denna afdelning stafrarne af Kuttingen N:o 29, och vid dessa N:o 7, 8, 9, 10, 12, 13 och 30. Större delen af stafrarne voro oskadde, och kunde således kuttingen mätas. Höjden var 10 tum och bottnens diameter lika stor — Bottnen var kryssad på samma sätt, som nu brukas med

träkäril. Af ergränderne på stafrarne synes att kuttingen varit omgifven af 5 kopparringar, samt kuttingens kant och vissa stafrar nedigenom prydde med kopparskenor, lika breda med kopparringarne; ringarne och skenorne hade varit fästade med nitade kopparnaglar, prydde med nämnde knappar, förmodeligen af silfver, hvilket N:o 13 tyckes utvisa.

Trädskaftet N:o 30 hade åt ena ändan en spets af blott 1/8 tums tjocklek, men 6 tums längd. Denne var så multnad, att den vid upplyftningen afföll. Troligen har N:o 8 varit beslag till denna spits.

Vid sydvästra gafveln fanns metallkärilet N:o 5, fullt med aska och kol. Botten på detta käril tyckes åtminstone hållit 9 tum i diameter, och kanterna varit 3 à 4 tum höga. N:o 14 fann jag först i den uppkastade jorden, och kan således ej visst säga, hvarest dessa lemningar stått.

Vid medlersta eller andra afdelningens nordöstra gafvel stod Urnan N:o 2; bredvid denna lågo ringarne N:o 26, 27, 28, äfven N:o 15, 16, 17, 18, och 19. Af N:o 16 synes tydeligen, att i grafven funnits lika så många olika kopparkäril eller sorter, som de förgyllde silfverskenorna äro olika.

I venstra afdelningen fanns Urnan N:o 3, 1 aln från sydvestra gafveln, samt nära denna ett rundt kopparkäril N:o 20, båda fyllde med aska, öfverstruken med beck. Jag såg så väl Urnans som kärilets hela kant, brukade all försiktighet för att få den hel; men de voro så sköre, att de vid upptagandet sönderföllo i små stycken.

N:o 21, 22, 23 och 25 funnos äfven i denna afdelning. Af N:o 24 är något funnet i hvardera afdelningen.

Författaren önskar, att denna Beskrifning måtte anses för hvad den är, en blott enkel uppsats till ledtråd för den sakkännare, som kommer att granska det fundna och kanske beskrifva ätthögen.

Lilla Tored den 25 Nov. 1816.

Anton Lidberg
Regem:ts-Pastor vid Kungl. Bohusläns Regemente.

Beskrivningen var åtföljd av nedanstående

Förteckning på de saker, hvilka af undertecknad blifvit fundne i en Ätthög på dess Boställe Tored, samt åt General-Majoren, Landshöfdingen och Commendören m. m. Högvälborne Herren Herr A. P. v. Rosen, öfverlemnade för att underställas Kongl. Maj:ts Nådiga pröfning.

N:o 1. Stycken af en Urna af blyerts, N:o 2. Stycken af en Urna med brun glasure; N:o 3. Dito af en dito med svart glasure; N:o 4. Ett öra af denna Urna; N:o 5. Stycken af ett Metall-käril; N:o 6.

Tvänne små blå pärlor tillhörande N:o 16; N:o 7. Ett spänne af guld; N:o 8. Ett beslag förmodeligen till spitsen af N:o 30; N:o 9. Andra beslag; N:o 10. Ett litet kors af gutit silfver; N:o 11. Små öronringar af guld med silfver-beslag; N:o 12. Ett knappträd, samt i annat papper lämningar af ett mindre kopparkäril; N:o 13. 2:ne metallknappar af Kuttingen N:o 29; N:o 14. Diverse; N:o 15. Lemningar af en gördel af väf med små beslag; N:o 16. En hel till erg förvandlad sida af ett kopparkäril, öfverdragen med en förgyld silfverskifva och besatt med 3 små blå pärlor; N:o 17. Ett förgyldt silfverbeslag; N:o 18. 2:ne nästan hela förgylda silfverskenor, förmodeligen af någon hufvudprydnad; N:o 19. En kant af ett trädkäril med beslag; N:o 20. En förgyld silfverkant till ett annat käril; N:o 21. Förgyld silfverkant af ett annat käril; N:o 22. Dito d:o af annan facon; N:o 23. Förgyld silfverkant med en del af kärilet; N:o 24. Lemningar efter åtskilliga käril; N:o 25. Glasbitar; N:o 26. En armring af guld; N:o 27. En tredubbel fingerring af guld; N:o 28. En enkel fingerring af guld; N:o 29. Stafrar af en Kutting; N:o 30. Ett trädskaft. Äfven medföljer ett metallspjut, funnet i en kummelhög nära Tanums Prestgård.

Lilla Tored den 25 Nov. 1816.

Anton Lidberg
Regem:ts-Pastor vid Kongl. Bohusläns Regemente.

Den korta beskrivning, som åtföljer vår ritning, ansluter sig helt och hållet till Lidbergs skrivelse och kompletterar eller avviker från densamma endast i några oväsentliga detaljer: — —

»Enligt med Herr Regement Pastorn Ant: Lidbergs beskrifning är en Ättehög i likhet med åfvantecknade, funnen på dess Boställes ägor Lilla Iored, belägen uti Bohuslän, Qville Härad och Socken. Beskrifningen år Sålunda: Under höst Plöjningen år 1816 ock vid undersökningen till orsaken af ett Iord-ras i åkern å denna kulle, fants på 14 al:r 3:ne Sten hällar af 4 1/4 al:rs längd ock 5/4 al:r bred samt några mindre Som betäckte en graf eller underjordisk rymd af 5 al:r längd och 2 1/2 al:r bredd botn samt 6 al:r long ock 3 al:r bredd i dagern. Sedan täckningshällarna blifvit undanförda, grafvens Djup var Circa 3 al:r ock alla sidor upförde af sten. Sedan rymden blifvit rengord ifrån nedrasad mylla Sågs botn af en Ekekista, lika long ock bred med nedra rymden och hadde 3:ne Afdelningar med sina särskilda lock. Denna kista var öfverhölgd af kol ock därunder beckad till 1 tums tjocklek samt närmast alla denna kistans sidor, belagd med grofnäfver; virket i denna bestod af 5 tums tjocka Ekeplankor som till större delen voro friska men svarta alt igenom. Uti *Västra afdelningen* såg sedan locket blef uptagit, rummet vara fylt med kol ock aska samt några obetydlige benskiärfvor, vid nogare undersökning

fants äfven delar af en Urna tillgord af — — [?] Composition *N:o 1.* N:o 2 är Örat af denna; N:o 5 Ett till det mästa af Erg förstört Metall kiäril. N:o 6, 2:ne små blå stenar. N:o 7. Ett spänne af simpelt guld. N:o 3. Ett metall beslag till en slända. N:o 9 Ett beslag af koppar belagd med silfver pläter. N:o 10. Ett gjutit kors af silfver. N:o 11. Ringar af Metall och Pläter. N:o 12. Lämningar af ett litet koppar kiäril. N:o 13. 2:ne knappar af beslaget på en kutting. N:o 14. Diverse af metall. N:o 29. En staf af en kutting. N:o 30. En slända. Uti *Andra eller mellan Afdelningen* fants stycken af *Urnan N:o 2.* N:o 15. En liten del af en gördel beslagen. N:o 16. En del af ett litet kiäril öfverdragit med förgyld Pläter och 3:ne blå stenar. N:o 17. Ett silfver Beslag. N:o 18. Ett Dito förgylt. N:o 19. En kant af ett träkiäril. N:o 26. En Armring af fint guld, 25 tum long och väger 11 Lod. N:o 27. En Tumring af lika guld väger 2 1/2 Lod och N:o 28. En fingerring af sämre sort guld väger 3/4 lod. Uti *3:die Afdelningen* åt Öster fants några få lämningar af *Urnan N:o 3* här låg N:o 20. En förgyld silfverkant till ett runt kiäril. N:o 21. Ett Dito till ett annat kiäril. N:o 22. Ett Dito af annan Modell. N:o 23. En Dito med någon liten del af kiärlet. N:o 24. Diversse delar af kjärilen. N:o 25. En mängd råa Diamanter.

Alla dessa forntidens lämningar har Herr General Majoren, Landshöfedingen, kammarherren och Commendeuren Grefve A. P. Rosen för at uti kongl. Antiqvitets Arquivet i Stockholm inlämna.

Denna ritning med beskrifning är författad År 1817 af

A. Lindgren.

Det framgår härav att ritningen ej är utförd vid det tillfälle då graven undersökts, ja det förefaller som om den ej ens skulle grunda sig på autopsi utan endast på beskrivning. Dess värde blir härigenom givetvis av andra handsnatur men då någon annan ritning ej existerar är den dock alltjämt värd att uppmärksammas, i synnerhet som den säkerligen bygger på direkta anvisningar av ett ögonvittne, förmodligen just pastor Lidberg.

Den andra ritningen (fig. 4) framställer ett bronsåldersröse, beläget nära Tanums prästgård såsom den till ritningen fogade korta beskrivningen meddelar:

"Vid undersökningen af Ett kumbell till utseende med det här ofvan tecknade: belägit på Spittsen af ett högt Berg nära vid *Tanums PrästeGård;* har man anmärkt följande: Omkretsen af Sielfva kumblet gör 160 fot eller 80 alr ock dess Högd blott 3 alr i mitteln af högen — Nere vid botn af denna: blef man först varse en häll fig. a, af 4 1/4

als längd ock 3 als bredd, under vilken, då den uplyftades sågs en murad graf 3 1/4 alr Long, 3/4 alr bred ock 3/4 alr Djup, som var anlagd på en slätt häll af fasta berget. Botn af grafven var fyld till 3 tums högd med grofver sand, på vilken var ganska tätt ock jämt satt med klappersten af Höns äggs storlek; Åfvan på denna stensättning, låg vid Sidan åt Norr åfvan tecknade Metall Spiut ock det så nära intill muren at man däraf kunde se, det spiutet hafvit ett handtag eller fäste af omkring 6 tums längd, för öfrigit var intet mer at anmärka."

Beträffande det i gravkistan funna "spjutet", som ju icke är något annat än ett kort svärd från bronsålderns tredje period och som avbildats överst på bladet, lämnas ytterligare en notis:

"Äfven tecknade Spiut, är af Herr General Majoren, Landshöfdingen Kammarherren ock Commendeuren Grefve A. P. Rosen inlämnat till kongl. Antiqvitets Archivet i Stockholm d.
Januarij 1817".

Om tidpunkten för undersökningen få vi slutligen kännedom genom anteckningen till höger om planen:

"Upritat efter beskrifning öfver kumlet ock efter Originale Spiutet Af A. Lindgrén År 1816 — då detta fynd blifvit gordt —"

Då det gäller att identifiera röset ha vi sålunda att utgå från läget i närheten av Tanums prästgård samt tidpunkten för undersökningen 1816. Vid en blick på bronsålderns gravmonument inom Tanums socken[1] har man genast att stanna inför det s. k. Galgeröset, som år 1816 undersöktes i närvaro av C. G. Brunius. Rösets läge, så som det bestämts av Hallström, stämmer även väl med det uppgivna i närheten av prästgården. Över undersökningen av röset föreligger en i Antikvarisk-topografiska arkivet förvarad berättelse av Brunius, ursprungligen avsedd att publiceras i tidskriften Iduna, där den emellertid av någon anledning aldrig kom att offentliggöras.[2] Brunius skildring av gravens inre,

---

1 HALLSTRÖM: *Tanums härads bronsåldersgravar, Göteborgs och Bohus läns Fornminnesförenings tidskrift,* 1917.

2 Berättelsen har sedermera blivit avtryckt av MONTELIUS i *Bidrag till kännedom om Göteb. och Bohusl. fornm. etc.* I. s. 394 ff.

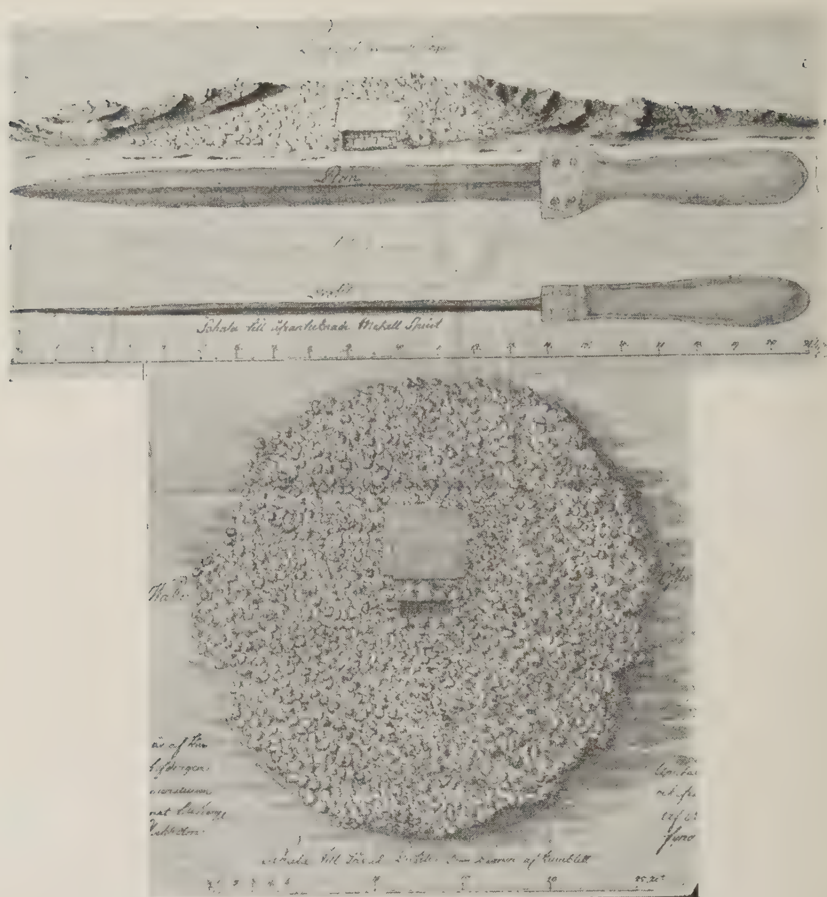

Fig. 4. Plan och profil av bronsåldersröse i Tanum, Bohuslän.

vilken åtföljes av en teckning av de gjorda fynden, möjliggör en säker identifiering av röset å ritningen med Galgeröset:

"Fornlemningar från Bohus Län.

Uti Tanums härad och Socken, nästan midt i den så kallade egentliga Wiken i Bohuslän, är år 1816 wed bortförandet af en stenhög, funnen en graf som torde kunna hänföras till Kumbelåldren. Detta stenrör som hade en omkrits af 80 fot och var 9 högt, befanns $^1/_4$ mil från hafvet, på spetsen af det högsta berg i nejden. Man hade ej orsak förmoda nyssnämnda rör vara något af de gamle Wikboarnes

grafställen, då här sedan urminnestid varit upprest en galge, som redan för tio år tillbaka förruttnat. Bland stenarne funnos skeletter efter brottslingar af hvilka den siste skall blifvit straffad för omkring 80 år tillbaka. Häraf inser man också lätt hvarföre stället så länge blifvit fredadt.

Först fanns ett nästan förrostadt knifblad; längre ned, stycken af en grof lerurna, och vid stenrösets botten träffades en häll, af 5 alnars längd, 2 ½ alns bredd, 3 quarters tjocklek, i yttersta kanterne omlagd med smärre flata stenar, hvarimellan var uppfyldt med kol, aska och jord. När denna häll eller locksten var afvältad, sågs en graf i fullkomlig likkist-form, 3 ½ al. lång, 3 quarter bred och 3 quarter djup; men vida bredare mot öster förmodligen för att lemna rum för axlarne. Grafven var med sorgfällighet murad, på släta berget, af flata stenar, med mellanstuckne skärfvor; dock utan allt murbruk. Hela bottnen, som utgjordes af sjelfva berget, var höljd med rundade stenar, af ett hönsäggs storlek, liggande tätt intill hvarandra, och sannolikt samlade på hafsstranden. På denna anser jag kroppen varit utsträckt. Intet tecken fanns likväl till ben, aska eller kol, blott någon salpeterhaltig jord, att döma af utseendet. Till höger i den bredare ändan af grafven, låg en dolk (se fig. 1)[1] 16 tum lång, om 13 lods vigt. Kanhända är denna hvad de gamle kallade *sax*. Härpå syntes hafva varit ett skaft. 1 quarter långt, att gissa af dess afstånd från muren. Deraf funnos också några helt och hållet förruttnade lemningar. Fem naglar hade fästat skaftet vid klingan. Bredvid dolken låg en flintknif (se fig. 2)[1] 4 ¾ tum lång, som på flere ställen antagit annan yta, då de stenar deremot som höljde bottnen, voro mer och mindre vittrade. Der hufvudet syntes haft sitt ställe, låg en halsknapp (se fig. 3)[1], som var ärgig och något förtärd, och mot mitten en annan mindre och lika beskaffad. Dolken och knapparne synas gjorde af samma metall, som är en ännu icke nog undersökt composition, af ett gulaktigt utseende.

Derefter besåg jag de öfrige stenhögar som ligga runt omkring på bergen. Icke långt från ofvannämde graf märkas tvenne rör, wilka af ålder blifvit förstörde. Bland nära 50 sådana som jag sett på 1 mils streckning och mindre än ¼ mils bredd har jag endast funnit ett, som jag med något skäl förmodar var orubbadt. Skulle så vara, är ett sjömärke som man der uppfört, dertill orsak. — — — — — —“

Till en början blir man visserligen tveksam då Brunius förutom svärdet även omtalar de övriga föremål som påträffades i kistan medan ritningens text efter att ha beskrivit svärdet direkt utsäger att “för övrigt var intet mer att anmärka“. Även äro lockhällens dimensioner något om ock obetydligt olika angivna. Men

[1] Å fig. 5 härjämte.

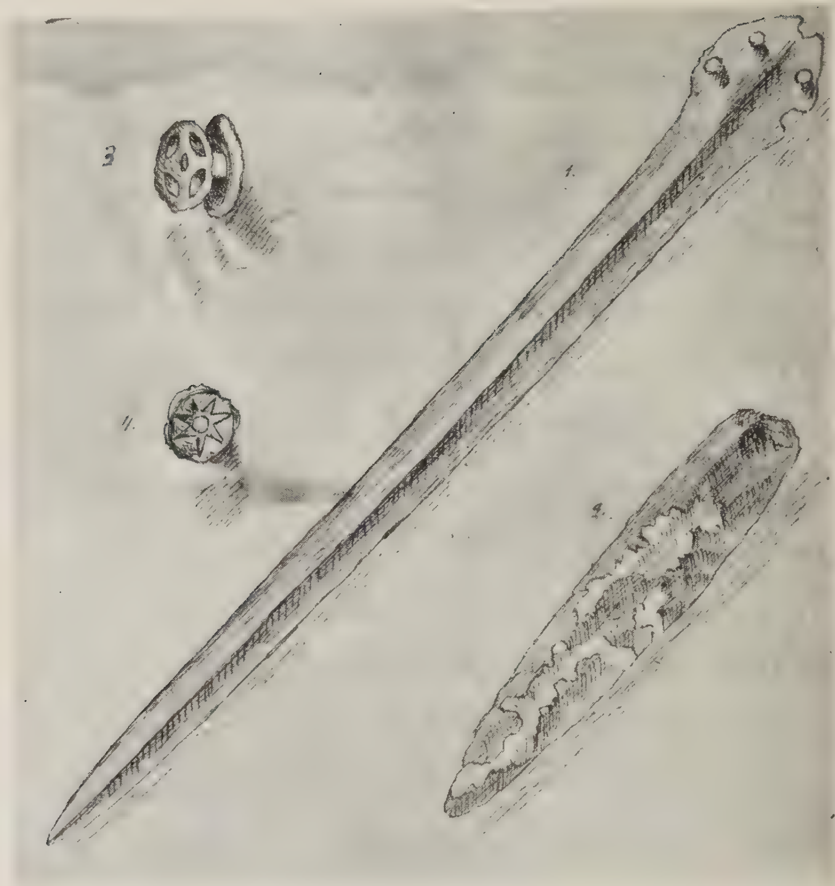

Fig. 5. Fynd från röset fig. 4. (Efter teckning av Brunius.)

i övrigt äro överensstämmelserna så påfallande att ett misstag härvidlag torde vara uteslutet. Kistans storlek är i båda fallen densamma liksom belägenheten på fasta berget; ävenså fyllnaden av stenar “av hönsäggs storlek“. Framförallt observerar man emellertid den nästan ord för ord överensstämmande funderingen angående svärdsklingans skaft. Med hänsyn härtill och då det icke torde vara sannolikt att ytterligare ett röse i omedelbar närhet av dessa blivit öppnat samma år torde man med allra största säkerhet kunna påstå att ritningen verkligen framställer Galgeröset.

Av fyndet från Galgeröset hamnade den ena bronsknappen hos Brunii son, dr G. Brunius i Landskrona, varifrån den tillsammans med en del andra fornsaker kom till Statens Historiska Museum där den ännu förvaras under inv.-nr 6862[1] (fig. 6). Var den övriga delen av fyndet blev placerad har dock varit okänt. Emellertid ger härvidlag texten till gravplanen en ledtråd då den omtalar att svärdet i januari 1817 av landshövding von Rosen insänts till Antikvitetsarkivet; även detta borde sålunda befinna sig i Statens Historiska Museum. Vid en genomgång av museets accession under 1817 och följande år finner man likväl till en början ingenting från Tanum. Det visar sig dock vid närmare påseende att enligt pastor Lidbergs förteckning av Joredsfyndet (se ovan) ett "metallspjut, funnet i en kummelhög nära Tanums Prestgård" dock utan närmare fynduppgift, blivit insänt. Som tidsuppgiften stämmer, torde det vara säkert att detta svärd är det åsyftade, även om det synes vara insänt av pastor Lidberg och ej av landshövdingen. Svärdet borde alltså återfinnas i Museet under inv.-nr 413. Något svärd med detta nummer finnes visserligen ej men däremot ett utan nummer (fig. 6), som fullständigt överensstämmer med Brunii avbildning och det sökta svärdets storlek. Lindgrens avbildning visar samma mått men är i

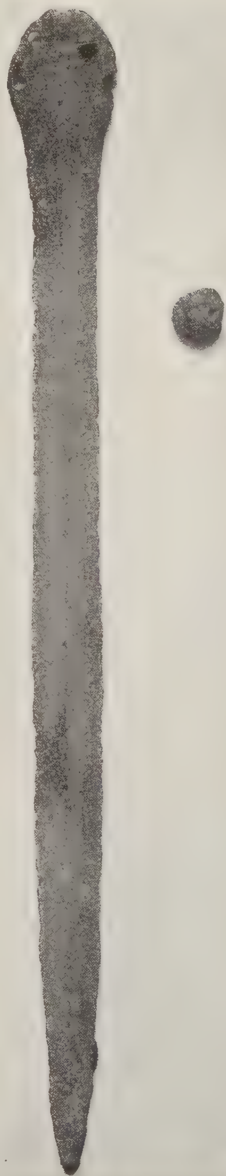

Fig. 6. Bronssvärd och bronsknapp från röse i Tanum (Bohuslän).

[1] Hallström: a. a. sid. 46.

proportionerna något sämre. Att vi här verkligen stå inför svärdet från Galgeröset torde knappast vara tvivel underkastat.

* *
*

De båda gravplanernas värde för kännedomen om fynden såsom sådana må överlämnas till forskarna av facket att bedöma. Deras egenskap av andrahandskällor ligger i öppen dag samtidigt som det dock är tydligt, att de utförts efter anvisningar på platsen och ej till äventyrs endast efter skriftliga beskrivningar.[1] Hur därmed än må förhålla sig så äga de båda ritningarna ett obestridligt intresse genom sin ålder och sitt utförande. De vittna högt om förståelsen för möjligast exakta återgivande av gravarnas inre hos den som föranstaltat deras utförande[2] — femtio år innan Hjalmar Stolpe fann rutpapperets grundläggande betydelse för gravbeskrivningen. Med hänsyn till deras ålder stå så vitt jag känner dessa båda ritningar utan motsvarighet inom de arkeologiska grävningsundersökningarnas historia i vårt land och faktiskt ha deras metodiska idé blivit fullföljd först i våra dagars skrupulösa grävningsritningar, där skiktvis upplagda planer fixera de olika stadierna i undersökningens förlopp.

---

[1] Då tecknaren om svärdet från Galgeröset anger att han år 1816 ("då detta fynd blifvit gordt") sett och avritat originalet medan detsamma först år 1817 i januari insänts till Antikvitetsarkivet, så framgår ju härav att ritningen utförts ej i Stockholm utan i Bohuslän, sannolikt på platsen för fyndet.

[2] Denne person har man väl närmast att söka i reg.-pastor Lidberg, som i sin berättelse över Jored-graven visar ett aktningsvärt gott sinne för arkeologisk exakthet. Det ligger emellertid nära till hands att bakom såväl dennes omsorgsfulla fyndberättelse som våra båda ritningar tänka sig impulser från Brunius i en eller annan form.

Bronsåldersgravar i Medelpad.

Av

GUSTAF HALLSTRÖM.

mkring 3,5 km. SO om Sundsvall ligger V om kustlandsvägen och ett 20-tal m. högre än denna ett par smärre gravrösen på det här numera skoglösa och jämnt mot havet sluttande berget. De ligga på Hillsta ägor i Sköns s:n och helt nära sommarstället Kumo, efter vilket de ofta kallas.[1] Rösena med omgivande mark tillhöra nu Medelpads fornhem genom donation av kronofogde E. F. Engelstedt.

Platsen ligger mitt för höjdsiffran 23,25 m. i landsvägen söderut från Kumo (jämför kartbladet 79 Sundsvall 1:100,000, varav utdrag i fig. 1). Rösenas höjd över havet skulle alltså bli i runt tal omkring 45 m. Enligt mitt förmenande torde dock denna siffra vara alltför låg.[2]

Det högre och större av dessa rösen är nu mycket förstört, men har ännu en diameter av 9—10 m. Det har emellertid för ej så många år sedan varit betydligt större. Ar 1892 kördes nämligen hundratals lass sten därifrån för att fylla i en kaj vid Kumo. Röset bör ha haft en ursprunglig diameter av minst det dubbla mot den nuvarande. Intill detta röse funnos fordom två, ej en-

---

[1] En kort skildring av rösena jämte några fotografier lämnas i *Sv. Turistför. Årsskr.* 1916, p. 275 ff. av A. Wide.

[2] Enligt välvilligt meddelande från posttjänstemannen J. Th. Höglund i Sundsvall torde höjden ö. h. vara omkring 47 m. Jag begagnar här tillfället att till hr Höglund frambära mitt tack för denna och andra uppgifter samt för den genom hans förmedling av hr T. Åhlfeldt upprättade planen etc. fig. 2 samt fotos.

dast ett röse som nu. Det kvarvarande är oansenligt och synes mycket förstört.

Vid rösets förstörande anträffades däri ej mindre än tre, möjligen även fyra av sten byggda kistor, som alla plundrades.[1] Två (ev. tre) brötos upp och endast en lämnades kvar i sitt läge, men berövades sitt tak av hällar. Denna kista är ännu i behåll och har en inre längd av 3,7 m. med en orientering NNV—SSO (jfr

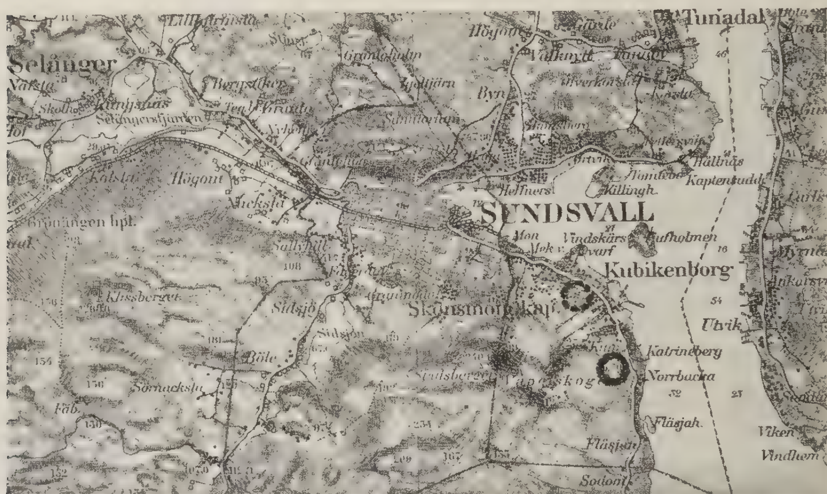

Fig. 1. Bronsåldersrösen söder om Sundsvall.
Den hela ringen betecknar Kumograven.

fig. 2). Övriga dimensioner se nedan. Den är nu något skadad, så att det ser ut som om den bildade en vinkel. Tre tydliga hörn med mellanliggande lång- och kortsida äro tämligen väl bevarade och ha ett läge, som tyder på en ursprungligen normalt formad kista. Vilket icke hindrar att en av de andra kistorna kunnat stöta till densamma och att vinkelrummet är en lämning därav, vilket göres sannolikt av nedanstående skildring.

I kistan anträffades av arbetarna under stentagningen *ben*, som en av dem skulle ha tagit med sig,[1] alltså med stor sanno-

---

[1] *Sundsvalls Nyheter* 9/4 1892, artikeln *Från stenålderns dagar.*

likhet obrända ben. Vidare i ena ändan åtskilligt med *björknäver* av ovanlig tjocklek (4 mm.).

Resterna av graven blevo undersökta av rektor G. Adlertz[1] år 1896. Han skriver: "Jag fann rösets omkrets, såvidt af dess nuvarande beskaffenhet kan dömas, ha varit omkring 60 steg. Det omslöt en af kantresta och delvis på höjden skarfvade hällar byggd större hällkista samt en mindre, kallmurad grafkammare, båda liggande jämsides med bortåt 2 m:s mellanrum närmare rösets södra kant. Båda hade sin långdriktning i det närmaste i norr och söder, en riktning, som visserligen öfverensstämmer med bergets allmänna strykning, men som dock påtagligen ej varit framtvingad af de lokala förhållandena, enär den platå, på hvilken röset blifvit anlagdt, ej visar någon betydande sluttning."

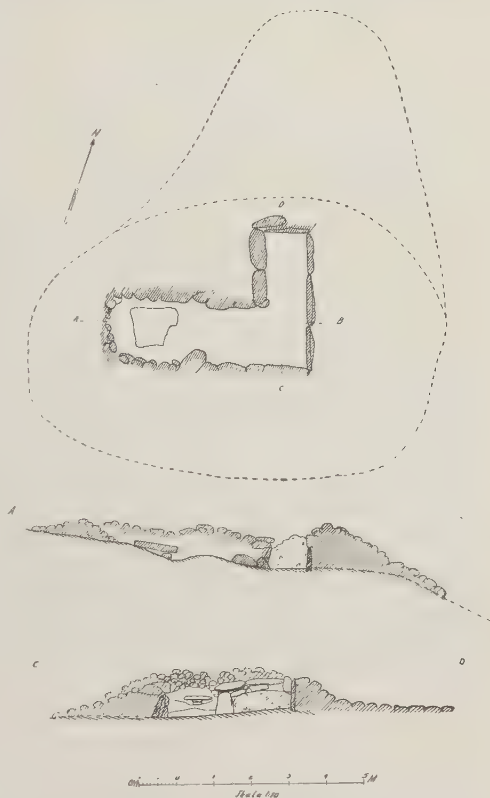

Fig. 2. Plan och profiler av bronsåldersröse vid Kumo. Skönsmon, Medelpad.
(Uppgjord 1924 av T. Åhlfeldt, Sundsvall.)

"Hällkistan, som låg östligast, hade en längd af 3,70 meter. Bredden var vid norra ändan 1,1 meter, vid den södra 1 meter. Norra gafvelhällens höjd 0,82 met. Östra långväggens höjd 0,82 meter; vestra långväggens höjd 0,70 meter. Båda gafvelhällarna voro hela med den slätare sidan inåtvänd. Östra långväggen bestod af två rader större, på insidan plana stenar, vestra långsidan af blott en rad dylika, upptill skarfvade af delvis nedrasade mindre stenar, utom närmast södra gafvelhällen, der en större, på insidan plan sten blifvit lagd ofvanpå grundstenen."

"Bredvid denna hällkista lågo flera större hällar, hvilka torde ha varit takhällar. Enligt de upplysningar jag förskaffade mig af arbetare, som varit med då hällkistan upptäcktes, lågo dock då inga takhällar

[1] Jfr reseberättelse i *Ant. Topograf. Arkivet.*

öfver densamma, och det var blott den omständigheten, att snön fyllde henne, som gjorde, att hon undgick uppmärksamheten, ända till dess större delen af röset blifvit bortförd.«

»I kistan hade ingenting annat anträffats än en mängd näfverbitar, och sådana, fastän mycket små, lågo ännu kvar på botten vid mitt besök på platsen. Möjligt är derför att under takhällarna ett täcklager af näfver funnits eller ock att liket nedlagts i näfver. I betraktande

Foto. J. Th. Höglund.

Fig. 3. Kistan i bronsåldersröset (fig. 2), Kumo.
(Från nordväst.)

deraf att jag i ett annat röse i samma trakt, der ingen hällkista kunde skönjas, träffat en mängd obrända menniskoben jemte talrika näfverbitar, förefaller den senare tolkningen nästan sannolikare.«

»Den här ifrågavarande hällkistan hade påtagligen för länge sedan blifvit utplundrad. I hopp om en liten efterskörd företog jag mig emellertid att först genom gräfning och sedan genom sållning genomsöka det tunna lagret af mylla och vittringsgrus på botten. Dervid anträffades ungefär vid midten en liten tunn och skarpkantad flintskärfva samt på vestsidan strax framom midten (det vill säga norr om midten) ett stycke flinta som tydligen röjer bearbetning. Derjemte fanns en liten 3-kantig, tunn skifva af glimmerskiffer, som *möjligen* är bearbetad och afsiktligt ditlagd, fastän den med sin lösa stenart svår-

ligen varit användbar såsom redskap. Kanske den kan betraktas såsom något symboliskt offer åt den döde, hvilket väl är den sannolikaste förklaringen till flintskärfvornas närvaro.«

»Vester om hällkistan fanns en af mindre, kantiga stenar kallmurad grafkammare till sin längdriktning paralell med kistan. Dess längd var ungefär 1,80 meter. Vestra långväggen var till större delen nedrifven, men att döma af hvad som återstod torde kammarens bredd varit ungefär 0,60 meter. Höjden af den kvarstående östra långväggen var 0,85 met. Gaflarna utgjordes också af hoppassade mer eller mindre platta stenar. Ingenting anträffades i denna kammare.« Så långt Adlerz.

Adlers fann i kistan utom *näverbitar* två små slagna *flintskärvor* (St. H. Mus. 10292), fig. 4. Den ena är spånformad med mittrygg. Dimensioner 3,1×1,6×0,6 cm. Spånegg finnes å ena långsidan och spetsen. Å andra sidan samt basen är kanten tjock och avnött, av utseende som på i havsstranden svallade flintskärvor. På ett ställe har denna kant det utseende, som fås då den användes till eldslagning. Färg vitaktig. Den andra skärvan är en vanlig, mycket tunn avfallsskärva utan bestämd form. Dimensioner ännu mindre, 2×1,4×0,3 cm.

Fig. 4. Fynd ur Kumoröset, fig. 3.

I och för sig säga dessa fynd ej mycket, om det också har sitt intresse att konstatera tillvaron av flinta i en grav av dylik typ, vars ålder på Norrlandskusten man gärna velat, men ej vågat sätta högre än till tidigast romersk järnålder.[1] Vid ett besök i maj 1924 anträffades emellertid i samma grav av hr J. Th. Höglund från Sundsvall en liten *pilspets av mörkgrå kvartsit* (St. Hist. Mus. 17456).[2]

---

[1] K. SIDENBLADH: *Fornlämningar i Norrland.* A. T. II, p. 194 ff. O. MONTELIUS: *Bronsåldern i norra och mellersta Sverige.* A. T. III, p. 200. G. HALLSTRÖM: *Bronsåldersfynd i Norrland. Jämtl. f. för. tidskr.* 1917, *Västerbottens läns förhistoria. Sverige.* Bd VI, p. 699.

[2] Genom tillmötesgående från Medelpads fornhem har fyndet överlämnats till St. Hist. Mus.

Fyndet anträffades i sydöstra hörnet av kistan "på ett djup av ungefär 12 cm. Något anmärkningsvärt i det jordlager, vari den anträffades förefanns ej. I graven förefintligt jordlager synes på vissa ställen uppnå ett djup av ungefär 20 cm. på berggrund; på vissa ställen går berget upp i dagen. Jorden är uppblandad med stenar av samma art som berget, av från 3 till 5 cm. diam." Formen är lancettformig, men med den avtunnande skaftningsändan slutande med en urnupen bas, jfr fig. 4. Dimensioner 4,2×1,5×0,7 cm.

Fyndet är i hög grad överraskande. För det första för det upp kistans ålder betydligt, för det andra är det vårt första gravfynd, vari kvarts- eller kvartsitföremål förekomma.

Om graven låge annorlunda till, alltså på eller i lösa jordlager, skulle en möjlighet finnas att kistan placerats på en stenåldersboplats och att såväl flintskärvorna som pilspetsen skulle kunna förklaras som tillhörande denna och ej graven. Men på denna mycket stora bergsluttning med så gott som överallt berg i dagen, om också rätt småsplittrat, måste man helt bortse från ett dylikt antagande. Fyndomständigheterna utesluta all annan förklaring för fynden än den av gravgods.

Någon absolut säker datering kan icke fås utan vidare. Gravgodset och kistans storlek och orientering drar dateringen uppåt, i riktning mot stenålderns slut. Kistans läge i röse samt byggnad och vidare röset i och för sig och dettas läge äro däremot typiska bronsåldersdrag efter sydsvenska begrepp. Här nordpå visa sist uppräknade drag på gemenskap med de även på Norrlandskusten förekommande, men ännu icke till åldern fullt utredda kisterösena.

Den enda möjligheten till en mer fix datering kan endast ges av kvartsitspetsen.

Utan att här vilja rulla upp hela den intressanta frågan om den norrländska "kvartskulturen", vartill jag hoppas få återkomma en annan gång, vill jag nämna att dennas utveckling i stort sett sammanfaller med skifferkulturens, samtidigt som många drag förena kvarts- och flintkulturerna. Flintpilspetsar av form och storlek med ifrågavarande spets bruka hänföras till hällkisttid. Jäm-

för t. ex. den med Kumo-spetsen nästan identiska från Rasbo i Uppland.[1] De sammanhänga i visst avseende med de hjärtformiga spetsarna, vilka ju äro typiska företeelser för hällkisttid.

I vad mån de norrländska kvarts- och kvartsitspetsarna kunna anses fullt likvärdiga i tid med sina sydligare typfränder i flinta tillhör frågan om de olika stenåldersprovinsernas tidssammanhang inom landet. För närvarande torde frågan ej nöjaktigt kunna besvaras, utan att hela det norrländska stenåldersmaterialet lägges fram, från det äldsta föremålet till det yngsta. Mer och mer arbetar sig emellertid den uppfattningen fram, att inga större differenser i fråga om de på varandra följande tidsperioderna inom landets södra och norra delar förekomma. Lika litet som dylik differens funnits under utvecklingsperioderna e. Kr., lika litet behöver den ha funnits före. En helt annan sak är det att bronsåldern i Norrland verkar så oerhört fattig, särskilt i förhållande till Uppland och Tröndelagen.

Som emellertid hällkisttid, även den i södra Sverige, otvivelaktigt är en period, som bildar brygga till bronsåldern och troligen kronologiskt även omfattar dennas första period, betyder det i föreliggande fall föga, om kvartsitspetsen från Kumo i Skön räknas till sista perioden av stenåldern eller till begynnande bronsålder. Jag nöjer mig därför att fixera dess ålder till övergångstiden mellan sten- och bronsålder. Därmed skulle även gravkistan ha fått sin ungefärliga datering.[2]

Det kan ha sitt intresse att jämföra denna frappant stora gravkista i röse med andra kända dylika i Sverige. De äro ej många, men tämligen klara till typ och datering. Den bästa representanten är Kiviksgraven, en närmare är den gravkista från Ytter-Enhörna s:n i Södermanland, varifrån de två bekanta ristade hällarna härstamma. Kombinationen med denna rikt utvecklade gravform kan synas något djärv, men dels är gravtypen ganska ensartad —

---

[1] G. Ekholm, *Studier i Upplands äldre bebyggelsehistoria.* I. *Stenåldern,* p. 65 fig. 116.

[2] Adlerz daterar kistan redan på grund av de av honom anträffade fynden till stenåldern (*Mbl.* 1898—99 p. 209).

stor kista i omgivande röse[1] vid kusten — dels är tiden i huvudsak densamma, dels finnas mellanliggande gravkiströsen, som kunna vara förbindelselänkar. Det är betydligt längre från Kivik till Ytter-Enhörna än från Ytter-Enhörna till Kumo. Till sist — och icke minst viktigt för just denna kombination — ha vi än längre norrut hällristningarna vid Nämnforsen, vilka böra dateras till just samma övergångstid och vilka äro en produkt av bl. a. ett starkt sydsvenskt inflytande, kanske just under Kivikstid.[2]

För en förklaring av nävern i Kumorösets kista är det av vikt att också upptaga till behandling det andra fyndet av samma slag, som Adlerz talade om. Han skriver i samma reseberättelse följande:

"Strax norr om Sodoms by[3] och öster om landsvägen ses ett röse på toppen af en bergknöl med utsikt öfver öppna hafvet.[4] Enligt hvad jag erfor, hade detta röse för några år sedan blifvit raseradt af en arbetare från ett närliggande sågverk. Obekant var dock om han dervid gjort några fynd. I vestra delen var bottengruset tydligen uppgräfdt och för undersökning spridt öfver klippan. I östra delen befanns det deremot orubbadt, och anträffades en mängd vittrade, men *sannolikt obrända benfragment* jämte *näfverbitar* i en sträckning af ungefär menniskolängd i öster och vester. Vid östra ändan träffades en tåled (första lilltåleden på högra foten) af ett barn, men öfriga benlemningar syntes för grofva att ha tillhört ett barnskelett. Kanske ett sådant legat vid det större likets fötter. Inga kol funnos. I bottengruset mellan stenarna i rösets midt, der inga ben funnos, träffades några fragment, som *möjligen äro bitar af lerkärl.*" (Enligt inv. 10292 utgöras fynden av: "brända benbitar och vittrade stycken av någon bergart").

[1] Ytter-Enhörnagraven var så förstörd att man ej vet något om något röse. Det förefaller dock troligt att ett sådant funnits.

[2] Den absoluta dateringen av Kiviksgraven är ju omstridd. Undertecknad lutar bestämt åt en datering till bronsålderns 1 period. Ytter-Enhörnagraven torde ej vara mycket yngre.

[3] Nordligaste byn i Njurunda s:n och bara ett par kilometer söder om Kumo, jfr kartan fig. 1.

[4] Tydligen alldeles på gränsen mellan Sköns och Njurunda s:r. Adlerz räknar röset till den förra socknen.

Trots att vissa väsentliga olikheter finnas mellan detta röse och Kumoröset, alltså ingen kista och helt annan orientering, kvarstår dock en bestämd släktskap, nämligen i gravskicket. Liket har varit obränt och har svepts i eller höljts av näver. Det är för såvitt jag vet det tidigaste fallet för sådan näversvepning som observerats. Seden förekommer även under järnåldern i norra Skandinavien samt är som bekant i yngre tider vanlig hos lappar och andra arktiska folk.

Någon åldersbestämning för röset vid Sodom är vansklig att göra, dock synes mig intet tala emot att även detta tillhör bronsåldern och — på grund av gravskicket — denna periods förra hälft.

I trakten av Kumo och Sodom finnas många rösen och har funnits ännu fler. Det är troligt att åtskilliga av dessa böra kunna vara samtidiga med Kumograven, liksom samma resonnemang med fördel kan användas på tal om många andra rösen och rösegrupper i landskapets kustland, nu när man en gång börjat få rätta spår att följa.

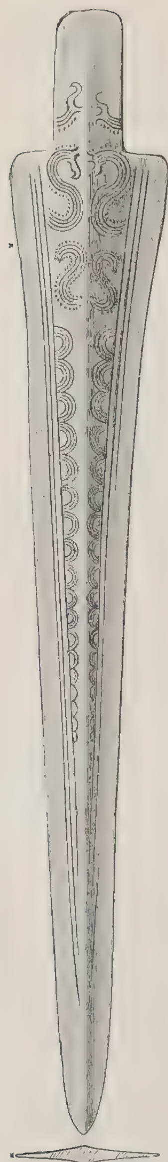
Ett sådant spår och alldeles otvetydigt trots de bristfälliga uppgifterna är ett fynd, som gjorts i Skönsmon, alltså ett stycke norr om Kumo, jfr kartan fig. 1. Nu äro här så vitt jag vet inga rösen längre att se (jag har sökt på några antagliga platser), men förr funnos[1] här på sluttningarna innanför Kubikenborg en stor samling rösen. Förmodligen är det samma plats, som avses i en liten turistpublikation,[2] där det säges: ..“vid byggandet av de stora lastningskajerna vid en plats nära Sundsvall begagnades härtill de stora och talrika stenkumlen, bronsåldersgravar, som funnos på bergsluttningen där ovan.“

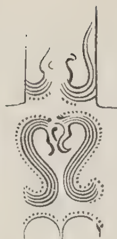
I något av dessa rösen, eller i alla händelser i närheten därav, var det som år 1865 ett vackert fynd från bronsålderns 5 period gjordes, nämligen en *dolkklinga,* en *kniv* och en *hålkyxa,* allt av brons (Stat. Hist. Mus. Inv. 10450). Fyndet har länge varit

---

1 Enligt uppgift av prof. A. Wide, Stockholm.

2 *Ljungans ådal* av A. Wide och O. Högberg (*Turistföreningens vägvisare* nr 46, 1916, p. 31).

känt, men på grund av att det först kom till Nord. museet (inv. 57292) innan det (1896) deponerades i statens samlingar ha de uppgifter, som ge det karaktären av gravfynd, blivit undanskymda. Fynden skänktes sålunda år 1888 till Nord. museet av d:r Olof Wikström i Sundsvall med uppgift att de voro "år 1865 uppgräfda ur en hög af jord och sten vid Mon i Sköns s:n. Högen visade tydliga lämningar af brända ben". I ett annat brev upplyser givaren att "en hop ben lära äfven omgifvit fyndet".

Karaktären av gravfynd är alltså obestridlig. Av allt att döma bör det ha varit ett röse, kanske på jordgrund. Någon kista behöver icke ha funnits.

Fyndet är av största intresse, ej bara därför att det är ett gravfynd, utan även därför att det är det enda norrländska fynd från bronsåldern, som innehåller mer än ett bronsföremål. Dolkklingan eller kanske bättre det korta svärdet (fig. 5) är att betrakta som ett av de vackraste föremål vi äga från norrländsk bronsålder och är som typ ganska ovanlig överhuvudtaget. Dess längd är 30 cm., därav tången 4 cm., största bredd är 4,15 cm. Det är, med början inne på tången, ornerat efter $^{2}/_{3}$ av sin längd med vackra inpunsningar i olika mönster. Ornamenten äro av alldeles samma art, som anträffas på denna tids halsringar, rakknivar, s. k. hängkärl m. m., men som endast sällan ses på svärds- eller dolkklingor. Knivbladet (fig. 6) är däremot synnerligen enkelt och klumpigt utfört och torde vara ett av de råaste föremål vi äga från denna eljest så formvackra tid. Dess längd är nära 15 cm., bredd 2,7 cm., tjocklek 0,5 cm. Hålkyxan (fig. 7) är av något äldre typ än de andra två föremålen

Fig. 5. Bronsdolk, funnen jämte fig. 6—7 i gravröse vid Skönsmon, Medelpad.

och borde snarast räknas till 4 perioden. Den är utan ögla, har eggen utsvängd och ornering av upphöjda linjer runt hålken och efter sidorna. Den påminner i ornering om en hålkyxa från Hedesunda i Gästrikland för att taga det närmaste exemplet. Längd 9,25 cm.

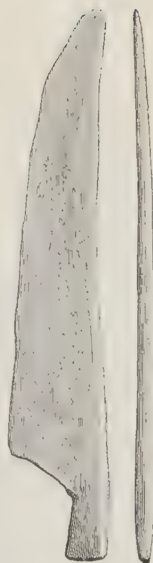

Fig. 6. Bronskniv (jfr fig. 5).

Nästa gravfynd av intresse för hithörande frågor är det, som gjordes i ett röse i Ljustorps s:n, hösten 1920. Författaren gjorde en undersökning av platsen följande sommar.

Graven är belägen på Frötuna ägor, men endast ett fåtal meter norr om gränsen mot Edsåker, på östra nederkanten av det berg, som på kartan (74. Indal SO 1:100.000)[1] kallas Nysvedberget, men även bär namnet Edsåkersberget. Detta berg ligger omedelbart söder om föreningspunkten mellan Ljustorpsån och Mjällån, alltså just som en södra begränsning av den rätt trånga port, innanför vilken den vackra Ljustorpsdalen med sin gamla bygd öppnar sig. Avståndet till Indalsälvens delta är endast 6 km. Höjden ö. h. är för hela Ljustorpsdalen obetydlig. Ännu vid Tuna når ån endast upp till en höjd av 9,1 m., varav följer att hit upp gick en smal havsvik ännu under vikingatiden.

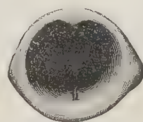

Fig. 7. Hålkyxa av brons (jfr fig. 5).

Avståndet från Mjällhalsen (vid föreningen av åarna) till graven är högst 700 m., men från närmaste bukt av den vidgade ån endast ett par hundra meter. Höjden över ån sätter jag till 20 m., varav följer att graven bör ligga omkr. 27 m. ö. h. (Siffran är tyvärr ej säker, emedan den av mig beställda avvägningen ännu icke kommit mig tillhanda).

Graven är lagd på den smala lägsta avsatsen

[1] Jfr fig. 1 i min uppsats *En norrländsk megalitgrav*, *Fv.* 1924, där platsen är utmärkt med en ring.

av berget. Avsatsens "bärande" element utåt (österut) är en tre m. hög kullrig klippa (lutn. 35°), åt norr och söder övergår avsatsen däremot i de sluttande stenrika vegetationslagren kring bergets fot. Innanför (åt V) reser sig berget i allt brantare tempon (närmaste klippa har en lutning av 55°). Avsatsen, som är fylld av sten och grus under mylla, är icke mer än 4—5 m. bred. Av

Fig. 8. Kista i gravröse vid Frötuna, Ljustorps s:n, Medelpad.

profilen (fig. 9) framgår, att graven är lagd på och i avsatsens lösa lager.

Graven upptäcktes under letande efter lös sten för flottningsföreningens behov. På nyssnämnda avsats anträffades ett mindre stenröse, vilket genast började utrivas för att borttransporteras. Under detta arbete anträffades under stenarna en kista av kantresta hällar, täckt av andra hällar. Dessa senare togos upp och gravkistan fick en första, tämligen grundlig undersökning. Därvid anträffades i dess fyllning av fin sand eller mjäla ett fragmentariskt *bronsföremål* (se nedan). Skelettdelar eller andra före-

mål kunde icke iakttagas. Arbetet avbröts och saken blev på flera vägar anmäld till riksantikvarien, dels genom riksantikvariens ombud i Ljustorp, pastor G. Jansson-Reding, dels genom förvaltare de Besche på Lögdö. Fyndet gjordes den 28 okt. och först tre dagar efter kunde riksantikvariens ombud besöka platsen. Möjligen har graven under mellantiden och även sedan, tills den i slutet av nov. igentäcktes för vintern, blivit utsatt för en del "undersökningar", vilka på denna undangömda plats lätt skulle ha låtit sig utföra. Det har dock icke försports att något mer fynd gjorts.

Vid mitt besök året därpå befanns graven i det skick den hade vid igenläggandet. Min undersökning var snart avslutad, på grund av att så gott som ingenting lämnats kvar att undersöka.

Längs efter terrassen och direkt stödjande sig mot den yttre kullriga klippan, lågo resterna av det mycket upprivna röset, som bestod av överst kantiga, sedan kullriga lyftstenar. Under ytlagret av enbart sten var röset ganska jordblandat. Stensamlingen hade en utsträckning i N—S av ungefär 7 m., en bredd av 3—3,5 m. Ursprungliga längddimensioner på röset (vid anträffandet) torde ha varit omkring 5 m. Nedanför den lilla kullriga klippan lågo åtskilliga kubikmeter sten nedvräkta från graven. Dennas höjdmått kunde ej fixeras, men av de lämnade uppgifterna vet man att kistan var täckt av sten. Antagligen har röset nått en höjd av ett par fot.

Ungefär mitt i det ursprungliga röset var en manslång kista av kantresta hällar nedsänkt i marken. Orientering N—S (med en liten dragning åt NO). Norra gavelväggen fattades, men att döma av långväggarna har kistans längd varit minst 1,7 m. Bredden är 0,45 m. så gott som överallt. Södra gavelstenen mätte 0,66 × 0,56 × 0,06 m. (resp. längd, höjd och tjocklek). Den västra långväggens ensamma (och spruckna) sten har dimensionerna 1,71 × 0,57 × 0,09. Östra långväggen består av två stenar, varav den södra står kvar i läge. Den mäter 1,03 × 0,54 × 0,07 m. Den norra är utåtstjälpt, men synes ha stått kant i kant med föregående. Dess dimensioner äro 0,85 × 0,53 × 0,08 m. Uppvräkta

Fig. 9. Plan och profil av Frötunagraven fig. 8.

i röset lågo två andra hällar, mätande 0,8×0,8 och 0,6×0,5 resp. längd och bredd. Den mindre har gott kunnat utgöra norra gavelhällen, den var rätvinklig i alla hörn.

Det omrörda lagret i kistan undersöktes sorgfälligt, men utan resultat. Hela fyllningen var fin, vit sand, tagen från annat håll.

På grund av frånvaron av brända ben och kol måste antagas att ett obränt lik dolts i kistan, vilket även är troligt ge-

nom dess längd och byggnad. Allt vad som återstår efter begravningen är det lilla bronsfragment, om vars läge i kistan inga upplysningar kunde vinnas. Föremålet (St. H. M. 17568) är en bronsten, 15,8 cm. l., trind[1] efter 2/3 av sin längd, sedan vriden med fyra skarpeggade åsar med rundad botten mellan dem. Yttersta ändan bortom vridningen är avplattad till en bredd av 0,6 cm., alltså något mer än tenens tjocklek (knappt 0,4 cm.) Den lilla fragmentariska skivan, som på så sätt bildats, är 0,1 cm. tjock och 1,2 cm. l. Dess ursprungliga mått och form äro omöjliga att utröna, emedan bronsen här liksom i motsatta ändan är under förvittring. Denna motsatta ända är ej heller fullständig, men tydligt är att den smalnar av. Patinan är vackert emaljgrön.

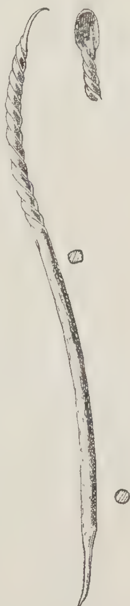

Fig. 10. Bronsnål funnen i kistan i Frötunagraven, fig. 8. 1/2.

Första anblicken av föremålet ger obestridligt intryck av, att det är ett bronsåldersföremål man har framför sig och vidare att det är ett stycke av en halsring. Vid ett närmare skärskådande visar sig emellertid att förklaringen av föremålets art knappast håller streck. Den längre trinda delen jämte den mycket korta, säkert begränsade torsionen och den därpå följande avplattningen stämma icke med någon hals- eller armring från någon kulturperiod vare sig i Skandinavien eller Osteuropa. Det enda, som då återstår är ett slags nål. O. Montelius gjorde mig vid ett samtal om det underliga föremålet uppmärksam på de stora prydnadsnålarna av typen M. M. 1472 (VI per.) såsom närmast stående. Jag ansluter mig till denna förklaring, om också den avslutande plattan icke har den ställning som fullt motsvarar nämnda typ.

Någon full klarhet rörande detta fynds karaktär kunde till en början alltså icke vinnas, och hela denna intressanta grav betraktades därför av mig som något, som först framtiden fick

---

1 Rättare sagt rundat fyrsidig.

ge bättre besked om. Den ovan beskrivna graven från Kumo och stenåldersgraven i Indal bara halvannan mil härifrån ha dock givit anledning till att taga även denna Medelpadsgrav i närmare betraktande.

En obestridlig släktskap vidlåder dessa gravar. Sålunda läget vid gammal kust och i relativ närhet av varandra. Vidare kistornas storlek (delvis även byggnad) och orientering i stort sett i N—S. Frötunagraven utan fynd skulle av mig med en viss reservation ha förts till äldre bronsålder, om ej nivån vore så låg. Gravgodset gör troligt, att den älst kan tillhöra slutet av denna period, ty är nålen (eller vad det är) från bronsåldern, vilket jag är övertygad om, kan den icke sättas till annan period än den sjätte. Omkring 1½ årtusende skulle då ligga emellan denna grav och Indalsgraven.

Här hakar emellertid resonnemanget upp sig ganska väsentligt. Den yngre bronsåldern uppvisar icke manslånga kistor med obrända lik, utan smärre kistor för brända ben eller inga kistor alls. Emellertid tror jag att man kan taga denna invändning ganska kallt. Helt säkert har det äldre gravskicket kunnat hålla sig kvar längre här uppe i norr än i söder. Dessutom finnas även söderut en del tecken på att utvecklingen ej var så generell. Hågagraven i Upland från fjärde perioden visar t. ex. ännu en manslång ekkista för de brända likresterna. Den konservatism, som utmärker den så högt stående Hågagraven kan ju med allt skäl även förutsättas som befintlig i en ännu långt mer fjärran belägen trakt som Medelpad, t. o. m. om det skulle gälla den 6 per. Att likbränning dock redan under 5 perioden trängt in i Medelpad visar graven från Skönsmon, se ovan. Angående begravningen i Frötunagraven kan man ju tänka sig, att även här likbränning ägt rum, varvid i så fall alla spår av de brända benen och kolet försvunnit vid gravens första "undersökning". Men trots att gravskicket undandrar sig vårt bedömande, är jag böjd för att antaga att här vilat ett obränt lik[1].

[1] En svag möjlighet till förklaring av detta kanske finnes. Under nästföljande tidsperiod, alltså 1. per. av järnåldern, har Gotland att uppvisa ett antal

Den nu vidrörda svårighet, som möter vid ett försök att inpassa graven i bronsålderns slutperiod, kan icke förbigås. Jag håller dock före att vi genom sammanställningar med gravar som den i Indal och i Skön (Kumo) äro inne på rätt väg till en lösning.

De lösa fynden ge otvivelaktigt en ganska god bakgrund för en bronsåldersdatering av Ljustorpsgraven och för ett visst sammanhang mellan denna och övriga bronsåldersgravar i Medelpad samt även stenåldersgraven i Indal. Sex dylika lösa fynd (med tillsammans sex föremål) äro kända från landskapet (jag räknar endast fynd med föremål av brons, tar alltså nu ingen hänsyn till enkla skafthålsyxor m. m.). Detta är lika mycket som hela det övriga Norrland kan uppvisa. Bara detta visar, att vi i Medelpad och då framförallt vid dess älvmynningar ha att se den viktigaste trakten på kusten och att vi böra kunna vänta även andra företeelser än lösa fynd som bevisar detta. Bland de sex lösa fynden äro två funna i Ljungans dal[1] och fyra kring Indalsälven. Utom en yxa (4 per.) från Liden, koncentrera sig dessa senare fynd kring eller i alla händelser till närheten av älvens mynning, (i vars närhet också de två gravarna i Indal och Ljustorp befinna sig). En kantyxa från 1 per. är funnen i Lunde i Timrå alltså halvvägs mellan gravarna. Vid Lögdö bruk, halvvägs mellan Lunde och Ljustorpsgraven är den intressanta fjärdeperiodsyxan med sitt skaft funnen. Tynderö s:n har gett en yxa från samma 4 period[2].

---

skelettgravar, medan det övriga Norden endast känner brandgravar från samma tid. Då nu nålen från Ljustorpsgraven är av en typ, som förekommer på Gotland, kunde ju något slags sammanhang i dessa företeelser tänkas, trots en skenbar tidsskillnad.

[1] En spjutspets är nyfunnen i Borgsjö s:n.

[2] G. HALLSTRÖM: *Bronsåldersfynd etc.* Av vikt torde även vara att kring och i närheten av Indalsälvens mynning en del ortsnamn synas tillhöra mycket gammal tid. (J. NORDLANDER: *Medelpads äldre byanamn* 1903).

Av de tre ovan beskrivna gravarna är den sist behandlade den svåraste att placera. Men det förefaller märkligt om det ej vore ett samband mellan denna grav och de två andra samt även stenålderskistan i Sundsvall. Och i så fall bör tidsavståndet dem emellan ej vara alltför våldsamt stort och ej springa över den norrländska hiatus, som fortfarande måste antagas som ett kulturavbrott under de fem århundradena f. Kr. Vad som sedan kommer är något, som man vad Norrland beträffar ännu ej lyckats sammankoppla i genetiskt sammanhang med tidigare norrländsk kultur (annat än över Svealandskapen).

Jag har icke förbisett att inom annat nordskandinaviskt område förekomma stora gravkistor av resta hällar från efterkristlig tid, i Namdalen i nedre Trondhjems fylke[1]. Dessa tillhöra emellertid folkvandringstid, äro dolda av stora jordhögar, äro orienterade i Ö—V och ligga mitt inne i nuvarande central bygd, allt drag som bestämt skilja dem från i denna uppsats genomgångna gravar och f. ö. från allt vad vi veta om norrländskt gravskick även under järnåldern. Namdalsgravarna äro tills vidare ensamstående i Nordnorge, men sammanhänga med liknande företeelser på Vestlandet och sydpå.

Såväl Kumograven som den från Ljustorp stå däremot fullt klara åtminstone som typanalogier, men troligare som nära fränder till en stor del av de norrländska kuströsena och därmed även de sydsvenska. Av betydligt större vikt är därför att jämställa de här på tal varande Medelpadskisterösena med verkliga motsvarigheter i såväl Nordnorge som på östra kusten av Bottenhavet. Vi finna i Norge bronsåldersfynd i kustgravrösen ända upp till trakten av Stenkjær, där ett vackert, tämligen spritt fält på över 20 rösen visat sig tillhöra bronsålderns 2—5 per. Ända ned i fjärde periodens gravar anträffades där manslånga kistor med rester av obrända lik, men å andra sidan funnos också brandgravar från samma och nästföregående period. Kistor, manslånga, eller mindre, funnos i alla rösena samt voro orien-

[1] Th. Petersen: *En ældre Jernalders Gravplads fra Namdalen*, K. No. Vid. Selsk. skrifter 1902.

terade framför allt i Ö—V, men undantagsvis även i N—S. De voro byggda dels av kantresta hällar, dels av på varandra lagda flisor i mur. I något fall förekom kistfyllning av från havsstranden hämtad sand[1]. Dessa gravar stå i den bästa överensstämmelse med kuströset från bronsåldern runt södra kusterna av Norge och Sverige.

På samma sätt se vi, hur samtidigt i Finland ett enahanda gravskick råder, efter de södra kusterna och efter Bottenhavets kust till trakten ett stycke söder om Vasa[2]. Alla de 14 bronsåldersgravfynd (2—5 per.), som äro kända från Finland, härröra från rösen utan kista, i de flesta fall brandgravar. I några fall ha dock även obrända ben anträffats, i så fall liggande i något slags steninramning, som dock icke varit kista. Manslånga kistor anträffas emellertid ofta i södra Finlands kuströsen, dock utan att ha gett daterbara fynd.

Den oförklarliga bristen på bronsåldersgravar efter Norrlandskusten, särskilt oförklarlig i betraktande av förhållandena i Nordnorge och Finland[3], har alltså upphört, tack vare nu genomgångna Medelpadska fynd. Utom det tidigare kända och osäkra gravfyndet från Årsunda s:n i Gestrikland (5 per)[3] ha nu minst två, troligen tre gravfynd från Medelpad och från skilda perioder (bronsålderns början, 5 per., 6 per.) konstaterats.

Utgående från detta nya sakläge torde man även våga betrakta en gammal uppgift om ett fynd i Västerbotten med något större förtroende än tidigare. Där skall nämligen, i Tåme by i Byske s:n[4], vara funnet fästet och spetsen av en bronsdolk i “en gravkulle“, som öppnades under en lagaskiftesförrättning. Eftersom gravhögar hittills icke konstaterats i Västerbottens län, torde det ha varit fråga om ett röse.

---

1 K. RYGH: *En gravplads fra Broncealderen.* K. No. Vid. Selsk. Skrifter 1906.

2 A. HACKMAN: *Die Bronzezeit Finnlands.* Fi. fornm.-för. TS. XVIII. Dens. i *Atlas över Finland* 1910.

3 HALLSTRÖM a. a.

4 *Mbl.* 1876, p. 267.

Genom konstaterandet av ett om ock mindre antal bronsåldersgravar i Medelpad har nödvändigheten att göra vittomfattande undersökningar av de talrika rösena efter Norrlandskusten kommit på dagordningen. Förut visste man genom Umeåadjunkten Fr. Læstadius' undersökningar att åtminstone i södra Västerbotten de smärre och tämligen lågt liggande rösena (utan kista) kunde tillhöra folkvandringstid[1]. Av fynd från Holmön[2] att döma kan den oansenligaste och lägst liggande rösetypen till och med föras ned i vikingatid. Till vikingatid höra också en del fynd, som troligen böra uppfattas som sekundärbegravningar i röse. Så t. ex. fyndet av en dubbelskalig oval spännbuckla i ett röse vid Tåme by, Byske s:n, Västerbotten[3] och av en rund spännbuckla (?) i röse vid Domsjö i Ångermanland[4].

Till järnåldern höra även några av Sidenbladh[3] undersökta rösen i Ångermanland (Högen i Grundsunda s:n och Gideå i Säbrå s:n), men där anträffade järnfragment tillåta ingen finare datering. Enligt uppgift meddelad Sidenbladh skulle i röse vid Svartnora i Nora s:n ha anträffats ett stycke av ett betsel av järn[3].

Ett fynd, som är svårt att bestämma, är det från Jösupsberget vid Gårdnäs i Sånga s:n, Ångermanland[5]. I övre delen av därvarande röse anträffades omkring år 1840 av skattgrävare "5 oskadade pjeser", "dels armringar, dels vridna tenar av någon genom erg grönt anlupen metall. De voro fint arbetade och vägde tillsammans 5 skålpund". Fyndet ansågs av finnarna vara av guld. Det "skall genast hafva öfverlemnats till vederbörande för hembjudande till inlösen, men ej framkommit". Troligast är att ringarna m. m. varit av brons. Skulle denna förmodan av mig vara riktig, finnes en möjlighet för att fyndet härrörde från

---

[1] Grävningsberättelse i *Ant. top. Arkivet.*

[2] Fr. Læstadius: *Västerbottens läns äldsta bebyggande.* Umeå 1913, p. 13.

[3] *Mbl.* 1876, p. 267.

[4] K. Sidenbladh: *Fornlemningar i Norrland,* A. T. II, p. 200.

[5] K. Sidenbladh: *Öfversigt af Ångermanlands fasta fornlemningar.* MS. Ant. top. Arkivet,

bronsåldern, ehuru dess sammansättning och läge i röset synes svära emot, att det varit gravfynd.

Även i Medelpad finnas åtskilliga fynd, som visa på att röset som gravtyp använts även under järnåldern. Av flera omständigheter att döma synes mig tydligt att dessa järnåldersrösen sammanhänga med vad jag skulle vilja kalla de norrländska skogsrösena, vilka kunna dateras till övergångstid mellan romersk tid och folkvandringstid och vilka gärna anträffas vid stränderna av skogssjöar och ej alltid i förbindelse med bygd. Dessa äro låga, i allmänhet formlösa rösen, innehållande brandgravar.

Andra åter kunna vara av ansenliga proportioner och ligga intill bygden, men alltid på lösa jordlager. Typen finnes även söderut, vi ha dem t. ex. på Gotland och i Bohuslän. Ett typiskt exempel på detta slags rösen är det bekanta Falkonröset i Tanums s:n i Bohuslän[1]. Dessa tillhöra stort sett samma tid som nyss beskrivna grupp, skogsrösena. Ett vackert exempel på dylika stora rösen i Medelpad från folkvandringstid är "Målstadjättens grav" i Tuna.

Att dylika järnålderstyper stundom nå kusten och där blanda sig med bronsålderns kuströsen är ju helt naturligt. Därför är det också lätt förståeligt att dessa senare ibland apteras av en senare befolkning och få tjänstgöra en andra gång. Jag vill här i allra största korthet göra en uppräkning av en del rösefynd efter Medelpadskusten som visa på järnålder.

På Dårholmen, Dingersjö, Njurunda s:n fanns ännu på Sidenbladhs tid ett 60-tal små rösen, liggande i rader på sydvästra sluttningen. Där lär ha anträffats en liten guldring, en smal guldten och ett lerkärl med hals. På Tjuvholmen utanför Sundsvall ligga sju rösen. I ett av dem har anträffats ett bågspänne av brons, ett bronsbeslag och 88 glaspärlor och 6 bärnstenspärlor (St. H. Mus. 6152). I Tynderö s:n, Ava by, har öppnats ett större stenröse, inneslutande en kista, vari låg "ben och kol" (troligen en sekundär brandgrav). I ett annat röse i samma by

[1] Se O. Montelius: *Bohuslänska fornsaker,* s. 238.

har anträffats ett skelett, alltså kanske av äldre datum. Vid Bryttmon i samma by innehöll ett tredje röse brända ben, 2 pilspetsar av järn, glaspärlor, 2 bronsföremål, flintbit m. m. (St. H. Mus. 14276). Även Adlerz har i denna s:n grävt några rösen, nämligen vid Myckeläng ett med endast kol i botten och ett djurben, samt vid Östervåla ett stort med en höjd av nära tre meter. Även detta innehöll endast kol på bottnen.

En järnåldersdatering för vissa arter av rösen är icke något, som behöver förbluffa. Vi ha alldeles samma företeelse söderut i landet. Ej heller är det nu förvånansvärt, att vi sent omsider fått några av de högre liggande rösena daterade till bronsålder, särskilt då det gäller Medelpad, som under denna period tydligen intagit en ledande ställning inom kusttrakterna, liksom den sedan innehar denna ställning under större delen av järnåldern.

De bohusländska hällristningarnas skeppsbilder.

Av

OSSIAN ELGSTRÖM.

De märkliga fornlämningar, som vi med ett gemensamt namn benämna hällristningar, finna vi huvudsakligast i Bohusläns kustland, varest, för att citera en gammal författare, "dessa märkvärdiga stentaflor ligga kringströdda — — — till ett antal af öfver tvåhundra stycken".

Dessa "stentaflor", för att nu använda Holmbergs präktiga uttryck, hava intresserat svenska forskare i nära trehundra år.

Redan 1627 avtecknades sålunda en hällristning av lektor Petrus Adolphi, vilken dock förnekade fyndets höga ålder, troende att den utarbetats på lediga stunder av någon sysslolös stenhuggaregesäll.

Denna uppfattning, att hällristningarna tillkommit på okynne eller utgjorde prov på ett stenhuggarelags ledighetsarbete, höll länge i sig. Ja så sent som 1841 skriver professor Berzelius, i ett brev till professor Nilsson, brevet daterat den 31 januari 1841:[1] "— — — *och då tillika åtskilliga obscura mansfigurer förekomma*" (bland hällristningarna) *"så synes det mig ganska sannolikt, att de tillkommit som sysslolösa stenhuggares öfning och tidsfördrif likaväl, ännu i dag, mer eller mindre opassande kritteckningar på plank och väggar bära vittne om okynniga gossars framsteg i skrifva eller teckna."*

Dessa hällristningar eller stentavlor äro uthuggna i de lindrigt sluttande, av istidens glaciärer blankslipade berghällar, som merendels utgöra Bohusländska kustens bergformationer.

[1] *Studier, kritiker och notiser* 1841, n:o 7.

Åsikten om hällristningarnas ålder var som sagt länge skiftande. C. G. Brunius hävdar i en längre polemik mot lektor Lennart Åberg,[1] att dessa hällristningar ej kunna tillhöra "Vikingatiden" (Järnåldern), vilken åsikt lektor Åberg kommit till, utan att de tillkommit under stenåldern och, säger Brunius, "äro hällristningarna — — ögonskenligen inknackade och inslipade med stenredskap". Samma åsikt som lektor Åberg, nämligen att hällristningarna tillkommit under järnåldern, har även professor Holmberg, som säger:[2] "De Bohuslänska och med få undantag Nordens öfriga hällristningar ådagalägga, såväl genom sin utarbetning som sitt innehåll, att de äro förfärdigade af och vittna om ett folk, som begagnat sig af redskap och vapen af järn."

B. E. Hildebrand bevisar, att åtminstone Östergötlands hällristningar äro från bronsåldern. Till samma åsikt kommer Berzilius vis à vis de skånska och Montelius är av samma mening som de tvenne sistnämnda författarna.

Numera äro alla fornforskare eniga om, att hänföra alla hällristningsbilder till bronsåldern, utom möjligen ett fåtal bilder, vilka genom sitt primitiva utförande och sin enkla stil sättas som tillhörande stenålderns sista tid.

Hällristningarna förete det mest skiftande motivval. Mest av allt är det dock bilderna av båtar och skepp, som fånga åskådarens uppmärksamhet.

Att dessa figurer skola föreställa farkoster av en eller annan typ och form torde numera vara tämligen självklart. Men den förutnämnda professor Berzelius var emellertid av en helt annan mening. Han ansåg nämligen, att skeppsbilderna borde tydas som bilder av slädar, i det han i det ovan anförda brevet till professor Nilsson skriver:

"— — — *så står det klart för betraktaren att de"* (skeppsbilderna) "*äro släder, vilkas långsidor hava korta pallisader i stället för våra vanliga flätade slädkorgar — — — och liknande dem som ännu i Norrland äro brukliga."* Likheten med en norr-

[1] *Studier, kritiker och notiser* 1841, n:o 38.
[2] *Skandinaviens hällristningar* Sthlm 1882, sid. 8—9.

bottnisk "rissla" är verkligen påfallande, se fig. 1 a—b, men eftersom aldrig några dragare synas förspända dessa "släder" och de i övrigt förete allt för många tecken på att mera användas till sjöss än lands, tvekar jag ej att förklara professor Berzelius' teori, hur intressant den än synes mig vara, icke ägande det minsta fog för sig. Underligt skulle det också synas, om detta bronsåldersfolk skulle varit så betagna i slädåkning, att de förevigat detta i tusentals bilder. Jag har i Holmbergs bok "Skandinaviens Hällristningar" räknat över 600 dylika bilder och i L. Baltzers "Hällristningar i Bohuslän" över tusen stycken.

a.

b.

Fig. 1 a—b. a) hällristningsskepp från Bohuslän. b) Schematisk bild av norrbottensrissla.

Jag utgår alltså från, att dessa "släder" föreställa skepp, något som även närheten till kusten ger oss anledning antaga vara det riktiga.

Hällristningarnas skeppsbilder visa oss, att bronsåldersfolket stod relativt högt som skeppsbyggmästare. Bilderna visa oss en mängd olika *typer* av farkoster ända från ekstocken och upp till jättebåten med en besättning på över hundra man. Enbart i Holmbergs arbete har jag kunnat utkristallisera över 40 typer.

Till besättningsantalet kommer man genom att räkna de vertikala streck, som utgå från "skeppsdäcken" mellan fram och bakstammarna och vilka streck forskarna äro eniga om att betrakta som föreställande människor. Att utreda dessa skepps verkliga utseende och konstruktion är givetvis en sak, som intresserar forskarna i hög grad och många och olika ha de teorier varit, som uppställts härvidlag av in- och utländska forskare. Den mig veterligt äldsta författare, som sysslat med förklarande av hällristningsskeppens verkliga utseende, torde varit C. G. Brunius, vilken i sin *Antiquariska och Architektoniska resa 1838* påpekar likheten mellan de Bohuslänska skeppsbildernas och söderhavsvildarnas kanoter. Han skriver nämligen på sid. 80 i

ovan nämnda arbete *"— — — slutligen märkes att nästan alla fartyg likna enkla eller dubbla kanoter, nemligen sådana som de, hvilka söderhafsvildarna begagna. Detta förhållande är så påtagligt att ingen kan därom misstaga sig"*.

Dessa likheter kan ej heller Holmberg förneka, men han bagatelliserar dem sägande:[1] "De flesta skeppsformer på hällristningarna öfverensstämma däruti, att de visa en slags förbyggnad framför den starkt böjda framstammen och stundom äfven bakstammen. Det var denna omständighet som föranledde en fornforskare att i dessa bilder se en motsvarighet till söderhafsvildarnas kanoter med sina dubbla stammar — — —. Någon så beskaffad dubbelstam kan naturligtvis icke komma ifråga på så inrättade fartyg, som de, hvilka här äro afbildade. Däremot synes uppenbart att ifrågavarande båglika uppståndare utomkring skeppets ändar äro en slags förbyggnad till stammens skydd."

Lektor Lennart Åberg ansåg hällristningarnas skeppsbilder vara vikingaskepp med sitt allmänt kända utseende. Sophus Müller[2] förkastar Nilssons hypotes, att det varit Fenicierna, som lärt skandinaverna bygga skepp och säger: "Man har fundet en nøie Lighed mellem disse nordiske Skibsbilleder og de ældste kjendte Fremstillinger af den klassiske Oldtids Fartøier. Dette var et af Hovedmomenterne i Sven Nilssons uheldige Theori om Phoeniciere i Norden. Vistnok er der flere overensstemmende Træk. Baade i Norden och Syden førtes Fartøiet utvivlsomt væsentlig fremad ved Roning." Och vidare: "Om en umiddelbar Efterligning kan der ikke være Tale, navnlig fordi de nordiske Skibe have en meget framtrædende Eiendommelighed, der bestemt skiller dem fra det klassiske Sydens, nemlig den langt fremskydende Kjøl under Forstavnen. — — — Nilsson tog Feil af For och Bagstavn og sammenstillede den kort afskaarne Kjølende med det antike Krigsskibs Snabel (*rostrum*). Men hvad der er Forstavnen paa de nordiske Skibe, fremgaaer blandt andet

[1] *Skandinaviens Hällristningar*, Stockholm 1848, sid. 66.
[2] *Vor Oldtid*, Köbenhavn 1897, sid. 399 ff.

deraf, at Mandskabet, naar det er tydelig fremstillet med Vaaben i Hænde stadig sees vendt imod den Stavn, under hvilken Kjølen er stærkt forlængt — — saaledes bortfalder den mere specielle Lighed med det antike Krigsskib. Men øiensynlig have den nordiske Bronzealdersskibe ikke staaet kjendelig tilbage for de samtidige i Syden.“

Ignorerande Müllers uttalande skriver professor Almgren:[1] “För att förstå dessa egendomliga skeppsbilder med dess dubbla förstäfvar må man jämföra dem med det i detaljerna ovanligt väl utförda hällristningsskeppet (Almgren, fig. 31) med en ungefär samtidig sydeuropeisk skeppsafbildning (Almgren, fig. 32). Man inser då, att den undre stäfven skall föreställa ett slags “ramm“ under det den öfre, egentliga förstäfven uppbär en prydnad, vilken stundom, såsom många bilder visa, haft formen av ett “drakhufvud“, alldeles som vikingatidens skepp ett par årtusenden senare.“

Med förbigående av Montelius och Hildebrand, vilka hylla teorier liknande Müller, övergår jag till Hornberg, vilken på tal om hällristningsfartygen[2] säger: “På skandinaviska hällristningar från bronsåldern, som i dessa trakter av Europa anses ha upphört i mitten av första årtusendet f. Kr. äro roddfartyg i stort antal framställda“ och vidare “fartygens höga stävar föra tanken på vikingatidens skeppstyper, men de talrika fynden av urholkade ekstammar antyda åtminstone möjligheten av, att också skandinavernas bronsåldersfartyg voro av denna primitiva typ.“

Meningarna om bronsåldersfartygens utseende äro alltså delade, men studerar man ovanstående forskares uttalande litet närmare, får man med lätthet fram, att det egentligen endast rör sig om tvenne typer: 1) det stora, på spant byggda roddskeppet med ett utseende ungefär som vikingatidens “drakar“ och dels 2) den om Söderhavets enkel- och dubbelkanoter på-

---

[1] *Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden,* Stockholm 1904, s. 40.
[2] *Segelsjöfartens historia,* Stockholm 1923.

minnande, paddel-framdrivna farkosten, vars skrov består av en av eld eller yxa urholkad ekstam.

Båda typslagen bära höga för- och akterstammar. Jag tror, att ett fartyg av ungefär den senare typen varit den under bronsåldern förhärskande.

Egendomligt är, att ingen författare, efter C. G. Brunius, mig veterligt, kommit till hans förut nämnda slutsats. Brunius kunde visserligen ej *bevisa* sina teoriers riktighet, men hans skäl, att det *ej* var skepp av vikingatidens typ, som avbildats å hällristningarna, voro dock sådana, att de blevo svåra att motsäga och än svårare att vederlägga. När Brunius t. ex. anser det vara fastslaget, att[1] "intet fartyg med dubbla för- eller akterstammar, ännu mindre några dubbelfartyg som förenades med tvärträ sådana som i stor myckenhet föreställes bland hällristningarna", användes under vikingatiden, så kan han ej motsägas, ej heller då han skriver: "Man behöfver endast kasta en blick på de kanoter som äro afbildade i kapiten Cooks med fleras resor och man skall finna en öfverraskande likhet mellan de afbildningar, som förekomma å våra hällar och söderhafsvildarnas kanoter." Då kan han också ha rätt, lika rätt som professor Berzelius, ty hällristningsfartygen likna också norrbottens-risslor lika mycket som söderhavskanoter.

För att få fram bronsåldersfartygets verkliga utseende måste andra åtgärder tillgripas.

Redan 1913, långt innan jag tagit någon som helst del av Brunius' teorier, var jag fullt på det klara med att bronsåldersfartyget vore att söka i den primitiva farkosten, som är den *urholkade med utriggare försedda ekstocken.* Men innan jag går att förklara, på vad sätt jag kommit till detta resultat, vill jag giva en kort skildring av de mera primitiva fartygstyperna och deras antagliga utvecklingskurvor.

Den mest primitiva farkosten var säkerligen en "stormfälld eller vid högflod från stranden lösspolad trädstam" för att citera lektor Hornberg. Nästa steg var troligen försöket att själv reg-

[1] *Studier, kritiker och notiser* 1841, n:o 38.

lera farkostens rörelser. Antagligen lade sig då den primitiva människan ned på magen och paddlade med händerna för att få farkosten åt det håll hon önskade. Paddeln, kanske från början endast en i ena ändan sig vidgande trädgren, var nästa steg, och sittande på några trädrötter, kunde urtidens människa fortskaffa sig över vattendrag o. s. v. och på så sätt tillfredsställa sin lust efter jaktmarker på andra sidan vattnet.

Lektor Hornberg säger vidare:[1]

"Om grenarna avlägsnades" — (på det flytande trädet) — "blev stammen lätthanterligare, men fick naturligtvis samtidigt en stark benägenhet att rulla runt. Men kvarlämnades ett mindre antal grenar på diametralt motsatta sidor av stammen motverkades denna besvärliga benägenhet i betydlig mån, visserligen med uppoffring av en del av manöverförmågan."

Denna avkvistade trädstam skulle måhända kunna anses för urtypen för den farkost, som Hornberg tillskriver Polynesierna äran att vara uppfinnare till, nämligen utriggarkanoten.

Denna typ är spridd kring Indiska oceanen, finnes i de sydostasiatiska vattnen och bland Stilla havets ögrupper, men längre norr och västerut förekommer den ej. Dock, en liten avart lever ännu bland eskimåerna i kajaken. Eller är den måhända en senare tiders uppfinning? Den unge eskimån, nybörjaren i kajakande, ja även en äldre med anlag för "kajaksvindel", anbringar på ömse sidor om kajaken tvenne s. k. "*kajakungar*" för att öka kajakens stabilitet; dessa "kajakungar" äro mindre kajaker, vilka fastbindas dels invid kajaksidan, dels ett litet stycke därifrån, i sistnämnda fall fastsurrade vid ett par smäckra spiror. Att varje spår av utriggarekanoten försvunnit, för såvitt det gäller Skandinavien och norra Europa, är dock felaktigt. Helt visst skulle de många fynden av ekstockar i våra mossar, i de fall de kunde systematiskt undersökas, giva oss sådana upplysningar, som skulle leda fram till utriggarekanoten.

Hornberg berättar, att man i Lincolnshire i England påträffat en 15 meter lång kanot av en urholkad ekstam. Denna

[1] *Segelsjöfartens historia*, Stockholm 1923.

kanot hade flera hål på sidan, tätt under fartygssidans överkant, *fäste för utriggarspirorna?* Detta fynds ålder tror man sig med säkerhet kunna fastslå till 8:de seklet före Kr., alltså till bronsåldern. Kanoten från Lincolnshire hade i ena ändan en fördjupning, troligen ett fäste för den höga lösstäv, som hällristningsfartyg alltid hava. För att förstå, vad som menas med begreppet utriggare, vill jag med tillhjälp av Hornbergs präktiga arbete giva följande förklaring.

Fig. 2. Infödda på Fiskaröarna. (Ur Abel Tasmans egenhändiga reseanteckningar.)

Med en utriggare förstås en medelst två eller flera spiror på något avstånd från farkosten och parallellt med denna anbragt bom eller stock, avsedd att åstadkomma stabilitet vid tryck i ena riktningen genom sin tyngd, vid tryck i den andra genom sin flytkraft.

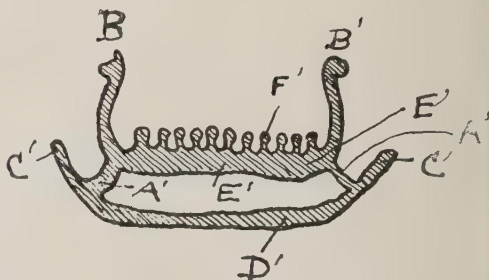

Fig. 3. Hällristningsskepp från Tanum, Bohuslän.

Som förut nämnts, hade jag redan 1913 min teori klar, och fastän jag själv påpekat att "likhet" ej "bevisar", vill jag ändå, innan jag går vidare, jämföra dessa hällristningsfartyg med de omtalade söderhavskanoterna. Se t. ex. på fig. 2 och jämför den med hällristningsbilden fig. 3. I båda fallen äro stävarna prydda med fantastiska prydnader, B—B¹.

Förlänger man utriggarbommen D får man en bom med utseende D¹, utriggarspirorna A äro synonyma med A¹. Lämnar man så en bred marginal för den primitiva avtecknarens förmåga att teckna "rätt", har man en stor och förbluffande likhet framkonstruerad. De bilder av fartyg, som hällristningarna visa

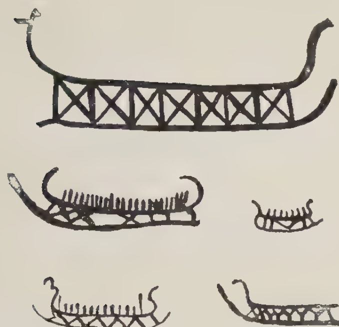

Fig. 4. Hällristningsskepp från Bohuslän. (Efter Baltzer.)

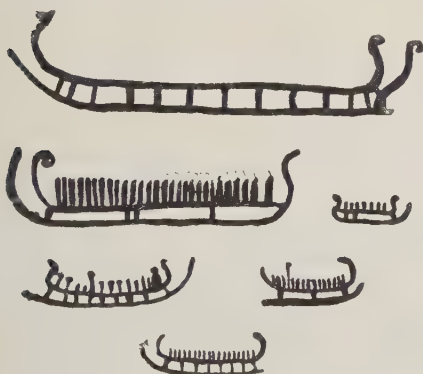

Fig. 5. Hällristningsskepp från Bohuslän. (Efter Baltzer.)

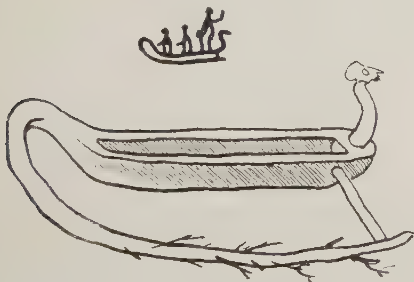

Fig. 6. Hällristningsbild från Bohuslän (överst), rekonstruktion av skeppet (under).

oss, bestå av 2 horisontella linjer med endera eller alla fyra ändarna uppböjda och oftast de tvenne översta prydda med figurer, påminnande om vikingaskeppens "drakhuvuden". De båda horisontalstrecken förenas med två eller flera oftast parallella vertikalstreck. I en notis i sitt arbete (sid. 65) förklarar Hornberg dessa sålunda: "De lodrätta streck, som på de med blotta angivningsstreck tecknade skepp förena kölen med däcket, kunna antagas föreställa skeppets *intimmer.*"

Det synes mig i så fall dock något underligt, att de skulle ha tecknats *utanpå* bilden. Ser man vidare på bilder sådana som äro återgivna i fig. 4, finner man att dessa "streck bilda" åtskilliga med begreppet "spant" oförenliga formationer.

Se vi åter på bilderna på fig. 5, så äro de alla parallella och tydligen intet annat än de utriggarspiror, som antingen voro anordnade tvärs över "kanotdäcket", se fig. 2, eller gingo genom hål i kanotens reling. Den enklaste utriggarkonstruktionen är den fig. 6 nedtill visar, tagen efter hällristningen upptill på samma fig.

Denna hällristning är tydligen menad att föreställa en ekstock, vars utriggare endast består av en på ekstocken kvarsittande böjd i ekstockens akter fastgjord gren.

För att gå vidare till de mera invecklade "spant"-konstruk-

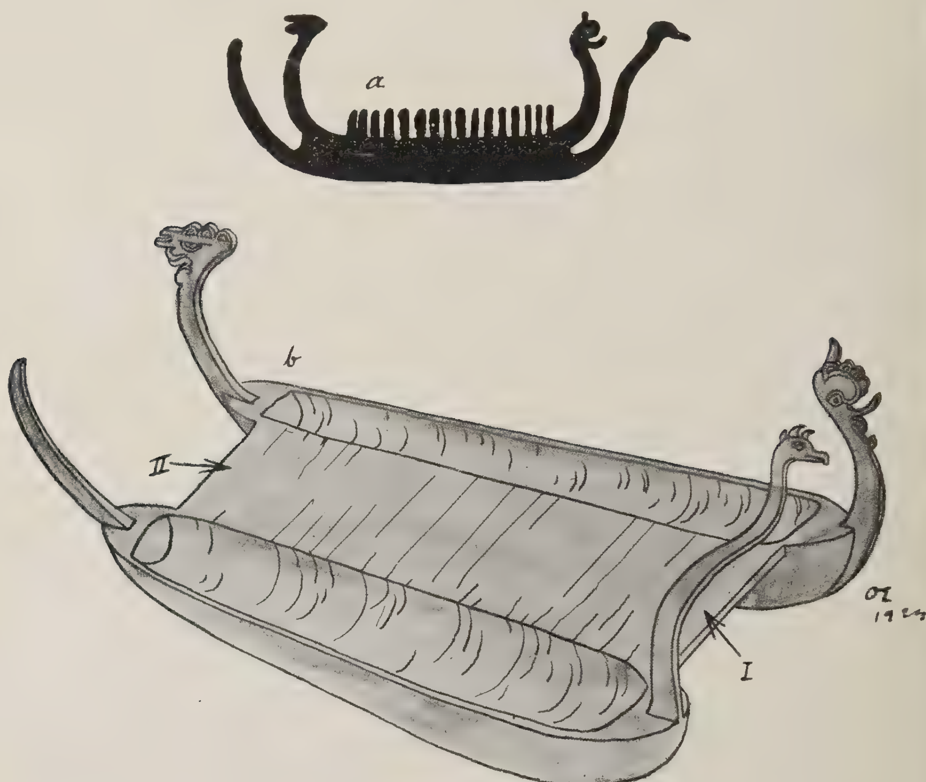

Fig. 7 a—b. a) hällristningsskepp från Bohuslän. b) rekonstruktion av a.

tionerna fig. 4, vill jag i stället tro, att de skola föreställa plattformskonstruktionen mellan skrovet och utliggaren och en början till det, som i mera utvecklade fartygstyper skulle bliva plattformen mellan dubbelkanotens båda skrov (fig. 7 a—b).

Underligt synes det mig, att Brunius, som dock var så nära lösningen av hällristningsskeppens problem, ej fullföljde sin tankegång, som, om den slutförts, skulle ha fört honom fram till

utriggarekanoten. Hans tanke snuddar vid "utriggaren", då han skriver:[1] "— — Ja jag har äfven träffat bland våra hällristningar några afbildningar af detta slags ovanliga dubbelkanoter som

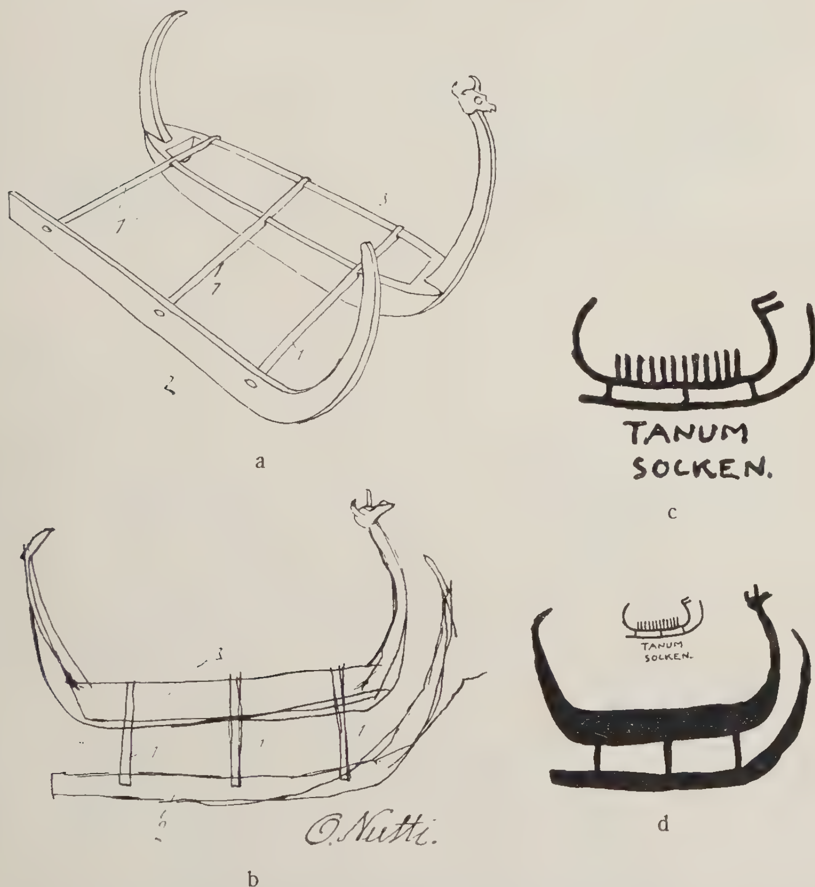
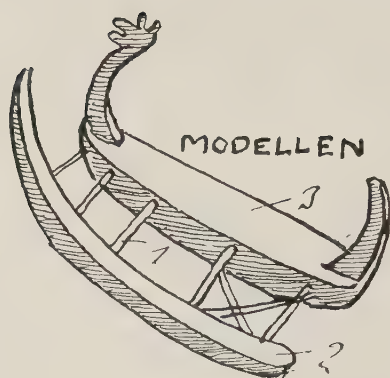

Fig. 8 a—d. a) modellkanot. b) barnteckning av a. c) hällristningsskepp. d) teckningen b ifylld.

visa *hål* i mellersta betäckningen." För Brunius voro alla fartygen dubbelkanoter; han tänkte aldrig på, att utriggarekanoten är den faktiskt oftast förekommande typen på hällristningarna, under det att dubbelkanoten med plattform är relativt sällsynt.

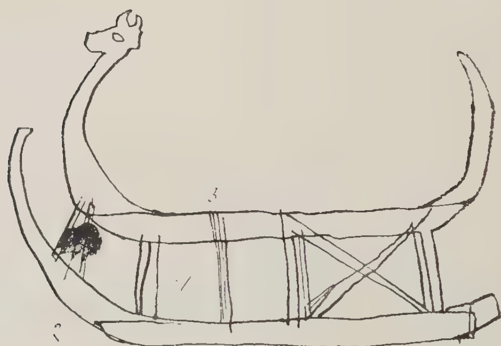
[1] *Studier, kritiker och notiser,* n:o 38, Lund 1841.

a

c

b

d

Fig. 9 a—d. a) modellkanot. b) barnteckning av a. c) hällristningsskepp. d) teckningen b ifylld.

Jag vill nu redogöra för de metoder, som förde mig fram till min tidigare uttalade övertygelse, nämligen att hällristningsskeppen voro att anse som utriggarekanoter av primitivt kynne.

Jag utgick från, att trots en avsevärd hög kulturgrad bronsåldersfolket dock i mångt och mycket stod på barnets ståndpunkt. Många hällristningsbilder, ex. bilder av plöjning och av vagnar, visa detta. Bronsåldersmänniskorna hade i konstnärligt hänseende passerat det realistiska återgivandet av naturen, som ex. grottmänniskorna besutto. I att stilisera voro de emellertid mästare, men gällde det att "teckna av efter naturen" voro de som

Fig. 10 a—b. a) modellkanot (efter teckning av Birger Mörner). b) 8-årig gosses teckning av a, sedd från sidan med utriggarbommarna i horisontalplanet.

barn. Sätter man ett barn att teckna en fyrhjulig vagn, gör det det ungefär som en bronsåldersmänniska.

Denna metod använde jag för att komma fram till visshet ang. hällristningsfartygens sannolika utseende. År 1919 tillverkade jag modellen till en söderhavskanot (fig. 8 a), lät en lappgosse avrita densamma i Karesuando, resultatet blev som b, vilken heltuschad d (för tydlighetens skull), ger en näranog kongruent silhuett av c. En hällristning av utseende som fig. 8 c skulle alltså i verkligheten kunna tänkas ha haft samma utseende som a på samma fig.

Därefter gick jag en annan väg; jag gjorde en modell, grundad på de erfarenheter jag vunnit genom lappgossens teckning av det troliga verkliga utseendet av hällristningsbilden c

på fig. 9. Den blev som a. Jag lät ett annat barn avrita denna modell, fick fram b, vilken tuschad gav a och kongruentbild av c minus "besättningen".

Emellertid fanns det andra utriggarkonstruktioner än dem

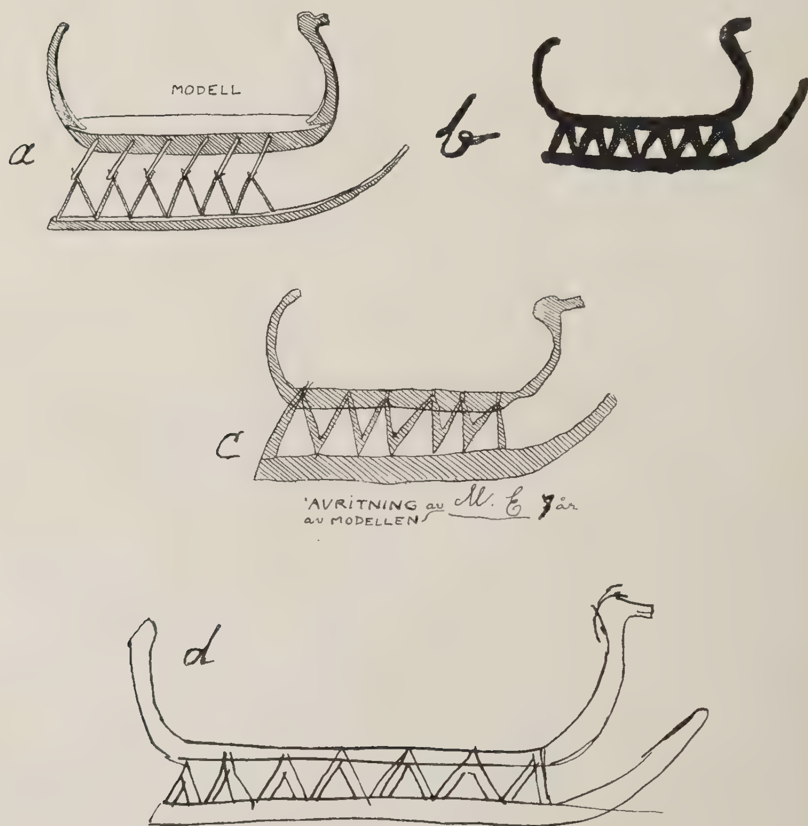
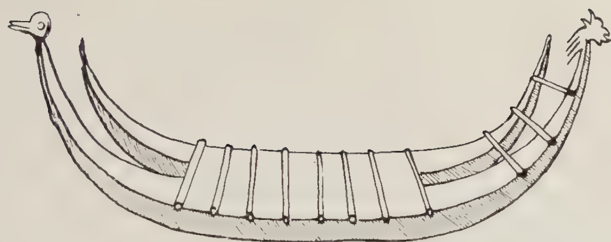

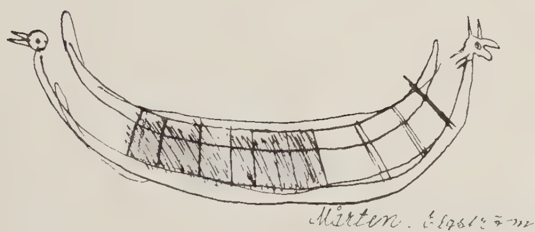

Fig. 11 a—d. a) modellkanot. b) hällristningsskepp. c) barnteckning av a (M. E. 7 år). d) barnteckning av a (Anna Maria E. 9 år).

jag hittills laborerat med, nämligen sådana, där utriggarspirorna vila i klykorna på vertikalt ställda i utriggarbommen fästa kryss-spiror.

Jag konstruerade en modell av en dylik kanot efter en bild i Birger Mörners "Arafis tropiska år", fig. 10 a, och lät en 7-årig

a

b

c

d

Fig. 12 a—d. a) modellkanot. b) barnteckning av a. c) teckningen b ifylld.
d) hällristningsskepp.

gosse rita av den, varvid jag erhöll en teckning med utseende som b i samma fig. Tagande en hällristning av Baltzer, fig. 11 b, tillverkade jag en modell av denna (fig. 11 a), lät mina barn avrita densamma och fick fram fig. 11 c och d. Båda barnen sågo båten fullkomligt i horisontalplanet. Barnen fingo arbeta fullt oberoende av varandra. Jag omtalade ej vad saken gällde, sade blott först till min son: "Rita av den här båten åt mig", och då teckningen c var klar, lät jag några dagar gå. Min dotter vistades då borta från hemmet, men då hon en vecka efter gossens av-

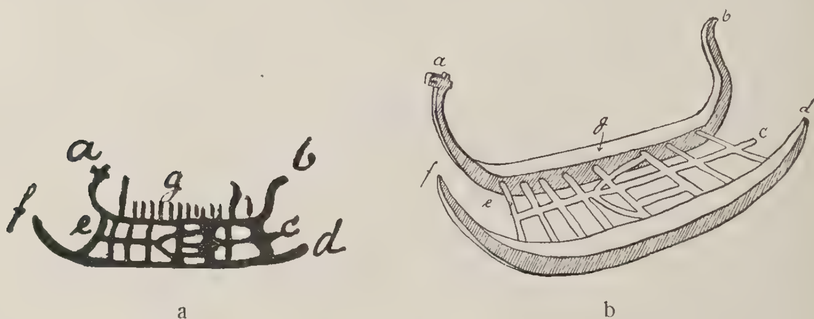

Fig. 13 a—b. a) hällristningsskepp från Bohuslän. b) rekonstruktion av skeppet 13 a.

ritning hemkom, lät jag henne, gossen ovetande, avrita samma modellbåt. För övrigt hade ingen av barnen sett en hällristning och ingendera hade någon aning om vad saken gällde.

Från utriggaren gick jag så över till dubbelkanoten. Från en av Cooks reseskildringar lånade jag en bild av en dubbelkanot, konstruerade en modell fig. 12 (a å fig. 12). Min son Mårten ritade av den, bilden blev som b och avritningen tuschad gav silhuetten c, vilken ju visar en förbluffande likhet med hällristningsbilden d å samma fig.

Efter dessa experiment kände jag mig tämligen säker på min sak och fick själv lätt fram bilden b på fig. 13 med förebilden a på samma fig.

Den romerske författaren Tacitus skriver angående Svionernas

(Svearnas) fartyg:[1] "skeppens byggnad är därigenom egenartad, att icke allenast fram- utan även bakstammen bildar en för landning lämplig stäv".

Stäv betyder "kölens förlängning uppåt längst för- och akterut". Då bronsåldersfartygens höga stävar enligt min åsikt bildade ett avsevärt hinder för en bekväm landsstigning, tvekar jag ej att antaga, att Tacitus med lämplig landningsstäv menar det som jag visat som I och II på fig. 7 b eller dubbelkanoternas plattformsändar.

Dessa dubbelkanoter i likhet med de troligen samtidigt använda utriggarekanoterna, framdrevos genom paddling, något som Tacitus även framhåller med orden: "Varken föra de segel eller *fastgöra* de årorna i rad längs skeppsborden" — — "lika användbara å ömse håll anbringas årorna."

Härav framgår, att fartygen ej vände, då de ändrade färdriktning, roddarne sprungo bara över till andra relingen, resp. andra dubbelkanoten, eller också sprungo de ut på utriggaren och paddlade vidare. Båtarna voro utan tvivel, åtminstone de smärre typerna, troligen ganska lätta; Baltzer har i sitt arbete (Pl. 5—6), återgivit en egendomlig hällristning, varest båtarna föreställas *burna* av män, antagligen över ett näs mellan tvenne sjöar, ty hällristningens övriga figurer föra osökt tanken på resor; ej mindre än 8 vagnar med dragare m. m. gruppera sig kring de fyra män, som här äro framställda.

[1] Om *Germanerna.*

Smärre meddelanden.

En gotländsk huggtandskniv från stenåldern.

Den här avbildade kniven (fig. 1), förfärdigad av en huggtand av vildsvin, hittades år 1923 på en stenåldersboplats vid Ejvide, Eksta s:n, Gotland. Den finnes nu i Stat. Hist. Mus. (inv. 17225).

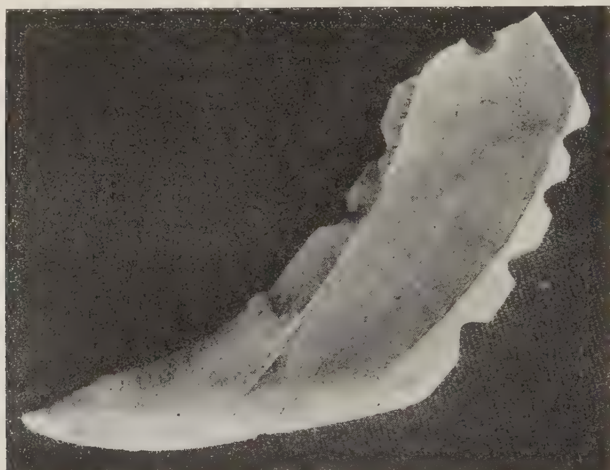

Fig. 1

Tillverkningen av detta ganska egenartade verktyg har varit enkel. Tanden har kluvits. Den nedre, hårdare delen, har genom tillslipning försetts med en egg, och den övre, naturligt kupiga delen, har fått tjänstgöra som fäste för skaftet. Detta har bundits fast med senor e. d. genom de på båda sidor gjorda fästehaken.

En liten bit av knivens övre del är avbruten. Här har tydligen funnits ett mindre cirkelrunt hål, möjligen använt vid skaftningen. Man kan också tänka sig, att genom hålet varit trätt ett snöre, som, fastbundet kring livet, hindrade den säkerligen dyrbara kniven att tappas bort.

Huggtandsknivarna äro sällsynta i Sverige. På Gotland ha några exemplar förut hittats, dels i grottan St. Förvar på St. Karlsö och dels på Hemmorbo-

platsen i Närs s:n (fig. 2). Även på Visbyboplatsen finnes den företrädd (två exemplar hittades vid förra sommarens utgrävningar). På det svenska fastlandet äro de representerade på Alvastraboplatsen (enligt muntligt meddelande av d:r Frödin). I Danmark äro de vanliga. De förekomma där redan under Maglemose-Kundastadiet (G. SARAUW: *En stenaldersboplads i Maglemose ved Mullerup, Aarb.* 03, sidd. 233, 234. S. MÜLLER: *Aarb.* 96, sid. 370) och leva kvar under Ertebölleskedet (C. NEERGARD: *Affaldsdynger fra Stenaldern i Danmark*, Kbhvn 1900, sidd. 66, 99, 168). Den är även genom ett exemplar från Ruskenesset företrädd i Norges stenålder (H. SHETELIG: *Primitive tider i Norge*, sid. 215).

Fig. 2.

Huggtandskviven hör till de redskapsformer, som bibehålla sig tämligen oförändrade stenåldern igenom.

Föreliggande kniv är av en sådan form, att man är frestad att i den se prototypen till krumknivar av typ som *Minnen*, fig. 541, 542 (Åloppeknivarna) och 543, alla tre av skiffer. Likheten torde knappast vara tillfällig. Uppkomsten av dessa egendomliga skifferformer får härigenom en fullt naturlig förklaring.

Denna översättning från ben till sten betonades starkt av STIERNA (*Före hällkisttiden*, A. T. 19:2, sid. 82), som ansåg, att huggtandsknivarna påverkat sådana skifferformer som krumknivarna, även om övergången här ej vore så påtaglig. De gotländska fynden av detta slag synas bekräfta antagandet.

De på de gotländska stenåldersboplatserna rikligt förekommande ben- och hornartefakterna inbjuda till flera liknande jämförelser, som jag hoppas senare få beröra.

John Nihlén.

Stenåldersfynd vid kulturlager å Storön i Glan.

Storön på Risingesidan av sjön Glan i Östergötland är i sin rundformade östra del brant, bergig och översållad av stenblock. Åt V skjuter ön ut en långsmal landtunga, som slutar i ett par bergklackar. Snett ned mot denna landtunga sluttar en vacker liten strandäng, som möjliggjort bebyggelse här — på ön äro hittade mynt från 1573 och 1764, och även om lantmäterikartan från 1809 ej känner någon åbyggnad å ön, finnes där i våra dagar en fiskarstuga, som är hemmet för en stor familj.

På tvenne punkter å denna lilla låga, sandiga landtungas södra strand ha hittats flintföremål från stenåldern, dels intill foten av brygghuset i V en pilspets (fig. 3), dels i vattenbrynet nedanför ladugårdsbyggnaderna en liten vacker nära nog rund skivskrapa, svagt svallad av böljegången (fig. 4).

Då några provgropar upptogos i sanden å näsets mittparti märktes en bit under grästorven ett svart, fettglänsande, kolblandat sandlager av samma art som det å vissa stenåldersboplatser (ex. Järavallen) vanliga kulturlagret. Vid en närmare undersökning kunde detta lager begränsas till en ovalformad fläck nära strandkanten av ett 15-tal meters utsträckning. Lagret är i mitten mycket utpräglat, med en tjocklek varierande mellan 3—5—10—12 cm. och täckes av ett tunnt lager av översvallad fin strandsand, över vilket grästorven ligger.

Fig. 3.

Med en viss grad av sannolikhet kan man kanske hänföra detta kulturlager till de stenåldersmänniskor, som vistats på ön och på ömse sidor om lagret tappat dels pilspetsen, dels skivskrapan. Full visshet står ej att vinna, förrän en fullständigare utgrävning än den, omständigheterna medgåvo mig att anställa, bragt eventuella fynd från kulturlagret i dagen.

T. v. har emellertid fyndplatsen sitt otvivelaktiga intresse därigenom, att den i sviten av östgötska kustboplatser med deras dominerande grönsten och lera fört in den väl bearbetade flintan som arbetsmaterial. Vid Marmorbruket, alltså ej långt från Säter, har bland talrika grönstensfynd även hittats en skivskrapa av flinta (fig. 5), snarlik den från Storön men större. Och i fynden från den av d:r Olov Janse år 1924 undersökta stenåldersboplatsen vid Lundby, belägen på samma nivå som Storö-boplatsen, ingår en minimal liten flintsplittra. Vid de stora Säterboplatserna förekommer av flinta endast några små formlösa stycken å den "östra" boplatsen, den mellersta däremot visar talrik flintförekomst, och flintorna äro här större, dock av tämligen fattiga, fragmentariska former. Den "östra" boplatsen, vars höjd över havet är 25 m., har en spånpilspets, där dock partiet kring tången synes vara avslaget.

Beträffande den tidsställning, som dessa skivskrapor och flintspetsar intaga, må antecknas, att skrapor av den rundade typen att döma av förhållandena på exempelvis boplatserna vid Jonstorp i Skåne och Gettersö i SV Småland, där de särskilt studerats,[1] förekomma under hela boplatstiden men synas särskilt tränga fram till dominerande typ mot denna kulturs senare del.[2] Även spånpilar av Glanpilens typ med mer än 3-sidig genomskärning å egg och tånge samt med ena eggen snett utskjutande synas mest tillhöra mellanstadiet i Jonstorpsboplatserna eller deras senare del.[3]

[1] Oskar Lidén, *Boplatsen vid Gettersö* jämte andra sydvästsmåländska stenåldersboplatser i belysning av de stora boplatsfynden i nordvästra Skåne, i *Norra Smålands fornminnesförenings Meddelande* 1924.

[2] Lidén, a. a., sid. 11.

[3] Lidén, a. a., sid. 9.

Dessa paralleller synas ägnade att tilldela Glanfyndplatsen dess ställning bland de yngre eller yngsta av de östgötska kustboplatserna. Det har då sitt intresse att efterse fyndplatsens höjd över havet, till jämförelse med Bråviksboplatserna vid Säter, där keramiken kan tjäna som utvecklingens mätare.

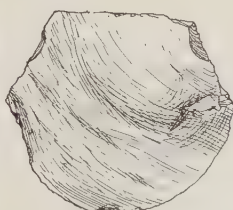
Skivskrapan hittades i Glans vattenbryn, pilspetsen ungefär 0,5 m. över vattenytan i juli 1924, vilken torde ha stått ungefär 1 m. över normalnivån (71 fot, d. v. s. 21,5 m. ö. h.). Kulturlagrets översta punkt ligger 0,84 m. över Glanytan i juli 1924, dess lägsta 0,50 m. Genomsnittligt kan alltså boplatsens läge anslås till närmare 22,5 à 23 m. ö. h.

Detta är just siffran för den lägst belägna, i kulturhänseende även yngsta av Säterboplatserna i Kvarsebo s:n, liksom även för den nyupptäckta boplatsen

Fig. 4.

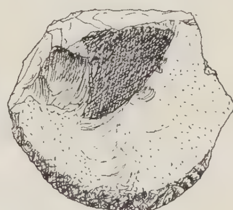

Fig. 5.

vid Lundby vid Valdemarsviken, vars keramik synes vara identisk med den yngsta Säterboplatsens.

Arthur Nordén.

En nordisk bronspincett från Hallstattid, funnen i Frankrike.

Då jag förlidet år biträdde vid ordnandet och utställandet av det franska nationalmuseets i Saint-Germain samlingar av nordiska fornsaker, upptäckte jag bland föremålen en bronspincett av nordisk typ (fig. 6), som enligt museets register är *funnen i fransk jord*, närmare bestämt vid Vieux-Mont i kommunen Cambrone (dép. Oise), norra Frankrike.[1]

Pincetten är förfärdigad av ett tunnt bronsbleck, snarast triangelformigt, med bred bas och långsidorna kraftigt inåtböjda. Det övre partiet har erhållit formen av en cylinder. Läpparne äro på utsidan ornerade med ett tunnt streckat band, som löper längs kanterna och nedtill bildar en våglinje. Innanför denna våglinje ses två “ormar“ och tre cirklar. Pincetten, som är ett gott arbete såväl ur teknisk som ur konstnärlig synpunkt, är 7 cm. lång. Den bör tillhöra Montelii IV eller V period (tiden från omkr. 1050 till omkr. 850 f. Kr.), ett skede, som på kontinenten delvis motsvaras av Hallstattid.

[1] Enligt museets register skall ännu en bronspincett ha anträffats på samma plats, men denna har jag ej lyckats återfinna. Tyvärr känner man icke något närmare angående fyndomständigheterna. I museets register bär pincetten numret 15294.

Pincetter uppträda i Skandinavien redan under Montelii andra bronsåldersperiod (1450—1250 f. Kr.),[1] men ha då en helt annan form än den här såsom fig. 6 avbildade. Pincettens mynning skjuter då betydligt ut över de övriga partierna, så att den snarast erhåller formen av ett upp- och nedvänt T. Under de därpå följande två perioderna äro sidorna i det närmaste raka.[2] Under IV och V perioderna synas de bliva först svagt, så kraftigare inåtböjda.[3] Sidorna äro då ofta prydda med tre små, runda upphöjningar. En våglinje vid basen är ett icke ovanligt motiv under IV och V perioderna. För den VI och sista av Montelii bronsåldersperioder känner man, såvitt mig bekant, inga pincetter.

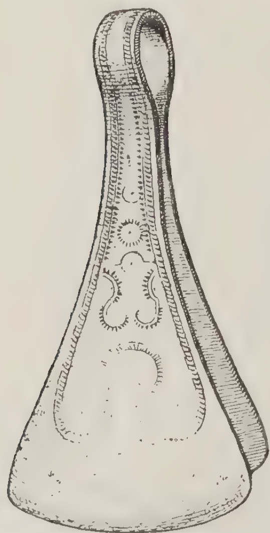

Fig. 6. Bronspincett från Vieux-Mont, Frankrike. 1/2.

I regeln äro pincetterna av brons, någon gång av guld. De ha en tendens att tilltaga i storlek i samma mån de bli yngre.

Dessa föremål tillhöra i huvudsak södra Skandinavien och Slesvig-Holstein. Utanför Norden ha de såvitt mig bekant endast anträffats i norra Tyskland[4] och en gång i Bosnien.[5]

Vårt fynd är ett nytt vittnesbörd om de förbindelser, som tvivelsutan måste ha existerat mellan Skandinavien och Västeuropa under Hallstattid. Om arten av dessa förbindelser är det f. n. omöjligt att med bestämdhet yttra sig. Det synes mig emellertid icke otänkbart att åtminstone enstaka skandinaver eller i varje fall germaner slagit sig ned vid eller väster om Rhen vid denna tid. Därpå tyda ett flertal här gjorda fynd av fornsaker av germansk tillverkning och huvudsakligen tillhörande Montelii IV och V perioder. Här nedan uppräknas dessa fynd, av vilka några synas vara avsedda för rituella bruk.

1. En rund bronsdosa, s. k. hängkärl och hälften av en fibula, bägge funna i en pålbyggnad vid Coraelette vid Neuchâtel-sjön i Schweiz.[6]

[1] O. Montelius, *Minnen från vår forntid* (citeras här *Minnen*), Stockholm 1917, fig. 977, 978. Sophus Müller, *Ordning af Danmarks Oldsager,* (citeras här *Ordning*), Kjøbenhavn 1888–1895, fig. 18.

[2] *Minnen,* fig. 1040 a, b, 1041, 1105, 1116 a, b, 1117, 1119, 1120, 1122; *Ordning,* fig. 86, 88, 194, 195, 197, 198.

[3] *Minnen,* fig. 1118, 1121, 1361, 1362, 1363, 1364. — *Ordning,* fig. 196, 295, 296.

[4] R. Beltz, *Die vorgeschichtlichen Altertümer des Grossherzogtums Mecklenburg-Schwerin* (Schwerin i. M. 1910), pl. XXXVIII fig. 36, pl. XLI fig. 80. — W. Splieth, *Inventar der Bronzealterfunde aus Schleswig-Holstein* (Kiel u. Leipzig 1900), fig. 190.

[5] M. Hoernes, *Grabhügelfunde von Glasinac in Bosnien* i *Mitteilungen des anthropologischen Gesellschafts in Wien,* del XIX (1899), sid. 141.

[6] O. Montelius, *Två nordiska bronsålderssaker funna i Schweiz* i *Kungl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad* (citeras här *Månadsbladet*), Stockholm 1879, fig. 37—39. — *Archiv für Anthropologie* (Berlin 1880), del XII, sid. 525. — O. Montelius, *Deux bronzes d'origine scandinave découverts en Suisse* i *Matériaux pour*

2. Sex fragment av bronsdosor, ett fragment av en bägare i brons, den senare av samma typ som den, vilken är avbildad fig. 360 i S. MÜLLERS, *Ordning af Danmarks Oldsager* och en dolk av en typ, som synes förekomma huvudsakligen i norra Tyskland (fig. 7). Samtliga dessa föremål ha anträffats vid Petit-Villatte (dép. Cher), Frankrike, jämte andra bronsföremål, huvudsakligen av inhemsk tillverkning.[1] Hela fyndets vikt uppgår till 22 kg.

3. Två guldskålar (fig. 8), funna jämte ytterligare några föremål av guld vid Villeneuve-Saint-Vistre (dép. Marne), Frankrike.[2] Guldskålarne äro försedda med en geometrisk ornering, bestående av upphöjda rundlar och koncentriska cirklar i zoner och gjorda "au repoussé".

4. En guldskål lik de föregående men något lägre, funnen jämte ytterligare några guldföremål vid Rongères nära Varennes-sur-Allier (dép. Allier), Frankrike.[3]

5. Munstycke av en lur, möjligen av nordisk typ, funnen tillsammans med andra föremål vid Illiat (dép. Ain), Frankrike.[4]

6. En liten tutulusformad bronspjäs (som Montelius och Reinach *Les temps préhistoriques*, pl. X : 5), funnen ej långt från Rhen i Würtemburg torde även kunna nämnas i samband med dessa fynd.

Fyndet från Petit-Villatte, som med sitt myckna kram ger intryck av att ha tillhört en dåtida handelsman, synes giva vid handen, att handeln spelat en viss roll vid spridandet av de ovan citerade föremålen. Men denna förklaringsgrund är icke tillräcklig för alla de nyss uppräknade fynden. Guldskålarne (fig. 8) vilka ju anses som för germanerna karaktäristiska kultföremål,[5] kunna

servir à l'Historie primitive et naturelle de l'Homme, vol. XV (Paris 1880), sid. 14—18. — E. BEAUVOIS i *Materiaux*, etc., vol. XXII (Paris 1888), sid. 38. — O. MONTELIUS och S. REINACH, *Les tèmps préhistoriques en Suède* (Paris 1895), sid. 107 ff. — J. DÉCHELETTE, *Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine*, t. II (Paris 1910), sid. 396.

[1] P. GOY, *La cachette de fondeur du Petit-Villatte* i *Mémoires de la Société des antiquaires du Centre* (Bourge 1885). — MONTELIUS och REINACH, *Op. cit.*, sid. 109. — DÉCHELETTE, *Op. cit.*, t. II : 1, sid. 396.

[2] JULIEN CHAPPÉE, *Objets d'or découverts à Villeneuve-Saint-Vistre* i *Monuments et Mémoires* publiés par l'Académie des inscriptions et Belles-Lettres t. XIX : 2 (Paris 1912). — J. DÉCHELETTE, *Les trésors de Rongères et de Villeneve-Saint-Vistre, ibid.* Jfr även G. KOSSINNA, *Der germanische Goldreichtum in der Bronzezeit* i *Mannus-Bibliotek*, nr 12 (Würzburg 1913).

[3] J. DÉCHELETTE, *Le trésor de Rongères* etc. — L. MONTAGNE i *Bull. de la Soc. d'Emulation de l'Allier*, februari 1911.

[4] J. DÉCHELETTE, *Manuel* t. II : 1 sid. 240, fig. 79. — Angående de nordiska lurarne se OLSHAUSEN, *Vorgeschichtliche Trompeten* i *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, Berlin 1891. — ANGUL HAMMERICH, *Les lurs de l'âge du bronze au musée de Copenhague* i *Mémoires de la Société des Antiquaires du Nord* (Copenhague 1892). — *Minnen*, fig. 1236—1239.

[5] G. KOSSINNA, *Das germanische Goldreichtum in der Bronzezeit. I. Der Goldfund von Messingwerk bei Eberswalde und die goldenen Kultfässe der Germanen* i *Mannusbibliotek* n:o 12, Würzburg 1913. Jfr O. ALMGREN i *Månadsbladet* n:o 29 (1900), sid. 119 sqs. — O. MONTELIUS i *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, del XII, sid. 280 sqs. — O. LUNDBERG, *Smörkullen och andra ortnamn på smör* i *Fataburen* 1910, sid. 193—212.

Fig. 7. Bronsdolk och fragment av nordiska bronsdosor. Petit-Villatte (Cher), Frankrike. 1/2.

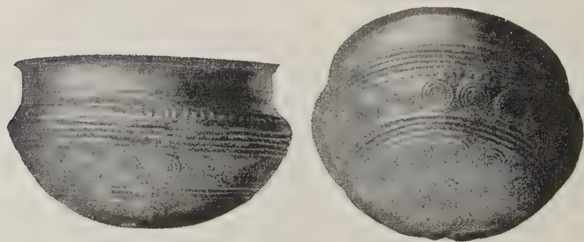

Fig. 8. Guldskålar från Villeneuve-Saint-Vistre, Frankrike.

Fig. 9.

knappast betraktas såsom kuranta handelsvaror. Snarare synas de mig då tyda på germansk bosättning. Mot denna hypotes kanske någon invänder att de ovan uppräknade fynden äro för få för att berättiga talet om bosättning. Härpå kan man emellertid svara, att fynden äro talrika, om man betänker att vi för vikingatidens vidkommande icke känna mer än tre à fyra säkra fynd av nordiska fornsaker gjorda i Frankrike, och dock veta vi genom litterära vittnesbörd, att nordbor vid denna tid och i stora skaror bosatte sig i Frankrike. *Ol. J—e.*

En Trojaborg i ett medeltida manuskript.

I det 1924 i München av dr A. BOECKLER utgivna arbetet *Die Regensburg-Prüfeninger Buchmalerei des XII. und XIII. Jahrhunderts*[1] avbildas å Tafel LXXXVI omstående bild (fig. 9) av en labyrint eller "trojaborg". I dennas mitt ses odjuret Minotaurus och hjälten Theseus med inskriften *Cum Minothaur pugnat Thesevs labyr* . . . Den andra vidstående bilden omgives av inskriften *Urbs Iericho Lunæ fuit assimilata figuræ* och framställer alltså staden Jeriko, också ett slags labyrint.

Bilderna förekomma i manuskriptet Clm 14731 från Regensburg och dateras till 1100-talets sista tredjedel.

Förf. framhåller, att labyrinter visserligen under medeltiden oftast förekomma å golvmosaiker, men även ses i handskrifter (t ex. Rhabanus Maurus' encyklopedi i Monte Cassino). Han erinrar om, att från Salzburg ännu finnes en antik mosaiklabyrint med Thesevs kamp i mitten (nu i Wien); möjligen kan Thesevsframställningen i manuskriptet gå tillbaka på bekantskap med denna.

Av intresse är labyrintframställningens noggranna datering. Som bekant äro de stenbyggda labyrinterna, som så talrikt förekomma i vårt land, mycket svåra att datera. Troligen ha de tillkommit under olika tider. *T. J. A.*

Glad, glo och balg i östgötska ortnamn.

Prof. E. Hellqvist har för länge sedan givit den riktiga förklaringen till det flerstädes förekommande sjönamnet Glan, i det han sammanställer det med ordet *"glad* i skog", isl. glaþr, fsv. *glaðr*. För sjön Glan i Östergötland har dock intet belägg med bevarat *-d-* i namnet kunnat uppbringas (Glawen, slutet av 1500-talet, Glaan 1663). Undertecknad har bidragit med *Gladlunda*, nutida namn på ett torp och fiskarställe vid Glanstranden (namnet kan dock i jorde- och kyrkoböcker ej föras tillbaka längre än till 1778).[2] Att det av Hellqvist supponerade grundordet i adj. form dock ännu kvarlever i bygden överty-

[1] Ur *Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München*, Band VIII.

[2] Däremot vet jag ej, om det intill Gladlunda belägna *Glädja* (uttalas *gläjja*) är att uppfatta annat än som ett torpnamn av vanlig typ: Glädjen.

gades jag om, då jag hösten 1923 hörde en åkare ge följande order: "Vi vänner den glae sida opp!" Det gällde att placera en synnerligen stor, blankpolerad bokskåpsbotten i förvaringsläge på en vind. Baksidan var obearbetad, med ramverk o. s. v. "Gla" kunde i sitt ifrågavarande sammanhang ej betyda annat än "blank, ren, polerad".

Glo är i Valdemarsvikstrakten beteckning på en liten insvängd vassvuxen vik: "uppe i glot".

Gloholmen är en holme i S:t Annæ skärgård.

Ringarums balg är beteckning på slättlandet kring kyrkan. "Det blåste på Ringarums balg" — "han bor på balga" är uttryck, som jag antecknat och fått förklarade i Valdemarsvikstrakten. *Arthur Nordén.*

Balders hage.

Näppeligen torde någon nordisk mytforskare vara hågad att å Generallantmäterikontorets realistiskt-prosaiska kartor spåra upp någon verklighetens motsvarighet till den tegnérska diktens *Balders hage.* Helt ofrivilligt träffas kartgranskaren kanske dock av detta namn på sena kartor från bygden norr om Norrköping, där namnet i våra dagar är fäst vid en ekhage till Lida i Kvillinge s:n, belägen mellan komministerbostället och Lida och numera till större delen uppodlad. Man stannar först konfunderad, men sedan man å äldre kartor fått upp tidigare namnformer, viker det irriterande obehaget av en bokstavlig överensstämmelse mellan en ärlig lantmätarkarta och ett sublimt men okänt litterärt falsarium. Balders- eller Ballershagen (jfr ej långt från denna i Kvillinge skogsbygd Stora och Lilla Ballergöhlen!) visar sig nämligen på den äldsta kartan, år 1699 (G. 29 : 137), heta *Bollershagen;* namnet avser här ett "Torp till Qvillinge Prästgård uti Bollershagen", beläget där bäcken, som går förbi Skärlöta by, skär ägogränsen till Dövestad. Närheten till Ballergöhlarna gör, att man väl känner sig mest böjd för att söka en gemensam förklaring för de bägge namnen; snarast vill man väl tänka på det i nsv. *båld* bevarade adjektivet med betydelsen "präktig, stor" o. d. *Arthur Nordén.*

Litteratur.

HAUPT, R., *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein.* Fünftes Band. Geschichte und Art der Baukunst im Herzogthum Schleswig. Heide in Holstein 1924.

Genom de kända publikationerna med titel *Bau- und Kunstdenkmäler* eller liknande är Tysklands äldre kyrkliga arkitektur med inredning fullständigare publicerad än något annat lands. Det stora verket är visserligen icke lik-

formigt utfört, då det bearbetats utan enhetlig ledning, i varje stat, ja ofta i varje provins enligt den lokala fornminnesvårdens privata uppfattning. Men dessa ojämnheter börja nu att neutraliseras genom inventering i områden, som förut blivit alltför knappt behandlade. Sålunda utgives provinsen Brandenburg f. n. i minst tiofaldigt större omfång än den första bearbetningen från 1880-talet. Av större, för hela riket genomgripande betydelse är den sammanfattning av landets monumentinventering, som skett i GEORG DEHIOS *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler,* som i fem volymer, vardera icke större än ett litet Bædeker-band, sammanpressar ett noggrant reviderat koncentrat av de många hyllmeterna Bau- und Kunstdenkmäler. En annan form av syntes är den, som nu föreligger i RICHARD HAUPTS nyutkomna *Geschichte und Art der Baukunst im Herzogthum Schleswig,* tryckt som 5:e band i provinsen Schleswig-Holsteins konstinventering. Den vördnadsvärde, åldrige f. d. provincialkonservatorn för Schleswig-Holstein, som redan 1887—89 publicerade provinsens monument och därefter offentliggjort en rad av särundersökningar över problem ur de nordtyska och danska trakternas medeltida arkitektur, har här framlagt de vetenskapliga resultaten av sin ämbetsgärning, vad norra hälften av provinsen angår, Slesvig. På närmare 800 sidor meddelas en raisonnerande överblick av arkitekturens material och detaljformer och slutligen en kort i kronologisk ram given historisk sammanfattning av kyrkotyperna.

Haupt har alltid oförbehållsamt erkänt Slesvigs konstnärliga samhörighet med det övriga Danmark, åtminstone större delens. Sålunda betraktas också i denna bok hela Danmark, inklusive Skåne, som en enhet med hertigdömet. De nuvarande politiska gränsförhållandena, som lagt en stor del av Haupts forna område under det köpenhamnska "Nationalmuseets II afdeling", ha icke omnämnts. Icke heller den efter kriget i ny upplaga utkomna, ovan citerade Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler, II, Nordostdeutschland, tar hänsyn till de nya gränserna.

Ställvis givas, om än utan principuttalande, bidrag till uppfattningen om hela den Baltiska Nordens enhet. Gotlands sammanhållande och centrala betydelse framträder mångfaldigt. Haupt avbildar flera gotlandsfuntar ur den (av mig) s. k. "musselcuppornas" familj med tillägget: "man sollte meinen er (König Waldemar) habe ganze Ladungen aus Gotland kommen lassen". Han anför ur *Heinrici chronicon Livoniæ* gotländingarnes byggnadsverksamhet i Rigatrakten 1185. Sedan Waldemar II 1222 intagit Ösel, byggdes borg av sten, "medan man i Nord-Tyskland brukade använda jord och sten" — "Murare och stenhuggare kommo icke från Tyskland, utan från danskarne" — "namentlich von Gotland, was ja zunächst lag". Ett högst betydelsefullt erkännande om kulturströmmens riktning, i synnerhet som det dikterats av en livslång erfarenhet i sydvästra östersjöområdets byggnadshistoria. Visserligen är det egendomligt att kalla gotländingarne av 1222 för danskar. Det måste betraktas som en lapsus calami, ävenså registrets uttryck om: "altdänische Insel".

En mängd enskildheter betyga ytterligare sammanhanget, icke endast med Danmark och Gotland utan även svenska fastlandet. Sålunda sakristians plats i norr. Här känner Haupt parallellismen med Sverige. I andra fall nämner — eller

känner han icke dylikt samband, men förhållandet är icke desto mindre uppenbart. Sålunda i den stora frågan om "södervändningen" i vårt konstområdes kyrkofasadbildning, som rec. principiellt behandlat i Konsthistor. Sällsk. publ. 1920 samt i den Baltiska Nordens kyrkor, sidd. 145—147. Haupt ser icke på företeelsen som stilbildningsprincip i stort, men lämnar icke desto mindre en rad värdefulla bidrag. Han observerar att *västportaler,* vilkas förekomst i andra länder är regel, i nationellt slesvigsk (och dansk) art äro *förbjudna.* Om undantagsvis västportal fanns, bevisar det för Haupt byggnadens utländska karaktär, t. ex. Wengs klosterkyrka, som han med viss rätt betecknar som engelsk. Det är ett drag i samma tendens mot längsfasadens betoning, när denna förses med en kapellaktigt framskjutande flygel. Han anför sådana exempel ur olika tider såväl från Jylland som Slesvig. För Sverige har rec. i den "Baltiska Norden" huvudsakligen påpekat de till 1300-talet daterade företeelserna av samma sort. Det bör dock erinras om att redan 1200-talet kände dem, t. ex. i Eckhoffs "fjärde Clemens-kyrka". Efraim Lundmark har påpekat — i ett under tryck varande Sveriges Kyrkor-häfte — att en liknande avsikt förelegat i Tingstäde. Troligen även i Lau på Gotland.

Betonandet av "södervändningen" i kyrkornas fasadsystem genom *vapenhus* ligger i Slesvig som i Sverige vid medeltidens slut (1400-t. och senare) och vapenhusportalerna äro därför ofta stickbågiga.

Landskyrkornas *tornbyggnader* äro likaledes samlade till relativt sen gotisk tid. Ett av de första exemplen är — säger H. — Gettorf, begynt 1438. Man observere samstämmigheten med "Engelbrektsperioden" omkring 1410 à 30 — 50 à 70, i "Den baltiska Nordens" system, enligt min uppfattning karaktäriserad av tornbyggen. På tal om torn avvisar Haupt all tanke på försvarsändamål. De bekanta radierande bjälkkanalerna har han iakttagit, men anser dem som ställningshål rätt och slätt, utan att kunna övertyga. Saken erinrar på nytt om den svåra förlust medeltidsarkeologien gjorde genom Emil Eckhoffs bortgång. Han fick aldrig tid att lägga fram bevismaterial i övertygande mängd för sin fasta tro på kyrkornas fortifikationskaraktär. Vi hoppas, att hans efterlämnade anteckningar dock skola kunna lämna material till problemets lösning.

Den svenska *skalmurstekniken* tyckes vara regel i Slesvigs gråstenskyrkor. Principen är känd från senromersk tid och i europeisk medeltid, t. ex. i Frankrike, som regel i præ-gotisk tid. Strzygowski har påvisat den i Armenien. Men det finnes flera arter, och det krävs mycket utförligare iakttagelser, än hittills gjorts, för att fastställa den hantverkliga teknikens strömningar, särskilt för den (av Haupt icke snuddade frågan om den) östliga influensen.

På tal om *sakristiorna* visas, att de i regel äro sekundära och att koret ursprungligen självt tjänat som sakristia, och *därför* varit försett med piscina och väggskåp. Ur denna korets funktion förklarar Haupt också det s. k. *Schielfenster,* en liten, lågt belägen glugg i södra kormuren, som skulle tjänat till att upplysa arbetet med de heliga kärlens putsande o. s. v. I Husaby, Vg. finnes ett liknande, varpå Eckhoff har en avvikande förklaring.

I sin historiska översikt förnekar Haupt träkyrkornas betydelse som periodbildande byggnadssätt. Danskarne äro i hans ögon redan från 1000-talet framför

allt ett stenbyggande folk. Man observere huru häri stödes rec:s uppfattning i "Den Baltiska Nordens kyrkor" av 1000-talets mitt såsom "de första stenkyrkornas tid". Att stavkyrkorna dock samtidigt, men framför allt i tidigare tid, spelat en avsevärd roll, vore dock orimligt att neka. Förklaringen på Haupts negativa hållning tycks vara obekantskap med Eckhoffs stavkyrkoverk.

Att granitkyrkor med rektangulära dörröppningar med karm i fasadens liv och rakslutet kor kunna stamma från Sven Estridssons tid, är icke osannolikt. H. är emellertid försiktig i absoluta dateringar och synes tro, att regionala typer fortlevat oberoende av tidernas växling. En portal i *Grundhof* kallar han "uraltertümlich". Dess kolonner äro rent Hegwaldska i proportioner och sirat och synes mig datera portalen till omkring 1100. Det följande 1100-talet får ingen klar kronologi. Att sätta *Sörup* med dess rika lisenbildning av Ribetyp till cirka 1130, förefaller ogrundat djärvt. Därmed sammanlänkar Haupt funten i Sörup, opponerande mot rec:s omkring ett hundra år senare tidssättning. Att döma av litteraturförteckningen känner Haupt icke till det utförligaste arbetet i ämnet, Die Steinmeister Gottlands (endast rec:s små-uppsatser i de kyrkliga utställningspublikationerna), eljest skulle väl den typologiska logiken, enligt vilken Sörup står i slutet av de ikoniska gotlandstypernas rad, övertygat honom. Jag begagnar dock tillfället att påpeka, att en förskjutning bakåt av Steinmeisters dateringssystem på i genomsnitt 10 år torde vara på sin plats — men icke en förskjutning på 100 år! Komma vi till tegelbyggnaderna, deras datering och inspirationskälla, blir antalet av växlande åsikter, som borde nämnas, överväldigande stort. Vi nöja oss med påpekande av Haupts allmänna (jag tror här ofta riktigt tillämpade) tendens att datera *äldre* än eljest brukligt.

Ehuru skulptur och måleri icke inbegripas i titeln, få vi dock upplysningar om triumfkrucifixgrupperna, vilka alltjämt ofta med sin *trabes* ingå som fast led i den arkitektoniska ensemblen, funtar, gravstenar m. m., allt av omedelbar betydelse för uppklarande av svenska och danska frågor.

Haupts bok ansluter sig värdigt till den danska forskningen, på samma gång den i sin stad är en prydnad, ja ett slags krona på den tyska konstinventeringsorganisationens verk. Det bör anmärkas att hans kännedom om den svenska litteraturen är rätt bristfällig. Men på visst sätt ger detta ett särskilt värde åt hans vittnesbörd. Att hädanefter behandla någon som helst arkitektonisk fråga i den Baltiska Nordens medeltid utan att rådfråga denna sakrika, redigt uppställda skrift vore ett förbiseende. I en rad viktiga punkter har Haupt redan nu givit väsentliga bidrag till Nordens konsthistoria och i tacksamt erkännande av detta motse vi hans nästa bok, som skall fullständiga den utkomna, nämligen en likartad översikt av *Holsteins* kyrkoarkitektur samt därefter en eller två med kompletterande översikt av hela områdets måleri och skulptur, vilket i den ursprungliga inventariseringen behandlats väl knappt.

Johnny Roosval.

* * *

Visby av HANS WÅHLIN. Nr 1 i serien *Svenska kulturorter*. P. A. Norstedt & Söners förlag. Stockholm 1924. 64 sidor. Pris 2 kr.

Visbylitteraturen har i år riktats med tvänne värdefulla tillskott: Gamla Svenska Städers åttonde häfte, behandlande huvudsakligen Visby medeltida profanarkitektur, samt föreliggande bok om Visby av Hans Wåhlin. Trots att litteratur av detta slag ej fattas, fyller dock denna sista Visbybok ett behov. Det är ett i ordets bästa mening välskrivet arbete, som förenar vetenskaplig vederhäftighet med en lätt och distinkt stil. De 64 sidorna ge en klar och sammanfattande bild av Visby som det framstår genom de senaste årens livliga och i mångt fruktbringande Gotlandsforskning. De talrika och utmärkt valda fotografierna, tagna av författaren själv, förhöja intrycket av det även i yttre avseende tilltalande alstret.

Serien Svenska kulturorter har fått en god start. Dess Visby-häfte är värt den spridning, det har all utsikt att få. *J. N.*

INHALTSANGABE DER IM JAHRGANG 1924 ENTHALTENEN AUFSÄTZE.

“Seeburgen und Hafenstädte“.

Ein Beitrag zu der Handels- und Stadtgeschichte des Nordens.

Von ADOLF SCHÜCK. *(Seite 1).*

In Lödöse, Kalmar, Sigtuna und Wisby sind während der letzten Jahre umfangreiche Untersuchungen gemacht worden, um die Topographie dieser alten Städte zu erforschen. Kalmar und Wisby liegen direkt an der Küste und waren, so wie Stockholm, von permanenten Festungswerken umgeben. Der Verf. will, auf einige topographische Eigentümlichkeiten und parallele Erscheinungen gestützt, einen Beitrag zu der in Dunkel gehüllten Entstehungsgeschichte dieser Städte geben.

Merkwürdig ist, dass die wichtige Handelsstadt Wisby erst 1225 in einem Dokument erwähnt wird, und da in Zusammenhang mit dem Bau der deutschen Marienkirche. Björkander hat aber zu beweisen versucht, dass die Stadt schon in der zweiten Hälfte des 12. Jahrh. von einer deutschen sesshaften Handelsbevölkerung bewohnt war. B. meint auch, dass eine Stadt Wisby während der ersten deutschen Ansiedlung nicht existiert hat. In den Privilegienbriefen des 12. Jahrh. und in den älteren Traktaten vom 13. Jahrh., die den Handel der Deutschen betreffen, sind nur Gotland, die Gotländer und die gotländische Küste erwähnt, Wisby nicht. In dem Friedenstraktate vom Jahre 1229 zwischen dem Fürsten von Smolensk und den Kaufleuten von Gotland und Riga, scheint der Ausdruck *Gotländska kusten* Wisby zu bezeichnen. Ursprünglich scheint dieser Ausdruck mehrere

Orte bezeichnet zu haben, die Handelsmittelpunkte oder Sammlungsplätze für Kaufleute waren; darin ist das alte Wi oder Wisby inbegriffen. Vor dem 13. Jahrh. wohnten die gotländischen Kaufleute allgemein auf dem Lande, und der eigentliche Grosshandel ging wahrscheinlich *in den Häfen* vor sich.

Jetzt hat Gotland ausser Fårön zirka 15 Häfen. Wahrscheinlich beruht es auf dem Reichtum von Häfen, dass kein bestimmter den gesammten Handel an sich gezogen hat.

Ein alter bedeutender Hafen war Wästergarn, welches von einem 1000 m. langen Festungswall umgeben war; möglicherweise meint Saxo diesen in seiner Schilderung der Bråvallaschlacht (Fig. 1, 2). Wästergarn dürfte der Ausfuhrhafen und gemeinsame Handelsplatz für die innerhalb liegenden, dicht bevölkerten Kirchspiele Sanda, Eskelhem, Hogrän, Mästerby und Atlingbo gewesen sein. An der Westküste hat man übrigens die Häfen Wisby, Klintehamn und Burgsvik, von welchen Wisby vor dem Jahre 1000 sicher ein Handelsplatz war.

Im Innern der Stadt Wisby kann man im Strassennetz Spuren eines alten, engeren halbkreisförmigen Festungsgürtels (Fig. 3 und 4), der den Hafen schützte, entdecken. Dieser erinnert stark an den Ringwall von Wästergarn. Auf diesem Platze gab es in ältester Zeit eine schwedische Kaufmannsgemeinde, aber im 12. Jahrh. fand eine permanente Besiedlung deutscher Kaufleute statt, vielleicht sogar schon im 11. Jahrh. Am Ende dieser Mauer liegt der Pulverturm, der die älteste Befestigungsanlage von Wisby bildet, die den Hafen verteidigt hat.

Die Verteilung der Strassen und Kirchen innerhalb der Urmauern entspricht derjenigen von Sigtuna aus dem Mittelalter, sowie auch vom mittelalterlichen Bergen und Trondhjem in Norwegen. *Als Stadt* geht also Wisby zum Anfang des 11. Jahrh. zurück. Einen Handelsplatz gab es hier aber schon früher.

Mit dem Ausdruck "Gotländska Kusten" meinte man in ältester Zeit die gotländischen Häfen und die mit ihnen vereinigten Kaufplätze.

Ein ähnlicher befestigter Hafen war wahrscheinlich das älteste

Kalmar, welches während des ältesten Mittelalters wiederholt erwähnt wird. Auf einer Karte vom Jahre 1610 sieht man innerhalb der damaligen Befestungswerke eine halbkreisförmige Mauer, wahrscheinlich aus dem 14. Jahrh., dazu bestimmt, den Hafen zu schützen. Diese Mauer hatte wahrscheinlich einen Vorgänger in einer älteren Umwallung. Ein alter Turm hat hier, so wie in Wisby und Wästergarn, zum Schutze des Hafens beigetragen. Die deutsche Bürgerschaft in Kalmar hat wahrscheinlich die wirkliche Mauer, die die Nachfolgerin des Walles war, gebaut.

Dieselbe halbkreisförmige Ringmauer oder Ringwall umgab den wichtigen Ostseehafen Hedeby (Schleswig) (Fig. 5 und 6) und stammt, wie auch eine kleinere flankierende Burg, aus dem 9. oder 10. Jahrh.

Ähnliche befestigte Häfen sind Birka im Mälaren und Seeburg in Kurland gewesen; beide rühren von der Wikingerzeit her, Seeburg, "Sjöborg", war einige Zeit in schwedischen Händen laut Ansgarii "Vita".

Die Wälle rings um die Handelsplätze an der Ostsee können ausser zu Verteidigungszwecken auch dazu gedient haben, das gehegte Gebiet innerhalb dessen der Handel betrieben werden sollte, abzusondern. Die verschiedenen Ostseevölker scheinen alle ihre Häfen gehabt zu haben, oft befestigte, zuweilen mit jetzt unbekannten Namen. Dieser Stadttypus war gleichwie in anderen Gegenden Nordeuropa's vor den Kreuzzügen Stadt in *ökonomischer* Beziehung (lat. emporium, vicus, portus). Später entstanden Städte in *rechtlicher* Hinsicht, mit einer vom umgebenden Lande getrennten Juridisdiktion. Die Entwicklung solcher Städte begann an der Nordsee früher als an der Ostsee, und in Deutschland früher als in Schweden.

Einige Beobachtungen an Bautasteinkreisen in Nord-Wästergötland.

Von K. E. SAHLSTRÖM. *(Seite 19).*

Die Bautasteinkreise bilden einen sehr charakteristischen Ein-

schlag in der antiquarischen Topographie von Nord-Wästergötland. In dem Bezirk (Härad) Wadsbo gibt es über 60, im Kinne Härad 25 und in dem Härad Kinnefjärding 26. Eine Tabelle über ihr Vorkommen auf Seite 20—22.

Beinahe die Hälfte der Kreise besteht aus 7 Steinen, nahezu ein Drittel aus 9. Die nächst oft vorkommende Anzahl ist 8, nur eine geringe Anzahl von Kreisen hat 12 Steine.

Der Grundriss ist kreisrund und bei den grösseren oval. Der Diameter wechselt gewöhnlich zwischen 6 und 10 m., kann aber 25 m. erreichen. Die flache Seite der Steine ist mit Vorliebe nach der Innenseite des Kreises gekehrt.

Der Platz innerhalb des Kreises ist gewöhnlich ganz eben, auch auf steinigem Moränenterrain. Oft treten mehrere Kreise zusammen auf. In der Nähe der Kirche von Holmestad liegen 4 derartige Sammlungen auf einer Strecke von kaum 2,5 km.

Doppelkreise kommen an mehreren Orten vor (Fig. 1, 2, 3, 4). Gewöhnlich ist, dass einer oder mehrere Steine in der Nähe des Bautasteinkreises aufgestellt sind. Der Zusammenhang mit Gräberfeldern ist auffallend; ungefähr die Hälfte von den Steinkreisen haben in ihrer unmittelbaren Nähe Hügel, Steinhügel, Steinzetzungen oder Brandgräber unter flachem Erdboden. Von 11 Gräberfeldern unter flachem Erdboden liegen 7 neben Bautasteinkreisen. Es ist also anzunehmen, dass sie gleichzeitig sind, d. h. dass sie alle der älteren Eisenzeit angehören.

Die Steinkreise von Wästergötland geben keine Veranlassung zu glauben, dass sie anfangs judiciellen Zwecken gedient haben. Möglicherweise sind sie eine Art Grabmonument.

Die den Steinkreisen nahe stehenden Schiffssetzungen mit spärlich aufgestellten Steinen kommen in Nord-Wästergötland nur an 5 Stellen vor (Fig. 5).

Die Karte (Fig. 6) gibt eine Übersicht über das Vorkommen der Bautasteinkreise in Schweden. Die zeigt, dass sie eine ausgesprochen südwestliche (götische) Verbreitung haben.

Die Bronzestatuette von Tåby.

Von ARTHUR NORDÉN. *(Seite 33).*

Bei Tåby im Kirchspiel Tåby, Östergötland, fand man in der Mitte des 19. Jahrh. eine kleine Bronzestatuette (Fig. 1, 2) eine Person in anliegendem Gewand darstellend, mit einem Gürtel oder Brehm über den Hüften, und einer eigentümlichen Haartracht. Der Verf. glaubt, dass sie dem Ende des Mittelalters angehört.

Konservierung von Eisen.

Von ERIK SÖRLING. *(Seite 37).*

Der Verf. berichtet über verschiedene einfachere Metoden von Eisenkonservierung, die auch in kleineren Museen angewendet werden können. Die Figuren zeigen verschiedene Eisengegenstände vor und nach der Konservierung, durch welche von Rost bedeckte Ornamentik und Silbertauschierung zum Vorschein gekommen sind.

Simon Johannes Boëthius.

Von KARL HALLENDORFF. *(Seite 54).*

Der ehem. Professor für Geschichte an der Universität von Uppsala, dr S. J. Boëthius, starb am 30. März 1924 im Alter von 75 Jahren. Er hat verschiedene bedeutende Arbeiten veröffentlicht, z. B. *Om statslivet.* (Über das Staatsleben) (1916), *Den franska revolutionen. dess orsaker och inre historia* (Die französische Revolution, ihre Ursachen und innere Geschichte) (1887), *Några anmärkningar om uppkomsten och karaktären av frihetstidens författning* (Einige Bemerkungen über die Entstehung und den Charakter der Verfassung der Freiheitszeit) (1891), *Sveriges*

historia till våra dagar (letzter Teil) (Die Geschichte Schwedens bis in unsere Tage).

Erik Brate.

Von EMIL OLSSON. *(Seite 58).*

Lektor Erik Brate, der bekannte Runenforscher, starb am 1. April 1924. Er wurde am 13. Juni 1857 geboren. Unter seinen Arbeiten sind zu bemerken: *Nordische Lehnwörter im Ormulum* (1884), *Äldre Vestmannalagens ljudlära* (1887) (die Lautlehre des ältern Vestmannagesetzes), *Dalalagens böjningslära* (1890) (die Formenlehre des Dalagesetzes), *Fornnordisk metrik* (1890, 1898) (Altnordische Metrik); *Runverser* (1887—1891) (gemeinsam mit Bugge) (Runenverse), *Östergötlands runinskrifter* (1911—1918) (Östergötlands Runeninschriften); (gemeinsam mit S. Söderberg): *Ölands runinskrifter* (1906) (Ölands Runeninschriften); *Södermanlands runinskrifter* (1924 ff.) (Södermanlands Runeninschriften), *Sveriges runinskrifter* (1922) (Schwedens Runeninschriften).

Kürzere Mitteilungen.

(Seite 63).

Hier wird eine *Karte über prähistorische Denkmäler der Insel Bolmsö* im Bolmensee in Småland veröffentlicht, die im Jahre 1693 gemacht worden war, ferner eine *skånische Pincette aus der Bronzezeit,* im Saint-Germain Museum verwahrt, ein grosser *neuer Silberfund von St. Väsby* im Ytterenhörna Kirchspiel, Södermanland, mit Schmuck und arabischen Münzen aus dem 10. Jahrh., ein neu gefundenes *Runensteinfragment in Uppland, ein Fund von 2 prächtigen Goldarmringen* von dem Kirchspiel Ljusterö in Uppland (Fig. 3), *Untersuchungen eines älteren Grabes auf dem Kirchhof in Indal, Medelpad,* welches wahrscheinlich einem Kirchenbaumeister, Pater Josephus aus Finnland, gehört hat. In der

Kirche von Torsåker, Ångermanland, hat man *Malereien aus dem Mittelalter* an den Wänden und dem Gewölbe angetroffen. Eine *alte Opferquelle* unter der Kirche in Sånga, Ångermanland, hat man gereinigt aber ohne dabei Funde zu machen. *Glimmingehus,* eine Burg aus dem Mittelalter in Skåne, 1499 aufgeführt, der merkwürdigste Profanbau Schwedens, wurde dem Staate von den Besitzern, Familie Rosencrantz, im Jahre 1924 geschenkt. Im übrigen enthält das erste Heft der Zeitschrift eine Anzahl von Zirkulären über die Altertumsdenkmalspflege, Notizen über die Tätigkeit der Antiquitätsakademie sammt Literaturanmeldungen.

Zwei neue Fälle von Trepanierung in unserem Lande, einer aus der Steinzeit und einer aus der Bronzezeit.

Von CARL FÜRST. *(Seite 81).*

Ein Trepanierungsfall aus der Steinzeit in Schweden, wurde mit Reservation von G. Retzius erwähnt. Der Verf. hat im anatomischen Institut des "Karolinska institut" in Stockholm noch ein defektes Kranium mit Trepanierungsloch (Fig. 1) angetroffen, in einem Steinzeitgrabe auf Backagården im Kirchspiel Warnhem, Wästergötland, von G. Retzius und O. Montelius gefunden. Die Kanten des Loches waren geschabt, worauf Heilung eingetreten ist (Fig. 2). Das Trepanierungsloch war wahrscheinlich von Anfang an rund mit einem Diameter von 20—22 mm.

Ein anderes Kranium mit Trepanierungsloch wurde neulich von Dr Folke Hansen in einem bronzezeitlichen Grab bei Abbekås im Kirchspiel Skivarp, Skåne, angetroffen. Das Grab gehört der zweiten Periode der Bronzezeit an. Der Schädel hat einem 40—50 jähr. Manne gehört. Das Trepanierungsloch ist an der rechten Seite des Scheitelknochens angebracht (Fig. 3). Die Kanten sind geheilt und scheinen einen Diameter von 50×63 mm. gehabt zu haben (Fig. 4). Die Operation an dem ersten Kranium

ist zu innerem medizinischen Zweck ausgeführt worden, an dem Letzteren in Zusammenhang mit einem äusseren Leiden, das durch Gewalt entstanden ist. Bisher hat man in Schweden 14—15 trepanierte Kranien aus der Stein-, Bronze- und Eisenzeit angetroffen.

Untersuchungen auf einem gotländischen Eisenzeit-Gräberfelde.

Von **OLOV JANSE.** *(Seite 89).*

Im Kirchspiel Källinge auf Gotland, nördlich von der Landstrasse Slite-Wisby, liegt bei der Kiesgrube von Skällhorn ein grösseres Gräberfeld (Fig. 1) mit ziemlich grossen Steinhügeln, die Fusskette besitzen. Sechs davon hat der Verf. 1922 untersucht. Die Gräber 1, 2, 5 und 6 ergaben ein wenig interessantes Resultat. Es waren teils Brand-, teils Skelettgräber. Die Gräber 3 und 4 waren von grösserem Interesse. Grab 3 enthielt eine Steinkiste (Fig. 2) 2,40 m. lang, und oben 1 m. breit, und lag in der Richtung Nord-Süd. Man hat in der Kiste einen vergoldeten Brakteat aus der Völkerwanderungszeit (Stil II), eine durchbrochene Bronzescheibe im selben Stil, einen Bronzestab zu einem Halsring und 28 Perlen aus Bronze und Glas gefunden (Fig. 3). Diese Gegenstände lagen zu oberst, am nördlichen Ende der Kiste, am südlichen Ende lag auf demselben Niveau ein Eisenmesser.

An dem südlichen Teil der Kiste, 0,70—0,80 m. tief, lagen eine Silberfibel mit hohem Nadelhalter (Fig. 4), ein Bronzefingerring, ein Bronzebeschlag von der Mündung eines Trinkhornes (Fig. 5) das Endstück des Trinkhornes (Fig. 6). Fragmente von Bronzeblech, ein Eisenschlüssel, ovaler Schlossbeschlag aus Eisen (Fig. 7), Nietnagel, Eisenmesser, Hornfragment, Spinnwirtel aus Knochen (Fig. 8), Harpixdichtung und Skelettreste.

Im nördlichen Teile der Kiste, 0,80 m. tief, kam noch eine Riemenschnalle von Eisen zum Vorschein, sowie zwei Schädel und unverbrannte Knochen.

In dieser Kiste haben mindestens zwei Beerdigungen statt-

gefunden. Das ältere Grab mit der Silberfibel gehört dem 3. Jahrh. an, das jüngere mit dem Goldbrakteat ungefähr 700 n. Chr. Geb.

Die Schnalle in demselben Grab stammt von den Jahren 100—250 n. Chr. Geb.

Im Hügel 4 gab es in einer Kohlenschicht Teile eines bandförmigen Armringes aus Silber (Fig. 9), eine Bronzefibel (Fig. 10), eine Bronzenadel (Fig. 11) Perlen, Tongefässe, verbrannte Knochen u. s. w. Das Grab gehörte der Zeit um 300 n. Chr. Geb. an.

Der Hinrichtungsplatz bei Alvastra — ein Grab aus der Steinzeit.

Von T. J. ARNE. *(Seite 101).*

Der Verf. beharrt auf seiner Ansicht, dass der sogen. "Hinrichtungsplatz" bei Alvastra ein Steinzeitgrab von besonderem Typus ist, umsomehr, da keine Beweise dafür erbracht worden sind, dass die Grossleute in Schweden während der Periode 1100—1300 private Hinrichtungsplätze besassen, und auch kein anderer derartiger zum Vergleich mit der Anlage in Alvastra vorgelegt werden konnte.

Ein orientalischer Teppich.

Von VIVI SYLWAN. *(Seite 106).*

In der alten verlassenen Kirche des Kirchspieles Marby, Jämtland, gibt es einen in zwei Teile zerschnittenen orientalischen Teppich (Fig. 1), zirka 170×112 cm. gross.

An der einen Hälfte ist eine Hohlgewebeborte angenäht, desselben frühen Mittelaltertypus, wie wir ihn an der Borte der Överhogdaldecke finden. Wahrscheinlich ist, dass der Teppich in der späteren Hälfte des Mittelalters nach dem Norden gekommen ist.

Die Wolle dazu dürfte von der Tibet- oder Kashmirziege herstammen.

Die Verf. gibt eine technische Darstellung von der Art der Fabrikation der Teppiches. Fig. 2 zeigt ein schematisches Bild von dem Knüpfen der Knoten, auf der rechten Seite den gewöhnlichen Giordesknoten; Fig. 3 zeigt ein Detail in natürlicher Grösse von der verkehrten Seite mit langen Knoten, die die Abnützung des Teppiches verhindern sollten.

Die Farben in dem Flossateil des Teppiches sind rot, gelbweiss, weiss, dunkel- und hellbraun, blau in ein paar Nuancen, saftig grün und stark gelb.

Das Muster besteht aus einer breiten Bordüre, innerhalb dieser 2 Oktogonen und in jedem von ihnen ein Baum, zu dessen Seiten sich 2 Vögel befinden.

Die Bordüre steht in verwandtschaftlicher Beziehung zu dem verdorbenen Meandermuster, das an älteren Nomadenteppichen aus Kleinasien und den jüngerem vom südwestlichen Kaukasus vorkommt, sowie, in etwas verschiedener Art, an ostasiatischen Teppichen.

Die Oktogonen, die aus Kreisen entstanden sind, und die Vögel zu beiden Seiten des Baumes sind alte persische Motive, die auch in die byzantinische Kunst aufgenommen wurden. Die Stilisierung der Vögel kann auch von ostasiatischer Kunst beeinflusst worden sein. Die Grundelemente der Muster in der Mitte des Marbyteppiches gehören also zu den Ausläufern der Stiltypen die aus den oströmisch-persisch-ostasiatischen Kombinationen hervorgewachsen sind, welche im 1. Jahrtausend nach Chr. Geb. gebildet wurden.

Der Marbyteppich hat einen Verwandten in einem bekannten Teppich mit dem Mingwappen im Kaiser Friedrich-Museum in Berlin (Fig. 5). Das Motiv des Marbyteppiches ist aber nur *stilisiert* und nicht *barbarisiert* wie der Berlinerteppich.

Der Marbyteppich dürfte, so wie der Berlinerteppich, im 14. Jahrh. verfertigt worden sein.

"Die Folkungarotte".

Von HANS TOLL. *(Seite 119).*

Inhalt von der Polemik des Verf. mit dem Landesarchivar C. M. Kjellberg auf Grund seines Artikels über "Erik den heliges ättlingar" in der "Historisk Tidskrift", 1923.

Bror Schnittger.

Von T. J. ARNE. *(Seite 129).*

Dr. Bror Schnittger, Antiquar am Statens Historiska Museum in Stockholm, ist am 1. Juni 1924, im Alter von 42 Jahren gestorben.

Als Archäologe hat er sich dem Studium aller vorgeschichtlichen Perioden gewidmet. In seiner Doktorsdissertation hat er die vorgeschichtlichen Feuersteingruben in Skåne behandelt. Er hat später die reichen Funde der Grotte "Stora Förvar" auf Karlsö, westlich von Gotland, behandelt, die vorgeschichtlichen Burgwälle in Schweden studiert (1913) und eine grössere numismatische Abhandlung über den Silberschatz von "Stora Sojdeby", der hauptsächlich deutsche und anglosächsiche Münzen enthielt, herausgegeben. Eine Anzahl von S. Aufsätzen behandeln Folklore und Volksmedizin, andere von ihm ausgeführte Mittelalter-Ausgrabungen. S. war Vorstand des Münzenkabinettes.

Die Altertumsdenkmalspflege interessierte ihn in hohem Maasse. Mit seiner Frau, Dr. Hanna Rydh, gemeinsam, hat er ein wertvolles Handbuch für archäologische Ausflüge in der Umgebung von Stockholm herausgegeben.

Eine Bibliographie folgt dem Nekrolog.

Kleinere Mitteilungen.

(Seite 139).

T. J. Arne teilt das Resultat mit von einer *Untersuchung,* die ein Beamter des Antiquitätskollegiums, im Jahre 1724, *an einem grossen Grabhügel aus der Völkerwanderungszeit* gemacht hat. Der Hügel lag in Waxtuna, im Kirchspiel Orkesta, Uppland. Derselbe Verf. macht die Mitteilung von einem *Funde ostbaltischer frühgeschichtlicher Bronzegegenstände* von Hugleifs im Kirchspiel Silte, auf Gotland. Die Gegenstände waren: eine Bronzefibel von spätem ostpreussischem Typus, eine Nadel mit dreieckigem Kopf, 2 Armringe und ein Halsring (Fig. 2—6). Die Gegenstände gehören dem späteren Teil der Wikingerzeit an. Schliesslich berichtet derselbe Verf. über die Ornamentik an einem von Bronzebändern umgebenen Holzgefässe, das in einem Grabe auf Björkö im Mälaren gefunden wurde. Erst nach der neulich bewerkstelligten Konservierung ist die *Ornamentik* bemerkt worden. Diese ist *in irischem Stil* ausgeführt, sicher in England, am Ende des 8. oder im 9. Jahrh., nach "irische" Manuskripten, mit ähnlicher Ornamentik zu urteilen. Das Gefäss und die anderen Gegenstände sind Anfang des 10. Jahrh. in die Erde gelegt worden. *Eine italienische, in schwedischer Erde,* näher bestimmt bei Arnö im Kirchspiel Övergran, Uppland, *gafundene Fibel* wird von der Signatur O. R. J—e besprochen; er rezensiert auch etwas Literatur.

Der Tod der Archäologin Gräfin Uvarova am 30. Juni 1924 in Jugoslavien wird mitgeteilt.

Das Statens Historiska Museum, welches lange an Platzmangel litt, hat Lokale für *Studienmagazine* im ehemaligen Provinzialgefängniss auf Östermalm bekommen. Hier wurden diverse Wohnplatzfunde aus der Steinzeit (z. B. von Ringsjö und von Alvastra) aufgestellt, auch die Funde aus dem "Waldemargrabe" bei Visby, (aus dem Jahre 1561), die bedeutenden komparativen Sammlungen und schliesslich Gegenstände aus der Zeit nach der Reformation.

Ein norrländisches Megalithgrab.

Von **GUSTAF HALLSTRÖM.** *(Seite 153).*

Der Verf. untersuchte 1923 eine Grabkiste aus Stein, auf Nr. 8 Östanskär gelegen, in der Nähe von Lagmansören im Kirchspiel Indal, Medelpad (Der untere Kreis auf der Karte, Fig. 1).

Der Fundplatz liegt nördl. vom Indalsälv. Um die Kiste herum ist ein kleineres Sandgebiet, eine Sandbank in dem alten Flussbett, mit einem Diameter von 50 m. bei einer Steigung von 4 m. Nordöstl. von der Kiste beginnt ein Steinblockgebiet mit Wald. Die Kiste liegt 67 m. über dem Meeresspiegel. Ihre Lage ist gleich rechts von der Mitte auf Fig. 2 ersichtlich.

Das südwestl. Ende der Kiste war schon vor der Untersuchung verdorben worden. Der Kistendeckel ist von einer 10—15 cm. dicken Sandschicht bedeckt gewesen, aber ein Hügel oder eine Steinsetzung war nicht zu finden.

Die Form und das Aussehen der Kiste sieht man auf Fig. 3 und 4. Sie war nach NO und SW orientiert, und ihre innere Länge betrug 1,43 m., ihre innere Breite variierte zwischen 0,57 und 0,67 m. Die Tiefe betrug 0,57 m. Die Kiste ist ursprünglich wahrscheinlich länger gewesen. Die Decksteinplatte war 1,62×1,00×0,15 m.

Zum grösseren Teil war die Kiste mit Sand gefüllt.

In einer Tiefe von 3 cm. von der Füllungsoberfläche fand man 2 Kranien mit grösseren und kleineren Skelettpartien, deren untere Teile zerstört worden sind.

Die eine Leiche scheint auf dem Rücken gelegen zu haben, die andere mehr auf der Seite.

An Gegenständen fand man nur ein grob behauenes Feuersteinstück (Schaber), das 3 cm. von dem westlichen Schädel lag (Fig. 6).

Die westl. Langseite der Kiste ist von einer einzigen Steinplatte gebildet, 1,48 m. lang. Die östl. Langseite ist aus 2 Steinplatten gebildet, die nicht zusammenstossen, sondern teilweise parallel laufen. Die eine ist 1 m. lang, die andere 0,95 m. Deren

Dicke beträgt ungefähr 10 cm. Die 0,65 m. lange Giebelplatte ist zwischen den Langseiten eingeklemmt.

Im Sand oberhalb des Skelettes gab es auf einem kleinen Gebiete Kohle und verbrannte Knochensplitter, Reste eines Grabopfers.

Die Skelette stammen laut Prof. Fürst von einer zirka 30 jähr. Frau und einem Kinde im Alter von 7—8 Jahren her. Die Frau dürfte 150 cm. lang gewesen sein. Sie hatte einen Langschädel von nordischem Typus.

35 cm. östl. von dem nördl. Teil der Kiste fand man einen kleineren, dicht gelegten Steinhaufen, in einer Tiefe von 10—15 cm. unter der Erdoberfläche. Die Grösse betrug 0,95 × 0,75 × 0.43 m. Ein Teil der Steine war sehr mürbe gebrannt. Zwischen den Steinen fand man einen, wahrscheinlich von Menschen geschliffenen Quarzsplitter, ferner Kohlenfragmente und verbrannte Fragmente von Zähnen.

Der Steinhügel bezeichnet Reste einer Herdgrube.

Der Verf. kommt zu dem Schluss, dass die Kiste aus der Steinzeit herrührt und mit der Megalithkultur zusammenhängt.

Vorher hatte man keine Megalithgräber nördl. von Hjälmaren angetroffen, und auch nicht im Norden vom Jösse Härad in Wärmland.

Die Kiste ist klein, aber man hat auch in südlicheren Teilen Schwedens kleine Kisten angetroffen; sie dürfte auch wie diese dem Ende der Steinkistenzeit angehören.

Die Höhe über dem Meeresspiegel verträgt sich auch mit dieser Zeitbestimmung.

Die Placierung der Kiste unter der Erdoberfläche deutet auf Einfluss von Einzelgräbern; es kann aber möglicherweise ein Sandhügel früher existiert haben.

Die Megalithkultur hat sich offenbar in Norrland nicht nur durch Feuersteinimport und dergl. fühlbar gemacht, sondern es hat dort eine Besiedlung von Individuen stattgefunden, die demselben Stamm angehört haben, von dem wir wissen, dass er in Südschweden ansässig war. Dieselbe Rasse hat Schieferkultur,

ostschwedische Wohnplatzkultur und südschwedische Megalithkultur getragen.

Spätmittelalterliche Textilien in der S. Råda Kirche in Wärmland.

Von V IV SYLWAN. *(Seite 175).*

Die Holzkirche von Råda ist durch ihre schönen, spätmittelalterlichen Malereien aus den Jahren 1323 und 1494 bekannt, von welchen die ersteren lebhafte künstlerische Verbindungen mit Frankreich andeuten. Wie Schweden in der Textilkunst von ausländischen Einflüssen erreicht worden ist, ist nicht ganz erforscht. Nach Schweden sind wahrscheinlich weniger kostbare Seidenstoffe als billigere Wollgewebe importiert worden, die teils nicht so gut erhalten geblieben sind, und teils, was ihre einfachen Muster und ihren Einfluss auf die nordische Textilkunst mit ihren primitiven Techniken betrifft, nicht untersucht worden sind.

Die Textilien der Råda Kirche sind für ein derartiges Studium von grossem Interesse. Sie bestehen aus einer Decke in Hohlgewebe (Fig. 1), 4 Fragmenten von einem verstärkten Gewebe (Fig. 2), auf diesen Fragmenten festgenähten Lappen aus bedruckter Leinwand in 2 oder 3 Mustern (Fig. 3 und 4) und solchen aus grober, ungemusterter Leinwand.

Die bedruckten Leinenstoffe bestehen nur aus kleinen Stücken. Sie sind deutsche Nachbildungen nach norditalienischen Brokaten aus dem 14. und 15. Jahrh. und sie selbst sind am Anfang des 15. Jahrh. verfertigt worden.

Das "verstärkte" Gewebe (Fig. 2) welches als Antependium bezeichnet wurde, entspricht einem deutschen "Doppelgewebe". Es hat eine Kette und 2 Schusschichten.

Das auf Fig. 1 abgebildete Doppelgewebe nennt man auf deutsch "Hohlgewebe". Dieses ist ein Gewebe mit zwei getrennten Gewebeschichten, die einander nur in den Farbenwechselpunkten berühren.

Die Kette des Doppelgewebes (Fig. 2) ist aus Leinen oder Hanf, der Schuss ist aus Wolle. Die Verf. gibt eine genaue technische Erklärung der beiden Gewebe. Das Rådaantependium hat nur ein Kettensystem. Man kann schon jetzt feststellen: 1) dass das Rådaantependium in irgend einer Art von mechanisiertem Webstuhl verfertigt wurde und dass dieser Webstuhl regelmässig gearbeitet hat, 2) dass in diesem Webstuhl nur ein Kettensystem angewendet worden ist, nämlich gemusterte Kettenfäden, und dass deshalb keine Grundschäfte vorgekommen sind, 3) dass das Gewebe mit Schlag und Kamm gewebt worden ist, 4) dass das Gewebe als ein Produkt irgend einer industriellen Werkstättenarbeit betrachtet werden muss, 5) dass die Webemethode, was das Kettensystem betrifft, sich von den bis jetzt bekannten für Seide angewendeten Methoden unterscheidet, die bis zum Ende des 18. Jahrh. in Europa und Asien in Gebrauch waren; — diese benutzten immer das Doppelkettensystem. Ausländische mittelalterliche Wollstoffe, die die Seide imitieren, wurden scheinbar nach demselben System gearbeitet wie die Seidenstoffe.

Die Technik des Rådaantependiums ist eine Fortentwicklung derjenigen der spätantiken Wollgewebe. Zu derselben Gewebegruppe gehört ein verstärktes Gewebe von der Fundbokirche in Uppland (Fig. 5) und eines von Norwegen (Fig. 6). Die Vorbilder, was Muster betrifft, sind Seidengewebe von norditalienischem Typus des 13. Jahrh. (Lucca?), aber die im Norden gefundenen Gewebe sind keine direkten Nachahmungen, sie scheinen erst dem 15. Jahrh. anzugehören, nach dem Aussehen gewisser Motive zu urteilen. Möglicherweise sind sie in Süddeutschland (Nürnberg?) verfertigt und exportiert worden. Das Hohlgewebe (Fig. 1) ist eine Decke, aus 2 zusammengenähten Bahnen bestehend. Wie der Farbenwechsel zustandegebracht wird, sieht man auf Fig. 7 und 8. Das Material ist in der einen Schicht Leinen, in der anderen Wolle. Die Technik wird genau beschrieben.

Die Muster sind vielfacher Art, zweierlei geometrische Borten, Vögel, Bäume und Kleeblätter, und schliesslich Vierfüssler (Löwen) in Vierecken. Das letztgenannte Motiv ist orientalisch. In

gewissen skånischen Geweben kann man es noch in 19. Jahrh. finden.

Die Decke dürfte in Schweden im 16. oder am Anfang des 17. Jahrh. verfertigt worden sein.

Dieselbe Technik ist nur an vorkolumbischen, peruanischen Geweben festgestellt worden. Im Norden scheint diese ziemlich primitive Technik ganz selbständig zu sein.

Die Hohlgewebe wurden in Schweden während des Mittelalters und später als Hausindustrie und Frauenarbeit hergestellt, während die mechanisierten aussernordischen Gewebe in der Regel von männlichen Webern produziert wurden.

Die ersteren hätten ihre hohe Entwicklung nicht erreicht, wenn man im mittelalterlichen Norden eine mechanisierte Gewebeproduktion gehabt hätte, in der Art wie die, welche das Rådaantependium hervorgebracht hat.

Sankt Per in Sigtuna.

Ihre Konstruktion und kunsthistorische Stellung.

Von **BENGT THORDEMAN.** *(Seite 204).*

Die Ruine vor der St. Per-Kirche in Sigtuna hat mehrere Forscher interessiert wie z. B. Brunius, Seesselberg und Eckhoff. Die Rekonstruktion, die letzterer gemacht hat, wird im allgemeinen für richtig gefunden. Sowohl Eckhoff wie Seesselberg haben den Bau als Verteidigungswerk aufgefasst. Eckhoff meint, dass das Langschiff und die Kreuzarme, und wahrscheinlich auch die beiden Türme, flaches Holzdach hatten, umgeben von krenelierter Brustwehr, während ein gewöhnliches Satteldach das Chor deckte; den Ostturm umgab in der Nähe der Ecke ein vorschiessender Schützenbalkon aus Holz (Fig. 3). Der Bau glich mehr einer Festung als einer Kirche. Ein im oberen Stock des Ostturmes gelegenes Portal (Fig. 5 a) gestattet nicht die Annahme, dass das Langschiff ein Satteldach getragen hat, sondern es muss,

nach Eckhoffs Meinung, ein flaches Dach gehabt haben, zur Verteidigung geeignet.

Zeichnungen zu dem Werke Svecia Antiqua aus dem 17. Jahrh. (Fig. 7, 8) zeigen jedoch deutlich ein Giebelgerüst an jedem Kreuzarme, weshalb sie Satteldach gehabt haben müssen. Auch bautechnische und fortifikatorische Gründe machen es unglaubhaft, dass sie ein flaches Dach gehabt haben.

Auch was die Frage der Möglichkeit eines Satteldaches auf dem Langschiffe betrifft, bestreitet der Verf. Eckhoffs Auffassung. Die Dachlinien sollen natürlich von den Aussenkanten der Längsmauern und nicht von ihren Innenkanten ausgehen (Fig. 5). Der Ansatz der Längsmauer gegen den Ostturm ist nicht hoch genug um die Existenz von Brustwehr mit Krenelierung in Verbindung mit einem leicht zugänglich Portal zuzulassen.

Die Balkenlöcher am Ostturme sind nicht zu einem Schützenbalkon verwendet worden, sondern für Baugerüste.

Die Figuren 9 und 10 zeigen Rekonstruktionen der Kirche und ihres Daches nach Ansicht des Verf.

Fortifikatorische Bedeutung scheint die Kirche doch gehabt zu haben.

Das Aussehen des Ostturmes deutet auf anglosächsische Vorbilder. Man hat auch die Kirche als einen englischen Kirchentypus bezeichnen wollen.

Im Westturme gibt es ein regelrechtes Emporium mit einer Doppeltreppe, die die Verbindung zwischen dem zweiten Stocke des Turmes und dem Langschiffe vermittelt. Dieses Westemporium war wahrscheinlich für den König und seine Kirchenbesuche reserviert. Die ganze Anlage im Westen kann von deutschen Vorbildern hergeleitet werden. Ein Gemisch von deutschen und anglosächsischen Einflüssen hat sich also geltend gemacht.

Der Zeitpunkt für derartige sich kreuzende Einflüsse, scheint das Episkopat des Bischofes Adelbert in der ersten Hälfte der 1060-er Jahre, gewesen zu sein; die Zeit, in der also die Kirche gebaut sein dürfte.

Kleinere Mitteilungen.

(Seite 224.).

Fragmente *eines Bootes*, aus einem Sumpfe *ausgegraben, bei Fiholm im Kirchspiel Rytter, Västmanland* (Fig. 6), glaubte man einem aus Flanken gebauten Boote, das dem Nydamschiffe glich, anzugehören. Eine gründlichere Untersuchung zeigt jedoch, dass es ein aus einem Föhrenstamm ausgehöhlter "Einbaum" war in einer Länge von kaum 4 m. Das Boot hat 3 mit Weidenruten befestigte Spante gehabt, und Sprünge waren mit Wacholderruten ausgebessert, die mit Weidennähten befestigt gewesen sind.

Ein Schädelfund vom Kirchspiel Närtuna in Uppland wird beschrieben von der Signatur N. N—son. In einem Moore fand man Schädel und einige andere Knochen von 4 menschlichen Individuen, daneben eine Menge Reisig, Zweige, dickere und dünnere, von Bäumen, sowie bearbeitete Holzgegenstände und einen Schleifstein aus Schiefer. Dieser Fund könnte möglicherweise Opfer von zerstückten Menschenteilen andeuten.

Bei Wallensjö im Kirchspiel Fresta, Uppland, wurde *ein verzierter sfärischer Stein* entdeckt, der auf einem Grabhügel gelegen hat.

Nils Niklasson teilt *einen Beitrag zur Kenntniss des Klimas während der Bronzezeit* mit. Er hat nämlich durch in der Nähe von Halle, in der Provinz Sachsen, gemachte Gräberfunde aus der Steinzeit und dem Beginn der Eisenzeit, eine in die Bronzezeit gehörende merkwürdige Erscheinung feststellen können, nämlich eine überall in dieser Gegend vorkommende dünne Schicht von kleinen Steinen, die in der Humusschicht eingebettet liegen. Diese Schicht hat sich durch das Wegblasen von Winden (Deflation) der äusseren lockeren Erdschicht gebildet, während einer Zeitperiode mit warmem und trockenem Klima. Die Bildung der sog. Schwarzerde, die in Mitteldeutschland zu Hause ist, kann in die Zeit nach dem Entstehen der dünnen Steinschicht verlegt werden.

Bei Untersuchung *des alten Schulhauses in Strängnäs*, hat Dr. B. Thordeman festgestellt, dass dieses ein mittelalterlicher Bischofspalast gewesen ist. Bei *den archäologischen Ausgrabungen in Wisby 1924* auf "Stora torget" und auf der Drottensgatan (Fig. 5) fand man an einer Stelle, ungefähr 1 $^1/_2$ m. tief, ein Bett von Holzbalken (Fig. 6) und oberhalb dieser zalreiche Funde von mittelalterlichem Typus, 1,65—1,90 m. unter dem Strassenniveau gab es eine typische Steinzeitschicht mit Keramik. Tierknochen und einem Walzenbeil aus Grünstein.

Eine andere Schicht sieht man auf Fig. 7. In dieser fand man übereinander 2 Steinpflasterungen aus dem Mittelalter, und darunter eine reiche Fundschicht mit älteren Mittelaltergegenständen. Noch tiefer unten, 2,3 m. unter dem Strassenniveau, gab es eine typische Steinzeitschicht. In dieser fand man u. a. eine gut erhaltene kleine Tasse aus Ton (Fig. 9) sowie als Schmuckstücke verwendete Schalen von *Dentalium dentale,* das nicht in der Ostsee, aber in der Nordsee existiert hat. Auch Reste von einer Hütte konnte man beobachten. Ausserdem hat man unter der Steinzeitschicht noch 5 Menschenskelette und eine dicke Anhäufing von Eisenocker hervorgegraben. Dieses ist wahrscheinlich als Farbe verwendet worden.

Die Schächte in der Drottensgatan zeigten ähnliche Steinpflasterungen und Kulturschichten (Fig. 10).

Das Heft schliesst mit Literaturanmeldungen.

Zwei hundertjährige Grabhügel-Pläne.

Von BENGT THORDEMAN. *(Seite 245).*

Im Münzenkabinett der Universität in Uppsala hat der Verf. ein Paar Pläne von Grabhügeln von 1816—1817 gefunden, die von damaligen Grabuntersuchungen herrühren. Der eine bezieht sich auf einen Grabhügel bei Lilla Jored, im Kirchspiel Kville (Fig. 1—3), welcher einen unserer schönsten Funde aus der rö-

mischen Eisenzeit enthalten hat. Der andere Plan zeigt uns einen Bronzezeit-Steinhügel, in der Nähe des Priesterhofes von Tanum in Bohuslän gelegen (Fig. 4). Der Fund im letzteren ist auf Fig. 5 und 6 zu sehen.

Bronzezeitgräber in Medelpad.

Von GUSTAF HALLSTRÖM. *(Seite 259).*

Auf dem Besitze Hillsta, Kirchspiel Skön, 3,5 km. südöstlich von Sundsvall, liegen ein paar kleinere Steingrabhügel auf einer Höhe von mehr als 45 m. über dem Meerespiegel.

Der grössere Steinhügel wurde im Jahr 1892 stark verdorben, als hunderte von Wagenlasten weggefahren wurden. Er scheint einmal einen Diameter von ca. 20 m. gehabt zu haben. In dem Steinhügel gab es 3 oder 4 Steinkisten. Der Plan und das Profil des Steinhügels mit einer noch stehen gebliebenen Kiste sind auf Fig. 2 zu sehen, Die 3,7 m. lange Kiste ist in NNW—SSO orientiert. Eine andere Kiste stand wahrscheinlich winkelrecht zu ihr, der jetzt im Westen die Wände fehlen.

In der Kiste gab es viel *Birkenrinde* nnd *unverbrannte Knochen.* Später hat man in dem Grabe ein paar kleine, behauene *Feuersteinscherben* und eine kleine dunkelgraue *Pfeilspitze aus Quarzit* (Fig. 4) angetroffen. Der Fund der Pfeilspitze ist überraschend. Dies führt das Grab in eine viel frühere Zeit zurück als man gedacht hat, und ist unser erster Gräberfund mit Quarzit- oder Quarzgegenständen. In der Tat stimmt die Pfeilspitze ziemlich gut mit denen aus der Steinkistenzeit in Mittel- und Südschweden überein. Der Verf. verlegt das Grab in die Übergangszeit zwischen Stein- und Bronzezeit. Es kann mit den grossen Kisten in Steinhügeln verglichen werden, wie sie in der Nähe der Küste in südlicheren Teilen Schwedens vorkommen, z. B. bei Kivik, in Skåne, und in Ytterenhörna in Södermanland (der Steinhügel der letzteren Grabes ist nicht konstatiert).

Reste von *unverbrannter Leiche* wurden auch in dem Dorf

Sodom im Kirchspiel Njurunda bei der Nachuntersuchung eines zerstörten Steinhügels angetroffen. Das Einkleiden der Toten in Birkenrinde ist vorher aus der Eisenzeit in Nord-Skandinavien bekannt, und aus späterer Zeit bei Lappländern und anderen arktischen Völkern. Wahrscheinlich hat auch dieser Steinhügel der ersten Hälfte der Bronzezeit angehört.

In oder neben einem Steinhügel von Skönsmon in Medelpad traf man 1865 eine *Dolchklinge*, ein *Messer* und eine *Tüllenaxt* aus der Bronzezeit (5. Periode; Fig. 5—7) an. Nebst den Gegenständen fand man verbrannte Knochen. Sie lagen in einem Haufen von Erde und Stein.

Dies ist der einzige norrländische Fund aus der Bronzezeit, der mehr als einen Gegenstand enthielt.

In Frötuna, im Kirchspiel Ljustorp, liegt ein Steinhügel ungefähr 27 m. über dem Meere (Fig. 9). Unter den Steinen des Hügels fand man eine Kiste aus aufrechtstehenden Steinplatten (Fig. 8). In dieser lag eine fragmentarische *Bronzenadel* (Fig. 10). Die Kiste war in Mannesgrösse, lag in der Richtung N—S und war mit feinem, weissen Sand gefüllt. Der Verf. datiert das Grab trotz gewisser Schwierigkeiten in das Ende des Bronzezeit.

Von Medelpad liegen übrigens 6 lose Funde vor, mit 6 Gegenständen aus der Bronzezeit, ebenso viele als das ganze übrige Norrland aufweisen kann. Die Funde wurden in den Flusstälern gemacht (Ljungan und Indalsälven), hauptsächlich in der Nähe der Küste, so wie die Gräberfunde.

Die Gräber von Medelpad sind mit ähnlichen, in Nordnorwegen und Finnland, aus der Bronzezeit stammend, verwandt.

Eine alte Angabe von einem Bronzedolche in einem Grab bei Tåme im Kirchspiel Byske, Wästerbotten, erscheint von jetzt ab nicht unwahrscheinlich.

Es gibt aber auch Eisenzeitsteinhügel in Norrland, zumeist aber kleine, und hie und da auch mit Nachbeerdigungen. Steinhügel aus der Eisenzeit wurden in Medelpad angetroffen, sie tragen aber einen anderen Charakter als die aus der Bronzezeit. Sie sind niedrige, gewöhnlich formlose Steinhügel, enthalten Brand-

gräber, und liegen oft am Strande von Waldseen. Andere sind grösser und liegen in der Nähe der Ansiedelungen, aber auf losen Erdschichten. Der Verf. zählt die Steinhügelfunde längs der Medelpadküste, die auf die Eisenzeit hinweisen, auf.

Die Schiffe auf den Felsenritzungen in Bohuslän.

Von OSSIAN ELGSTRÖM. *(Seite 281).*

Der Verf. erstattet Bericht über die verschiedenen Deutungen der Schiffe auf den Felsenritzungen von Bohuslän. Der Verf. meint, dass die Mehrzahl der Fahrzeuge Einbäume waren, durch Paddeln vorwärts getrieben, und dass diese ausgehöhlten Eichenstämme mit Ausleger versehen waren. Einbäume mit Ausleger gibt es im Indischen Ocean, wie auch im Stillen Ocean; auch die Eskimos wendeten in gewissen Fällen ein paar kleine Extrakajake an den Seiten der grossen Kajake an, um diese zu stabilisieren.

Auf Fig. 7 zeigt der Verf. wie er sich die Ausstattung eines Felsenritzungsschiffes vorstellt, mit einer Platform zwischen Boot und Ausleger oder zwischen 2 Booten.

Der Verf. hat Kinder und Lappländer Modelle für Einbäume und Ausleger zeichnen lassen, und hat dadurch Zeichnungen, die den Felsenritzungsschiffen ähnlich sind, bekommen.

Auch kompliziertere Ausleger wie Fig. 10 a, 11 a, 12 a, 13 a, werden von Kindern und auf den bronzezeitlichen Felsenritzungen ähnlich wiedergegeben.

Kleinere Mitteilungen.

(Seite 298).

Ein *Messer* aus der Steinzeit, *aus einem Stosszahn eines Wildschweines* verfertigt, ist auf einem Steinzeitwohnplatz bei Eivide im Kirchspiel Eksta, Gotland, gefunden worden (Fig. 1). Einige solche fand man schon früher auf Gotland (Fig. 2) und

auf dem Wohnplatz in Alvastra. Diese Messer aus Wildschweinzähnen dürften als Vorbild für Krummesser aus Schiefer gedient haben.

Ein *Steinzeitwohnplatz* wurde *auf Storön im See Glan,* in Östergötland, angetroffen. Die dort gemachten Funde sind bis jetzt eine Pfeilspitze nnd ein Schaber aus Feuerstein (Fig. 3 und 4) und können der jüngsten Wohnplatzzeit zugeschrieben werden. Der Wohnplatz lag kaum 23 m. über dem Meeresspiegel.

Eine kleine *Pincette aus Bronze von nordischem Typus* wurde in Vieux-Mont, in der Gemeinde Cambrone, (dep. Oise) *in Nord-Frankreich,* angetroffen. Sie gehört Montelius IV. oder V. Periode an, und ist verziert. Ausserdem sind noch 6 Funde von nordischen Bronzezeitgegenständen aus Frankreich bekannt (Fig. 7, 8).

Ein Bild von einer *Trojenburg* (Labyrint) ist auf Fig. 9 dargestellt. Diese ist aus einem Regensburgermanuskripte aus dem 12. Jahrh. geholt, von Dr. A. Boeckler veröffentlicht.

Das Heft schliesst mit Anmeldungen von Büchern; u. a. angemeldeten Arbeiten findet man R. Haupts "Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein".

Till Konungen.

Till fullgörande av den riksantikvarien enligt § 9 i Eders Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för riksantikvarien och Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens tjänstemän åliggande skyldigheten att till Eders Kungl. Maj:t inkomma med årsberättelse över de under Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens vård ställda statssamlingarna samt över de åtgärder, vidtagna för fornlämningars förtecknande och vård, får jag rörande förhållandena under år 1924 i underdånighet anföra följande:

Innan jag ingår på de mera detaljerade uppgifterna rörande Statens Historiska Museums samlingar samt det under år 1924 bedrivna arbetet för fornlämningarnas vård, anhåller jag att i

underdånighet få framlägga några mera allmänna synpunkter och önskemål med avseende på de uppgifter som äro föremål för akademiens och riksantikvariens verksamhet.

Jag vill då först med några få ord beröra en av de mest brännande frågorna på den yttre fornminnesvårdens område. Att intresset för vårdandet och bevarandet av landets fornminnen, vare sig det gäller de förhistoriska monumenten eller de från historisk tid stammande byggnadsminnena och föremålen är statt i bestämt stigande torde vara ställt utom allt tvivel. Och däruti ligger också den bästa förutsättningen till framgång för akademiens verksamhet på detta område. Men å andra sidan medför den moderna tidens i allt raskare tempo framträngande tekniska och ekonomiska utveckling ett allt starkare hot mot våra fornlämningars bestånd. Det allt intensivare tillvaratagandet av den odlingsbara jorden, den fortgående exploateringen av särskilt kustlandskapens granitklippor och framförallt den moderna väghållningens starkt ökade behov av grus och makadam, alla dessa företeelser förorsaka årligen förstörandet av stora mängder av våra just på grusåsarna ofta belägna förhistoriska minnesmärken. Härtill kommer, särskilt i den fornminnesrika Stockholmstrakten, den alltmera ökade exploateringen av marken till egnahems-, koloni-, och villastadssamhällen, där den täta bebyggelsen givetvis icke kan undgå att starkt ingripa i fornminnesområdena.

En skarp konfliktställning skapas sålunda av de från var sitt håll framträngande kraven på å ena sidan ökad fornminnesvård och å andra sidan ökad ekonomisk exploatering. Hur skall då denna konflikt kunna lösas? “Om fornminnesentusiasterna få sin vilja fram, så sätta de en glaskupa över hela landet och göra det hela till museiföremål“, hör man stundom sägas från den ena sidan. Det vore emellertid en högeligen kortsynt och i längden fullkomligt förfelad politik från fornminnesvårdens sida, om den verkligen skulle gå fram på den vägen. Ty det levande livets krav varken kunna eller böra tillbakahållas, där de äro förnuftiga. Det är visst inte alla fornminnen, vilkas bevarande äro värda mer eller mindre stora praktiska eller ekonomiska intressens

åsidosättande. Men det är heller inte givet, att alla praktiska krav behöva realiseras just på fornminnenas bekostnad, isynnerhet som det ofta lika bra kan ske på ett annat sätt. Om fornminnesvården sålunda varken kan eller bör kräva, att *alla* fornminnen skola förbliva orörda, så måste den emellertid obönhörligt hålla på ett krav, nämligen att intet fornminne rubbas eller förstöres utan att hava blivit vetenskapligt undersökt och utan att frågan om dess borttagande blivit av sakkunnig myndighet prövad. På denna princip vilar ju också sedan länge vår gällande fornminneslagstiftning.

Men varför förintas det oaktat årligen så många av våra fornminnen utan vare sig undersökning eller myndigheternas tillstånd? Det beror helt visst i de allra flesta fallen på bristande kännedom om dessa fornminnens existens och betydelse. Varken myndigheter eller allmänhet äga erforderlig kännedom om desamma. Det är därför, som ett av fornminnesvårdens främsta krav varit, är, och ännu någon tid bliver *åstadkommandet av en möjligast fullständig, klar och tydlig samt för alla lätt tillgänglig förteckning på vårt lands fasta fornlämningar.* Detta gamla önskemål, ofta upprepat och föremål för mycket arbete på många olika håll, är ännu långt ifrån uppfyllt. Det kräver ett mycket stort och insiktsfullt arbete, om vars omfattning en föreställning kan givas genom nämnandet av den ungefärliga siffra, vartill man kommit vid försöken att med ledning av resultaten från vissa lokalt begränsade inventeringar beräkna antalet fasta fornlämningar i landet. Omkring 350,000 torde finnas i Svea- och Götaland. Rörande Norrland saknas ännu tillräckliga beräkningsgrunder. För denna stora fornminnesinventerings målmedvetna slutförande fordras en *enhetlig, energisk* och *med tillräckliga arbetsresurser utrustad centralledning.* Därtill behöves *pengar*, ganska mycket *pengar.* Resultatet av dessa pengar skall emellertid komma icke blott fornkunskapen till del, utan även de praktiska intressena. En fullständig fornminneskarta kommer att på sitt område göra samma tjänst som sjökorten, vilka ju förhindra flertalet grundstötningar i mindre välbekanta farvatten.

Möjlighet att slutföra ett dylikt riksgagnande arbete inom rimlig tid måste därför snarast möjligt beredas våra fornvårdsmyndigheter.

Beträffande det under året utförda *arbetet inom museisamlingarna* får jag särskilt anföra följande. Statens Historiska Museum och det därmed förenade Kungl. Myntkabinettet har ju att fylla den dubbla uppgiften att å ena sidan vara en för

Fig. 1. Korridor i studiemagasinet i Östermalmsavdelningen. Förhistoriska föremål.

den stora allmänheten intresseväckande och upplysande skådesamling, som lämnar en möjligast klar, överskådlig och sammanfattande bild av de sidor av Sveriges kultur under forntid och medeltid, vilka överhuvud kunna belysas genom bevarade föremål, å andra sidan utgöra landets centralförråd och centrallaboratorium för de på nämnda områden arbetande vetenskaperna, utan vilkas framåtskridande den förra uppgiftens fyllande ju f. ö. är otänkbar. För den förra uppgiftens fyllande sörjdes ju på sin tid genom upplåtande av utställningssalarna i Nationalmuseibygg-

nadens bottenvåning, utställningslokaler, vilka emellertid undergått väsentliga minskningar för beredande av plats för institutionens arbetsrum. Dels med hänsyn härtill, dels på grund av samlingarnas ökning på alla områden äro dessa utställningslokaler numera alltför otillräckliga. För den andra uppgiftens fyllande fordras rymliga, praktiskt inredda studiemagasin, där det

Fig. 2. Rum i studiemagasinet i Östermalmsavdelningen.
Förhistoriska föremål.

stora, i skådesamlingarna icke utställda vetenskapliga materialet, väl konserverat och i möjligaste mån väl dokumenterat med uppgifter rörande proveniens, fyndomständigheter m. m. kan förvaras överskådligt och lätt tillgängligt för forskare, för vilka det måste finnas arbetsmöjlighet i form av arbetsrum, tillräckligt stora för att möjliggöra uppläggande av även större fyndsamlingar för bearbetning. I dessa avseenden har museet allt ifrån början varit mycket illa lottat. Studiemagasin hava så gott som fullständigt saknats, all magasinering har måst ske i källarne, där fynden

måst ligga inpackade i lådor, som travats i rader bredvid och bakom varandra, varigenom materialet varit praktiskt taget otillgängligt. Arbetsrummen äro, ehuru de i flera repriser utökats på ut-

Fig. 3. Stenåldersmagasinet i Statens Historiska Museum (före flyttningen).

ställningssalarnas bekostnad, alldeles otillräckliga. Uppacknings- och studierum hava helt saknats.

Av detta förstås, att arbetet inom museet framförallt måst inriktas på att söka göra sig till herre över dessa olidliga lokalförhållanden, vilka sedan länge verkat förlamande på museets verksamhet. Närmaste syftet har under det gångna året varit att

igångsätta uppackning och inventarisering av innehållet i de hundratals lådor, som under årens lopp samlats i museets källare, detta icke minst med tanke på att söka rädda en mängd järnföremål, vilka bokstavligen hålla på att rosta bort.

I avvaktan på lösningen av museets nybyggnadsfråga, vilken ju sedan flera år är i hög grad aktuell, har museiledningen

Fig. 4. Parti av studiemagasinet för nyare tids kyrklig konst i Östermalmsavdelningen.

strävat att genom rent provisoriska anordningar vinna en tillfällig lösning av magasins- och bearbetningsfrågorna. Den viktigaste åtgärden i detta hänseende har varit anordnande av studiemagasin i vissa delar av det förutvarande länsfängelset vid Östermalmsgatan, som våren 1924 blev ledigt och där ett tiotal rum för ändamålet iordningställts. Sedan 1924 års riksdag beviljat 12,500 kronor till lokalernas inredning och sedan därjämte Eders Kungl. Maj:t ställt 3,000 kronor till förfogande för själva överflyttningen, fullföljdes dessa arbeten intensivt under

sommaren 1924, så att de i oktober voro att betrakta som avslutade.

Tack vare en enkel, men ändamålsenlig inredning av dessa lokaler (fig. 1—2) hava icke mindre än 855 hyll- och lådmeter där kunnat tagas i anspråk för en del svenska boplatsfynd från stenåldern, för hela den stora och värdefulla komparativa sam-

Fig. 5. Parti av studiemagasinet för nyare tids kyrklig konst i Östermalmsavdelningen.

lingen, för de i sitt slag märkliga fynden från den stora Valdemarsgraven utanför Visby och från Alsnö hus på Adelsö samt för museets lösa fynd av järnföremål från medeltiden m. m. Alla dessa förut så otillgängliga fynd (fig. 3) kunna nu tack vare en praktisk inredning och en systematisk uppställning lätt studeras av forskare och andra intresserade.

I två större salar har den lilla, men kvalitativt ingalunda obetydande samlingen av kyrkliga föremål från nyare tid funnit plats (fig. 4—5), sedan den i åratal legat hoppackad i museets

källare. En del mycket intressanta inventarier hava därvid kommit fram, om vilkas existens man delvis förut saknade kännedom.

I de av fångarna fordom använda promenadgångarna på fängelsets gård har för en relativt ringa kostnad värdefulla magasin kunnat anordnas för större stenföremål.

Icke minst lyckligt är att i ett stort f. d. kök i fängelset en

Fig. 6. Parti av medeltidsmagasinet i Statens Historiska Museum (före flyttningen).

konserveringsanstalt kunnat inredas såsom annex till den i Nationalmuseibyggnaden förut befintliga, varigenom museets förmåga att konservera rostat järn praktiskt taget fördubblats. Denna konservering innebär ju ett räddningsarbete av mycket stor betydelse. Bl. a. har man här kunnat påbörja konserveringen av de stora och i sitt slag högst märkliga fynden från Valdemarsgraven, där de fallna krigarna efter det stora slaget utanför Visby murar mellan gutarna och konung Valdemar Atterdags här blevo nedlagda, klädda i brynjor och rustningar. Graven utgrävdes år

1905 och följande år, men fynden hava ända tills i sommar måst ligga inpackade i över 60 stora lårar. Dessa hava visat sig innehålla föremål av ett osedvanligt stort intresse för den medeltida vapenhistorien. Vissa av dem torde vara alldeles unika.

Att ett museum skall nödgas låta sådana ting ligga okonserverade och obearbetade är ju egentligen oerhört, men tyvärr belysande för det nödläge, varuti Statens Historiska Museum sedan länge befunnit sig.

Att komma ut ur dess värsta former måste vara vårt omedelbara mål. Grundad förhoppning finnes att inom kort ytterligare en del lokaler inom Östermalmsfängelset skola kunna ställas till museets förfogande, varigenom behovet av studiemagasinslokaler för en tid torde kunna anses något så när fyllt. Givet är dock, att alla dylika överflyttningsåtgärder från huvudsamlingen är att betrakta såsom ett *provisorium*, *framkallat av ett nödläge*. De olägenheter för institutionen, som äro förknippade med samlingarnas förvarande i två långt bort från varandra belägna lokalkomplex, ligga i öppen dag (tidsförlust, ökat besvär och arbete, dubbelanskaffning av attiralj m. m.). Dessa olägenheter kunna givetvis undanrödjas blott på en enda väg, *genom uppförande av en ny ändamålsenlig byggnad för Statens Historiska Museum och Riksantikvarieämbetet.*

I.

1 och 2. **Statens Historiska Museum** och **Myntkabinettet** hava under året tillvuxit genom 286 särskilda förvärv (inv. 17365—17650), av vilka 127 äro inköp för statsmedel, 74 fynd från systematiska grävningar eller tillfälliga jordarbeten, 78 gåvor, 5 depositioner och 2 byten. De särskilda förvärven innehålla oftast var för sig flera, stundom ett stort antal föremål.

Bland inköpen märkas från förhistorisk tid: 2 flätade armringar av guld, funna vid plöjning i åker vid Sillinge, Ljusterö sn,

Uppland (inv. 17448); 2 liknande guldarmringar, funna i en och samma åker, men vid olika tillfällen vid Stenstu, Stånga sn, Gotland (inv. 17533 och 17646); silverfynd, vägande 3121 gram, funnet å kyrkogården, Igellösa sn, Skåne, och bestående av 2068 anglosaxiska, tyska och kufiska mynt från slutet av 900- och början av 1000-talet (senast 1016) (inv. 17532); silverfynd, bestående av halsring, 2 armringar, några andra smärre smycken samt c:a 150 arabiska mynt, funnet vid grundgrävning vid Fågelsång, St. Väsby, Ytterenhörna sn, Södermanland (inv. 17529); ett liknande silverfynd, funnet vid brunnsgrävning vid Uppveda, Vätö sn, Uppland, och bestående av 3 fragment av silversmycken samt 176 arabiska, tyska och danska mynt (inv. 17528). Bland mera betydande förvärv från medeltid märkas: mässhake av sidenbrokad i rött och guld, troligen florentinskt arbete från 1500-talet från Skallmeja kyrka, Västergötland (inv. 17429); madonnabild av lövträ, troligen svenskt arbete, utfört under fransk påverkan omkr. 1175, från Mo kyrka, Västergötland (inv. 17430); helgonskåp av trä, utfört i Vadstena kloster under slutet av 1300- eller början av 1400-talet (inv. 17431). — Bland förvärven till Myntkabinettet märkes särskilt en silvermedalj, präglad för Carl XII år 1716, varav endast ett exemplar (nu i Oslo) förut är känt (inv. 17419).

Under året hava konserverats, delvis med hjälp av 2 ej fast anställda biträden, förutom nyinkomna fynd, en mängd äldre fynd av järn, tillsammans c:a 2,000 föremål. Det under föregående år påbörjade arbetet med uppackning och konservering av gravfynden från Björkö har under året fortsatts med resultat, att nu c:a 800 gravfynd, ofta innehållande ett stort antal föremål, ligga färdigkonserverade. Dessutom har museets bestånd av bärnstenspärlor (c:a 750 st.) från stenåldersgravar genomgåtts och preparerats. Under året har en genomgripande reparation av konserveringsanstaltens lokaler ägt rum. För att oförhindrat kunna fortsätta konserveringarna inreddes för ändamålet i de nya magasinslokalerna i Östermalmsfängelset en mindre konserveringsanstalt. Arbetet i denna har särskilt inriktats på konserveringen

av de sedan år 1905 magasinerade fynden från Valdemarsgraven vid Korsbetningen utanför Visby. Hela det väldiga och betydande fyndmaterialet, nedpackat i 63 stora lårar, är nu uppackat och genomgånget men ännu ej slutgiltigt konserverat. — Utom dessa arbeten har även under detta år i konserveringsanstalten i och för byte med andra museer tillverkats ett antal avgjutningar av i museets samlingar förvarade föremål.

3. **Antikvariskt topografiska arkivets** båda serier, den ena innehållande anteckningar om fornlämningar, fornfynd, kyrkor och andra äldre byggnadsverk med inventarier, den andra innehållande avbildningar av motsvarande grupper, till största delen fotografier jämte ett stort antal fotografiska negativ, hava under året utökats med c:a 4,500 fotografier och ritningar och c:a 1,300 negativ. I sistnämnda serie märkes en gåva av 325 fotografiska plåtar, vilken av Apotekare J. Hamner överlämnats till Akademien.

De till samma avdelning hörande samlingarna av klichéer och skioptikonbilder hava båda under året väsentligt ökats såväl genom inköp som genom gåvor. Med anslag beviljat av Eders Kungl. Maj:t har arbetet med ordnandet av Akademiens stora klichésamling under året påbörjats. Omordnandet av arkivet har under året pågått och, vad beträffar det kyrkliga bildmaterialet, slutförts.

Bibliotekets tillväxt framgår av följande tabell:

	Antal verk:	Antal band eller häften:
Genom köp	137	351
„ gåvor	318	462
„ byten	433	1,021
Tillsammans	888	1,834

Den i tabellen upptagna bytesaccessionen har erhållits genom Akademiens förbindelser med akademier, lärda sällskap och institutioner, framförallt i utlandet. Dessas antal uppgår f. n. till c:a 800. Frånsett lån till Akademiens egna tjänstemän och de

talrika tillfällen, då besökande inom dess lokaler begagnat dess bibliotek, har utlåningen under året omfattat 490 volymer.

För den i riksantikvarien O. Montelius' till Akademien testamenterade bibliotek ingående samlingen av särtryck, övriga broschyrer och småtryck — beräknad till omkr. 10,000 stycken — har under året katalogiseringsarbete utförts av ett extra biträde, fil. lic. Maja Lundqvist. Några hundratal broschyrer återstå ännu att katalogisera.

Sedan ett extra anslag på 2,500 kr. av Eders Kungl. Maj:t beviljats för bindning, har sådan kunnat påbörjas med ett flertal av bibliotekets mest använda tidskriftsserier. Denna extra bindning torde komma att omfatta c:a 500 band.

Vid dessa institutioner hava under året tjänstgjort följande Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens *tjänstemän:*

Riksantikvarie och föreståndare för samlingarna: fil. dr Jon Sigurd Curman; riksantikvarien Curman har åtnjutit 45 dagars semester samt tjänstledighet 16—27 nov. 1924, under vilka tider antikvarien Arne uppehållit riksantikvarieämbetet.

Antikvarier och avdelningsföreståndare: *för medeltiden och nyare tiden:* fil. dr Otto Janse, utnämnd år 1909 (andre amanuens 1907); Janse har åtnjutit tjänstledighet 1 febr.—31 juli samt 1 sept.—31 dec. 1924 för fullgörande av uppdrag att verkställa utredigeringen av texten till det av framlidne antikvarien E. Eckhoff författade arbetet "Visby stadsmur"; Janses antikvariebefattning har under nämnda tider ävensom under augusti månad uppehållits av amanuensen Sven Brandel;

för järnåldern: fil. dr Ture J. Arne, utnämnd 1909; Arne har åtnjutit 45 dagars semester. Under riksantikvariens tjänstledighet har Arne tjänstgjort som t. f. riksantikvarie 16 okt. —27 nov. 1924, då Arnes antikvarietjänst uppehölls av amanuensen Gustaf Hallström;

för sten och bronsåldern: fil. dr Otto Frödin, utnämnd år 1911; Frödin har åtnjutit 45 dagars semester samt tjänst-

ledighet dels 1 mars—15 juli 1924 för fortsättande av de svenska arkeologiska utgrävningarna vid Asine i Grekland ävensom för företagande i sammanhang därmed av studier i vissa museer och å en del märkligare fyndplatser på grekiska fastlandet och på Kreta, dels ock 15 juli—30 aug. 1924 för utförande av vissa utgrävningar vid Alvastra; Frödins antikvariebefattning har under tiden bestritts av amanuensen Gustaf Hallström 1 mars—16 juli och 1—30 aug. samt av amanuensen Arvid Enqvist 16—31 juli;

för myntkabinettet (Hjertbergsk antikvarie): fil. dr Bror Schnittger, utnämnd år 1915; tjänstledig 1 jan.—1 juni 1924, då han avgick med döden; från 1 juli till årets slut har amanuensen Andreas Lindblom uppehållit sagda antikvariebefattning på förordnande; under förra hälvten av 1924 bestreds befattningen dels av amanuensen Sune Lindqvist 1—15 jan. dels av amanuensen Gustaf Hallström 16 jan.—15 febr. och dels av amanuensen Rosa Norström 16 febr.—30 juni.

Kontorsbiträde: Lillot Hildebrand, ordinarie år 1912.

Amanuenser: fil. lic. Gustaf Hallström (1909) sedan år 1910;
docenten fil. dr Sune Lindqvist sedan år 1910;
docenten fil. dr Andreas Lindblom sedan år 1910;
arkitekten Sven Brandel sedan år 1917;
Rosa Norström sedan år 1899;
Agda Reuterskiöld (1902) sedan år 1910;
Elsa Broman sedan år 1910;
fil. mag. Maj Sondén sedan år 1918;
fil. kand. Sven Erlandsson sedan år 1922;
fil. dr Arvid Enqvist sedan år 1923;
docenten fil. dr Bengt Thordeman 16 jan.—10 maj och 1 aug.—31 dec. 1924;
arkitekten Ärland Noreen 1 mars—30 nov. 1924;
fil. dr Eric Salvén 16 jan.—31 mars 1924;

Riksantikvariens administrativa biträde (enl. Kungl. brev den 5 juli 1923): t. f. kanslisekreteraren August Borgström till och med utgången av juli 1924. Sedan 1924 års riksdag

anslagit medel för anställande av en administrativ tjänsteman såsom biträde (sekreterare) åt Riksantikvarien har Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien enligt Kungl. brev den 30 maj 1924 från och med 1 aug. samma år till sekreterare hos Riksantikvarien antagit och förordnat förste amanuensen i Kungl. ecklesiastikdepartementet jur. kand. Ivar Hedenlund.

Bibliotekarie: fil. kand. Sigrid Leijonhufvud sedan 1901;

Konservator: Erik Sörling (1909) sedan år 1910.

Tecknare: vakant; under året har Harald Faith-Ell tjänstgjort såsom tecknare.

Räkenskapsförare: Marit Widén sedan 1 juli 1923.

Fotograf: Ella Öberg sedan år 1918.

Kvinnliga biträden: Elsa Jacobsson (1918) sedan 1 jan. 1922.
Alice Schotte sedan 1 jan. 1922.

Samlingarna hava varit öppna för allmänheten söndagar (kl. 1—3) och helgfria vardagar utom måndagar (under maj—sept. kl. 12—3, övriga månader kl. 12—2) med fritt tillträde, söndagar, tisdagar och fredagar, eljest mot en avgift av 25 öre per person. Besökandes antal har under året utgjort 27,832. Bibliotek och arkiv hava varje söckendag varit tillgängliga kl. 11—3.

II.

Undersökningar av fornlämningar och äldre byggnader.

Under året hava inom riket nedan angivna mera betydande undersökningar av fornlämningar och äldre byggnader företagits på uppdrag eller med tillstånd av riksantikvarien. De i det följande nämnda medgivandena till fornminnens borttagande hava lämnats av Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. I allmänhet äro kostnaderna bestridda av Akademien med för dylikt ändamål till dess förfogande ställda statsmedel. I vissa fall hava dock undersökningarna bestritts av enskilda personer.

(När genom undersökningarna vunna fynd inkommit till Statens Historiska Museum, angives detta i förteckningen genom

tillfogande av de inventarienummer, varunder de därstädes, stundom först 1925, antecknats. I andra fall angivas de museer, som fått tillstånd att behålla fynden.)

Från hednatiden.

Bohuslän. Vid Evenröd i Kville sn har amanuensen Enqvist undersökt tvänne domareringar (inv. 17450), vilkas borttagande Akademien därefter under vissa vilkor beviljat. Ett genom militära åtgärder i samband med neutralitetsvakten under världskriget skadat röse från bronsåldern vid Askimsfjorden har under året fullständigt återställts av de militära myndigheterna. Restaureringsarbetet har på uppdrag av riksantikvarien kontrollerats av folkskolläraren J. Alin, Göteborg. Alin har därjämte undersökt en förmodad fast fornlämning (stensatt grop) på platsen för Skaftö nya begravningsplats vid Lyshylt invid Grundsund. Gropen stammar sannolikt från nyare tid. Vid Naverstads by, Naverstads sn, har intendenten G. Sarauw, Göteborg, undersökt några högar, till vilkas borttagande tillstånd sedermera lämnats.

Dalarne. Amanuensen K. A. Gustawsson, Uppsala, har företagit besiktningar av en del fasta fornlämningar och fyndplatser inom By sn (Ingeborgbo, Näckenbäck, Näs bruk). Vid Hjortnäs, Leksands sn, har konservator E. Sörling undersökt en där vid plöjning påträffad grav från vikingatiden (inv. 17462).

Dalsland. Fil. lic. A. Julius, Uppsala, har i samband med instruktionskurs i uppteckning av fasta fornlämningar, vilken han hållit för Dalslands Hembygdsförbund, företagit besiktning av fasta fornlämningar vid Norra Östanå, Holms sn (gravfält), vid Låtsbyn, Bolstads sn (gravar hotade genom stensprängning), vid Sörbyn, Brålanda sn (gravfält) samt vid Låtsbyn, Gunnarsnäs sn (domarering). Vid de s. k. Ödskölds moar mellan Ödskölds kyrka och Bäckefors station har amanuensen Hallström undersökt några stenrösen, vilka förmodats vara fasta fornlämningar. Flertalet av dessa rösen torde härröra från senare tid. Hallström har vidare besiktigat en förmodad hällristning i Ånimskogs sn samt nyfunnen hällristning vid Dalbergså, Bolstads sn.

Folkskolläraren J. Alin har besiktigat och kartlagt ett genom grustäkt hotat gravfält från vikingatid vid Sunnanå, Holms sn. Vid Kessviken, Vårviks sn, har folkskolläraren D. Skoog, Kråkviken, efter tillstånd av riksantikvarien med tillhjälp av skolbarn återställt ett där beläget, i gammal tid utplockat stenröse.

Gotland. Fil. kand. A. Edle har på uppdrag av riksantikvarien utfört ett flertal besiktningar av fasta fornlämningar och anmälda fyndplatser på ön. Vid Petsarve, Ardre sn, har Edle besiktigat ett under föregående år fridlyst gravfält invid ett grustag, varefter gränserna för det fridlysta området ändrats. I samband med gatuarbeten för nedläggande av vattenledningsrör i Visby stad har riksantikvarien föranstaltat om särskilda undersökningar, vilka på uppdrag utfördes av fil. kand. J. Nihlén på Stora torget och i S:t Drottensgatan. Undersökningarna lämnade i fråga om fynd synnerligen goda resultat från såväl förhistorisk tid (från sten- till järnålder) som från medeltid. Kand. Nihlén har därjämte med anslag från Akademien företagit undersökningar på ett antal av öns stenåldersboplatser.

Halland. Antikvarien Arne har inom provinsen företagit ett antal besiktningar som en fortsättning på en år 1923 påbörjad inventering, varvid ett flertal fornlämningar uppmätts, fotograferats och inlagts på ekonomiska kartbladet, så i Laholms stadsförsamling (10), Laholms landsförsamling (33), Tjärby sn (18 gravhögar och 34 bautastenar), Veinge sn (46). I Laholms stadsförsamling undersökte Arne å Kullgårdens ägor, Nyby, 2 smärre bronsåldershögar (inv. 17692). I den ena högen hittades upptill en liten stenkista med vita, brända ben samt 2 lerurnor med brända ben och i den ena en dubbelknapp av brons; på eller rättare under högens botten fanns resterna av en ekkista, innehållande obetydliga rester av obrända människoben samt ett söndrigt bronssvärd med träslida, foder av ylle och lindning av näverremsor (inv. 17691). Vidare undersökte Arne delvis en skadad gravhög å n:o 10 Tjärby by och sn. I högens sida låg en stor stenkista, i vilken hittades en liten samling brända ben. Utanför kistan påträffades i en lerklenad grop vitbrända människoben, en rakkniv och en nål av brons.

På ägorna till Lejeby n:o 3, Laholms landsförsamling, har Arne undersökt en skadad gravhög, till vars borttagande tillstånd sedermera beviljats. Undersökningen av den stora gravhögen vid Vessinge, Veinge sn, har fortsatts och bragt i dagen ytterligare ett par stora resta stenar, en mängd bitar av lergods från gånggriftstid, bärnstenspärlor och flintskärvor. För vidtagande av skyddsåtgärder har Arne därjämte besiktigat följande fornlämningar: å utmarken till Santagården, Enslövs sn, en treudd, rester av stenkista samt låga rösen och domareringar; i Tostarp, Tönnersjö sn, ett par treuddar; vid Fastarp, Holms sn, en hällkista; vid Boberg n:o 3, Skrea sn, röse med hällkista från bronsåldern; vid Drareds gård, Veddige sn, hällkista; vid Hishults kyrka en bronsåldershög samt vid Påarp, Trönninge sn, en stenåldersboplats. Kyrkoherde V. Ewald, Ö. Karup, har undersökt en grav under flat mark vid Edenberga, Renneslöfs sn (inv. 17633). Vid Ekehögen, Iserås, Onsala sn, har folkskollärare Elof Lindälf, Göteborg, för beredande av möjlighet till fortsatt grustäkt undersökt 18 gravar under flat mark, innehållande fynd från förromersk järnålder (inv. 17513).

Härjedalen. Amanuensen Hallström har företagit undersökning av en hällmålning i Storsjö sn samt besiktning av gravar vid Bottnaren, nära Storsjö by, i samma sn.

Jämtland. I Olden, Offerdal sn, samt i Alsen, Kall och Föllinge socknar har amanuensen Hallström undersökt och fotograferat förut noterade hällmålningar och hällristningar från stenåldern samt gjort topografiska anteckningar inom samma område. Vidare har Hallström besiktigat ett gravfält vid Midskogsforsen, Lits sn, samt besökt museet i Östersund för granskning av dess nyförvärv, samt för diskussion om riktlinjerna för fornminnesvården inom länet. Vid Vamsta i Brunflo sn hava tvänne skadade gravhögar återställts på bekostnad av Gusta stenförädlingsverk. Arbetet har utförts under kontroll av länsantikvarien E. Festin.

Norrbotten. Amanuensen Hallström har utfört ett flertal besiktningar inom området. Så har han bl. a. besiktigat anmälda

gravrösen på Bastunäset, Norrfjärdens sn, och vid Bredåker, Överluleå sn, vidare gravhög från vikingatid vid Sangis, varifrån fynd förut inkommit till Statens Historiska Museum, samt förmodad fornlämning vid Alvik, Nederluleå sn, vilken senare visade sig vara en krigargrav från 1809. Hallström har dessutom besökt museet i Luleå för granskning av dit inkomna nyförvärv.

Skåne. Antikvarien Arne har vid Kivik, Mellby sn, undersökt en omedelbart intill en förut undersökt hustomtning från bronsåldern liggande grav. De vid undersökningen framkomna fynden visade, att graven tillhörde samma tid som husgrunden. Fil. dr Folke Hansen, Lund, har under året utfört ett flertal undersökningar och besiktningar inom landskapet. Vid Kvarnby, Husie sn, har Hansen undersökt tvänne större gravhögar från bronsåldern. Undersökningen har bekostats av Kritbruksaktiebolaget i Malmö, och tillstånd till gravarnas borttagande har av Akademien meddelats. I Husie by, samma sn, har H. vidare undersökt vid grustagning påträffade gravar från järnåldern (inv. 17704), vid Viarp, Simris sn, efterundersökning av stenkista (inv. 17460) samt i Lockarps sn en vid plöjning anträffad skelettgrav likaledes från järnåldern. H. har därjämte besiktigat fyndplats för gravurnor i Kiaby sn, gravröse, sannolikt från bronsåldern vid Ramsjö, V. Karup sn, varom ansökan till borttagande inlämnats men sedermera återtagits, vidare återställda fornlämningar vid Kulladal, Gylle sn och vid Veberöd, Veberöd sn. En kullfallen bautasten i Skivarps sn har under dr Hansens ledning åter rests. På uppdrag av riksantikvarien har vid olika tillfällen under året ett flertal undersökningar utförts av Lunds Universitets Historiska Museum genom amanuenserna B. Engström och O. Källström. Så har Engström undersökt skelettgravar från järnåldern vid Viby, Gustav Adolfs sn, vid Elisedal, Kvarnby sn, vid Norregård, Anderslövs sn, på kyrkogården i Västra Vrams sn, vid Kyrkoköpinge i Kyrkoköpinge sn, samt nära Trälleborg. Han har dessutom besiktigat fyndplats för gravurnor från bronsåldern, vilka påträffats under vägarbete vid Nöbbelöv, Vä sn, samt fyndplatsen för ett större silvermyntfynd på Igellösa kyrkogård (inv.

17352), vilket enligt Akademiens beslut på viss tid deponerats i Lunds universitets historiska museum. På samma museums bekostnad har Engström företagit undersökning av en förut känd, av fil. dr. K. Kjellmark delvis undersökt bronsåldersboplats vid Sohög, Kämpinge sn. Fynden från denna undersökning förvaras i museet i Lund. Amanuensen Källström har undersökt en vid Almehög invid Ystad påträffad urnegrav från bronsåldern. På ön Ven har under året upptäckts en hällristning från bronsåldern, inhuggen i ett tätt intill stranden liggande löst block. Platsen har på riksantikvariens uppdrag besiktigats av professor Martin Olsson. Smärre undersökningar och besiktningar inom vissa delar av landskapet ha dessutom företagits av riksantikvariens ombud A. N. Holm, Kivik, vilken bl. a. undersökt en grav under flat mark vid Hallaboda, Köpinge sn (inv. 17571).

Småland. Folskoleinspektör O. Lidén, Ljungby, har besiktigat ett åverkat gravröse å Sännås ägor, Villstads sn. En del besiktningar ha dessutom företagits av intendenten M. Hofrén, Kalmar, så bl. a. fyndplats för gravurnor vid Trottorp, Halltorps sn, åverkade fornlämningar vid gästgivarehagen, Vimmerby, samt fasta fornlämningar på skilda ställen inom Fliseryds sn. Vid Svedderna, Gamleby sn, har fil. kand. Harald Hansson kontrollerat återställandet av ett där åverkat gravröse. Hansson har vidare kartlagt ett större gravfält från järnåldern vid Stjärneberg, Tryserums sn, samt samtidigt därmed undersökt och därefter återställt ett par gravar inom samma gravfält. Dessutom har Hansson med anslag från Akademien företagit antikvariskt-topografiska undersökningar i Tjust. På begäran av riksantikvarien har Strömnäs Bruks A.-B. utfärdat fridlysning för Gettersön i Kafiosjön, Annerstads sn, på vilken en boplats från stenåldern konstaterats.

Södermanland. Vid Fågelsång, St. Väsby, Ytterenhörna sn, har amanuensen Enqvist besiktigat fyndplatsen för ett vid grundgrävning påträffat silverfynd från vikingatid (inv. 17529). Å Sandvikens ägor i samma sn har intendenten T. Dufva, Södertälje, besiktigat en större, skadad gravhög från järnåldern. Intendenten M. Hofrén har besiktigat och kartlagt några anmälda, delvis

förut okända fornborgar vid Flemmingsberg, Huddinge sn. Vid Stymminge i Ösmo sn har konservator E. Sörling företagit besiktning av ett järnåldersgravfält samt utstakat gränserna för en planerad nybyggnad å detsamma. Amanuensen K. A. Gustawsson, Uppsala, har på riksantikvariens uppdrag utfört ett flertal besiktningar av anmälda och åverkade fornlämningar inom skilda delar av landskapet: vid Årby, Eldsberget och Fyrby, Torshälla landsförsamling (åverkade gravhögar), vid St. Köhlsta, Sköldinge sn (åverkade gravhögar, för vilken åverkan åtal sedermera anbefallts), vid Lundby, Överselö sn, och Vindsbro, Dunkers sn. I Runtuna har Gustawsson jämte ett ortsombud likaledes besiktigat flera fornminnen, så den s. k. Rönnehögen, gravhögar vid Kvädby, förmodad fast fornlämning vid Sörby samt en lagad runsten, den s. k. Skarpåkersstenen, vid Lindö slott. Vid Stjärnvik, Grödinge sn, och Balsberga, Vårdinge sn, har Gustawsson dessutom besiktigat och kartlagt gravfält från järnåldern. Tillstånd har lämnats Östra Södermanlands kulturhistoriska förening att till sitt museum i Södertälje få överflytta tvänne inom staden stående runstenar (varav ett fragment), vilkas nuvarande plats befunnits vara för deras framtida bestånd olämplig. Vid Skarastugan, Tunabergs sn, har baron E. Hermelin slutfört en under föregående år påbörjad undersökning av en 1923 upptäckt boplats från stenåldern (inv. 17545).

Uppland. Amanuensen Enqvist har företagit ett flertal undersökningar och besiktningar av anmälda fornlämningar inom landskapet. Undersökning av järnåldersgravar ha av Enqvist utförts vid Jakobsberg, Järfälla sn, vid Gribbylund, Täby sn (inv. 17678), vid Lindris, Häverö sn (inv. 17609) samt vid Gryttby, Vendels sn (inga fynd). Tillstånd till borttagande av dessa gravar har sedermera av Akademien meddelats. Vid Visteby, Rasbo sn, har Enqvist undersökt en genom grustäkt starkt skadad gravhög och i samband därmed besiktigat en del av socknens fasta fornlämningar. Likaledes undersöktes av Enqvist en vid vägarbete genomskuren gravhög vid Mellanjärva, Solna sn. Efterundersökning av fyndplats för tre skelett har av Enqvist utförts vid Bäl-

sunda, Hjälsta sn (inv. 17465). Vid Edsberg, Sollentuna sn, Lilla Ursvik, Spånga sn, Roslagsnäsby, Täby sn, samt Killinge, Håtuna sn, har Enqvist besiktigat gravfält, vilka i ett eller annat avseende berörts av planerad byggnadsverksamhet. I Hässelby villastad, Spånga sn, undersökte Enqvist fyndplatsen för en båtformig skafthålsyxa av sten (inv. 17401), sannolikt enmansgrav från stenåldern. I Markims och Orkesta socknar har Enqvist besiktigat ett antal runstenar och andra fornlämningar. Ett genom länge pågående grustäkt starkt skadat gravfält vid Helgåby, Skepptuna sn, har av Enqvist kartlagts, varefter fridlysning på begäran av riksantikvarien av länsstyrelsen senare utfärdats. Smärre besiktningar av anmälda fyndplatser och fornlämningar ha dessutom av Enqvist företagits i Vallentuna, Angarn, Rimbo, Vätö, Väddö, Hammarby, Husby-Erlinghundra m. fl. socknar. Vid Ullunda, Tillinge sn, besiktigades en runsten av Enqvist, varefter tillstånd till en mindre förflyttning av densamma meddelats jordägaren. Vid Skälby, Tureberg, Sollentuna sn, undersökte dr Niklasson en gravhög från järnåldern (inv. 17537), till vars borttagande tillstånd därefter lämnats. I en mosse intill Närtuna kyrka undersökte dr Niklasson platsen för fynd av människoben, vilka påträffats vid dikesgrävning och sannolikt härröra från ett offerfynd från förhistorisk tid. Från Uppsala universitet ha under ledning av docent G. Ekholm undersökningar företagits dels av några nyupptäckta stenåldersboplatser vid Ytterby och Vadbron, Skuttunge sn, varifrån fynden förvaras i Uppsala Universitets Museum för Nordiska Fornsaker, dels också på ett gravfält vid Gödåker, Tensta sn, varvid samtidigt även en del kullfallna bautastenar på bekostnad av dr Herbert Rettig åter rests. Tillstånd till borttagande av en del av de undersökta gravarna å detta senare gravfält har av Akademien sedermera lämnats. Fynden från dessa senare undersökningar ha enligt Akademiens beslut som deposition på viss tid överlämnats till Uppsalamuseet. Smärre undersökningar inom landskapet ha vid skilda tillfällen dessutom utförts av amanuensen K. A. Gustawsson, Uppsala (i Vendels sn), läroverksadjunkt K. A. Karlinder,

Stockholm (i Altuna och Österunda socknar), samt rektor H. Cullberg, Sigtuna. På framställning av chefen för andra armé-fördelningen har riksantikvarien igångsatt en systematisk inventering av de fasta fornlämningarna å det s. k. Järvafältet, vilken inventering under året utförts och slutförts av kand. B. Bergman.

Värmland. Amanuensen Hallström har besiktigat ett antal fyndplatser och fornlämningar inom landskapet, så bl. a. en nyupptäckt hällristning i Eskilsäters sn samt nyupptäckta hällkistor vid Söttesbol, Stavnäs sn, och Vissle, Glava sn. Vid Vagge, Jösse Ny sn, har en nyupptäckt hällkista genom riksantikvariens ombud, Olof Nilsson, blivit restaurerad.

Västerbotten. Amanuensen Hallström har besiktigat några stenåldersboplatser i Skellefteå sn (Skråmträsk m. fl.). Vid Tjärn i samma sn besiktigades samtidigt ett förmodat gravfält från järnåldern, vilket visade sig vara senare bildningar. Den bekanta stenåldersboplatsen vid Bjurselet, Byske sn, har med anledning av nyinkommet fynd (inv. 17536), likaledes av Hallström besökts, jämte ett antal fyndplatser i Skellefteå och Byske socknar. Han har därjämte besökt museet i Umeå för granskning av dess nyförvärv. Författaren Sigurd Dahlbäck har under året fortsatt sina under flera år bedrivna topografiska undersökningar och uppteckningar.

Västergötland. Antikvarien Arne har besiktigat och fotograferat stenåldersgravar vid Rantens gård och i Falköpings stad samt en gravkista under flat mark vid Holmagården, Friggeråkers sn. I samband med antikvariskt-topografiska uppteckningar i S. Vadsbo hd, vilka utförts med anslag från Akademien, har fil. dr K. E. Sahlström bl. a. undersökt en del fasta fornlämningar inom landskapet, så en stenkammargrav (hällkista) vid Dalakvarn, Blidsbergs sn, åverkade gravrösen vid Gisslarp, Nittorps sn, samt stensättningar vid Jonstorp, Ljunghems sn. Med anledning av förslag till upprättande av ny stadsplan för Falköpings stad har Sahlström på uppdrag av riksantikvarien genomgått och besiktigat de inom staden liggande fasta fornlämningarna samt inkommit med förslag till åtgärder för deras fram-

tida skyddande. På grundval av detta förslag har riksantikvarien senare till stadens styrelse i skrivelse framhållit de åtgärder, som av staden skola eller böra för fornminnenas skydd vidtagas vid de planerade gatuegleringsarbetena. Ett flertal besiktningar av fasta fornlämningar ha dessutom utförts av folkskolläraren J. Alin, Göteborg. Så har Alin besiktigat gravfält vid Tunhems prästgård, Nygård och Forsstena, Tunhems sn, gravfält invid skolan, Tunbergs sn, hällkistor från stenåldern vid Landa Mader och Landa Storegården samt järnåldersgravar vid Åby Lillegården och Storegården, Landa sn, åverkade gravar vid Laske i Vedums sn och Larvshed, Larvs sn samt på flera ställen i Gällstads sn, gravröse vid Säby, Södra Vings sn, gravar å Rentenbergs ägor, Hulareds sn, förstört stenröse å Källåsen, Limmared, S. Åsarp sn samt förstörda och åverkade rösen i Örsås sn. Vid Hundbo, Örby sn, har Alin dessutom undersökt ett av nybyggnad starkt hotat gravröse. Ett antal besiktningar ha vidare utförts av intendenten S. Welin, Skara, så av gravfält vid Kärnebäcken, Mölltorps sn, fyndplats vid Sjö, Kärråkra sn, samt hällkista i Snarva, Flistads sn. Welin har därjämte undersökt fyndplats för gravurnor i ett grustag invid Fullerstads kyrka. Folkskolläraren Hilding Svensson, Falköping, har undersökt några vid odling påträffade skelettgravar vid Klockaregården, Friggeråkers sn (inv. 17634), samt besiktigat en skadad och återställd stensättning vid Hinsagården, Åsarps sn. Vid Vårgårda, Tumbergs sn, ha ett antal kullfallna bautastenar genom riksantikvariens försorg åter blivit resta.

Västmanland. Intendenten Sven T. Kjellberg, Västerås, har undersökt några förmodade fornlämningar vid Möklinta gammelgård, Möklinta sn.

Ångermanland. Amanuensen Hallström har besiktigat den bekanta hällristningen i Nämforssen, Ådalslidens sn och samtidigt besökt museet i Härnösand för granskning av dess nyförvärv. Kyrkoherde E. Modin, Multrå, har undersökt en gravhög vid Övergård, Nora sn (inv. 17506), vars borttagande sedermera beviljat.

Öland. Intendenten M. Hofrén, Kalmar, har undersökt hällkistor från järnåldern vid Lunda, Kastlösa sn (inv. 17577), järnåldersgrav vid Gröndal, Köpings sn (inv. 17617), 2 hällkistor vid Klinta, Smedby sn, samt en vid grustag liggande gravhög vid Greby allvar, Repplinge sn. Tillstånd till dessa fornlämningars borttagande har därefter lämnats. Flera besiktningar av fornminnen på ön ha dessutom av Hofrén vid olika tillfällen företagits, så av gravfält vid grustag i Hulterstads sn, gravfält vid Klinta, Smedby sn, fyndplats för skelettfynd vid Gynge, Resmo sn samt vid grustäkt påträffat gravfynd i samma sn. Vid Aronstorp, Torslunda sn, besiktigade Hofrén en större, kullfallen bautasten samt vidtog vissa åtgärder för densammas resande genom frivillig hjälp å orten. Smärre undersökningar ha dessutom av honom företagits i Löt, Räpplinge och N. Möckleby socknar. Vid Dörby i sistnämnda sn har Hofrén kartlagt ett genom grustäkt starkt hotat järnåldersgravfält, vilket sedermera delvis fridlysts, samt jämte distriktets landsfiskal utstakat gränserna för den framtida grustäkten. Fil. kand. M. Stenberger har företagit en noggrann uppmätning av den bekanta fornborgen vid Ismanstorp, Långlöts sn, och samtidigt med riksantikvariens tillstånd utfört en del gallrings- och upprensningsarbeten inom densamma.

Östergötland. Fil. dr Olov Janse har undersökt tvänne av grustäkt hotade gravhögar vid Sjögestad, Vreta klosters sn (inv. 17550) samt besiktigat förmodade fornlämningar vid St. Ålö, Gryts sn, har Janse dessutom företagit provgrävningar på en nyupptäckt stenåldersboplats med gropkeramik (inv. 17551). Fil. kand. Artur Nordén har inom olika delar av provinsen företagit undersökningar och besiktningar av fornminnen. Vid Leonardsberg, Ö. Eneby sn, undersökte Nordén en gravhög, vilken sedermera återställdes, samt på platsen för nya kyrkogården i Kullerstads sn en mindre gravhög, till vars borttagande tillstånd därefter meddelats. Å Storön i sjön Glan ha provgrävningar av Nordén företagits på en där upptäckt stenåldersboplats. Vidare har han besiktigat ett gravfält invid grustag vid Galgbacken,

Sjögestad sn, gravar vid Viby, Ö. Ryd sn, ett starkt åverkat gravfält vid Mosstorps skola, Skärblacka, Kullerstads sn, samt förmodligen förhistorisk vallanläggning i V. Husby sn. På det s. k. Fältarbetsområdet utanför Linköping har Nordén besiktigat några gravfält, vilka berörts av planerade militära anläggningar. Samma område har även besökts av antikvarien Frödin. I samband med ny stadsplan för Linköpings stad har Östergötlands Fornminnes- och Museiförening på förslag av riksantikvarien låtit företaga en inventering av inom stadsområdet belägna fasta fornlämningar, vilken utförts av amanuensen B. Cnattingius, Linköping. Cnattingius har därjämte på uppdrag av riksantikvarien undersökt en skelettgrav vid Fågelsta, V. Stenby sn, samt besiktigat ett antal anmälda fornlämningar inom provinsen. Överstelöjtnant N. D. Edlund, Norrköping, har under året påbörjat en inventering av Östergötlands fornborgar, varvid en hel del nya sådana samt event. befästningssystem, sannolikt från förhistorisk tid, upptäckts och kartlagts.

Från medeltiden och nyare tiden.

Under år 1924 hava ej mindre än 1,011 ärenden rörande vården av kyrkor och andra byggnader av kulturhistoriskt värde behandlats av riksantikvarien. Ärenden av denna art visa alltså en högst väsentlig ökning sedan föregående år, då antalet var 781 mot 470 år 1922, således en ökning till mer än det dubbla på tvänne års tid. — Av dessa ärenden hava omkring 240 utgjorts av från Kungl. Byggnadsstyrelsen remitterade förslag till åtgärder av olika art med avseende på kyrkor och profana byggnader av kulturhistorisk betydelse, vilka förslag granskats av riksantikvarien. Utom ett antal remisser från andra ämbetsverk samt förfrågningar från resp. pastorsämbeten rörande vård och behandling av kyrkors äldre lösa och fasta inredning har flertalet övriga ärenden varit sådana, där riksantikvarien efter till honom gjord anmälan eller på grund av uppgifter i pressen ansett sig böra inskrida för att tillse, att vården av våra kyrkliga och profana byggnadsminnes-

märken ej av församlingarna eller myndigheterna åsidosattes eller handlades på olämpligt sätt, eller ock tagit initiativ för att, i vissa fall med hjälp av privat offervillighet, rädda hotade byggnadsminnesmärken och föremål av kulturhistoriskt värde från undergång. Vidare har riksantikvarien personligen och hans tjänstemän för behandling av förekommande ärenden av denna art varit nödsakade att företaga ett stort antal tjänsteresor till resp. orter dels för övervakande och ledande av pågående arbeten å äldre kyrkor och profanbyggnader av kulturhistorisk betydelse, dels för granskning och undersökning i och för avgivande av anvisningar eller begärda yttranden samt även för väckande av allmänhetens intresse och offervilja för byggadsminnesmärken såsom ödekyrkor och ruiner, vilka, såvida ej åtgärder med dem snarast vidtoges, hotades av snar undergång, och till vilkas vård de anslag, som ställts till antikvitetsakademiens och riksantikvariens förfogande för dylika ändamål, voro otillräckliga.

Genom Kungl. brev av den 30 maj 1924 har ett extra reservationsanslag av kronor 8,000 ställts till antikvitetsakademiens förfogande i och för utförande av vissa *omedelbara iståndsättningsåtgärder* å vissa byggnadsminnesmärken och vidare ett ordinarie reservationsanslag av 5,000 kronor till *vård och underhåll* av Visby ruiner och andra byggnadsminnesmärken.

Nedan angivas de viktigaste av de under året förekommande ärendena av denna art.

Blekinge. Riksantikvarien har avgivit yttrande angående förslag till restaurering av Ronneby gamla prästgård, angående förslag till kyrkogård vid Sölvesborg samt ang. omtäckning av Eringsboda kyrka.

Bohuslän. Yttrande har avgivits rörande förslag till restaurering av Naverstads och Uddevalla kyrkor, till utvidgning av Dragsmarks kyrka, angående reparation av klockstapel vid Skee kyrka, konservering av väggmålningar i Solberga kyrka samt rörande borttagande av äldre murdelar vid Jörlanda kyrka.

Dalarna. Yttrande har avgivits rörande förslag till restau-

rering av Amsbergs kapell, Grytnäs, Mockfjärds, Skattunge, Transtrands kyrkor, angående elektrisk belysning i Sollerö och Svärdsjö kyrkor, angående diverse åtgärder i Avesta, Bjursås och Vika kyrkor samt angående ordnande av Folkärna kyrkogård.

Dalsland. Yttrande har avgivits rörande förslag till restaurering av Skålleruds och Järns kyrkor och till ny orgel i Ånimskogs kyrka.

Gotland. Yttrande har avgivits angående förslag till restaurering av Burs, Ekeby, Fårö, Sundre, Barlingbo kyrkor, till ny värmeanordning i Bro, Guldrupe, Lokrume, Rute kyrkor, till ny orgel i Lojsta kyrka och till åtgärder med äldre inventarier i Vänge kyrka. — Elinghems och Ganns kyrkoruiner ha konserverats i enlighet med förslag, uppgjort av t. f. antikvarien S. Brandel. Arbetena ha stått under ledning av fil. kand. A. Edle. Kostnaderna ha bestritts med därtill i Kungl. brev den 17 maj 1923 anslagna medel. Omfattande konserveringsarbeten ha utförts å S. Clemens, S. Lars och S. Görans kyrkoruiner i Visby, varvid i första hand åtgärder vidtagits för betryggande av kyrkvalvens bestånd. Arbetena ha efter av riksantikvarien uppgjord plan letts av kand. A. Edle. — Konserveringsarbeten i enlighet med förslag, upprättat av t. f. antikvarien S. Brandel, ha påbörjats å Hästnäs medeltidshus invid Visby.

Gästrikland. Yttrande har avgivits angående förslag till restaurering av Årsunda kyrka.

Halland. Riksantikvarien har avgivit yttrande angående förslag till restaurering av Ullareds och Falkenbergs kyrkor samt rörande utvidgning av Hishults kyrkogård.

Hälsingland. Yttrande har avgivits angående förslag till ordnande av arkivrum i Hudiksvalls kyrka och omtäckning av Undersviks kyrka.

Jämtland. Yttrande har avgivits angående förslag till restaurering av Frösö och Åre kyrkor samt angående förslag till nya bänkar i Brunflo kyrka.

Medelpad. Yttrande har avgivits rörande restaurering av Lidens kyrka samt rörande diverse åtgärder i Alnö, Attmars,

Hässjö och Torps kyrkor. — Program för konservering av Selångers kyrkoruin har uppgjorts av amanuensen E. Salvén.

Närke. Yttrande har avgivits rörande förslag till restaurering av Kräklinge kyrka och Skagerhults ödekyrka. Hidinge ödekyrka har konserverats i enlighet med förslag, upprättat av t. f. antikvarien S. Brandel. Kostnaderna ha bestritts av Örebro läns museiförening.

Skåne. Rörande följande kyrkor har förslag till åtgärder av olika art av riksantikvarien granskats och yttrande avgivits: förslag till restaurering av Barkåkra, Barsebäcks, Finja, Hörja, St. Ibbs, Lockarps, Råbelövs, Vitaby kyrkor samt Sankta Mariakyrkan i Ystad, förslag till ny värmeanordning i Anderslövs, Brunnby, Knislinge kyrkor samt S. Peders kyrka i Lund, Verum, förslag till diverse åtgärder såsom omtäckning av tak, målningsarbeten m. m. i Bodarps, Bollerups, Fleninge, Hammarlunda, Lyngsjö, Skurups, Stehags, Trälleborgs, Ö. Vrams kyrkor. — Efter förhandling med riksantikvarien har familjen Rosencrantz samt den nuvarande ägaren av Glimmingehus gård, N. Månsson, till antikvitetsakademien såsom statens representant såsom gåva erbjudit Glimmingehus gamla borg i Vallby socken jämte visst jordområde och del av tillstötande byggnad, dock mot åtagande från statens sida att för all framtid svara för att borgen väl underhölles och vårdades såsom minnesmärke i sitt nuvarande skick. Genom Kungl. brev av den 15 augusti har Akademien bemyndigats att å kronans vägnar mottaga Glimmingehus borg samt erhållit ett anslag av 6,500 kr. till bestridande av omedelbara reparationer å borgen samt för gäldande av kostnader för avsöndring, flyttning av maskiner m. m. Härigenom har ett av vårt lands mest intressanta byggnadsminnesmärken för framtiden ställts under sakkunnig vård. Förslag till konservering av borgen har uppgjorts efter riksantikvariens anvisningar av arkitekten Einar Lundberg. — Program för konservering av St. Hammars, Sjörups, Maglarps och Ignaberga ödekyrkor ha uppgjorts av t. f. antikvarien S. Brandel. Riksantikvarien har personligen besökt

sistnämnda kyrkobyggnader i och för besiktning samt väckande av allmänhetens intresse och offervillighet.

Riksantikvarien har vidare granskat och avgivit yttrande rörande förslag till restaurering av Malmöhus slott, av rådhuskällaren i Ystad, förslag till skydd för Uranienborgs och Stjärneborgs ruiner å Ven samt förslag till om- och tillbyggnad av en Åhus kommun tillhörig medeltidsbyggnad i Åhus.

Småland. Yttrande har avgivits rörande förslag till restaurering av Byarums, Högsby, Sandseryds, Virserums kyrkor, förslag till värmeanordning i Eksjö, Hjälmseryds kyrkor, förslag till torntillbyggnad vid Dörby kyrka, förslag till målningsarbeten och andra mindre omfattande åtgärder i Hakarps, Huskvarna, Kråksmåla, Ljuders, Moheda, Pjätteryds, Västra Torsås och Västrums kyrkor. — Myresjö ödekyrka har under sommaren genomgått en genomgripande konservering och restaurering under ledning av t. f. antikvarien S. Brandel. Kostnaderna ha bestritts dels genom medel ur Akademiens anslag för dylika ändamål, dels med cirka 1,500 kronor, insamlade inom orten på initiativ av löjtnant Torsten Fogelberg, vilken lett arbetena på platsen. — Väderskärs kapell har restaurerats under ledning av ark. A. Essén, och har såsom bidrag till kostnaderna utgått kronor 1,500 av anslaget till vissa ödekyrkor. — Program till restaurering av Elmeboda kyrkoruin har uppgjorts av t. f. antikvarien S. Brandel. — Program för konservering av Gamleby kyrkoruin har uppgjorts av amanuensen E. Salvén. — Stegeholms slottsruin har utgrävts och konserverats under ledning av t. f. antikvarien S. Brandel på bekostnad av Västerviks stad. Arbetena på platsen hava kontrollerats av teknologen Åke Strindberg.

Stockholm. Fara har funnits att ett av Stockholms få återstående byggnadsminnesmärken från äldre tid, det gamla Drottninghuset, skulle komma att rivas. Drottninghusstiftelsens svaga ekonomi utgjorde nämligen ett hinder för dess kvarblivande i den gamla byggnaden. Med anledning härav har emellertid, på initiativ av riksantikvarien, genom frivilliga bidrag en fond å kronor 75,000 samlats, vilken under namn av Drottninghusfonden

ställts under Stockholms stads förvaltning att användas till förmån för Drottninghusstiftelsen, så länge denna utövar sin verksamhet i den gamla, karaktäristiska byggnaden. Sedan även staden beviljat ett årligt bidrag av 6,000 kronor till stiftelsen, voro hindren för densammas kvarblivande i den gamla byggnaden undanröjda. Drottninghuset har därefter genomgått en genomgripande restaurering, enligt förslag av arkitekten Ä. Noreen, varigenom den kulturhistoriskt värdefulla, vackra byggnaden försatts i ett för sin användning fullt tillfredsställande skick utan att byggnaden berövats sin ålderdomliga prägel. — Vidare har riksantikvarien avgivit yttrande angående restaurering av modellkammaren i Karlbergs slott samt angående restaurering av Turkiska kiosken vid Haga.

Södermanland. Yttrande har avgivits rörande förslag till restaurering av Trosa landsförsamlings och Vallby kyrkor, till ny värmeanordning i Forssa, Lista, Salems, Årdala kyrkor, elektrisk belysning i Eskilstuna kyrka, reparationer å Jäders och Ösmo kyrkor, utvidgning av kyrkogård vid Dunkers och St. Malms kyrkor.

Uppland. Yttrande har avgivits rörande förslag till restaurering av Breds, Bromma, Djurö, Frösthult, Husby-Långhundra, Jumkils, Läby, Lagga, Litslena, Ö. Ryds, Torstuna, Vidbo, Åkerby, Österunda kyrkor och till ny inredning i Uppsala domkyrkas norra tvärskepp, till ny värmeanordning i Häverö kyrka till kyrkogårdsutvidgning vid Alsike, Frösthults, Morkarla, Viksta kyrkor, till diverse åtgärder i Björklinge, Hargs, Möja, Rasbokils, Skuttunge, Vendels, Västeråkers kyrkor. — Förslag till restaurering av Sigtuna stads rådhus och till vissa åtgärder med Viks slott har granskats av riksantikvarien. — Den synnerligen intressanta medeltida delen av en av flygelbyggnaderna å Arnö kungsgård i Övergrans socken har under sommaren konserverats under ledning av t. f. antikvarien S. Brandel. Arbetena ha bestritts med medel, vilka genom Kungl. domänstyrelsen ställts till Kungl. byggnadsstyrelsens disposition.

Värmland. Yttrande har avgivits rörande restaurering av

Töcksmarks, Norra Ny, Långseruds och Gräsmarks kyrkor samt till värmeledning i Gillberga kyrka,

Västerbotten. Yttrande har avgivits angående restaurering av Jörns kyrka och av klockstapeln vid Över-Torneå kyrka.

Västergötland. Yttrande har avgivits rörande förslag till restaurering av Amnehärads, Berga, Elings, Frösve, Grimmareds, Karl Gustafs, Ljungsarps, Luttra, Sjötofta, Surteby, Vad, Vänersborgs kyrkor, rörande förslag till ny värmeanordning i Bergum Egby, rörande åtgärder med yttertak, klockstapel eller inventarier i Borgunda, Breviks, Gillstads, Jäla, Ryda, Skepplanda, Stenstorps, Söne, Upphärads, Österplana kyrkor samt rörande utvidgning av Grolanda kyrkogård. — Torpa minnesrika, från slutet av medeltiden stammande slott, vilket utgör en motsvarighet i mellersta Sverige till ovannämnda Glimmingehus borg i Skåne, har på ägarens bekostnad genomgått en grundlig reparation i enlighet med förslag, upprättat av t. f. antikvarien S. Brandel. — Program för åtgärder för iordningsställande av S. Sigfrids källa vid Husaby kyrka har uppgjorts av S. Brandel.

Västmanland. Yttrande har avgivits ang. förslag till elektrisk belysning i Medåkers kyrka och ny värmeanordning i Norrby kyrka.

Ångermanland. Yttrande har avgivits ang. förslag till restaurering av Högsjö kyrka och Ulvö kapell, rörande belysning i Anundsjö kyrka samt angående uppsättande av altartavla i Nordmalings kyrka.

Öland. Yttrande har avgivits rörande förslag till omtäckning av taket å Köpings kyrka och till vissa inre åtgärder i Bredsätra och Glömminge kyrkor.

Östergötland. Yttrande har avgivits angående förslag till restaurering av Borgs, Gistads, Horns, Rappestads, Rinna, Tirserums, Örberga, Väderstads kyrkor, angående ny uppvärmningsanordning i Skeppsås kyrka, angående diverse arbeten i Ekebyborna, Häradshammars, Skönberga, S. Lars i Söderköping samt angående behandling av altarskåp i Linköpings domkyrka och brudkrona tillhörig Å kyrka samt rörande gravhällar å Vadstena

kyrkogård. — Lämningarna av Ulvåsa medeltida borg ha till större delen utgrävts och konserverats av ark. A. Forssén. Till kostnaderna ha Birgittastiftelsen bidragit med kronor 500 och friherre Hermelin på Ulvåsa med kronor 200. — Utgrävningar av Alvastra klosteranläggning har under året planmässigt fortsatts under ledning av antikvarien Otto Frödin. Kostnaderna ha bestritts med medel ur den under Akademiens förvaltning ställda Ombergsfonden. — Förslag till restaurering av Johannesborgs slottsruin vid Norrköping har uppgjorts av t. f. antikvarien S. Brandel.

III.

Särskilda åtgärder hava på initiativ av riksantikvarien eller genom beslut av Akademien efter genom riksantikvarien verkställd undersökning vidtagits till skyddande av vissa fornlämningar. På begäran av riksantikvarien har fridlysning av vederbörande länsstyrelser utfärdats för ett stenkors vid Burs kyrka, för ett gravfält vid grustag i Petsarve, Ardre sn, Gotland, samt för ett gravfält invid grustag vid Helgåby, Skepptuna sn, Uppland. Förbud för utvidgande av grustäkt utöver vissa fastställda gränser i grustag invid ett gravfält vid Dörby, N. Möckleby sn, Öland, har likaledes utfärdats.

En av lantbrukaren J. Jönsson, Veberöd nr 4, Skåne, gjord framställning att få borttaga en å nämnda gård befintlig forngrav, Jättegraven kallad, har av Akademien avslagits. Tillstånd har meddelats vederbörande jordägare att efter undersökning genom av riksantikvarien utsedd person få borttaga följande fornlämningar: vid Stavsjö, Angelstads sn, 4 gravhögar; vid Ödemåla, Älmeboda sn, röse med hällkista under villkor att kistan får kvarstå; vid Gundbo Västergård, Örby sn, ett röse; vid Eneryda Södergård, Virestads sn, resterna av en hällkista; vid Lejeby, Skogsby, Laholms landsförsamling, en sedan gammalt skadad gravhög; vid Lillegårds, Rone sn, Gotland, ett gravröse samt i Halmstad under vissa villkor en äldre mur, tydligen

en escarpmur från stadens befästningsverk. Vidare har Akademien lämnat medgivande till att en gravhög vid Vässjö gård, Svarteborgs sn, Bohuslän, vilken redan år 1897 avsattes till grustagning, fortfarande under vissa villkor får användas för grustäkt.

En ansökan att få på viss av riksantikvarien godkänd plats resa en för ett par år sedan från sin ursprungliga plats i en åker bortflyttad runsten vid Snottsta, Markim sn, Uppland, har av Akademien bifallits. Likaledes har Akademien medgivit en mindre förflyttning av en runsten vid Marma, Lagga sn, Uppland.

Sedan det konstaterats, att vid laga syn å kyrkoherdebostället i Vallentuna sn, Uppland, plats för arrendators nybyggnader bestämts till södra delen av den kulle, varå kyrkan är belägen, och att nämnda byggnader skulle komma att mer eller mindre beröra å området liggande forngravar, har riksantikvarien begärt ny syns hållande, varigenom området för framtiden skyddats för bebyggelse.

Riksantikvarien kan med tillfredsställelse konstatera, att intresset för fornminnesvården ute i landet såväl bland enskilda som hos myndigheterna är i märkbart stigande. Ett gott exempel härutinnan har lämnats av länsstyrelsen i Göteborg, vilken dels låtit trycka och sprida ett cirkulär till allmänheten om vården av länets fornminnen, dels genom intendenten G. Sarauw låtit utarbeta en broschyr rörande fornminnesvård, avsedd att gratis spridas i länet. Dalslands Hembygdsförbund har under året påbörjat en inventering av provinsens fornminnen, vilken med frivilliga krafter drivits synnerligen energiskt. Den under föregående år påbörjade inventeringen av Stockholmstraktens fasta fornlämningar har under året fortsatts, men är ännu ej avslutad. Såvitt nu kan dömas, synes den komma att ge ett gott resultat. Ett flertal av riksantikvariens ombud i landet ha därjämte påbörjat en systematisk genomgång av sina distrikt med hänsyn till där förekommande fornlämningar.

Som tillsyningsman på Björkö har även under det gångna året tjänstgjort A. Rylander. Röjningsarbetena å fornlämnings-

området på statens mark därstädes ha fortsatts under konstnären Gunnar Hallströms ledning.

Bland till Akademien och Statens Historiska Museum under året lämnade gåvor må särskilt framhållas:

F. Överbibliotekarien Claes Annerstedt har såsom bidrag till fortsatt utgivande av Axel Oxenstiernas skrifter överlämnat 1,500 kr. Bergsingenjören Fr. Brusewitz har i likhet med föregående år överlämnat 1,000 kr. att användas till antikvariska ändamål. Bland gåvor till Akademiens antikvariskt-topografiska arkiv märkas särskilt: av ingenjör Rune Alm, Äppelviken, förteckningar över fasta fornlämningar inom Håbo härad, Uppland, samt av kyrkoherden W. Ewald, liknande förteckningar för Östra Karups sn, Halland. Änkefru Fanny Brate har bl. a. till Akademiens bibliotek som gåva överlämnat sin under året avlidne makes, lektor Erik Brates, handskrivna runlexikon, vilket synnerligen värdefulla arbete omfattar ej mindre än 10 band.

För undersökningar, vilka ligga inom Akademiens verksamhetsområde hava följande anslag lämnats av Akademien: till professor Otto von Friesen för undersökningar av gotländska runinskrifter 1,350 kr.; till fil. dr K. E. Sahlström för fortsatt uppteckning av fasta fornlämningar inom Larvs sn och Falköpingstrakten, Västergötland, 500 kr.; till Dalslands hembygdsförbund för inventering av fornminnen inom Dalsland 300 kr.; till skriftställaren P. Johnsson, Broby, för förtecknande av fornlämningar i Onsjö hd, Skåne, 150 kr.; till fil. dr Folke Hansen, Lund, för uppteckning av fasta fornlämningar inom Bjäre hd, Skåne, 500 kr.; till herr A. Rylander, för uppteckning av fasta fornlämningar inom Lagunda hd, Uppland, 200 kr.; till kand. G. E. Olsson, Lund, för vissa arkeologiskt-topografiska arbeten inom Finspångaläns hd, Östergötland, 300 kr.; till red. E. Westerlund, Ersmark, för bedrivande av fornvårdsstudier 150 kr.; till amanuensen W. Andersson, Lund, för undersökning av Ronneby kyrkas ursprungliga plantyp, 150 kr.; till fil. kand. John Nihlén för undersökning av gotländska stenåldersboplatser, 300 kr.; till amanuens K. A. Gustawsson för vissa undersökningar rörande

Kalmar läns stenålder, 300 kr.; till Sigtuna Fornhem för fortsättande av pågående arkeologiska undersökningar i Sigtuna, 500 kr.; till stadsarkitekt Sven Rosman, Kalmar, för fortsatta undersökningar i Kalmar, närmast rörande den rivna, gamla stadskyrkan 400 kr.; till fil. kand. Harald Hansson, Gamleby, för antikvariskt-topografiska undersökningar inom norra och södra Tjusts härader, Småland, 300 kr. — Professor Helge Kjellin, Dorpat, har av Akademien erhållit ett anslag av 1,000 kr. för konsthistoriska studier i Estland. — Akademien har därjämte under visst villkor tilldelat professor A. Ballagi, Budapest, ett anslag av 1,000 kr. som bidrag till utgivande på svenska språket av ett av honom på ungerska författat och år 1922 från trycket utkommet arbete om Karl XII och svenskarnas genomtåg i Ungern 1707—1715.

Vid den mångskiftande fornminnesvården hava vid sidan av Akademiens tjänstemän och av Eders Kungl. Maj:ts Befallningshavande eller av riksantikvarien för särskilda fall anmodad kronobetjäning, företrädesvis följande personer i egenskap av under året antagna riksantikvariens ombud vid olika tillfällen medverkat inom sina resp. distrikt: Folkskollärare Gunnar Ahlberg, Nya Varvet (Viske hd, Halland); kyrkoherde P. Ahlqvist, Fliseryd (Fliseryds sn, Kalmar län); kantor G. Aldén, Torskors (Augerums sn, Blekinge); redaktör Albert Andersson, Varberg (Himle hd, Halland); amanuensen William Andersson, Lund (Blekinge län); lärare J. Back, Råsunda (Solna sn, Uppland); vaktmästare K. Backman, Gustafsberg (Gustafsbergs sn, Uppland); fil. dr Arvid Bæckström, Stockholm (Österåkers sn, Uppland); handlanden Nils Bengtsson, Skepparslöf (Gärds hd, Skåne); fil. kand. C. M. Bergstrand, Lund (Långared, Bergstena, Fullestads, Lena, Rödene socknar, Alingsås landsförs., samt Östads sn, Västergötland); lärare G. V. Bergström, Rotebro (Sollentuna sn, Rotebroområdet, Uppland); provinsialläkare Kurt Bergström, Grönskåra (Bäckebo, Kråksmåla, Fagerhults snr, Kalmar län, Älghults sn, Kronobergs län); pastor R. Bosson, Kristianopel (Kristianopels sn, Blekinge); doktor J. Bring, Simrishamn (Ingelstads och Järe-

stads hdr samt Rörums sn, Albo hd, Skåne); arrendator C. Bäckström, Drottningholm, (Lovö sn, Uppland); kyrkoherde Axel Calleberg, Arjeploug (Arjeplougs och Sorsele snr, Lappland); lärare N. Carlstedt, Drottningholm (Lovö sn, Uppland); lärare E. Castegren, Tumba (Botkyrka och Salems snr, Södermanland); regementsläkare K. G. Cedergren, Vänersborg (Sundals och Väne hdr, Älvsborgs län); Skriftställaren Sigurd Dahlbäck, Lansjärv, (Norrbottens län); fil. kand. A. Edle, Visby (Gotland); överstelöjtnant N. D. Edlund, Norrköping (Lösings hd, Östergötland); lärare B. Ekengren, Vårgårda (Tunbergs sn, Västergötland); ingenjör Bror Ericsson, Stockholm (Bromma sn, Uppland); lärare Emil Eriksson, Säffle (Tveta sn och del av By sn, Värmland); kyrkoherde W. Ewald, Ö. Karup (Höks hd, Halland); fabrikör E. Forsemann, Bromsten (Spånga sn, Uppland); ingenjör Algot Friberg, Jönköping (Jönköpings län); lärare P. J. Fröderberg, Bollnäs (Arbrå sn, Hälsingland); friherre Gösta Funck, Skönberga (Hammarkinds, Östkinds och Björkekinds hdr, Östergötland); lärarinnan Ada Gardell, Ardre (Ardre sn, Gotland); lärare E. A. Granberg, Stöde (Stöde sn, Medelpad); förvaltare S. Grönlund, Östavall (Haverö sn, Medelpad); lärare Oscar Gustafsson, Laxarby (n. v. delen av Laxarby sn, Dalsland); lärare N. G. Göransson, Tureberg (Sollentuna sn, Turebergsområdet, Uppland); konstnären G. Hallström, Björkö (Björkö, Uppland); advokat Sven Hallström, Umeå, (Nordmaling, Bjurholm, Härnefors, Umeå stad och landsförs., Sävar, Holmsund, Vännäs, Degerfors, Bygdeå, Nysätra och Norsjö snr samt Lappmarksdelen, utom Sorsele sn, av Västerbottens län); ingenjör Axel Hammelin, Ronneby (Ronneby stad och landsförs., Blekinge); fil. kand. Harald Hansson, Gamleby (N. och S. Tjusts hdr, Småland); kassör Hans Hansson, Hoting (Tåsjö sn, Ångermanland); fil. dr H. C. Hasselgren, Sala (Sala stad, Västmanland); intendent A. E. Hedenskog, Arvika (Nordmarks, Gillbergs, Jösse hdr, Värmland); jägmästare Ture Hederström, Kiruna (Jukkasjärvi sn, Lappland); rektor Karl Hedlund, Storvik (Ovansjö, Torsåker, Järbo snr, Gästrikland); lärare Tryggve Heimer, Dingelvik (v. delen av Ste-

neby sn, Dalsland); lärare Henning Hellmer, Skåpafors (s. v. delen av Laxarby sn, Dalsland); friherre E. Hermelin, Marieberg (Jönåkers hd, Södermanland); skogsinspektor Johan Hiller, Björkå bruk (delar av Resele, Ed, Sånga och Överlännäs snr, Ångermanland); konstnären Bror Hillgren, Stockholm (Delsbo sn, Hälsingland); amanuens Torsten Hjolman, Huddinge (Huddinge sn, Södermanland); intendent M. Hofrén, Kalmar (Kalmar län); fabrikör A. N. Holm, Kivik (Albo hd utom Rörums sn, Skåne); lärare G. Holmlund, Husum (Arnäs och Grundsunda snr, Ångermanland); kontraktsprost O. A. Humble, Häverö (Häverö, Edebo och Väddö snr, Uppland); herr J. V. Ingman, Halmstad (Halmstads och Tönnersjö hdr, Halland); lantbrukare Hj. Jernberg, Svartsjö (Hilleshögs sn, Uppland); lärare Adolf Johansson, Bengtsfors (s. ö. delen av Ärtemarks sn, Dalsland); lärare Levi Johansson, Fränsta (Torps sn, Medelpad); redaktör J. Josephsson, Halltorp (Halltorps och Voxtorps snr, Kalmar län); adjunkt K. A. Karlinder, Stockholm (Simtuna och Torstuna hdr, Uppland); löjtnant H. Karlsson, Ekerö (Munsö sn, Uppland); hemmansägare P. Karlsson, Dingelvik (Håbols sn, Dalsland); lantbrukare R. Karlsson, Ekerö (Ekerö sn, Uppland); landsarkivarie C. M. Kjellberg, Vadstena (Vadstena stad samt Aska och Dals hdr, Östergötland); intendent S. T. Kjellberg, Västerås (Västmanlands län); fil. dr Knut Kjellmark, Växjö (Kronobergs län); fil. dr J. af Klercker, Skanör (området motsvarande Hvellinge landsfiskalsdistrikt, Skåne); lantbrukare J. Leman, Matfors (Tuna sn, Medelpad); pastor O. Lindgren, Boden (Överluleå sn och Bodens stad, Norrbotten); lärare E. Lindälv, Göteborg (Fjäre hd, Halland); länsarkitekt O. G. Lundgren, Luleå (Nederluleå sn och Luleå stad, Norrbotten); lärare E. Löfgren, Njurunda (Njurunda sn, Medelpad); lantbrukare Ivan Löfgren, Lövås, Ärtemark (s. v. delen av Ärtemarks sn, Dalsland); lärare A. Melander, Dingelvik (s. delen av Steneby sn, Dalsland); lantbrukare Hans Mickelsson, Norrala (Norrala och Trönö snr, Hälsingland); kyrkoherde D. W. Myhrman, Misterhult (Misterhults pastorat, Småland); snickare Olof Nilsson, Åmotfors (Köla, Eda och Ny snr, Värmland);

inspektor H. Nissar, Spånga (Spånga sn, Uppland); fil. kand. A. Nordén, Stockholm (Norrköping, Bråbo och Memmings hdr, Östergötland); lärare U. Nordhagen, Klinten (Bo sn, Uppland); kyrkoherde O. Olsson, Torhamn (Torhamns sn, Blekinge); fil. mag. Göran Palm, Ölands-Skogsby (Algutsrums hd, Öland); redaktör P. Persson, Sölvesborg, (Sölvesborgs stad och Listers hd, Blekinge); kantor Bror Pettersson, Stigtomta (Stigtomta och Nykyrka snr, Södermanland); lantbrukare D. Pettersson, Svartsjö (Skå sn, Uppland); kontraktsprost J. A. L. Qvist, Ösmo (Södertörn, utom Brännkyrka, Södermanland); pastor Y. J. Reding, Ljustorp (Ljustorps, Indalslidens och Holms snr, Medelpad); regementsläkare I. Rosengren, Sigtuna (Sigtuna stad, St. Pers och St. Olofs snr, Uppland); fabrikör G. Samelius, Valdemarsvik (Valdemarsviks, Gryts och Ringarums snr, Östergötland, samt Tryserums sn, Småland); handlande Ivan Schyman, Nolby (del av By sn samt Botilsäter, Ölserud, Millesvik och Eskilsäters snr, Värmland); brandchef C. Sjöstedt, Piteå (Piteå stad och landsförs., Hortlax sn, Västerbotten); lärare David Skoog, Kråkviken (Vårviks sn, Dalsland); fotograf W. Sohlberg, Bollnäs (Bollnäs sn, Hälsingland); herr A. Steijer, Stockholm (Tureberg och Edsberg, Sollentuna sn, Uppland); fil. dr Olof Sundin, Hall (Södertälje stad, Öknebo hd, Södermanland); lärare O. E. Svanberg, Nyborg (s. delen av Nederkalix sn, Västerbotten); överlärare Hilding Svensson, Falköping (Falköpings stad och landsförs., Västergötland); lärare B. Svensonne, Grillby (del av Trögds hd, Uppland); lantbrukare J. H. Söderlund, Litslena (del av Trögds hd, Uppland); kyrkoherde H. Södersteen, Askersund (Askersund och Sundbo hdr, Närke); tapetserare E. Ternström, Täby (Täby sn, Uppland); herr F. Torstensson, Edsleskog (Edsleskogs sn, Dalsland); brevbärare A. Tydén, Huvudsta (Solna sn, Uppland); herr C. A. Waldemarsson, Borgholm (Öland); inspektor Fr. Wallén, Roslagsbro (Roslagsbro, Vätö, Söderbykarls och Estuna snr, Uppland); lärare J. G. Wallén, Åsunden (Gällstads och Tväreds pastorat, Älvsborgs län); lärarinnan M. Wallkvist, Rotebro (Sollentuna sn, Rotebroområdet, Uppland); ingenjör W. Wedeen,

Gottröra (Närtuna, Gottröra, Skepptuna, Lunda och Frösunda snr, Uppland); redaktör E. Westerlund, Ersmark (Löfånger, Burträsk, Bureå, Byske och Jörns snr samt Skellefteå sn och stad, Västerbotten); lärare Bernhard Wiberg, Årsunda (Årsunda sn, Gästrikland); lärare O. A. Wiklund, Roslagsnäsby (Danderyds sn, Uppland); häradsskrivare R. Winqvist, Vimmerby (Sevede och Tunaläns fögderier, Kalmar län); fil. kand. Hugo Witzell, Karlshamn (Karlshamns stad och Asarums sn, Blekinge); herr O. A. Öberg, Kävra, Enköping (Vårfrukyrka, Härnevi, Sparrsätra, Långtora, Bred och Tillinge snr, Uppland).

Förutom nu nämnda riksantikvariens ombud hava framförallt följande personer på olika sätt medverkat i fornminnesvårdsarbetet: lärare J. Alin, Göteborg; ingenjör F. Almberg, Sundsvall; amanuens B. Cnattingius, Linköping; docent G. Ekholm, Uppsala; amanuensen B. Engström, Lund; länsantikvarien E. Festin, Östersund; kyrkoherde A. Flenzberg, Mariefred; professor O. von Friesen, Uppsala; professor C. M. Fürst, Lund; amanuensen K. A. Gustawsson, Uppsala; fil. dr Folke Hansen, Lund; skriftställaren P. Johnsson, Broby; fil. lic. A. Julius, Uppsala, amanuensen O. Källström, Lund; folkskolinspektör O. Lidén, Ljungby; fil. lic. Erik Lundberg, Stockholm; fil. kand. J. Nihlén, Uppsala; intendenten A. Roland, Stockholm; professor O. Rydbeck, Lund; fil. dr K. E. Sahlström, Stockholm; lektor O. B. Santesson, Uppsala; intendenten S. Welin, Skara; arkivdepåföreståndaren O. V. Wennersten Visby; domkyrkoarkitekten Th. Wåhlin, Lund.

Av Akademiens egna publikationer hava under året följande utkommit:

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Handlingar 3:dje följden, Del 1, nr 5—6 (—Del 34: 5—6); 2:dra följden, Del 13, nr 3—4 (Del 33: 3—4).

Antikvarisk Tidskrift. Del XXI: 2 och 5 samt Del XXII: 2 och 5. Del XXII: 5 innehåller även en sammanfattande förteckning över samtliga uppsatser i Antikvarisk Tidskrift I—XXII.

Fornvännen 1923, h. 4—5; 1924, h. 1—4.

Monografiserien nr 13: J. Roosval: *Nya Sankt Görans Studier* samt *nr 14:* N. Åberg: *Den nordiska folkvandringstidens kronologi.*

Vidare har delvis med anslag, beviljat av Eders Kungl. Maj:t, under året utkommit första delen av professor O. Montelius' posthuma arbete: *"La Grèce préclassique"*.

Enligt § 17 i Eders Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för riksantikvarien och Akademiens tjänstemän böra dessa samtliga verka för väckande och underhållande av kärlek till våra fornminnen och för spridande av kunskap om dem samt genom vetenskaplig verksamhet bidraga till vidgandet av vår kunskap om forntiden. Denna verksamhet har bedrivits huvudsakligen genom föreläsningar och vetenskapliga publikationer, till stor del utförda på tjänstemännens fritid.

Riksantikvarien Sigurd Curman har under våren och hösten 1924 hållit särskilda, av föreläsningar och exkursioner bestående kurser rörande *kyrkornas vård* för de teologie studerande vid *Lunds universitet;* vardera kursen har pågått en vecka. Har vidare hållit likartade föreläsningar vid en av *Västerås stiftråd* och *Sv. Kyrkans diakonistyrelse* anordnad kurs om *kyrkokonst och kyrkovård* i Falun under 4 dagar i september månad, samt vid en likartad kurs i *Vadstena* under juni månad.

Redaktör för *Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens publikationer.*

Redigerar tillsammans med professor J. Roosval *Sveriges kyrkor, konsthistoriskt inventarium.*

Har under året lett restaureringen av *Nyköpings Nicolaikyrka,* ävensom utgrävnings- och konserveringsarbeten med därtill hörande undersökningar vid *Varnhems klosterruiner* och *Nyköpingshus.*

Har såsom sakkunnig tillkallats att bedöma en pristävlan om målade fönster till Åbo domkyrka, för vilket ändamål besök gjorts i Åbo.

Antikvarien Otto Janse har hållit ett antal föreläsningar i Stockholm och dess närhet.

Antikvarien T. J. Arne har hållit ett 20-tal föreläsningar vid Konstakademien i Stockholm, i Stockholms Södra arbetarinstitut, Borgarskolan i Stockholm, Södermanland, Skåne, Blekinge, Halland, Västmanland, Uppland och Östergötland samt i Wien (Österrike) och i Bratislava (Tjeckoslovakiet).

Publicerat: *Avrättningsplatsen vid Alvastra — en stenåldersgrav.* (I Fornvännen 1924.)

Bror Schnittger. (I Fornvännen 1924.)

Några orientaliska föremål funna i svensk jord. (I Svenska Orientsällskapets Årsbok 1924.)

Painted stone age pottery from the province of Honan, China. (Palæontologia Sinica, Series D. vol. 1, Fasc. 2. Peking 1925.)

Die neuen Steinzeitfunde in China. (I Ostasiatische Zeitschrift 1924.)

Vessingehögen. (I Vår Bygd 1924.)

Redigerat *Svenska Orientsällskapets Årsbok 1924.* Diverse smärre meddelanden och litteraturanmälningar i Fornvännen samt diverse artiklar i Nordisk Familjebok, 1 och 2 uppl. och i dagspressen.

Har såsom Kungl. Antikvitetsakademiens representant deltagit i Amerikanistkongressen i Göteborg 21—26 aug. 1924.

Antikvarien Otto Frödin har hållit ett flertal föreläsningar i Stockholm och landsorten.

Publicerat: *Alvastra under medeltiden.* (I Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1924.)

Har redigerat professor O. Montelius' posthuma arbete: "*La Grèce préclassique*", del I.

Har under 3 månader lett de svenska undersökningarna vid Asine, Grekland.

Amanuensen Gustaf Hallström har hållit ett antal föreläsningar i Stockholm och landsorten samt har såsom lärare i K. Lantmäteristyrelsen hållit föreläsningar för årets elever i ämnet: "Fornlämningar och naturskydd".

Publicerat: *Emil Eckhoff.* (I Fornvännen 1923.)

En norrländsk megalitgrav. (I Fornvännen 1924.)

Bronsåldersgravar i Medelpad. (I Fornvännen 1924.)

En importvara till Västerbotten för 4,000 år sedan. (I Västerbottens hembygdsförbunds årsskrift 1924.)

Diverse artiklar i Nordisk Familjebok och dagspressen. Har under året företagit en kortare studieresa (3 veckor) till England.

Amanuensen Sune Lindqvist.

Publicerat: *Ättebackar, domareringar och andra fornminnen i Västergötland.* (I Svenska Turistföreningens årsskrift 1924.)

Gamla Uppsala nationalminnesmärken. (I Upplands Fornminnesförenings tidskrift XXXIX.)

Diverse litteraturanmälningar i Fornvännen och Nordisk Tidskrift.

Har såsom Letterstedtsk stipendiat bedrivit arkeologiska studier under 4 månader i Tyskland, Danzig, Polen, Österrike, Ungern, Tjeckoslovakiet, Schweiz, Italien och Danmark.

Amanuensen Andreas Lindblom har hållit tre föreläsningar under de av svenska kyrkans diakonistyrelse anordnade kurserna rörande kyrklig konst och kyrkovård i Vadstena samt en i Röhsska konstslöjdmuseet i Göteborg.

Publicerat: *Om barock och klassicism som konstteoretiska begrepp.* (I Tidskrift för konstvetenskap 1923—24.)

Rikssalen å Stockholms slott. En arkitektur- och skulpturhistorisk undersökning. (I samf. St. Eriks årsbok 1924.)

Rokokoinredningar å Stockholms slott och deras mästare. (I Svensk nyttokonst 1924.)

Quelques sculptures françaises du XVIII:e siècle en Suède. (I Revue de l'art 1924.)

Jacques-Philippe Bouchardon och de franska bildhuggarna vid Stockholms slott under rokokotiden. (1924.)

Rokokons uppkomst. (I Ord och Bild 1924).

Ett antal litteraturanmälningar i Nordisk Tidskrift, i dagspressen etc.

Amanuensen Arvid Enqvist har hållit ett antal föreläsningar i Uppland, Södermanland och Närike.

Biträtt riksantikvarien vid redigeringen av vitterhets, historie och antikvitetsakademiens publikationer.

Amanuensen Bengt Thordeman.

Publicerat: *Sankt Per i Sigtuna. Dess rekonstruktion och konsthistoriska ställning.* (I Fornvännen 1924.)

Tvenne hundraåriga gravplaner. (I Fornvännen 1924.)

Om de kyrkliga byggnaderna samt *Om kyrkornas rörliga gods.* (I Handledning i kulturminnesvård utg. av Upplands Fornminnesförening 1924.)

Smärre meddelanden, artiklar och recensioner i Fornvännen, Nordisk Familjebok, 2 och 3 uppl., Upplands Fornminnesförenings Tidskrift samt i dagspressen.

Redigerat *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift, häfte XXXIX.*

Konservator Erik Sörling.

Publicerat: *Konservering av järn.* (I Fornvännen 1924.)

Underdånigst
Sigurd Curman.

Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet.

Tillväxten under år 1924.

17365. ***Sö. Strängnäs, Eldsund.*** *Bronsmedalj,* kabbalistisk. F. i jorden.

17366. ***Go. Sjonhems sn, Petsarve.*** *Järnnyckel* (Sv. F. 497), stor; *bronsring,* öppen, ändarna slutande i knoppar.

17367. ***Up. l. Sö. Roslagen eller Södertörn.*** *Silveramulett* med ögla vid ena kanten, arabisk inskrift på båda sidor (fig. 18). Beskriven av T. J. Arne i Svenska Orientsällskapets Årsbok 1924, sid. 108 ff.

17368. ***La. Lycksele sn, Tannbäck.*** *Hålmejsel* av skiffer, mörkgrå.

17369. ***Små. Sunnerbo hd, Angelstads sn, Stavsjö.*** *Gravfynd* från 4 delvis skadade gravhögar innehållande brandgravar. Nr 1. *järnkniv,* fragment. — Nr 2. *spelbricka* (?) av sten, halvklotformig; *skifferhänge,* fragment; *metkrok* av järn; *flintstycke,* bränt. — Nr 3. *skifferhänge; järnkniv.* — Nr 4. *spännbucklor* av brons, ovala, 2; *stenplatta.* — Undersökningen utförd år 1923 av folkskoleinspektör O. Lidén, Ljungby.

17370. — Samling *nödmyntsedlar,* tyska.

17371. — *Nödmyntsedlar,* 10 tyska och österrikiska; *nickel- och aluminiummynt,* 4 tyska. Gåva av antikvarien T. J. Arne.

17372. — *Sedelmynt,* 3 grekiska; *aluminiummynt,* tyskt. Gåva av amanuensen Sv. Erlandsson.

17373. — *Pappersmynt,* 5 daler silvermynt 1717. Gåva av Teodor Gustafsson, Husby, Markim.

17374. — *Medalj i järn* över Ragnar Östberg.

Överstycket: I mitten glaserat kakel från Helgeandsholmsfyndet; vid sidorna detaljer från ett guldarmband, som tillhört Johan den III:s dotter Anna.

17375. — *Ett öre* i silver för Carl X Gustav 1659, falskt; *3 mark* (aluminium) tyskt. Gåva av dr A. Wahlstedt.

17376. **Go.** ***Halla sn, Tule.*** *Ringsölja* av brons med spiralupprullade ändar, defekt; *bronsring,* sluten, av fyrsidig ten.

17377. **Go.** ***Alva sn, Ringome.*** *Gravfynd* från i grustag förstörd skelettgrav (jfr 17380—81; 17386): *armring* av brons, snodd (Sv. F. 608); *bronsnål,* upptill slutande i en liten ögla; *bärnstenspärlor,* 2, den ena stor, tillplattat klotformig, den andra ringformig.

17378. **Go.** ***Vänge sn, Gandarve.*** *Spjutspets* av järn med i hålken kvarsittande del av träskaftet. F. vid nyodling av ängsmark invid 2 stora hällar (gravfynd?).

17379. **Up.** ***Sollentuna hd, Spånga sn, Nälsta.*** *Spjutspets* av järn (Sv. F. 503). F. jämte en mängd *ben* vid grustagning.

17380. **Go.** ***Alva sn, Ringome.*** *Gravfynd* (jfr 17377; 17381; 17386): *bronsspänne,* dosformigt, prickornerat.

17381. **Go.** ***Alva sn, Ringome.*** *Gravfynd* (jfr 17377; 17380; 17386): *pärlor* av glas, 2, en grön och en gul.

17382. **Go.** ***Vänge sn, Lilla Gandarve, Norrbys.*** *Skafthålsyxa* av sten, rombisk, eggdel.

17383. **Bo.** ***Vette hd, Skee sn, Valex Såge.*** *Träkärl,* bronsbeslaget (av beslagen finnas 3 *fötter,* profilerade, 2 *hankfästen* (fig. 7), *rand- och sidobeslag,* allt av brons); *bronsring,* liten, med ögla; *brända ben.* F. vid grävning för vattenledning mellan några stenar under flat mark.

17384. **Hs.** ***Färila sn, Norra Veckebo, Viggtjärn.*** *Skifferspjutspets,* mörk, yttersta spetsen avbruten.

17385. **Sö.** ***Selebo hd, Ytterenhörna sn och kyrka.*** *Kyrkklocka,* medeltida.

17386. **Go.** ***Alva sn, Ringome.*** *Gravfynd* (jfr 17377; 17380—81): *armring* av brons, sluten, snodd (jfr Sv. F. 608).

17387. **Vb.** ***Nederkalix sn, Bodträsk.*** *Norrbottnisk hacka* av skiffer, tresidigt snitt, eggslipad i båda ändar (fig. 2).

17388. **Vb.** ***Överluleå sn, Bodträskfors, Djupträsk.*** *Skifferspjutspets* med tånge och korta hullingar, mörkbrun.

Vb. ***Överluleå sn, Havsträsk.*** *Skifferyxa* med rektangulärt snitt, tväreggad.

17389. **Go.** ***Halla sn, Tomta.*** *Skelettdelar.* Från en förstörd grav.

17390. **Go.** ***Hörsne sn, Nybjers.*** *Gravfynd* från en genom grustagning delvis förstörd grav: *bronsbeslag,* 5; *remändbeslag* av brons, 10 + 4, små; *järnbeslag,* 3, bandformiga; *järnring,* fragment; *järnkniv; benskaft,* ornerat (fig. 9); *eldslagningssten* av kvarts, oval; *skelett.*

17391. **Go.** ***Halla sn, Högbro.*** *Skafthålsyxa* av järn (Sv. F. 484); *ringspänne* av brons med facetterade ändknoppar; *bildstensfragment.* Från en förstörd grav.

17392. **Go.** ***Ala sn, Olleifs.*** *Gravfynd* från en förstörd grav: *järnsvärd,* eneggat med tånge; *d:o,* tveeggat; *spjutspetsar* av järn, 2; *d:o* med holk och hullingar; *sköldbucklor* av järn, 2; *sköldhandtag* av järn (fig. 11); *järnsölja* med beslag; *skifferbryne; lerkärlsfragment; avfall* av flinta och sten; *kol; ben,* brända och obrända.

17393. **Go.** ***Halla sn, Unsarve.*** *Gravfynd* från en förstörd grav (röse med stenkista): *bronsbeslag,* rektangulärt; *bronsbleck,* tunnt; *järnbeslag,* fyrsidigt med 2 varandra motställda rektangulära urtagningar; *bencylinder,* fragment; *krukskärvor; skelett* och *djurben* (tänder av häst).

17394. **Go.** ***Halla sn, Dalbo, Hagströms hage.*** *Gravfynd* från 2 skadade gravar: *bronsbucklor,* 26 (Sv. F. 362); *petrifikat* (Astylospongia); *skelett,* 2.

17395. **Go.** ***Östergarns sn, Hallgårds.*** *Hängprydnad* av brons (Sv. F. 613), spår av förgyllning.

17396. **Go.** ***Gauthems sn, Hartvik, Storemyr.*** *Djurben,* obränt.

17397. **Go.** ***Buttle sn, Österby.*** *Krukskärvor,* 2, ornerade. F. på en åker, där en kämpagrav legat.

17398. **Go.** ***Norrlanda sn, Burs.*** *Krukskärva,* ornerad. F. vid en skadad kämpagrav.

17399. **Go.** ***Norrlanda sn, Björke.*** *Järnring* av fyrsidig ten. F. vid odling.

17400. **Go.** ***Gauthems sn, "Burgen" nära kyrkan.*** *Lerkärl,* litet, av gråvitt gods, S-formig profil (fig. 6); *brända ben.* F. vid grustäkt jämte kolblandad jord.

17401. ***Up.*** ***Sollentuna hd, Spånga sn, Hesselby villastad.*** *Skafthålsyxa* av sten, båtformig (fig. 5); *kol.* F. vid grundgrävning (sannol. enmansgrav).

17402. ***Up.*** ***Hagunda hd, Ramsta sn, Skällsta.*** *Gravfynd* från 3 stensättningar: delar av *människoskelett.* Undersökningen utförd av amanuensen K. A. Gustawson, Uppsala.

17403. ***Nä.*** ***Sköllersta hd och sn, Högsäter.*** *Spjutspets* av järn (Sv. F. 503). Gåva av Anna Andersson, Östby, Sköllersta.

17404. ***Sö.*** ***Oppunda hd, Bettna sn, Kungsbacka.*** *Gravfynd* från en förstörd hög: *lerkärl,* 4, därav 2 starkt fragmenterade; *bencylinder,* ornerad (skaft?); *kol; brända ben.*

17405. ***Go.*** ***Vänge sn, Rovalds.*** *Guldsolidus,* präglad för kejsar Justinianus. F. i en åker.

17406. ***Vb.*** ***Nederkalix sn, Bodträsk.*** *Skifferbryne,* långsträckt, fyrsidigt. F. vid stranden av Bodträsksjön.

17407. ***Små.*** ***Kinnevalds hd, Urshults sn, Hackekvarn.*** *Boplatsfynd* från stenåldern: *lihultyxor,* 2; *trindyxa; stenyxa* med subrektangulärt snitt; *spånkniv* av flinta; *spånskrapa* av flinta; *flintavfall.* F. vid kanalgrävning vid Mörrumsåns utlopp ur sjön Åsnen.

17408. ***Gä.*** ***Årsunda sn, invid kyrkan.*** *Fynd* från 3 av amanuensen G. Hallström år 1923 undersökta *järnåldersgravar* (vikingatid). [Fyndet kommer senare att av Hallström beskrivas i någon av K. Antikvitets Akademiens publikationer.]

17409. ***Vg.*** ***Redvägs hd, Kölaby sn, Stommen.*** *Fynd* från av antikvarien T. J. Arne år 1923 utförd undersökning av *gravhög* från järnåldern (vikingatid).

17410. ***Små.*** ***Östbo hd, Gällaryds sn, Os bruk.*** *Lerkärl* från stenåldern (Mn 764), med liten bottenplatta, ornerat med 4 dubbla horisontella punktrader (fig. 1); *hålmejsel* av flinta (avgj.). F. i en enmansgrav. Gåva av disp. E. Berglund, Osbruk.

17411. ***St.*** ***Mynttorget 4.*** *Stengodskärl,* 4, glaserade; *glastratt; bronskran; bronsplatta; bronsbeslag; trätallrikar,* 15 fragment; *träpinnar,* bearbetade; div. *läderfragment,* huvudsakligen av skor. F. vid grundgrävning.

17412. ***Öl.*** ***Smedby sn, Alvlösa.*** *Bronsring,* sluten; *silvernål* till stort ringspänne, krumböjd, ornerad. F. i åker.

17413. — *Mynt,* antika, 91, de flesta grekiska, några romerska, 2 av silver, de övriga av brons. Gåva av onämnd person i Triest.

17414. ***Bl.*** ***Listers hd, Ysane sn, Norje.*** *Gravfynd* från av odling skadad grav under flat mark: *dubbelknapp* av brons; *lerkärl* (Mn 1434), skadat; fragment av *lerskål,* vilken legat som lock till föreg.; *brända ben.* Efterundersökning av fyndplatsen utförd år 1923 av fil. dr P. A. Olsson, Lund.

17415. ***Ha.*** ***Höks hd, Ö. Karups sn, Eskilstorp.*** *Slagg* jämte *stensatt ugn* för smältning av myrmalm.

17416. ***St.*** ***Riddarholmskyrkan.*** Avgjutningar av *ben* från Magnus Ladulås och Karl Knutssons gravar.

17417. ***Dd.*** ***Sundals hd, Frändefors sn, Forsebol.*** *Skifferhänge* med hål. — ***Elmerud.*** *Skafthålsyxa* av sten. — ***V. Sivikan.*** *Slipsten* av kvartsit (Mn 559); *trindyxa.* — ***Ö. Sivikan.*** *Flintdolk,* fragment; *flintspånor,* 10; *flintavfall.* — ***Rotnäs.*** *Slipstensfragment,* sandsten. — ***Binås(?).*** *Skafthålsyxa* av sten, fragment; *stenyxa* med subrektangulärt snitt; *trindyxa; dolkskaft* av flinta. — ***Björnerud.*** *Skafthålsyxa* av sten, nackparti. — ***Årskakan(?).*** *Dolkskaft* av flinta; *stenyxa* med subrektangulärt snitt. — ***Tronbelgen.*** *Flintmejsel,* fragment; *flintsåg,* rak egg; *flintdolk,* fragment. — ***Laxfisket.*** *Flintsåg,* rak egg; *stenkula,* halv. — ***Holmen.*** *Skafthålsyxa* av sten, planoplan; *flintspån; flintavfall.*

Dd. ***Lane hd, N. Ryrs sn, Laneröd.*** *Skivyxa; flintspån; flintavfall.* — ***Tengelsröd.*** *Trindyxa; stenyxa* med bredovalt snitt; *skafthålsyxa* av sten, planoplan, eggdel; *d:o,* nackparti. — ***Halvstensrud.*** *Flintyxa,* eggdel. — ***Torp.*** *Stenyxa,* tunnnackig(?), eggdel; *skafthålsyxa* av sten, planoplan; *slipsten* av kvartsit (Mn 559). — ***Signeröd.*** *Flintyxa,* tjocknackig, tväreggad.

17418. ***Vg.*** ***Kåkinds hd, Forsby kyrka.*** *Mässhake* av blågrönt, mönstrat siden, medeltida (fig. 24). Deposition av Forsby församling.

17419. *Vg.* *Silvermedalj,* präglad för Carl XII 1716 (B. E. Hildebrand, N:o 194 a). Endast ett exemplar (i Kristiania) förut känt.

17420. ***Go.*** ***Visby.*** Avgjutning av *sigillstamp.* F. vid grävning å artillerikasernens område. Originalet förvaras i Gotlands fornsal.

17421. ***Små. N. Möre hd, Bäckebo sn, Hultsmåla.*** *Flintyxa,* tjocknackig med hålegg. Gåva av provinsialläkare Kurt Bergström, Grönskåra.

17422. ***Sk.*** ***Ö. Vemmenhögs hd och sn, Ölöv.*** *Halsring* av brons (Sv. F. 229), ornerade ändar. F. jämte en liknande (inv. 13674:22) vid grävning i en mosse. Byte med Malmö museum.

17423. ***Ha.*** ***Höks hd, Veinge sn, Vessinge.*** *Gravfynd* från en av antikvarien T. J. Arne åren 1923—24 undersökt större gravhög med hällkista. [Fyndet preliminärt beskrivet av *Arne* i *Årsbok 1923, utgiven av Vetenskapssocieteten i Lund.*]

17424. ***Dd.*** ***Valbo hd, Lerdals sn, Stommen.*** *Bronsnyckel* (fig. 22), ornerad. F. vid plöjning.

17425. ***Vg.*** ***Skånings hd, Jungs sn och by, Allmänningen.*** *Lerklining; krukskärvor,* delvis med hål; *flintavfall* m. m. F. i en av fil. dr K. E. Sahlström och fil. dr H. Jungner 1923 undersökt domarering.

17426. ***Me.*** ***Indals sn, Östanskär n:o 8, Lindvarpe.*** *Gravfynd* från hällkista under flat mark från stenåldern: *flintskrapa; människoskelett,* 2. Undersökningen utförd år 1923 av amanuensen G. Hallström. [Fyndet beskrivet av *Hallström* i *Fornvännen 1924,* sid. 153 ff.]

17427. ***Hs.*** ***Bollnäs sn, Häggestalund.*** *Gravfynd* från en av amanuensen G. Hallström år 1923 undersökt hög med brandgrav.

17428. ***Hs.*** ***Bollnäs köping, Onbacken.*** *Fynd* från *brandgravar* samt från huslämningar från förhistorisk tid. Undersökningen utförd år 1923 av amanuensen G. Hallström.

17429. ***Vg.*** ***Skånings hd, Skallmeja kyrka.*** *Mässhake* av sidenbrokad i rött och guld (fig. 25). Italienskt arbete från 1500-talet.

17430. ***Vg.*** ***Vadsbo hd, Mo kyrka.*** *Madonnabild,* skulpterad i lövträ (fig. 27).

17431. ***Vg.*** ***Kåkinds hd, Norra Fågelås kyrka.*** *Helgonskåp,* utfört i Vadstena kloster omkr. 1400 (fig. 26).

17432. ***Go.*** ***När sn, Smiss.*** *Ringspännen* av brons, 2; *järnskära; järnkniv; bildstensfragment.*

17433. ***Små.*** ***Västbo hd, Kulltorps sn, Lanna.*** *Gravfynd,* påträffat vid plöjning av en åker; *pilspetsar* av järn (Sv. F. 501), 1+3; *järnkniv,* kort blad och lång tånge; *järnkrok* i 2 delar; *järnring,* vriden, med ögla.

17434. ***Vb.*** ***Burträsk sn, Lappvattnet.*** *Skifferspets* med hullingar (Mn 518).

17435. ***Vb.*** ***Skellefteå sn, Ersmark.*** *Skifferhänge,* nederdelen.

17436. ***Go.*** ***Öja sn, Unghanse.*** *Bronsnål* med gropornerat huvud (Sv. F. 545).

17437. ***Nä.*** ***Glanshammars hd och sn, Krogsta.*** *Flintyxa,* tjocknackig, håleggad.

Nä. ***Glanshammars hd, Götlunda sn, Körartorpet.*** *Lerkopp,* liten, med avrundad botten.

17438. — *Nordafrika. Tunis, Gafsa. Flintföremål* från paleolitisk stenålder. — *Frankrike,* Dep. Seine-et-Oise, Forêt-de-Montmorency. *Kvartsityxor,* grovt slagna.

17439. ***Öl.*** ***Smedby sn, St. Smedby.*** *Silvermynt,* arabiskt.

17440. ***Dd.*** ***Väne hd, Väneryrs sn, Örebacka.*** *Skivyxa; dolkskaft,* fragment; *avfall,* allt av flinta; *eldslagningssten,* oval, av kvartsit.

17441. — *Sedelmynt,* moderna grekiska, 6. Gåva av H. Faith-Ell.

17442. — *Minnespenning* i brons, 2 ex., präglad för jubileumsutställningen i Göteborg 1923. Gåva av utställningens styrelse.

17443. ***Up.*** ***Sigtuna.*** *Silvermynt,* fragment, tyskt från 1000-talet.

17444. ***Go.*** ***När sn, Smiss.*** *Gravfynd,* påträffat vid plöjning: *svärdfäste* av järn (Sv. F. 507); *svärdsklinga,* flera fragment; *spjutspetsar* av järn, 3+1, den ena med ornerad hålk (Sv. F. 503 a); *sköldbuckla* av järn, skadad; *pilspetsar* av järn, 2 (Sv. F. 501); *knivblad* av järn; *järnbeslag,* 5; *järnring,* sluten, med 2 mindre ringar; *järnringar,* 5 fragment;

silverbeslag till svärdshjalt, bandformigt; *betselbeslag* av brons. Efterundersökning av fyndplatsen utförd 1923 av kand. H. Alm.

17445. — *Bronsplatta* med infälld *avgjutning av guldmedalj* över grosshandl. Axel Carlander. Gåva av Göteborgs stadsfullmäktige.

17446. ***La.*** ***Jokkmokk sn, Vuollerim.*** *Skifferspets* med hullingar (Mn 513).

17447. ***Vg.*** ***Kinne hd, Forshems sn, Årnäs.*** *Fynd* från av antikvarien B. Schnittger utförda undersökningar av *medeltida borganläggning.*

17448. ***Up.*** ***Åkers skplg, Ljusterö sn, Sillinge.*** *Armringar av guld,* 2, avbildade i *Fornvännen* 1924, sid. 67, fig. 3.

17449. ***Sö.*** ***Jönåkers hd, Björkviks sn, Edeby.*** *Flintdolk* (Mn 414).

17450. ***Bo.*** ***Kville hd och sn, Evenröd.*** *Krukskärvor* och *brända ben.* F. vid av amanuensen A Enqvist år 1924 företagen undersökning av 2 *domareringar.*

17451. ***Nb.*** ***Nederkalix sn, Räktjärvändan.*** *Nordbottnisk hacka* av ljusgrön bergart, eggslipad.

17452. ***Öl.*** ***Utan närmare angiven fyndort.*** *Bronsbeslag* (Ä. E. G. II: 526 och 555); *d:o* (Ä. E. G. II:552); *d:o,* 2 mindre; *bronssölja* (Ä. E. G. II: 531); *bronsspänne,* runt, med låga kanter, ornerat med koncentriska cirklar (fig. 8); *silvermynt,* anglosaxiskt, präglat för Knut den store.

17453. ***Go.*** ***Stenkyrka sn, Lickershamn.*** *Gravfynd* från rubbad hällkista: *skafthålsyxa* av sten; *skelettdelar* (3 individer). Efterundersökning företagen år 1924 av fil. lic. O. V. Wennersten, Visby.

17454. ***Nb.*** ***Övertorneå sn, Kuitasjärvi, Svanstein.*** *Nordbottnisk hacka,* grön bergart; *skiffermejsel* med tväregg.

17455. ***Bo.*** ***Kville hd och sn, Staby.*** *Brända ben,* tillvaratagna år 1924 av amanuensen A. Enqvist vid återställande av en delvis söndergrävd hög.

17456. ***Me.*** ***Sköns sn, Hillsta, Kumo.*** *Pilspets* av mörk *kvartsit,* svagt konkav bas, naggade kanter. F. i en öppen hällkista i

röse. [Graven beskriven av *G. Hallström* i *Fornvännen* 1924, där spetsen avbildas, sid. 263, fig. 4.]

17457. — *Frankrike.* Original och avgjutningar av huvudsakligen *paleolitiska föremål,* överlämnade som byte från Musée des antiquités nationales i S:t Germain-en-Laye.

17458. — *Mynt,* 5; *medaljer,* 19; präglade år 1923 av Kungl. Myntet. Leverans från Kungl. Mynt- och Justeringsverket.

17459. **St.** **L:a Nygatan 6.** Fynd gjorda vid grundförstärkning å gamla posthusets tomt: *skosula av trä* med två klackar (fig 23); *träskål,* svarvad; blad till *fascinkniv* av järn; *kakelskärva,* grönglaserad.

17460. **Sk.** **Järrestads hd, Simris sn, Viarp.** *Flintspån; flintstycke; skelettdelar.* F. vid av fil. dr F. Hansen, Lund, år 1924 företagen efterundersökning i stenkista.

17461. **Nb.** **Överkalix sn, Ö. Landjärv.** *Slipsten,* skivformig.

17462. **Dr.** **Leksands sn, Hjortnäs.** *Gravfynd,* påträffat under plöjning: *järnyxa; pilspetsar* av järn, 8; *järnkniv; tånge till d:o* med rester av träskaftet med silvertråd; *eldstål* av järn med flinta; *järnspikar,* 2; *benkam,* ornerad, 4 fragment. Efterundersökning företagen år 1924 av konservator E. Sörling.

17463. **Dr.** **Transtrands sn och kyrka.** *Dopfunt,* gjord ur en stock, märkt 1670. Deposition från Transtrands församling.

17464. — *Järndolk* med slida av järn, fäste med hornkavel, prydd med mässingsränder eller stift, parerstång med genombruten plåt. Dolken skänktes till Statens samlingar år 1695 av Eric Dahlberg, deponerades i Kungl. Livrustkammaren, varifrån den återlämnades 1924. Avb. i *Suecia antiqua,* III: 85.

17465. **Up.** **Lagunda hd, Hjälsta sn, Bälsunda.** *Gravfynd,* påträffat vid vägarbete 1924: *järnbrodd; järnten,* böjd; *järnspikar,* 2+3; *skelett,* 3. Efterundersökning företagen av amaneunsen A. Enqvist.

17466. — *Nordafrika, Södra Oran. Pilspetsar* av flinta, moustérientyp, 30; *spånor* av flinta, retuscherade. Byte med M. Maurice Reygasse, Tébessa.

17467. ***Vb.*** ***Tärna sn, Umasjö.*** *Kvartsitskärvor,* 13. Gåva av prof. P. Quensel.

17468. ***Öl.*** ***Egby sn, Sandby.*** *Bronshandtag till eneggat svärd*; *remsölja* av brons, fyrkantig, med beslag. F. vid odling av en mosse på olika ställen.

17469. ***Sk.*** ***Ö. Göinge hd, Knislinge sn, Bivaröd.*** *Flintyxa,* tjocknackig.

Sk. ***Ö. Göinge hd, Broby sn och by.*** *Skafthålsyxa* av sten, båtformig (Mn 305).

Bl. ***Listers hd, Sölvesborgs sn, Sölve.*** *Flintyxa,* tjocknackig.

17470. ***Dd.*** ***Nordals hd, Holms sn, Östanå.*** *Lihultyxa.* Gåva av G. Gustafsson, N. Östanå, Mellerud.

17471. ***Sö.*** ***Villåttinge hd, Dunker sn, Kriseltorp.*** *Trindyxa,* tväreggad. — ***Aronstorp.*** *Trindyxa.* — ***Stubbetorp.*** *Stenyxa* med slagteknik. — ***Ekeby.*** *Stenyxa* med bredovalt snitt; *flintmejsel,* håleggad.

Sö. ***Österrekarne hd, Kjula sn, Ekornaberg.*** *Skafthålsyxa* av sten, eggdel.

Vsm. ***Åkerbo hd, Odensvi sn, Kulinge.*** *Stenyxa* med slagteknik; *skafthålsyxa* av sten, eggdel. — ***Slyten.*** *Skafthålsyxa* av sten.

17472. ***Öl.*** ***Löts sn, Dalby.*** *Gravfynd,* påträffat vid förstörandet av en hög, omgiven av en stenkrets: *sköldbuckla* av järn; *lansspets* av järn (Ä. E. G. II: 634); *bronssölja,* genombruten (Ä. E. G. II:531 ff.); *remändbeslag* av brons med tresidig ram, slutande i en ornerad kupig skiva; *bronsbeslag,* 3, x-formiga, ornerade längs kanterna; *lerkärl* med instämplade ornament (Ä. E. G. II: 571) [fig. 12].

17473. ***Up.*** ***Färentuna hd, Adelsö sn, Björkö.*** *Bennål* med ristningar (2 rader runor samt en hjortbild). F. i Svarta jorden.

17474. — *Helgonbild,* målad träskulptur; stycken av *ornamentala träskulpturer,* 2.

17475. ***Öl.*** ***Ventlinge sn och by.*** *Hålkyxa* av brons (Mn 1178). F. under kanalgrävning i en åker.

17476. ***Öl.*** ***S. Möckleby sn och by.*** *Fågelfibula* (Sv. F. 416), brons. F. i åker.

17477. ***Vb.*** ***Råneå sn, Niemifors.*** *Sten,* diskusliknande, med dubbelkoniskt hål i mitten.

17478. ***Öl.*** ***Köpings sn, Kullen.*** *Guldstycke.* F. under åkerarbete.

17479. ***Öl.*** ***Köpings sn, Kullen.*** *Guldsolidus,* präglad för kejsar Julius Nepos (472—475). F. i samma åker som föreg.

17480. — *Nödmynt* av metall (rysk 20-kopek 1922); *mynt,* 5 österrikiska (därav 1 sedel), 6 tyska, därav 5 Rentepfennig i metall.

17481. ***Go.*** ***Burs sn, kyrkogården.*** *Spännen,* djurhuvudformade, 2 (Sv. F. 535).

17482. ***Ån.*** ***Bodum sn, Grananäset.*** *Fynd* från *stenåldersboplats: skifferspetsar,* 2; *d:o,* 12 fragment; *skifferknivar* (krum-), 2 förarbeten; *skedskrapa* av kvartsit; *skivskrapor* av kvarts eller kvartsit, 30; fragment av *skifferredskap,* 12; *avfall* av kvarts och skiffer. Insamlade genom lektor O. B. Santesson, Uppsala.

17483. ***Ån.*** ***Nordmalings sn, Djupsjö, Tomta.*** *Stenyxa* av svart, tät bergart, tresidigt snitt, tväreggad.

17484. ***Ån.*** ***Nordmaling sn, Djupsjö, Långforsen.*** *Skifferspets,* fragment. Gåva av predikanten O. Engman, Nyåker.

17485. ***Ån.*** ***Junsele sn, Gärdsele.*** *Fynd* från *stenåldersboplats: skivskrapor,* små, av mörk kvartsit.

17486. ***Ån.*** ***Överveda sn, Häränget.*** *Fynd* från *stenåldersboplats* (nedanför logen å Kristoffer Wallins torp): *skifferkniv,* skaftdel med ändknappar; *krumknivar* av skiffer, 7 fragmentariska; *skifferknivar,* raka, 3; *T-format skifferredskap; skifferspetsar,* 2; *avfall* av skiffer och sten.

17487. ***Ån.*** ***Överveda sn, Överänget.*** *Fynd* från *stenåldersboplats: skifferspets;* förarbete till *d:o; krumkniv* av skiffer.

17488. ***Ån.*** ***Överveda sn, Häränget.*** *Fynd* från *stenåldersboplats* (v. om bäcken å P. Sjöbergs torp): *T-format skifferredskap; avfallsstycke* av skiffer med spår av sågning.

17489. ***Ån.*** ***Bjurholms sn, Nordensjö.*** *Spjutspetsar* av kvarts, 2 fragment; *skifferdolk.* F. å åker vid Bjästsjöns n. strand. Gåva av hemmansägaren Karl Norberg, Nordensjö.

17490. ***Ån.*** ***Grundsunda sn, Dombäck.*** *Skafthålsyxa* av sten, halv. F. jämte en sliphäll å torpet Bergdalen. Gåva av torparen O. Berglund, Dombäck.

17491. ***Ån.*** ***Anundsjö sn, Yttersel.*** *Pilspets* av kvarts, hjärtformig, svagt konkav bas; *stycke* av *glimmerskiffer,* delvis slipat. Gåva av hemmansägaren Olof Eriksson, Yttersel.

17492. ***Ån.*** ***Anundsjö sn, Yttersel.*** *Krumkniv* av skiffer, dubbeleggad, med fästehak. Gåva av hemmansägaren Jonas Hedberg, Yttersel.

17493. ***Ån.*** ***Anundsjö sn, Norrböle.*** *Skifferyxa,* håleggad, ovalt snitt. F. å den s. k. Färnsmyren.

17494. ***Ån.*** ***Anundsjö sn, Myckelgensjö.*** *Pilspets* av *kvarts,* hjärtformig, svagt konkav bas.

17495. ***Ån.*** ***Fjällsjö sn, Bäckarna.*** *Stenklubba* med skafthränna. Gåva av trädgårdsmästare N. N. Lundqvist, Bäckarna.

17496. ***Ån.*** ***Tåsjö sn, Hoting.*** *Stenyxa,* tväreggad, facettslipad. F. å en boplats vid Knottmossen.

17497. ***Ån.*** ***Tåsjö sn, Hoting.*** *Skifferspets,* stor, svagt avsatt tånge. Gåva av J. A. Sundin, Hoting.

17498. ***Ån.*** ***Tåsjö sn, Aldernäset.*** *Stenföremål* i form av en skära med handtag (naturbildning?). Gåva av hemmansägaren L. E. Lindholm, Aldernäset.

17499. ***Ån.*** ***Tåsjö sn, Norrby.*** *Asbeststycke.* F. i en åker. Gåva av faktor E. F. Rönnberg, Norråker, Brattbäcken.

17500. ***Ån.*** ***Ytterlännäs sn, näset mellan Forssjön och Bursjön.*** *Pilspetsar* av *hälleflinta,* 3, hjärtformiga, grovt huggna, den ena med fästehak vid basen. Gåva av Algot Molander, Ytterlännäs.

N:is 17482—17500 inlämnade till museet genom lektor O. B. Santesson, Uppsala.

17501. ***Sk.*** ***Herrestads hd, Sövestads sn, Krageholm.*** *Pärlor* av bärnsten och glasfluss, 30, de flesta cylindriska. F. vid torvupptagning.

17502. ***Nb.*** ***Gellivare sn, Torasjärvi.*** *Stenyxa,* håleggad; *stenyxa,* eggslipad i båda ändar.

17503. ***Up.*** ***Torstuna hd och sn, Orsta.*** *Knacksten,* rund. F. vid dikesgrävning i en mosse.

17504. ***Up.*** ***Torstuna hd och sn, Strömsta, Ängevallen.*** *Hålmejsel* av skiffer, rektangulärt snitt.

17505. ***Up.*** ***Lagunda hd, Giresta sn, Furuby.*** *Gravurnor* (vikingatid), 2, F. vid grävning i 2 avplanade högar.

17506. ***Ån.*** ***Nora sn, Övergård.*** *Gravfynd* från hög: *järnbetsel; järnbeslag,* 7 fragment; *järnfragment; kol* och *ben.* Undersökningen utförd av kyrkoherde E. Modin, Multrå.

17507. ***Dr.*** ***Leksands sn, Dragsängarna.*** *Gravfynd: järnyxa; skelett.* Undersökningen utförd av fil. kand. Ola Bannbers.

17508. — *Minnespenning* i silver, präglad år 1811 av storhertig Karl Ludwig Friedrich av Baden.

17509. ***Vg.*** ***Skånings hd, Vinköls sn.*** *Guldbrakteat,* dubbel (avgjutning). Originalet i Skara museum.

17510. ***Up.*** ***Sigtuna.*** *Bennål* med tresidigt, skivformigt huvud med hål (fig. 21); *sked av ben* eller horn, platt, på översidan ornerat skaft (fig. 20). F. vid grävning.

17511. — *Mynt,* 5 franska (Napoleon: 1 guld, 3 silver, 1 koppar). Gåva av fil. dr J. af Klercker, Skanör.

17512. — ***Utan närmare angiven fyndort.*** *Silverbricka,* sannolikt hörande till välkomstpokal. Deponerad i Nordiska Museet.

17513. ***Ha.*** ***Fjäre hd, Onsala sn, Iserås, Ekehögen.*** *Gravfynd* från 18 gravar under flat mark. Nr 1: *lerkärl; brända ben.* — Nr 2: *krukskärva; flintavfall.* — Nr 3: *krukskärvor; brända ben.* — Nr 4: *krukskärvor; kopparkis; brända ben.* — Nr 5: *krukskärva.* — Nr 6: *lerkärl,* bottendel; *krukskärvor; kalktuff; kvartsitstycke.* — Nr 7: *hartstätning; brända ben.* — Nr 8: *lerkärl* med ett öra; *järnskära; järnnål; brända ben.* — Nr 9: *krukskärvor; kvartsitstycken; brända ben.* — Nr 10: *bronsfibula; d:o,* hopsmält; *brända ben.* — Nr 11: *krukskärvor; järnnål; järnskära; järnfragment; kvartsitstycken; brända ben.* — Nr 12: *krukskärvor.* — Nr 13: *lerkärl,* bottendel; *brända ben.* — Nr 14: *halsring* av brons med stora ändknoppar, i 8 delar; *järnfibulor,* 2, fragmentariska; *pärlor* av spirallagd *bronstråd,* 2; *bronsring,* fastrostad vid ett stycke hjärn-

skålsben; *dubbelknapp* av järn; *brända ben.* — Nr 15: *järnskära; järnsyl; lerkärl* med ett öra; *flintkärna; flintskärva; brända ben.* — Nr 16: *lerkärl; flintskärva; brända ben.* — Nr 17: *krukskärvor; stenflisa; brända ben.* — Nr 18: *lerkärl,* bottendel; *brända ben.* — Undersökningen utförd 1924 av folkskollärare Elof Lindälv, Göteborg.

17514. ***Go.*** ***Silte sn, Hugleifs.*** *Gravfynd,* påträffat vid odling: *bronsfibula; bronsnål* med tresidig, platt överdel; *spiralarmring* av bronsten; *armring* av brons, snodd; *halsring* av brons. [Fyndet beskrivet av *T. J. Arne* i *Fornvännen* 1924, sid. 139 ff., fig. 2—6].

17515. ***Vg.*** ***Gudhems hd, Friggeråker sn, Holmagården.*** *Järnbitar,* 2; *flintskärva; glasbitar,* 2 (modern tid?); *brända ben.* F. av fil. dr K. E. Sahlström vid efterundersökning å platsen för en borttagen kistgrav.

17516. ***Me.*** ***Tuna sn, Allsta.*** *Järnyxa; pilspets* av järn. Gåvor av G. R. Svensson och J. Leman, Matfors.

17517. ***Nä.*** ***Sundbo hd, Hammars sn, Olshammar.*** *Skifferspets,* med tånge och hullingar; *flintdolk,* tvåsidigt skaft, slipat blad.

17518. ***Go.*** ***Öja sn, kyrkan.*** *Ornament i tenn* till triumfkrucifix. Gåva av församlingen.

17519. ***Up.*** ***Torstuna hd och sn, Nydala.*** *Skafthålsyxa* av sten, degenererat båtformig.

17520. ***Nb.*** ***Överkalix sn, Lappviken.*** *Skifferyxor,* 10, fragment; *avfallsstycken* av kvarts och skiffer. Gåva av Kungl. Antikvitetsakademien.

17521. ***Go.*** ***Silte sn, Silteby, Snosarve.*** *Bronsspänne,* dosformigt, spår av förgyllning och silverbeläggning.

17522. ***Ög.*** ***Ydre hd, Sunds sn, Ö. Lägaren.*** *Hacka* av glimmerskiffer (fig. 4), 48,5 cm. lång. F. vid utloppet av sjön. Deposition av godsägare Henrik Rääf, Forsnäs, Ydre.

17523. ***Bl.*** ***Bräkne hd, Asarums sn.*** Avgjutning av *skafthålsyxa* av sten, båtformig (miniatyrform).

17524. — *Ungern, Tapió-Szent-György.* Galvanoplastisk kopia av en

relief av en hjort i skytisk stil. Originalet i guld i Nationalmuseet i Budapest.

17525. ***Go.*** ***Fardhems sn, Överburge.*** *Bronsbygel.* F. under plöjning i en åker.

17526. ***Vg.*** ***Marks hd, Surteby sn.*** Avgjutning av *kantyxa av brons* (per. 2). — ***Marks hd, Seglora sn.*** Avgjutning av *hålkyxa av brons* (per. 5). — ***Ås hd, S. Vings sn, Kärr.*** Avgjutning av *hålkyxa av brons* med ögla (per. 3). — ***Redvägs hd, Blidberga sn, Björnarp.*** Avgjutning av *hålkyxa av brons* (per. 5). — ***Ätradalen.*** Avgjutning av *hålkyxa av brons* (per. 5). — ***Boråstrakten.*** Avgjutning av *hålkyxa av brons* (per. 5). Originalen i Borås museum.

17527. ***Vg.*** ***Vedens hd, Fristads sn, St. Sölebo.*** *Flintmejsel,* tjocknackig.

17528. ***Up.*** ***Bro skplg, Vätö sn, Uppveda.*** *Myntfynd* bestående av 172+23 anglosaxiska, arabiska, danska och tyska *silvermynt; silversmycken,* 3 fragment. F. vid brunnsgrävning c:a 30 cm. under markytan.

17529. ***Sö.*** ***Selebo hd, Ytterenhörna sn, St. Väsby, Fågelsång.*** *Silverfynd,* bestående av: *halsring; armringar,* 2; fragment av *d:o; ring; hängprydnader,* 2 fragment; *tenar,* 3; *löv; platta,* fragment; *mynt,* arabiska, 28 + 128. Hela fyndets vikt 413,51 gr. F. vid grundgrävning 1924. (Fyndet omnämnt i *Fornvännen* 1924, sid. 66.)

17530. ***Go.*** ***Visby, Korsbetningen.*** Fynd från under åren 1905 och 1908 företagna *undersökningar av "Valdemarsgraven".*

17531. — *Plakett i silver* över N. Nilsson.

17532. ***Sk.*** ***Torna hd, Igellösa sn, kyrkogården.*** *Myntfynd,* bestående av: 2,034+34 anglosaxiska, tyska och kufiska mynt från slutet av 900- och början av 1000-talet (senast 1016); *silversmycke,* runt, ornerat fragment. Fyndets vikt 3,121 gram. F. på c:a 1 m. djup. Mynten synas ha legat i något fodral av trä. Större delen av fyndet kommer att enl. Akademiens beslut på viss tid deponeras i Lunds Universitets Historiska Museum.

17533. ***Go.*** ***Stånga sn, Stenstu.*** *Armring av guld,* vikt 130,2 gram (fig. 13).

17534. ***Up.*** ***Sollentuna hd, Eds sn, Elvsunda.*** *Gravfynd* från hög med jordblandat kärnröse: *nitnaglar* och *spikar* av järn; *järnfragment; krukskärvor,* ornerade; *brända* och *obrända ben.* Undersökningen utförd 1924 av fil. dr Olov Janse.

17535. ***Go.*** ***Ruts sn, Koparve.*** *Myntfynd* bestående av 126+18 anglosaxiska, tyska och kufiska *silvermynt; myntplans; silverten; silverplatta,* ornerad. Vikt 258,2 gram. F. vid jordarbete.

17536. ***Vb.*** ***Byske sn, Bjurselet.*** *Skaft till skifferkniv* med skulpterat djurhuvud.

17537. ***Up.*** ***Sollentuna hd och sn, Skälby.*** *Gravfynd* från hög: *bronsnitar,* små; *nitnaglar* och *spikar* av järn; *pärlor* av bränd lera, 12 + 60, röda, gula och gröna; *lerkärl,* ornerat; *kol; brända* och *obrända ben.* Undersökningen utförd 1924 av dr N. Niklasson.

17538. ***Go.*** ***Hemse sn, Kodings.*** *Järnyxa* med skafthål, bred egg; *järnhalster* med 3 klor.

17539. ***Go.*** ***Hemse sn, Kodings, Kalvgärdet.*** *Järnringar,* platta, 7 + 83; *järnkrokar,* 2, hoprostade; *järngaffel* med hullingar; div. *järnfragment.* F. i sank mark invid en vast; föremålen lågo på alven under ett stenlager.

17540. ***Sö.*** ***Daga hd, Björnlunda sn, Väla.*** *Spiralring av guld* (fig. 15), vikt 31,85 gram.

17541. ***Nb.*** ***Överkalix sn, Sanningslandet.*** *Skifferyxa* med rektangulärt snitt, djup hålegg i ena ändan, tväregg i den andra.

17542. - *Förenta Staterna, Ö. Florida.* *Flintspets* med hullingar och tånge; *d:o* med 2 urtagningar vid den breda basen.

17543. ***Vsm.*** ***Badelunda sn(?).*** *Bronskittel,* låg, delvis sönderärgad. Ovissa fyndomständigheter.

17544. ***Öl.*** ***Kastlösa sn och by.*** *Skifferhänge.* F. vid grustäkt.

17545. ***Sö.*** ***Jönåkers hd, Tunabergs sn, Skarastugan.*** *Fynd* från *stenåldersboplats: stenyxor* med ovalt snitt, 2; *d:o* med långovalt snitt, 2; *d:o* med subrektangulärt snitt, 3; *skifferflisa,* delvis slipad; *sänke,* ovalt, med dubbelkoniskt hål; *knacksten; krukskärvor,* 64, därav 14 ornerade. Undersökningen utförd av baron E. Hermelin.

17546. ***Vrm. Nordmarks hd, Skillingsmarks sn.*** *Hjalt av brons* till svärd, ornerat. Gåva av prosten S. Andersson i Veinge.

17547. ***Ög. Gullbergs hd, Stjärnorps sn, Flemma.*** *Skafthålsyxa* av sten.

17548. ***Vg. Gudhems hd, Ljunghems sn, Jonstorp.*** Fynd från av fil. dr K. E. Sahlström 1924 undersökt *grav: krukskärvor* och *brända ben.*

17549. ***Vg. Samma fyndort som föreg.*** Fynd från 2 av fil. dr K. E. Sahlström 1924 undersökta *gravar: krukskärvor* och *brända ben.*

17550. ***Ög. Gullbergs hd, Vreta klosters sn, Sjögestad.*** *Gravfynd* från jordblandat röse: *järnskära; bronsnitar* med halvrunda huvuden; *bronsbeslag; pärlor* av glasfluss; *smältklumpar* av *glas;* fragment av *benkam; brända* och *obrända (djur-) ben.* Undersökningen utförd år 1924 av fil. dr Olov Janse.

17551. ***Ög. Hammarkinds hd, Gryts sn, Lundby, Rosenlund.*** *Fynd* från *stenåldersboplats: krukskärvor,* därav ett flertal gropornerade; *mejsel* av sandsten(?), eggdel; *kol; obrända djurben.* F. vid provgrävningar företagna 1924 av fil. dr Olov Janse.

17552. ***Ha. Tönnersjö hd, Trönninge sn, Påarp.*** *Fynd* av slagna *flintor* och *gropkeramik* från av antikvarien T. J. Arne 1924 företagna provgrävningar å *stenåldersboplats.*

17553. ***Små. Tunaläns hd, Misterhults sn, Snäckedal.*** *Rakkniv* av brons med spiralupprullat huvud.

17554. ***Ög. Hammarkinds hd, Gryts sn, Lundby, Rosenlund.*** *Stenyxa,* långovalt snitt; *d:o,* fyrsidigt snitt, håleggad.

17555. ***Ög. Lysings hd, V. Tollstads sn, Alvastra.*** Fynd från av antikvarien O. Frödin år 1924 fortsatta undersökningar av *Alvastra kloster.*

17556. ***Up. Lyhundra hd, Husby sn, Libby.*** Fynd från av Schürer v. Waldheim år 1881 undersökt *gravhög,* tidigare förvarade i museet utan nummer.

17557. ***Up. Långhundra hd, Husby sn, Vallby.*** *Fingerring* av guld (fig. 16), vikt 4,92 gram. F. i en åker.

17558. ***Hs. Delsbo sn, Svedja.*** Oval *eldslagningssten* av kvartsit. F. vid grävning.

17559. ***Up.*** ***Långhundra hd, Närtuna sn, Hederviken.*** *Trästycken*, tillhuggna och delvis förkolnade; *barkflöte; skifferbryne* med hål i ena ändan; *kranier* och *extremitetben* av 4 mänskliga individer. F. vid dikesgrävning i en mosse nedanför kyrkan. [Fyndet preliminärt beskrivet av dr N. Niklasson i *Fornvännen* 1924, sid. 224 ff.].

17560. ***Sk.*** ***Villands hd, Ivetofta och Nosaby s:nar.*** Fynd från av Abraham Ahlén år 1883 undersökta *gravhögar*, tidigare förvarade i museet utan nummer.

17561. ***Up.*** ***Färentuna hd, Skå sn.*** *Spjutspets av ben* med en hulling och tånge med basen snett avskuren från 2 sidor. F. vid dikesgrävning. Fyndet kommer senare att närmare behandlas i Fornvännen.

17562. ***Öl.*** ***Långlöts sn, Åstad.*** *Bronsring* med 6 öglor vid kanten, i mitten ett kors. F. i en åker.

17563. ***Gä.*** ***Ockelbo sn, Åbyggeby.*** *Järnsvärd* (Sv. F. 507), spår av bronsbeläggning på fästet. F. för c:a 25 år sedan vid plöjning i en åker.

17564. ***Ög.*** ***Lysings hd, V. Tollstads sn, Uckleby.*** *Skafthålsyxa* av sten med något utsvängd egg. F. vid åkerarbete.

17565. ***Öl.*** ***Slättbo hd, Köpings sn, kyrkan.*** *Runstensfragment*, 7. F vid restaurering av kyrkan bland kalkstensflisor från lång husmurarnas krön.

17566. — *Medalj i brons*, präglad med anledning av A.-B. P. A Norstedts och Söners 100-årsjubileum 1923. Gåva av A.-B P. A. Norstedt och Söner.

17567. ***Bo.*** ***Lane hd, Bokenäs sn, Kasen.*** *Stenyxa*, tjocknackig, me tväregg. Gåva av konsthandlare K. A. Arvedsson, Stockholm

17568. ***Me.*** ***Ljustorps sn, Frötuna.*** *Bronsnål*, något skadad. F. i et gravröse. [Fyndet beskrivet av amanuensen *G. Hallström* *Fornvännen* 1924, sid. 259 ff.].

17569. ***Go.*** ***Rute sn, Koparve.*** *Silvermynt*, 29 anglosaxiska; *silverblec* (jfr inv. 17535).

17570. ***Hs.*** ***Bollnäs sn, Norrbo, Klippan.*** *Stenyxa*, plankonvext snit stora slagmärken, tväreggad; *stenyxa*, långovalt snitt, tvä

eggad. F. under grävning i skogsmark. Gåva av skogvaktare Seth Brolin, Söderala.

17571. ***Sk.*** ***Gärds hd, Köpinge sn, Hallaboda.*** Fynd från *grav* under flat mark: *krukskärvor; brända ben.*

17572. ***Vsm.*** ***Hällefors sn, L:a Tornsjön.*** *Spjutspets* av flinta, lancettformig.

17573. ***Ög.*** ***Östkinds hd, Kvarsebo sn, Säter.*** *Slipsten* av sandsten. F. å boplats n:o I.I. — ***Lösings hd, S:t Johannes sn, Smedby.*** *Skafthålsyxa* av sten. — ***Hammarkinds hd, V. Husby sn.*** *Trindyxor*, 2; *stenyxa* med långovalt snitt; *d:o* med subrektangulärt snitt; *d:o* tunnackig; *d:o* tjocknackig; *skafthålsyxa*, båtformig, nackdel. Gåva av överstelöjtnant N. D. Edlund.

17574. ***Små.*** ***Kinnevalds hd, Öjaby sn, Lybeck.*** Fynd från *hällkista: benkam*, ornerad; *bronsknapp; flintdolkar*, 5; *flintskrapa; borrtapp* till skafthålsyxa; *krukskärvor; brända ben.* Undersökningen utförd av fil. dr Knut Kjellmark.

17575. ***Vg.*** ***Kullings hd, Landa sn, L:a Åby.*** Fynd från skadad *hällkista* från stenåldern: *flintdolk; skifferhänge*, Y-borrat; *flintskrapor*, 2; *lerföremål*, rektangulärt med insvängda sidor; *krukskärvor*, delvis ornerade; *avfall* av *flinta* och *sten.*

17576. ***Up.*** ***Sollentuna hd och sn, Norrviken.*** *Stenklubba* med skaftränna.

17577. ***Öl.*** ***Kastlösa sn, Lunda.*** *Gravfynd* från vid plöjning påträffad hällkista under flat mark: *spjutspetsar* av järn, 2.

17578. ***Bl.*** ***Listers hd, Ysane sn och by.*** Fynd, bestående av *stenyxor, flintredskap* m. m. från *stenåldersboplats* å Ysane nr 6.

17579. ***Vb.*** ***Skellefteå landsförsamling, Medle.*** *Skifferspets* med tvärt avskuren, tunn bas.

17580. ***Sö.*** ***Svartlösa hd, Brännkyrka sn, Skarpnäck.*** *Skafthålsyxa* av sten.

17581. ***Sk.*** ***Malmö stad, Ribersborg.*** *Lerkärl.* F. i en med sten omsatt grav med skelett.

17582. ***Sk.*** ***Skytts hd, Reng sn, Kämpinge Mellangård.*** *Pilspets* av brons med tånge, triangulärt blad, genomborrat på mitten. F. i åker.

17583. ***Sk.*** ***Vemmenhögs hd, Slimminge sn.*** *Avtryck* av 5 *guldbrakteater.* Originalen i privat ägo.

17584. ***Go. Lau sn, Gumbalde.*** *Krukskärvor,* oornerade, 3. Gåva av med. stud. Jack Ray.

17585. ***Sö. Åkers hd, Helgarö eller Vansö sn, Åsby.*** *Spjutspets* av järn. F. "liggande över en urna i en gravkulle".

17586. ***Ha. Tönnersjö hd, Eldsberga sn, Böslid.*** *Flintyxa,* tunnackig, eggdel.

17587. ***Vg. Kullings hd, Herrljunga sn.*** *Skafthålsyxa* av sten. — ***Siene sn, Vårgårda.*** *Skafthålsyxa* av sten. Gåvor av fil. dr S. Ambrosiani.

17588. ***Vg. Vilske hd, Gökhems sn, Angentorp.*** *Sländtrissa* av täljsten.

17589. ***Bo. Tjörns hd, Stenkyrka sn, Kurlanda.*** *Bågspänne* av brons, fragment; *bärnstenspärla; krukskärvor,* delvis ornerade. F. vid grustäkt.

17590. ***Nä. Kumla hd och sn, Stene.*** *Gravfynd,* bestående av: *bronsring; järnkniv; krukskärvor,* oornerade; *brända ben.* Undersökningen utförd år 1912 av Hugo Hedberg, Örebro.

17591. ***Nä. Örebro hd, Kils sn, Algutstorp.*** *Skifferyxa,* groft slagen. — ***Vallby.*** *Krukskärva.* F. på botten av brandlager i kanten av grustag.

17592. ***Vrm. Älvdals hd, Råda sn, Uddeholm.*** *Trindyxa.*

17593. ***Me. Holms sn, Västbyn.*** *Skiffermejsel,* håleggad.

17594. ***Vb. Byske sn, Fällfors.*** *Flintyxa,* tjocknackig, oslipad; *stenyxa,* tunn, tväreggad. F. vid dikesgrävning i en myr 3—5 fot djupt.

17595. ***Ög.*** *Silvermynt,* trol. Magnus Erikssons.

17596. ***Go. Visby landsförsamling.*** *Ringspänne* av brons, ändarna slutande i djurhuvuden. F. i en åker strax öster om Visby.

17597. ***Bo. Orusts östra hd, Stala sn, Surnås eller Hårleby.*** *Flintskrapa,* stor, rund egg; *flintstycke,* bearbetat; *flintavfall.*

17598. ***Ha. Himle hd, Grimeton sn, Broåsen.*** Fynd från *smälthytta från bronsåldern: lerdeglar,* 2 + 3; *gjutformar,* 5 fragment; *krukskärvor.* Undersökning utförd från Göteborgs museum. (Se *Göteborgs museums årstryck,* särsk. 1915 och 1919).

17599. ***Go. Halls sn, Norrbys.*** *Lerklining.*

17600. ***Vg. Redvägs hd, Blidsbergs sn, Tomten.*** Fynd från *hällkista: flintdolkar,* 2; *flintsåg,* ändarna avnötta.

17601. ***Go.*** ***Havdhems sn.*** *Ringspänne* av brons med tillplattade, silverbelagda ändar.

17602. ***Vb.*** ***Skellefteå landsförsamling, Husmark.*** *Stenklubba* med dubbelkoniskt skafthål.

17603. ***Ån.*** ***Arnäs sn, Nederön.*** *Bronsföremål,* rörformigt, ena ändan avslutad med 6 taggar; pipformigt *handtag till kärl* av stengods, glaserat; *fot till kärl* av gods som föreg., konisk.

17604. ***Små.*** ***Konga hd, Linneryds sn, Skogsryd, "Kolshulta slätt".*** Fynd från en av fil. dr K. Kjellmark år 1909 undersökt *hyddebotten från förhistorisk tid.*

17605. — *Medalj i brons* över August Strindberg.

17606. ***Små.*** ***Gamleby sn, Haga, Nybygget 12.*** *Stenyxa,* tjocknackig, slipad; *flintyxa,* tjocknackig, oslipad; *benfragment.* F. vid schaktningsarbete.

17607. ***Sk.*** ***Gärds hd, Vä sn, invid S:t Gertruds kyrkoruin.*** *Bronsplatta,* rektangulär med ingraverade figurer (fig. 19).

17608. — *Nordamerika. Pilspetsar* av flinta, 112. Gåva av v. konsul Vald. Lidell.

17609. ***Up.*** ***Väddö skplg, Häverö sn, Lindris.*** *Gravfynd* från 3 av amanuensen A. Enqvist undersökta jordblandade rösen, innehållande brandgravar.

17610. ***Bl.*** ***Medelstads hd, Ronneby sn, Masegården, Eliseberg.*** *Lerkärl; bronskniv,* 3 fragment. F. vid grundgrävning jämte *brända ben.*

17611. ***Vb.*** ***Norsjö sn, Rörträsk.*** *Spännbuckla* av brons, oval; *ringspännebyglar* av brons, 2 (fig. 10).

17612. ***Go.*** ***Hogräns sn, St. Enbjänne, Kamänget.*** *Bronsstavar,* 23; *bronsten; bronsspänne.*

17613. ***Öl.*** ***N. Möckleby sn, Dörby.*** *Denar,* romersk, präglad för kejsar Titus.

17614. ***Vrm.*** ***Näs hd, Eskilsäters sn, Ingerud.*** *Stenyxa.*

17615. ***Nä.*** ***Askersund, Högaandsholmen.*** *Stenyxa,* med ovalt snitt, tväregg.

17616. ***Go.*** ***Öja sn, Botarve.*** *Guldmynt,* 2, därav 1 dukat präglad i Köln för Teodor II, 1 d:o präglad i Utrecht för Rudolf,

Graf von Diepholz; *Visby trepenning* (silver), omkr. 1440. F. vid grävning i en åker.

17617. ***Öl. Köpings sn, Gröndal.*** *Gravfynd,* bestående av: *järnyxa* med delar av träskaft med bronsbeslag bevarade; *järnfragment.* Undersökningen utförd 1924 av intendenten M. Hofrén, Kalmar.

17618. — *Silvermedalj* präglad i Riga 1810 med anledning av 100-årsminnet av stadens hörande till Ryssland.

17619. ***Öl. Bredsätra sn, Kläppinge.*** *Bronsspänne,* runt, genombrutet.

17620. ***Up. Danderyds skplg och sn, Enebyberg.*** *Skifferyxa,* tjocknackig, tväreggad.

17621. — *Mynt,* 4 mark 1716 för Carl XII; *bronsplakett* över Selma Lagerlöf.

17622. ***La. Tärna sn, Umfors, Sömmarnäset.*** *Redskap* och *skärvor av kvarts.* Gåva av G. Essén.

17623. ***Sk. Skytts hd, Rengs sn, Kämpinge, Sohög.*** *Fynd* från undersökning av *boplats från bronsåldern.* Undersökningen utförd av fil. dr K. Kjellmark.

17624. ***Sk. Skytts hd, Rengs sn, Kämpinge.*** *Fynd* från av fil. dr K. Kjellmark företagen undersökning av 8 *gravar från bronsåldern.*

(Fynden n:is 17623—24 komma att beskrivas närmare i Fornvännen 1925).

17625. ***Vb. Skellefteå sn, Husmark.*** *Skafthålsyxa* av sten, dubbeleggad (fig. 3).

17626. ***Go. Öja sn, mellan prästgården och landsvägen.*** *Fingerring av guld* (fig. 17). F. i åker.

17627. ***Up. Torstuna hd, Härnevi sn och by.*** *Bronsnål,* fragment.

17628. ***Go. Visby, Vådklockegatan 10.*** *Thaler,* präglad i Elsass för ärkehärtig Ferdinand av Österrike (1564—1595).

17629. ***Up. Torstuna hd, Härnevi sn, Danskebo.*** a) *nitnaglar* av järn; *järnringar; lerurna.* — b) *lerurna,* fragment. — a) och b) funna vid odling i samma åker men på olika ställen.

17630. ***Up. Åsunda hd, Vårfrukyrka sn, Tjursåker.*** Rester av *trävirke.* F. under en väg över en nyodlad dyäng.

17631. ***Up.*** ***Åsunda hd, Vårfrukyrka sn, Brunna.*** *Skafthålsyxa* av sten, halv.

17632. ***Up.*** ***Trögds hd, Litslena sn, prästgårdshagen.*** *Brända* och *obrända ben.* F. under en år 1924 rest runsten, den s. k. fågelstenen.

17633. ***Ha.*** ***Höks hd, Renneslövs sn, Edenberga.*** *Bronsfragment; krukskärvor; brända ben.* F. vid av kyrkoherde W. Ewald år 1924 företagen undersökning av grav under flat mark.

17634. ***Vg.*** ***Gudhems hd, Friggeråkers sn, Klockargården.*** *Gravfynd,* bestående av: 1) *ben.* — 2) *järnkniv; pilspets* av järn, bladformig med tånge; *kol; ben.* — 3) *järnkniv; pärlemorskiva(?),* rektangulär med nit; *krukskärvor,* 2; *kol* och *ben.* Undersökningen utförd år 1924 av överlärare Hilding Svensson och komminister Aron Öhman.

17635. ***Vg.*** ***Laske hd, Lundby sn.*** *Handkvarn.* Deponerad i Nordiska Museet.

17636. ***Öl.*** ***Torslunda sn, Färjestaden.*** *Guldsolidus,* präglad för kejsar Valentinianus III. F. i ett trädgårdsland.

17637. — *Medalj* och *plakett* över drottning Kristina.

17638. ***La.*** ***Kvikkjokks sn, nära kyrkan.*** *Stenklubba* av kvarts med skafttränna. Gåva av O. Nordlund.

17639. ***Vb.*** ***Skellefteå sn, Burträsk.*** *Sänksten.*

17640. ***Vb.*** ***Skellefteå sn, Gummark.*** *Skifferbryne.*

17641. ***Vb.*** ***Skellefteå sn, Falmarksträsket.*** *Pilspets* av kvarts. Gåva av P. J. Lundström.

17642. ***Bl.*** ***Listers hd, Mörrums sn, Hästaryd.*** Diverse *fynd* från *stenåldersboplatser.*

17643. ***Go.*** ***Sanda sn, Runne.*** *Silvermynt,* 7 arabiska.

17644. ***Sk.*** ***N. Åsbo hd, Gråmanstorps sn, kyrkan.*** *Silvermynt; järnspik; glasskärvor,* 3. F. vid av intendent T. Mårtensson år 1913 företagen undersökning av stenkista.

17645. ***Öl.*** ***Räpplinge sn, Åketorp.*** *Lerkärl* från bronsålder. F. vid grustäkt stående c:a 2 dm. under markytan och täckt av en kalkflisa.

17646. ***Go.*** ***Stånga sn, Stenstu.*** *Armring av guld* (fig. 14), vägande 109,75 gram. F. på samma åker som inv. 17533.

17647. ***Go.*** ***Levide sn, Pejnarve.*** *Halsringar,* 2; *armringar,* 3; *hålkyxor,* 3; *mejslar* med hålk, 2; glasögonformigt *spänne,* fragment; allt av *brons.* F. under plöjning i en åker.

17648. ***Go.*** ***Havdhems sn, Gimrings.*** *Halsringar* av brons 2, vridna. F. under plöjning å myrmark.

17649. ***Go.*** ***Havdhems sn, Gimrings.*** *Halsring* av brons. Jfr föreg. nr.

17650. ***Go.*** ***Eke sn, Hallvede.*** *Armringar* av brons, 4, därav 3 släta och en vriden; *bronsnålar,* 2 (Sv. F. 545); *bronsspänne,* dosformigt. F. omkring en halv meter under markytan.

De i marginalen stående förkortningarna hava följande betydelse:

Bl = Blekinge.	***Jä = Jämtland.***	***Up = Uppland.***
Bo = Bohuslän.	***La = Lappland.***	***Vb = Västerbotten.***
Dd = Dalsland.	***Me = Medelpad.***	***Vg = Västergötland.***
Dr = Dalarne.	***Nb = Norrbotten.***	***Vsm = Västmanland.***
Gä = Gästrikland.	***Nä = Närike.***	***Vrm = Värmland.***
Go = Gotland.	***Sk = Skåne.***	***Ån = Ångermanland.***
Ha = Halland.	***Små = Småland.***	***Ög = Östergötland.***
Hs = Hälsingland.	***St = Stockholm.***	***Öl = Öland.***
Hr = Härjedalen.	***Sö = Södermanland.***	

Vid litteraturhänvisningar användas följande förkortningar:

ATS = Antikvarisk Tidskrift för Sverige.
Fv. = Fornvännen.
Mbl. = K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad.
Mn = O. Montelius, Minnen från vår forntid (Sthlm 1917).
SFT = Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift.
Sv. F. = O. Montelius, Svenska Fornsaker (Sthlm 1872—74).
Sv. M. = H. Hildebrand, Sveriges Medeltid (Sthlm 1879—1903).
Teckn. = B. E. och H. Hildebrand, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum (Sthlm 1873—83).
Vendel = Hj. Stolpe och T. J. Arne, Graffältet vid Vendel (Sthlm 1912).
ÄEG = O. Almgren o. B. Nerman, Die ältere Eisenzeit Gotlands (Sthlm 1914, 1923).

Fig. 1—4.

Fig. 1. C:a 1/3. Inv. 17410. Små.

Fig. 2. C:a 1/4. Inv 17387.

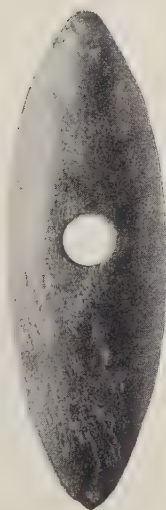

Fig. 3. C:a 1/4. Inv. 17625. Vb.

Fig. 4. C:a 1/3. Inv. 17522. Ög.

Fig. 5. C:a 1/4. Inv. 17401. Up.

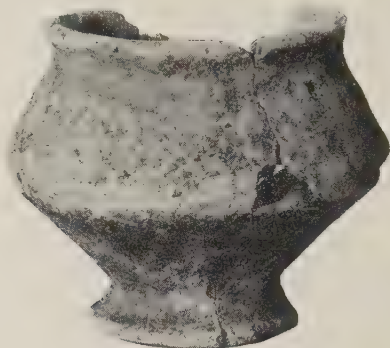

Fig. 6. C:a 1/2. Inv. 17400. Go.

Fig. 7. 1/2. Inv. 17383. Bo.

Fig. 8, a—b. 1/2. Inv. 17452. Öl.
(a=rekonstruktion av söljan till vänster å b).

Fig. 9—10.

Fig. 9. C:a 1/1. Inv. 17390. Go.

Fig. 10. C:a 1/2. Inv. 17611. Vb.

Fig. 11.

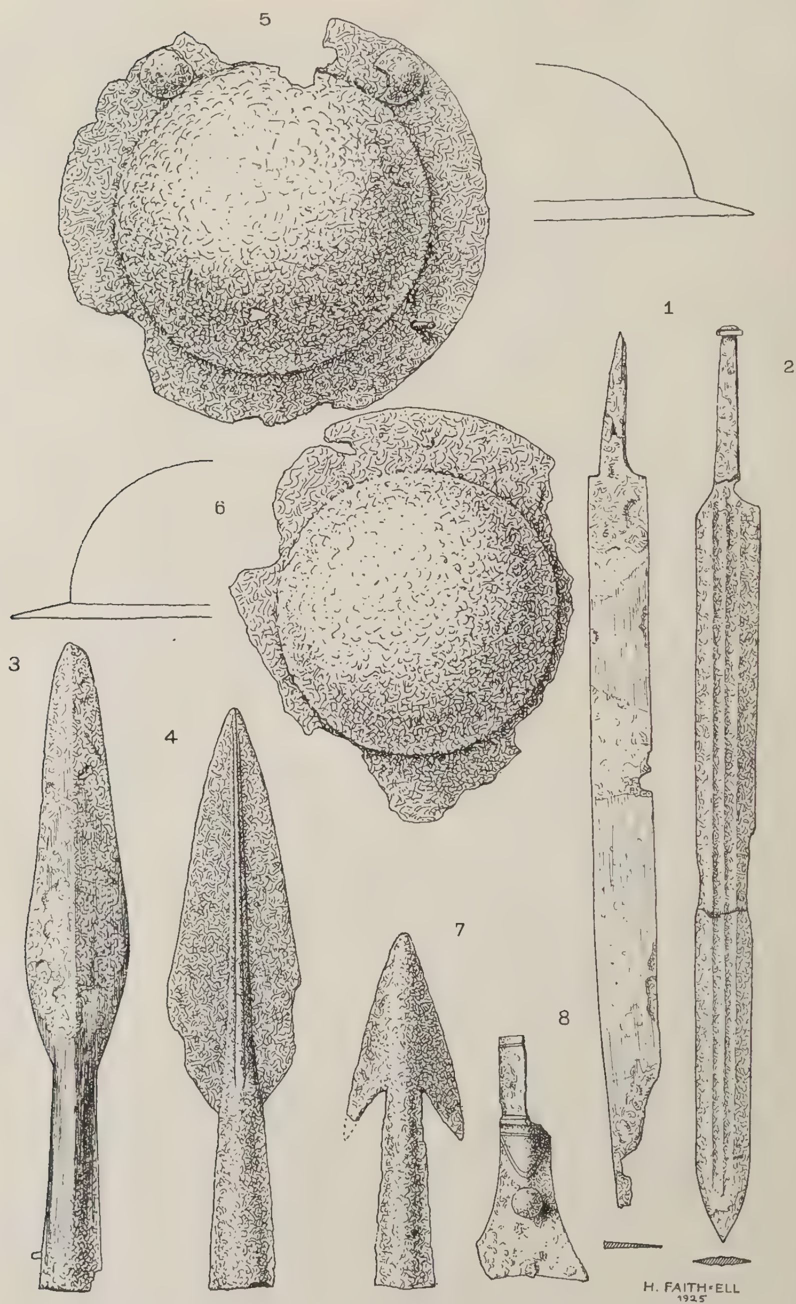

Fig. 11. Svärden c:a 1/5, övriga föremål c:a 1/3. Inv. 17392. Go.

Fig. 12.

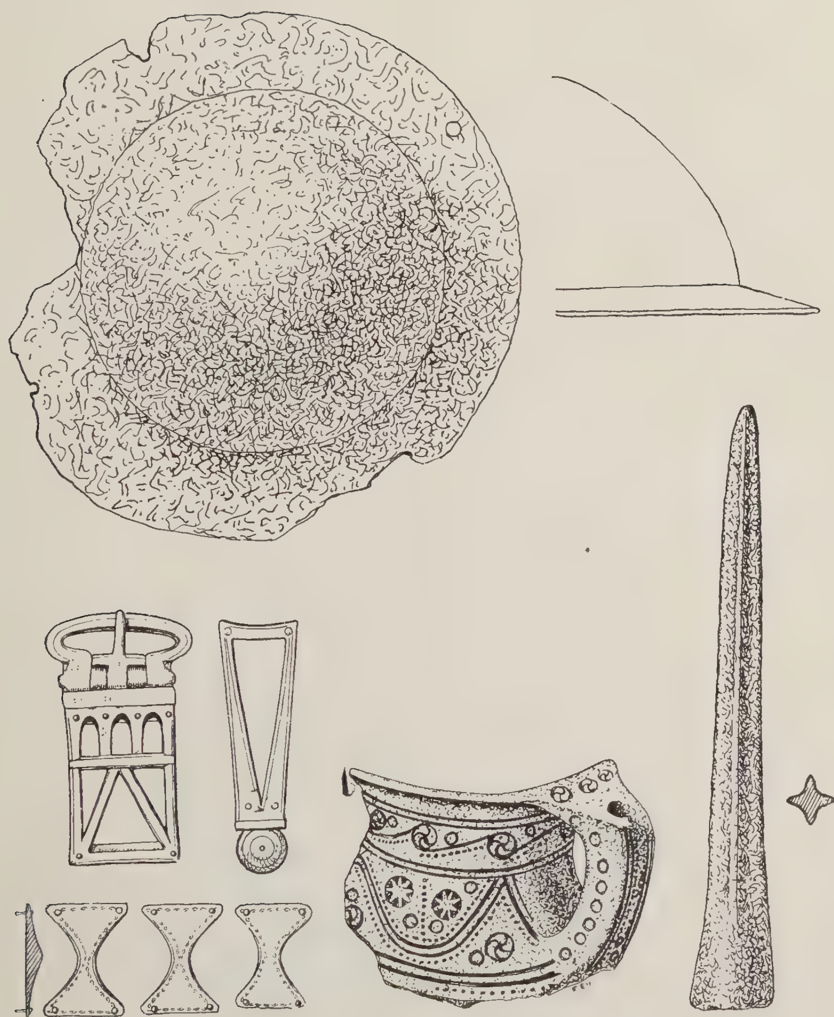

Fig. 12. C:a 1/2. Inv. 17472. Öl.

Fig. 13—17.

Fig. 13. C:a 1/1. Inv. 17533. Go.

Fig. 14. C:a 1/1. Inv. 17646. Go.

Fig. 15. C:a 1/1. Inv. 17540. Sö.

Fig. 16. C:a 1/1. Inv. 17557. Up.

Fig. 17. C:a 1/1. Inv. 17626. Go.

Fig. 18—19.

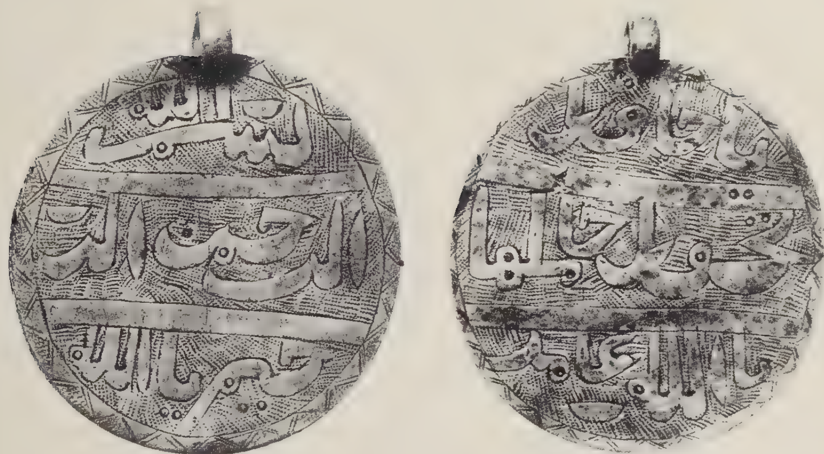

Fig. 18. 1/1. Inv. 17367. Up. l. Sö.

Fig. 19. 1/1. Inv. 17607. Sk.

Fig. 20.

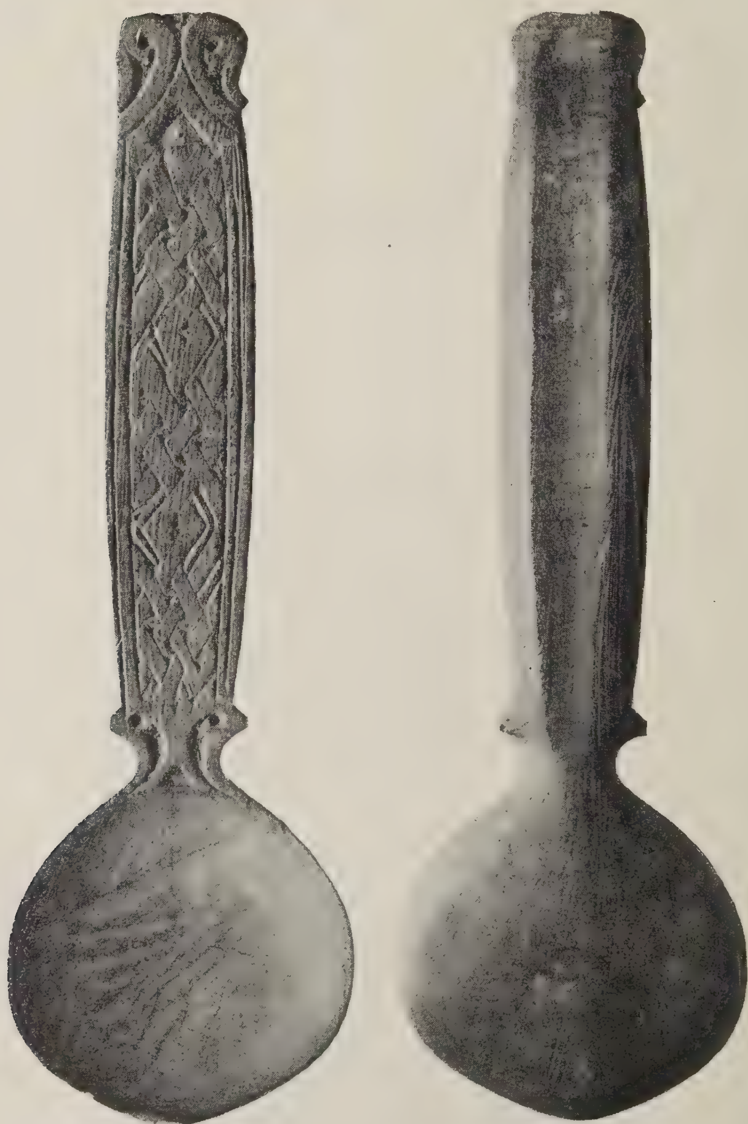

Fig. 20. 1/1. Inv. 17510. Up.

Fig. 21—23.

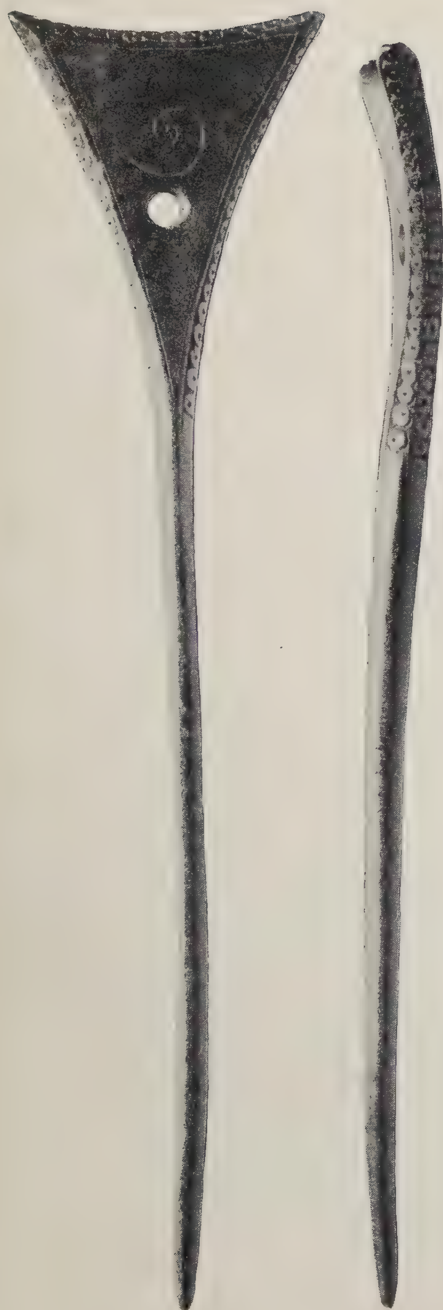

Fig. 21. 1/1. Inv. 17510. Up.

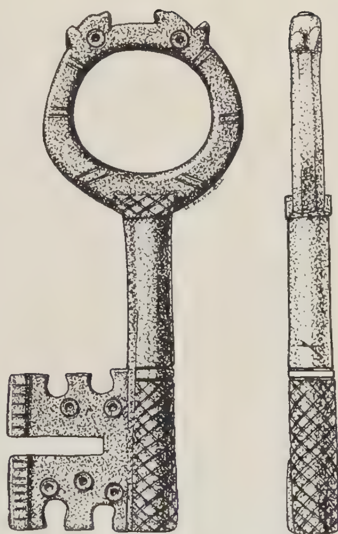

Fig. 22. 1/2. Inv. 17424. Dd.

Fig. 23. C:a 1/5. Inv. 17459. St.

Fig. 24.

Fig. 24. C:a 1/7. Inv. 17418. Vg.

Fig. 25.

Fig. 25. C:a 1/7. Inv. 17429. Vg.

Fig. 26—27.

Fig. 26. C:a 1/14. Inv. 17431. Vg.

Fig. 27. 1/8. Inv. 17430. Vg.

Arbeten utgivna på Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens förlag:

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar (ny följd): del 1—8:1, 9—13:1, (3:dje följden) del 1:1-6.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige: del 1—22.

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad: band 1—10, 1872—1905.

Fornvännen: årg. 1—19, 20:1, 1906-25.

Arkeologiska Monografier:

Almgren, O., "Kung Björns hög" och andra fornlämningar vid Håga, 1905. Pris 5 kr.

Eckhoff (Ekhoff), Emil, S:t Clemens kyrka i Visby, 1912. Pris 12 kr.

Stolpe, H., och **Arne, T. J:son**, Graffältet vid Vendel, 1912. Pris 25 kr.

Almgren, Oscar und **Nerman, Birger**, Die ältere Eisenzeit Gotlands. Hft 1, 2, 1914, 1923. Pris 10 + 20 kr.

Kolmodin, L., Stolpe, H. och **Schnittger, B.**, Grottan Stora Förvar på Stora Karlsö. Hft 1, 1913. Pris 3 kr.

Birka I. **Hjalmar Stolpes** grafundersökningar, beskrifna af **G. Hallström**. Hft 1, 1913. Pris 10 kr.

Tynell, Lars, Skånes medeltida dopfuntar. Hft. 1–4, 1913–1921. Pris 45 kr.

Lindblom, Andreas, Nordtysk skulptur och måleri i Sverige från den senare medeltiden. Hft. 1, 2, 1916. Pris 20 kr.

Eckhoff (Ekhoff), Emil, Svenska stavkyrkor, 1914—1916. Pris 25 kr.

Lindblom, Andreas, La peinture gothique en Suède et en Norvège, 1916. Pris 30 kr.

Roosval, Johnny, Die Steinmeister Gottlands, 1918. Pris 125 kr.

Eckhoff, Emil, Visby stadsmur, Del II (Planscher), 1922. Pris 125 kr.

Roosval, Johnny, Nya Sankt Görans studier, 1924. Pris 20 kr.

Åberg, Nils, Den nordiska folkvandringstidens kronologi, 1924. Pris 15 kr.

von Post, Lennart, von Walterstorff, Emelie, Lindqvist, Sune, Bronsåldersmanteln från Gerumsberget i Västergötland, 1924—25. Pris 20 kr.

Sveriges Runinskrifter:

Band 1. **Söderberg, Sven** och **Brate, Erik**, Ölands runinskrifter, 1900—1906. Pris 9 kr. — Band 2. **Brate, Erik**, Östergötlands runinskrifter, 1911—1918. Pris 22 kr. — Band 3. Södermanlands runinskrifter, häfte 1 (textdelen). Pris 15 kr. (Utgivna med anslag av Bergerska fonden).

CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1925

DATE DUE

GAYLORD			PRINTED IN U.S.A.

